13.

Skrb za varne ceste

Ves čas kraljevine so se orožniki spoprijemali z zahtevami po (večji) varnosti prometa na cestah. Prva leta po prevratu je šlo zlasti za promet vprežnih vozil, pešcev, kolesarjev in gonjačev živine, postopoma pa se je povečevalo število motornih vozil vseh vrst, ki so pomenila dodatno nevarnost za druge, počasnejše udeležence v cestnem prometu ali pa za sebi enake.

Kmalu po novem letu 1919 je prve predpise s tega področja izdajala ljubljanska vlada, kar je deloma veljalo tudi pozneje. Pri tem se je opirala na ustrezne pravne akte iz časov avstro-ogrske monarhije. Kmalu se je Ljubljani pridružil še Beograd in tam izdani predpisi so bili neredko podlaga za slovenskim razmeram bolj prilagojene uredbe ljubljanske politične elite. Nižje pravne akte so izdajala tudi upravna oblastva I. stopnje in tako so se orožniki srečevali z jugoslovanskimi, slovenskimi in okrajnimi (mestnimi) predpisi te vrste.

Že tedaj so razmišljali o delitvi teh nalog med orožniki in policijskimi stražniki v največjih mestih ter o specializaciji določenega števila moštva prav ali izključno za prometno službo. Poslednjo zamisel so v Sloveniji uresničili v drugi polovici tridesetih let, ko sta nastali taki enoti v Ljubljani in nato še v Mariboru.

Pozornost so postopoma usmerjali na varnost posameznih skupin udeležencev v cestnem prometu. Med prvimi je bila mladina. Tako je kraljevska banska uprava Dravske banovine leta 1936 založila vzgojni priročnik z naslovom Pouk o najvažnejših pravilih cestnega prometa za šolsko mladino.[629]

13.1 Kako do vozniškega dovoljenja?

Ljubljanska vlada se je kmalu lotila urejanja dovoljenj za vožnjo motornih vozil. Najprej je na začetku februarja 1919 razglasila Določila o usposobljenostni preizkušnji za šoferje.[630] Vsakdo, ki je želel voziti motorno vozilo, je moral opraviti izpit. Napisati je moral prošnjo ter jo poslati v Ljubljano, na tako imenovani Avtomobilni referat pri deželni vladi, priložiti ji je moral nravstveno spričevalo in deset kron za stroške preizkušnine. Da je lahko pristopil k opravljanju izpita, je moral izpolnjevati dva temeljna pogoja: nekaznovanost za zločin in starost nad 18 let.

Izpit je opravljal pred tričlansko komisijo, ki je bila edina za vso Slovenijo. Njen predsednik je bil avtomobilni referent vlade, člana pa predstavnika iz dravske divizijske oblasti in iz društva kovinarjev oziroma sorodnih strok iz vrst izkušenih voznikov. Slednja sta imela tudi namestnika, ki sta ju določila ista organa. Izpit je obsegal teoretični in praktični del. Prvi je vseboval zlasti predpise cestnopolicijskega in voznega reda. Osebni avto, motorno kolo ali motorno kolo s prikolico si je moral kandidat zagotoviti sam, tovornjak pa je preskrbela tako imenovana avtomobilna četa dravske divizije.

Kdor je uspešno opravil preizkus, je dobil izkaznico, na kateri je bila tudi njegova fotografija. Veljala je za civilna in vojaška vozila. Zakaj pa je bilo potrebno plačati deset kron preizkušnine? Predsednik izpitne komisije je za vsak izpit prejel štiri krone, člana pa po tri krone.

Sredi avgusta 1920 je poverjeništvo za javna dela objavilo novo naredbo s tega področja.[631] Sestava izpitne komisije se je spremenila pri dveh članih, saj je namesto vojaškega častnika nastopil predstavnik policijskega oblastva in namesto kovinarja zastopnik gradbene direkcije kot strojni izvedenec. Kandidat je moral prošnjo poslati na isti naslov, in to najmanj štiri tedne pred izpitom. Stroški so se večkrat povišali. Kdor preizkusa ni opravil, je moral do ponovitve počakati najmanj tri mesece. Če trikrat ni uspel, je za zmeraj ostal brez vozniške izkaznice. Tisti, ki so tak izpit opravili pred začetkom leta 1920, so staro vozniško legitimacijo zamenjali za novo.

Aprila 1923 je pokrajinska uprava za Slovenijo - to pot že v soglasju z gradbeno direkcijo za Slovenijo - objavila novo, izvršilno uredbo te vrste.[632] Urejala je to, čemur bi danes rekli tehnični pregled vozila in vozniški izpit. Preizkus motornih vozil je opravljal strojni inženir, in to samo v Ljubljani. Kandidat je vozniški izpit opravljal pred komisijo, ki je bila še vedno samo v pokrajinski prestolnici. Štela je tri člane, njen predsednik je bil predstav-

nik pokrajinske uprave, člana pa zastopnika policijske direkcije v Ljubljani in gradbene direkcije; predstavnik policije je moral biti diplomirani pravnik, delegat gradbene direkcije pa diplomirani inženir. Prošnjo za opravljanje izpita je bilo treba oddati na okrajnem glavarstvu, policijski direkciji v Ljubljani ali na policijskem komisariatu, kjer je kandidat prebival. Po uspešno opravljenem izpitu je vozniško dovoljenje prejel tam, kjer je vložil prošnjo za izpit.

13.2 Označitev motornih vozil

Čeprav je bilo na naših cestah malo motornih vozil, je oblast čutila potrebo po nadzoru nad njimi. To je zahtevala tudi mednarodna pogodba, sklenjena 11. oktobra 1909 v Parizu. Deželna vlada je sredi aprila 1919 objavila naredbo, s katero je uredila registracijo vseh motornih vozil.[633] Kaj je določala?

Vsak, ki je imel avtomobil ali motorno kolo, ga je moral prijaviti, in to do konca aprila 1919. Prijave so sprejemali na avtomobilnem referatu vlade, kjer so vodili tudi popis vseh vozil na ozemlju Slovenije. Ko je lastnik prijavil svoje vozilo, je dobil evidenčno tablico z oznako SL in določenimi številkami. Avtomobilu sta pripadali dve tablici, ki sta morali biti pritrjeni spredaj in zadaj, motornemu kolesu pa ena in je bila pritrjena na veznika sprednjih in zadnjih vilic. Vsa vozila so morala biti tako označena do konca maja istega leta. Po tem datumu je kršitelj plačal globo do 600 kron ali je bil kaznovan z zaporom do 6 tednov, če globe ni plačal. Tudi osebe, ki so se s svojimi motornimi vozili pripeljale k nam iz tujine ali iz drugih predelov Kraljevine SHS, so morale prijaviti vozila, in sicer, če so pri nas ostale več kot dva tedna. Avtomobilni referent je v takem primeru izdal lastniku pisno potrdilo o prijavi vozila.

Vse to je koristilo tudi orožnikom in policijskim stražnikom pri opravljanju njihove službe, saj so lažje nadzirali promet na cestah, olajšan pa je bil tudi nadzor nad gibanjem oseb.

Da le ni šlo vse po pravilih in da so možje postave odkrivali neregistrirana vozila, priča poziv lastnikom motornih vozil, ki ga je deseti dan julija 1923 izdal načelnik oddelka za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo in ga je objavil domači uradni list.[634] V njem je pisalo, da lastniki svojih vozil ne prijavljajo pravočasno ali pa jih sploh ne. To naj storijo do konca avgusta bodisi osebno bodisi pisno na navedenem oddelku. Kdor tega ne bo storil, bo odgovarjal v skladu z določili ministrskega ukaza z dne 30. septembra 1857, so na koncu zagrozili z nekoliko starim, a še veljavnim dunajskim predpisom.

Minister za notranje zadeve je konec leta 1927 z Naredbo o registriranju in označevanju motornih vozil v prometu[635] to področje poenotil za vso državo. Določala je, da vsaka oblast vodi za svoje območje glavni register vozil, okrajna načelstva in policijska direkcija v Ljubljani pa seznam vozil. Registrska tablica je bila sestavljena iz dveh delov: najprej je bila navedena številka, ki je označevala oblast oziroma mesto Beograd, za njo pa registrska številka vozila. Ljubljanska oblast je imela številko 15, mariborska pa 16. Vozila, ki so bila namenjena na tuje, so morala imeti še dodatno oznako SHS. Uredba ni veljala za vozila ministrstva za vojsko in mornarico.

Velika župana ljubljanske in mariborske oblasti sta na temelju pooblastila v navedeni naredbi sredi decembra 1927 izdala skupno izvršilno naredbo, ki je določala, da je treba novo registracijo vozil opraviti do začetka marca naslednje leto.[636]

Z letom 1930 sta sezname motornih vozil poleg okrajnih načelstev in uprave policije v Ljubljani vodili še predstojništvi mestne policije v Mariboru in Celju. Registrska tablica je odtlej imela na levi strani letnico registracije vozila, nad ali pod njo je bila številka, ki je označevala pripadnost vozila območju banovine. Vozila z območja Dravske banovine so imela številko 2 in ta je bila ob parnih letih nad letnico registracije, ob neparnih pa pod njo. Na desni strani tablice je bila registrska številka, ki je zavzela približno dve tretjini vsega prostora. Nova mednarodna oznaka za kraljevino je postala črka Y.[637]

13.3 »Nova tlaka«

V Kraljevini Srbiji so za zemeljska dela pri gradnji in popravilu poti že dolgo časa uporabljali tudi osebno delo polnoletnih državljanov. To je urejal njihov zakon o javnih kopenskih poteh z dne 14. junija 1910. Kako bi to razširili na vso Kraljevino SHS, so se spraševali v Beogradu.

Zakon o proračunskih dvanajstinah za mesece julij, avgust in september 1923 je pooblastil ministrski svet, da sme tako delo uvesti v vsej državi.[638] Minister za gradnje je v soglasju z notranjim ministrom res že sredi julija 1923 izdal Pravilnik o uporabi delovne sile za popravilo javnih poti.[639] Takšno delo je smelo trajati največ 14 dni v posameznem letu, praviloma polovico pomladi in polovico jeseni. Točno število dni je določila občina glede na imovinsko stanje občinarja, kot so tedaj v Sloveniji rekli stalnemu prebivalcu občine; hkrati je občina določila tudi morebitno uporabo njegovih voz ali orodja. Osebno delo je smel vsakdo nadomestiti s plačilom v denarju ali pa z

delom druge osebe. Tisti, ki je bil premožen, je torej lahko najel nekoga, ki je namesto njega za skromno plačilo opravil cestno delovno obveznost. Dela so lahko opravljale osebe, stare od 18 do 50 let, oproščeni pa so bili dijaki, študenti, vojaki in državni uslužbenci.

To je sprožilo nezadovoljstvo med našim prebivalstvom, posebej na podeželju, namreč taka dela bi bilo treba po pravilniku opravljati ravno tedaj, ko je bilo na poljih največ opravil. Svoj lonček so pristavile tudi posamezne politične stranke, da bi pridobile glasove na občinskih ali državnih volitvah. Kritiko te odločitve so širili tudi nekateri časniki in ni bilo redko, da so novo obvezo poimenovali celo »novi kuluk« ali po slovensko nova tlaka.

Ban Dravske banovine je konec leta 1930 podpisal Pravilnik o uporabi ljudskega dela za gradnjo in vzdrževanje nedržavnih cest na območju Dravske banovine.[640] Bil je bolj prilagojen slovenskim razmeram in ocenjevali so ga kot bolj življenjskega, saj je med drugim znižal število zavezancev za osebno delo na cestah. Tega so nato sredi leta 1933 povsem odpravili na banovinskih in dovoznih cestah do kolodvorov v Sloveniji.

13.4 Zbiranje podatkov

Sprva so orožniške postaje pisno poročale o nesrečah v prometu na cestah, upoštevajoč prakso iz cesarskih časov. Poročila so zbirali v Ljubljani. Že kmalu pa so se za te dogodke začeli zanimati tudi v Beogradu: iz Ljubljane so morali dalje poročati notranjemu ministrstvu.

Z odločbo, izdano 28. januarja 1924, pa je direkcija državne statistike začela zbirati tudi podatke o smrtnih nezgodah na cestah. Temu so namenili poseben obrazec, ki se je imenoval Popisna lista za ubite in naključno umrle. Vsebovala je 15 razpredelnic, od imena in priimka pokojnega prek njegove narodne pripadnosti do načina smrti. Obrazec je bil natiskan v srbskem jeziku, in to v cirilici in latinici. Na hrbtni strani so bili napotki za izpolnjevanje posamezne rubrike. Popisne liste so dobila vsa upravna oblastva I. stopnje, občinska županstva in orožniške postaje; slednje so jih še najbolj potrebovale. Postaje so izpolnjene obrazce pošiljale pristojnemu okrajnemu glavarstvu, od tod v Ljubljano in naprej v Beograd.

Vidimo torej, da je skupen obrazec, namenjen podatkom o umorjenih, in sicer nenaravno umrlih oseb, koristil tudi za statistiko najhujših prometnih nesreč v državi. V Arhivu Republike Slovenije sem našel popisni list, ki ga je 29. julija 1925 izpolnila orožniška postaja Medvode, in sicer za pokojnega Leopol-

da Luznarja iz Javornika pri Jesenicah, ki se je deset dni poprej smrtno ponesrečil med vožnjo z motornim kolesom na cesti od Jeprce proti Medvodam.[641]

Zbiranje podatkov ni teklo povsem v redu, zato se je navedeni statistični urad v Beogradu 17. novembra 1925 obrnil na vse velike župane in jih opozoril, naj zagotovijo redno poročanje te vrste.[642] Podobna pisanja so bila tudi pozneje.

Zakon o proračunskih dvanajstinah za mesece december 1925 in januar, februar in marec 1926 je določil, da srbska uredba o načinu uporabe vseh javnih poti z dne 5. avgusta 1912 začne veljati v vsej kraljevini.[643] To je pomenilo, da je s 1. januarjem 1926 začela veljati vožnja po desni strani vozišča. Nato je veliki župan ljubljanske oblasti izdal še svojo okrožnico, kjer je obrazložil to spremembo v cestnem prometu.[644] Novost se je praktično nanašala le na območje nekdanjih dežel Kranjske in Štajerske, saj je za Istro in Koroško že v cesarskih časih veljala desna stran vožnje.

Poti za zbiranje podatkov o prometnih nezgodah pa tudi vsebine obrazcev so se spreminjale in dopolnjevale. Leta 1940 so v državi uvedli nove popisne liste o prometnih nezgodah. Izdelani so bili tako, kot so se dogovorili v Društvu narodov, da bi na ta način mogli primerjati tovrstne podatke med državami. Obrazec je bil natiskan v srbskem jeziku in v obeh pisavah. Bil je nekoliko večji kot navadna pisalna pola in po tej plati so ga verjetno šteli za malce ponesrečenega, saj je štrlel iz drugih spisov običajne velikosti. Natiskan je bil na obe strani, imenoval pa se je Statistični list o prometnih nezgodah in nesrečah na javnih cestah. Imel je šestnajst rubrik in nekatere je bilo mogoče izpolniti tako, da je izpolnjevalec podčrtal ustrezno razpredelnico. Vnesti je bilo treba podatke o točnem kraju nezgode, vremenskih razmerah, stanju cestišča, udeležencih, vozilu itd. Najbolj podrobne podatke so zahtevali za osmo rubriko, to je o verjetnem vzroku nezgode, kjer so bili možni vzroki posebej navedeni za voznika, potnika in pešca, ter podatke o vremenskih pogojih itd.[645]

Na predlog posvetovalne tehnične komisije Društva narodov so statistiko o prometni varnosti poenotili že konec leta 1937, vendar le za mrtve in težko poškodovane.

13.5 Različne razvrstitve cest

V Sloveniji se je ohranila delitev cest na deželne oziroma državne, okrajne in občinske, kot je veljalo v cesarstvu. Razlika ni bila samo v kakovosti prometnic in gostoti prometa na njih, marveč tudi pri zagotavljanju denarja

zanje. Že ime je načeloma povedalo, od kod so črpali denar za njihovo gradnjo in vzdrževanje.

Podobno kot drugod v Evropi so tudi pri nas mnogo poškodb na vozišču povzročala železna platišča oziroma kolesa, ki so jih večinoma imela tudi tovorna vozila. Zaradi tega so jih nadomeščali z gumijastimi, kar so pospeševali tudi s predpisi. Od 4. februarja 1924 dalje je za vožnjo na cestah v ljubljanski oblasti veljala prepoved za tiste tovorne avtomobile, ki so na kolesih imeli železne obroče. Razglas o tem je januarja 1924 izdal veliki župan in ga objavil v slovenskem uradnem listu.[646] Kazni za kršilce so bile predvidene na temelju že omenjene ministrske naredbe z dne 30. septembra 1857. Podoben razglas je kmalu za tem izdal tudi mariborski veliki župan.[647]

Kralj je 8. maja 1929 podpisal Zakon o državnih cestah,[648] kamor so spadale prometnice, pomembne za vso državo, stroške za gradnjo in obnavljanje pa so poravnali s sredstvi iz državne blagajne. V Sloveniji so bile tri take poti:

- Bregana-Novo mesto-Ljubljana-Kranjska gora-avstrijska meja,
- Ljubljana-Planina-italijanska meja,
- Ljubljana-Maribor-Št. Ilj-avstrijska meja.

Hkrati je kralj podpisal Zakon o samoupravnih cestah,[649] kamor so spadale tri skupine poti:

- oblastne ceste I. in II. reda,
- občinske ceste I. in II. reda,
- dovozne ceste k železniškim postajam.[650]

Te prometnice so vzdrževali in gradili s sredstvi oblasti, okrajev in občin. Sredi leta 1930 so jih preimenovali v nedržavne ceste.[651]

Decembra 1931 so v Sloveniji uvrstili k državnim cestam še dve, in sicer:

- Naklo-Tržič-Ljubelj-avstrijska meja,
- Škofljica-Turjak-Kočevje-Petrina.[652]

Minister za gradnje je bil pooblaščen, da določa, katere ceste v državi so oblastne. Sredi junija 1929 je odločil, da je v ljubljanski in mariborski oblasti 38 oblastnih cest I. in 182 oblastnih cest II. reda.[653] Sredi oktobra 1931 je to dopolnil[654] in spet oktobra 1933, ko je za Dravsko banovino določil 36 banovinskih cest I. in 232 banovinskih cest II. reda.[655]

Na osnovi zakona o državnih in zakona o samoupravnih cestah je minister za gradnje v sporazumu z notranjim ministrom 6. junija 1929 izdal Uredbo o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih.[656] Med drugim je določila 30 kaznivih dejanj, za katera je bila zagrožena kazen od 50 do 1.500 dinarjev ali zapor od 1 do 30 dni. Kazni je izrekalo krajevno pristojno obče upravno oblastvo. Poravnane denarne kazni za prekrške na državnih cestah so bogatile državno blagajno, za prekrške na samoupravnih poteh pa občine in ljubljansko oziroma mariborsko oblast. Denar so porabili za vzdrževanje cest.

Uredba, ki je bila zelo pomemben predpis na tem področju, je omejila tudi hitrost motornih vozil. Osebna vozila in motorna kolesa so smela zunaj naselij voziti največ 50 kilometrov na uro, avtobusi 35 kilometrov na uro, tovornjaki pa še manj, odvisno od skupne teže in vrste platišč. V naseljenih krajih je za vsa vozila veljala omejitev hitrosti na največ 15 kilometrov na uro, v zdraviliščih in kopališčih pa celo na 8 kilometrov na uro.

Pri tem predpisu so že upoštevali določbe obeh novih mednarodnih pogodb, in sicer konvencije o avtomobilskem prometu in konvencije o cestnem prometu, ki sta bili podpisani v Parizu 24. aprila 1926. Naša država je obe listini ratificirala s kraljevim ukazom dne 24. marca 1929.[657] Mednarodna skupnost je določila šest prometnih znakov za nevarnosti na cestah. Njihova velikost je bila 100 x 80 centimetrov, table so bile iz emajla in obrobljene z deset centimetrov širokim črnim robom, polje je bilo belo in v njem je bil črn znak za nevarnost. Tabla je stala na lesenem drogu zelene barve, višine do treh metrov in debeline do dvajset centimetrov, je pisalo v prvo našteti konvenciji in z njeno uveljavitvijo je prenehala veljati podobna konvencija iz leta 1909.

Revija Policija je leta 1935 ocenjevala, da je v Jugoslaviji okoli dva tisoč prometnih znakov za nevarnosti na cestah, ki so usklajeni z omenjeno konvencijo, potrebno pa bi bilo postaviti okoli petnajst tisoč takih znakov.[658]

13.6 Vzroki prometnih nezgod

Z naraščanjem prometa na tedanjih cestah se je povečevalo tudi zanimanje javnosti za tovrstne nezgode, ki so bile vse bolj pogoste. Kje so vzroki za take dogodke, so se spraševali časnikarji, politiki, strokovnjaki in drugi.

Temu vprašanju je posvečalo pozornost tudi orožniško glasilo. V njem je leta 1931 izšel članek o delovanju orožnikov pri preprečevanju prometnih nezgod na cestah. Pisec se je pri tem omejil na udeležence v prometu, zanemaril pa vpliv vozila ali ceste, saj na to orožniška služba nima neposrednega

vpliva, je pravilno ocenil. Naštel je štiri vrste vzrokov in jih razporedil po tem vrstnem redu: vožnja brez vozniškega izpita, prevelika hitrost, vožnja v pijanem stanju in napačna stran vožnje oziroma napačno prehitevanje.[659] Nato je opisal, kako naj možje postave vplivajo na te vzroke. Orožniki naj dokumente voznikom pregledujejo tam, kjer vozila stojijo, da ne bi sami ovirali ali celo ogrožali prometa.

Kako pa ugotavljati hitrost motornih vozil? Zanimiv je tale nasvet: orožniške postaje naj povabijo k sebi izkušene voznike, da pred zbranim moštvom vozijo z različnimi hitrostmi. Ob ponavljanju bodo možje dobili občutek za ocenjevanje hitrosti. Drugi način je bolj strokoven: s pomočjo ročne ali žepne ure. Bistvo tega načina je merjenje časa, ki ga vozilo potrebuje za pot od ene do druge točke, med katerima je razdalja izmerjena vnaprej. Možje morajo tudi sicer opazovati, kdo od prebivalcev je nagnjen k prekomernemu uživanju alkoholnih pijač, da bi mu sploh preprečili opravljanje vozniškega izpita. Take voznike naj na primernih krajih ustavijo ter po njihovi hoji in izdihanem zraku ocenijo, če so pod vplivom alkohola.

Štiri leta pozneje je Orožniški vestnik objavil tudi razpredelnico za tovrstne meritve hitrosti. V njej je čas, prikazan v minutah in sekundah, ki ga vozilo porabi za pot enega kilometra pri različnih hitrostih, nazadnje preračunan v hitrost v kilometrih na uro.[660] Precej priročna tabela, ni kaj.

Tedaj še niso poznali oziroma imeli pripomočkov za natančno ugotavljanje tovrstnih prekrškov. Zanesti se je bilo mogoče predvsem na orožnikove oči, ušesa in izkušnje.

Finančni zakon za leto 1937/38 je pooblastil stražnike (in beograjske orožnike), da smejo na kraju prekrška storilca kaznovati z denarno kaznijo, ki so ji rekli globa.[661] To je veljalo za prometne in nekatere druge prekrške s področja zdravja ljudi, vendar samo v Beogradu in na sedežih banovin. Denar od kazni za prometne prekrške se je stekal v banovinske sklade za ceste. Najvišja globa, ki jo je mož postave lahko izterjal neposredno od kršitelja, je bila 20 dinarjev. Ni pa bilo določeno, kako ravnati, če kršitelj noče plačati globe. Navedeno pooblastilo je bilo pri nas novost, medtem ko so v tujini imeli več izkušenj, zlasti v velikih mestih. Četudi bi bila ta pravica mož postave dosledno izpeljana, je orožniki v Sloveniji ne bi mogli izvajati, saj je v Ljubljani (sedež Dravske banovine) naloge javne varnosti opravljala državna policijska straža.

13.7 Nesreča pri Celju je bila pravi alarm

Dne 9. decembra 1931 je prišlo v bližini Celja do težke prometne nezgode, ko je avtobus zapeljal čez železniško progo prav v trenutku, ko je po njej vozil vlak.[662] Začele so se razprave o ukrepih za preprečevanje takih primerov in za boljšo varnost prometa nasploh. Vanje so se vključili tudi časniki. Oblast se je - podobno kot je to zanjo zmeraj in povsod značilno - odločila za izdajo novih predpisov in strožji nadzor mož postave.

Že 28. decembra 1931 je ban Dravske banovine razglasil, da smejo avtobusi odslej prevažati le toliko potnikov, kolikor je sedežev v njih, ustavljati smejo le na označenih postajališčih in prevažati zgolj ročno prtljago. Kazni se izrekajo po določilih obrtnega reda, in sicer ukor, globo, zapor, odvzem koncesije za določen čas ali za zmeraj. Ti ukrepi so veljali od 6. februarja 1932 dalje.[663] Prvi mož Slovenije je 9. februarja 1932 izdal še naredbo o ravnanju voznikov pri vožnji čez železniško progo v isti ravnini, ki je začela veljati 23. februarja istega leta.[664] Dne 17. maja 1932 je ban spet objavil razglas, s katerim so v Dravski banovini ukinili zapornice na 38 prehodih ceste čez železniško progo ter jih nadomestili z Andrejevimi križi, preuredili pa so devet takih zapornic.[665] Od 27. oktobra 1932 dalje so avtobusna postajališča označevali s svetlomodrimi zastavicami, dotlej z rdečimi, ki so postale eden od znakov za nevarnosti na cestah.

Po tem prvem valu pravnih ukrepov se je Ljubljana odločila za izdajo celovitega »občnega cestnega reda za Slovenijo«, kot so navdušeno pisali in govorili. Ban je namreč julija 1933 izdal Naredbo o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih za Dravsko banovino.[666] Bila je obsežna in je imela 114 členov, urejala pa je vse od odvijanja prometa do registracije vseh vrst vozil, ne zgolj tistih na motorni pogon. Istočasno je ban izdal naredbo o cestnem prometu v Ljubljani, Mariboru, Celju in na Ptuju.[667] Za kršitelje so bile določene kazni od 10 do 1.000 dinarjev ali zapor od 1 do 20 dni.

Dan za tem, ko je ban podpisal navedena pravna akta, so posebnosti v krajevnem prometu uredile še naredbe, ki so jih izdali upravnik policije v Ljubljani, predstojnika mestne policije v Celju in Mariboru ter mestni načelnik na Ptuju. Za to so dobili pooblastilo v drugo navedeni banovi naredbi, omenjeni zgoraj. Vse štiri so vsebovale tudi kazni, in sicer od 10 do 500 dinarjev ali zapor od 1 do 20 dni, če storilec ne bi plačal denarne kazni.[668]

Kako je bilo z nesrečami na cestah pri nas? Leta 1934 so v Dravski banovini obravnavali 204 nezgode, v katerih je umrlo 10 oseb, 50 je bilo težko poš-

kodovanih, 99 pa lažje. Na območju uprave policije v Ljubljani so zapisali 49, v Mariboru 40 in drugod po Sloveniji 115 nesreč. »Vzroki nesreč so različni, prevladuje pa nepravilna in prehitra vožnja avtomobilistov,« so prvi dan marca 1935 zapisali uradniki na kraljevski banski upravi Dravske banovine v Ljubljani, ko so sestavljali poročilo notranjemu ministrstvu v Beogradu.[669] Te črne številke so naraščale in leta 1938 so možje postave v Sloveniji obravnavali že 664 takih nesrečnih dogodkov na cestah.

Že večkrat omenjeni finančni zakon za leto 1937/38 je določil tudi to, da se pri vsaki banski upravi ustanovi »sklad za nabavo sredstev, potrebnih za vzdrževanje, ureditev in izboljšanje cestnega prometa«. Vanj se steka denar, pobran od denarnih kazni za prometne prekrške. Leta 1937 se je v takem skladu v Ljubljani nabralo 175.000 dinarjev.[670] Tisto leto je bilo pri nas registriranih 5.074 motornih vozil vseh vrst, zgodilo se je 27 prometnih nezgod s smrtnim izidom ali en tak dogodek na 188 registriranih vozil.[671]

Da bi to stanje izboljšali, so 17. oktobra 1937 pri upravi policije v Ljubljani ustanovili posebno enoto državnih policijskih stražnikov, ki je začela na motornih kolesih ali v avtomobilu nadzirati najpomembnejše ceste v banovini. Prav kmalu so ti možje dobili ljudsko ime »leteča kontrola«,[672] saj so nadzirali promet, opozarjali kršilce in jih predlagali v kaznovanje pri pristojnem oblastvu. Naslednje leto so podobno enoto osnovali tudi pri predstojništvu mestne policije v Mariboru in tamkajšnji stražniki so začeli nadzirati državne in banovinske ceste severno od črte Črna na Koroškem-Rogaška Slatina. Tako je bilo pod nadzorom prometnih stražnikov celotno ozemlje banovine. Obe enoti sta prispevali k povečanemu številu v cestnem prometu ugotovljenih kršitev. Leta 1939 jih je bilo že 18.681 ali dobrih 45 odstotkov vseh prekrškov v Sloveniji.[673]

Med ukrepi, ki bi po mnenju nekaterih prispevali k večji varnosti in disciplini na cestah, naj omenim tudi predlog, podan jeseni 1938, da bi tudi cestni nadzorniki dobili uniforme. Upravni oddelek pri banski upravi v Ljubljani je 17. oktobra 1938 salomonsko odgovoril na ta predlog: Cestni nadzorniki spadajo v resor ministrstva za gradbeništvo v Beogradu.[674] Ti nadzorniki so na državnih in banovinskih cestah kontrolirali cestarje in stanje cest. V zborniku, izdanem dve leti pred razpadom kraljevine, lahko preberemo, da je bilo tedaj v Sloveniji na državnih cestah zaposlenih 118 cestarjev in 15 nadzornikov, na banovinskih pa 650 cestarjev in 48 nadzornikov. Tam je zapisano tudi, da so pri nas s štetjem prometa na nekaterih cestah pričeli leta 1930.[675]

13.8 Zakaj gorijo avtobusi?

Banova naredba o zaščiti cest in varnosti prometa je med drugim določala, da morajo biti avtobusi opremljeni z gasilnimi aparati. Kočljivo stanje je nastalo, ko je konec junija 1935 izšel državni pravilnik o prevozih v cestnem prometu,[676] ki ni predpisoval take opreme avtobusov. Ljubljana je poskušala najti kompromis med svojim in beograjskim predpisom s tem, da je lastnikom teh vozil priporočila, naj si nabavijo po dva aparata na avtobus. Temu so se prizadeti upirali in se sklicevali na zakonsko praznino ter na velike stroške z nabavo tujih aparatov, ki se v preizkusu niso pokazali kot najbolj primerni.

Stvar je postajala vse bolj živa in pereča, saj je v avtobusih prišlo do nekaj požarov. Tako je Francu Zvonarju iz Planine nad Sevnico 27. februarja 1935 zgorelo tako vozilo,[677] pri vasi Železno, občina Podsreda, je 4. julija 1936 zgorel prazen avtobus, last Draga Zemljaka iz Rajhenburga,[678] na cesti pri Trzinu je 30. avgusta 1936 zagorel avtobus, poln potnikov, last Avtoprometne družbe iz Ljubljane, vendar so se vsi potniki rešili. Banska uprava je okrajna načelstva zaprosila, naj ugotovijo, ali so avtobusi opremljeni z gasilnimi aparati. Odgovori so kmalu prispeli in so bili enotni: Ne.[679]

Uprava policije v Ljubljani je 2. oktobra 1936 pisno predlagala, naj se tak aparat predpiše kot obvezen, a referent na banski upravi je na predlog z roko pripisal, »za zdaj ne kaže zopet načenjati vprašanja gasilnih aparatov,« in spis 14. decembra 1936 kot rešen dal na stran.[680] Požari v avtobusih so se nadaljevali in 16. decembra 1938 je pri vasi Zapuže zgorelo tako vozilo, last družbe Alpavto z Bleda.[681]

13.9 Poškodba banovega službenega avtomobila

Orožniki so se pri opravljanju službe srečevali z zelo različnimi prometnimi dogodki in kršitelji. Iz bogatega arhivskega gradiva bom po časovnem vrstnem redu naštel petero takih primerov.

Dne 5. julija 1932 je bila prometna nezgoda v bližini hrvaškega mesteca Krapina. Udeležen je bil voznik tovornega avtomobila Franc Simonic iz Vintarevcev, ki je nedovoljeno prevažal tudi potnike. Prek Zagreba in nato Beograda je poročilo o dogodku prispelo v Ljubljano in od tam na okrajno načels-

tvo Ptuj. To je moralo zbrati dodatne podatke in 12. oktobra 1932 je voznika kaznovalo zaradi kršitve obrtnega zakona in banove naredbe o zaščiti cest in prometa z denarno kaznijo 500 dinarjev, poleg tega je moral plačati še 350 dinarjev za stroške postopka; mestnemu načelstvu v istem mestu so na okraju predlagali, naj kršilcu odvzame obrtno dovoljenje, saj s tovornim avtomobilom pogosto prevaža tudi osebe.[682]

Dne 16. januarja 1935 ob 6. uri in 45 minut je Martin Jakopič vozil po cesti iz Zidanega mosta proti Zagrebu. Sani ni imel razsvetljenih niti opremljenih s kraguljčki, kot je zahteval predpis. V sani se je z avtom zaletel Robert Jakša iz Radeč in vprežni konj, ki je vlekel sani, je na kraju poginil. O dogodku je dva dni pozneje poročal okrajni načelnik v Laškem in zadnjega aprila 1935 ponovno poročal, da je bil voznik avtomobila na okrajnem sodišču v Laškem kaznovan z 200 dinarji, ker je vozil prehitro in po levi strani ceste.[683]

Dne 2. avgusta 1939 zvečer je ban dr. Marko Natlačen potoval iz Železnikov proti Škofji Loki. V Dolenji vasi je službeni avtomobil prvega moža naše banovine srečal vojaški tovornjak in zaradi nepravilnosti je slednji poškodoval blatnik banovega službenega vozila. Na kraj so prišli orožniki in poročilo o dogodku je romalo na več strani. Okrajni načelnik v Škofji Loki je po treh dneh poročal štabu za utrjevanje državne meje, ki je imel sedež istotam. Med drugim je navedel, da se številni prebivalci tega okraja pritožujejo nad vožnjo vojaških vozil: »Po izjavah nekaterih avtomobilistov, ki stalno vozijo po cestah tukajšnjega sreza, se ti naravnost zgrozijo, ko opazijo nasproti prihajajoče vojaške avtomobile ter jim tudi najoprezneje ravnanje s svojimi vozili ni porok, da radi nepazljivosti in brezobzirne vožnje vojaških avtomobilov ne bi prišlo do nesreče.«[684]

Žrtve cest so bili tudi možje postave. Orožnika s postaje Breg pri Ptuju sta se 6. septembra 1939 popoldne odpeljala v nakup drv za enoto. To sta bila komandir in kaplar, ki je vozil svoje zasebno motorno kolo. Ko sta se vračala iz vasi Dolena, je na kolesu počila guma in motorista sta padla v obcestni jarek. Komandir, po činu narednik, je bil težko poškodovan in je v ptujski bolnišnici umrl, kaplar pa ni dobil poškodb, je naslednji dan poročala omenjena enota.[685]

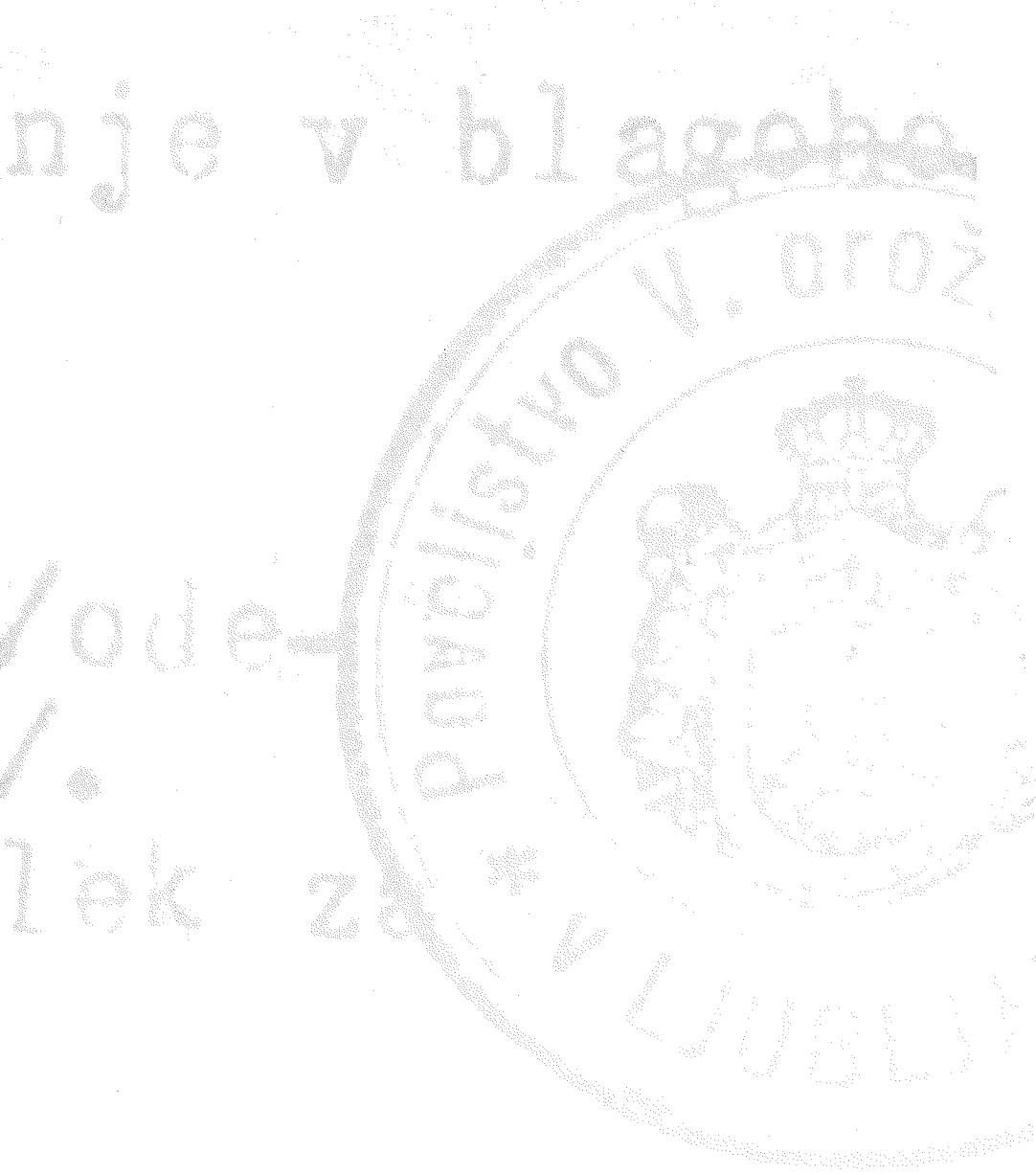
Dne 20. decembra 1939 je bilo na državni cesti iz Celja proti Slovenskim Konjicam, v naselju Stranice, najdeno moško truplo, očitno povoženo z avtomobilom. Orožniška postaja v Slovenskih Konjicah je opravila ogled in ugotovila, kdo je ponesrečenec, ki se je peljal s kolesom in ga je povozil tovornjak. S poizvedbami so posumili, da je to storil voznik tovornjaka Martin Stožir iz Hudinje. Zoper njega so napisali kazensko ovadbo, toda okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah je 22. decembra 1940 postopek ustavilo.[686]

Zlasti Orožniški vestnik je zadnja leta svojega izhajanja objavljal mnogo sestavkov s področja varnosti cestnega prometa. Šlo je za poučne prispevke o tovrstnih nalogah, od tega, kako se izdela skica prometne nezgode, do ogleda kraja dogodka.[687]

TABELA BRZINE

Ako prelazimo 1000 metara u		Odgovara brzina u kilometrima na sat	Ako prelazimo 1000 metara u		Odgovara brzina u kilometrima na sat
min.	sek.		min.	sek	
4	—	15	1	4	56.250
3	—	20	—	60	60
2	30	24	—	58	62.070
2	—	30	—	55	65.455
1	55	31.305	—	51	70.580
1	50	32.730	—	50	72
1	45	34.285	—	48	75
1	40	36	—	46	78.260
1	39	36 365	—	45	80
1	35	37.895	—	43	83.720
1	30	40	—	40	90
1	27	41.380	—	38	94.735
1	24	42.860	—	36	100
1	20	45	—	35	102.855
1	17	46.755	—	34	105.885
1	15	48	—	33	109.090
1	13	49.315	—	32	112 500
1	12	50	—	31	116.630
1	10	51.425			
1	7	53.730			

Preglednica, ki so jo skupaj z ročno uro uporabljali orožniki pri nadzorovanju hitrosti motornih vozil na cestah. Objavljena je bila leta 1935 v 11. številki Orožniškega vestnika, stran 685.

nje v blagoh
vode
lek za
Pavlistvo v. Krož

14.

Državna zaščita

Orožniki so opravljali nekaj nalog, ki jih je mogoče uvrstiti v širši krog tako imenovane državne zaščite, kot so uradno pisali in govorili, šlo pa je za področje varnosti države (in režima). Posebej pa so bili za to področje zadolženi nekateri policijski agenti v civilu, ki so ves čas delovali pri ljubljanski policiji, praviloma tudi pri mariborski, celjski in ptujski, včasih pa tudi pri nekaterih okrajnih glavarstvih oziroma načelstvih. Iz teh štirih mest so morali oditi tudi na podeželje in pomagati orožnikom pri pojasnjevanju posameznih težjih primerov take vrste. Nekaj teh nalog so opravljali tudi zaposleni pri drugih sestavnih delih varnostnega sistema kraljevine, od komisariatov (zlasti obmejne in železniške policije) prek obmejne čete do vojaškega vrha v Beogradu.

Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov je med drugim poskrbela tudi za to področje varnosti, pri čemer se je oprla na podedovane policijske detektive, od katerih jih je del opravljal izključno podobne naloge. Po združitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo je to področje prešlo v pristojnost oddelka za javno varnost pri notranjem ministrstvu, ki je usmerjal te dejavnosti po vsej državi in na vseh ravneh. Konec decembra 1920 pa je bil ustanovljen samostojen oddelek za državno zaščito, kar sem že opisal v 4. poglavju te knjige, razdelek o organiziranosti ministrstva za notranje zadeve. Tako je ostalo do leta 1929, ko so na to področje posegli celo trije različni predpisi. Najprej je predsednik ministrskega sveta izdal Uredbo o razdelitvi na oddelke predsedništva ministrskega sveta in ministrstev,[688] nato je izšel Zakon o notranji upravi[689] in nazadnje je notranji minister podpisal Uredbo o ureditvi ministrstva za notranje posle,[690] ki je bila najbolj podrobna in pregledna. Kaj je določala slednja? V okviru oddelka za državno zaščito sta dva odseka, prvi skrbi za zatiranje notranje protidržavne in razdorne propagande

in akcije z obveščevalno službo, drugi pa za zatiranje zunanje protidržavne in razdorne propagande in akcije z obveščevalno službo; ločen je na tri razdelke, in sicer za policijsko nadzorstvo nad tujci in potniškim prometom, administrativni razdelek in razdelek za tisk. Uredba se je do konca države spremenila še trikrat, vendar novosti niso zadevale področja državne varnosti.[691]

14.1 Pot do taborišč za nezanesljive

Za režim so bili najprej zanimivi tisti, ki so doma razširjali komunistične ideje ali z nasiljem delovali proti celovitosti države, na primer z območja južnih sosed. V zvezi s komunistično partijo velja spomniti na bolj pošten in stvaren pristop, kot smo ga bili vajeni v prejšnjih desetletjih: stara jugoslovanska oblast ni zatirala in preganjala naziranja o brezrazredni družbi, ki ga je gojil posameznik. Orožniki in policisti so odkrivali tiste, ki so razširjali, propagirali to idejo, torej organizirano komunistično delovanje.[692] Možje postave so morali predvsem zbirati tovrstna obvestila, čemur so rekli izvestiteljska dejavnost.

Pod budnim očesom so bila tudi društva, seveda tista, ki so se vsakokratni vladajoči ekipi zdela sumljiva ali nevarna. Ko je bila vložena vloga za odobritev ustanovitve društva, je bila rešitev v marsičem odvisna od tega, kdo je bil pobudnik združevanja. O njem so zbirali podatke tako orožniki kot policisti in okrajna glavarstva. Ko se je vlada zamenjala, se je lahko spremenilo tudi ocenjevanje, katere organizacije so primerne in katere ne. Zato so društva omejevali, prepovedovali in nadzirali. To snov so sprva urejali podedovani ali prilagojeni cesarski predpisi, konec poletja 1931 pa je kralj izdal prvi tovrstni zakon, veljaven za vso kraljevino,[693] ki je dve leti pozneje doživel spremembe in dopolnitve.[694]

Z zaščito države je bil zelo tesno povezan Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi,[695] ki so mu celo uradniki že tedaj rekli zakon o zaščiti države in se je večkrat menjal, veljal pa je dve desetletji. Zadnja sprememba tega zakona, ki ga je ministrski svet 15. decembra 1939 dopolnil enostavno z uredbo, je dovoljevala, da smejo okrajna načelstva določiti bivališča osebam, ki »rušijo red in mir«. Na tej podlagi je notranji minister izdal pravilnik o izvajanju te uredbe,[696] ki je med drugim pooblastil okrajnega načelnika, naj tam, kjer je določeno tako zbirno bivališče, predpiše hišni red za skupno »stanovališče« več oseb, ki jim je določen nadzor. Nastala so taborišča, nekoliko podobna nacističnim v Nemčiji, in med njimi je bilo najbolj znano tisto v Bileči. Tega

skupnega »stanovališča« so bili najbolj deležni člani Komunistične partije Jugoslavije.

Delikte take vrste je sprva sodilo krajevno pristojno redno sodišče, kot je določal prvi zakon o zaščiti države iz leta 1921, in so imeli prednost pri obravnavi. Po uvedbi osebne oblasti je kralj takoj posegel tudi na to področje in izdal Zakon o državnem sodišču za zaščito države, ki sta ga leta 1930 nadomestila dva predpisa z enakim imenom.[697] Izredno sodstvo te vrste je delovalo do razpada kraljevine.

Država je leta 1938 posegla tudi na področje škode, povzročene naklepoma in iz političnih nagibov. Ministrski svet je namreč izdal uredbo,[698] ki je določila, da oškodovanec lahko zahteva povračilo škode od krajevne občine; ta jo razdeli in izterja od davčnih zavezancev. Če je storilec dejanja odkrit, dobijo davčni zavezanci plačano odškodnino povrnjeno. Če bi se v občini taka dejanja ponavljala, sme ban tja poslati dodatno število varnostnih organov, ki jih plača občina oziroma davkoplačevalci.

14.2 Sumljivi vojni ujetniki

Za hitrim presekom skozi čas in prostor, ki sem ga podal v prejšnjem razdelku, je prav, da preidem na bolj oprijemljive dogodke te vrste.

Ob koncu leta 1919 so se pri nas začele priprave na sprejem vojnih ujetnikov iz Italije. Ocenjevali so, da jih bo v našo državo prispelo okoli 50.000. Vojaške oblasti so zanje določile sprejemališče v Ljubljani in Mariboru, saj se je Italija odločila, da jih bo vračala tudi prek Avstrije. Poveljstvo dravske divizije je zanje dalo tiskati letak roza barve, ki je imel naslov Trikratni živijo vsem, ki se vračate![699] Napisan je bil v še dopustni slovenščini, kar tudi pove, od kod so bili pretežno fantje in možje, ki so dobro leto po končani vojni še vedno čakali v Italiji, da zapustijo ujetniška taborišča. Isto poveljstvo je 16. januarja 1920 izdalo navodilo z naslovom Postopek z ujetniki, ki se vračajo iz Italije, priložen pa mu je bil Evidenčni list, da bi enotno popisali ujetnike; oba dokumenta sta bila v slovenščini.[700]

Na začetku so slovenske oblasti predvidevale, da bodo ujetniki prejeli posebno odškodnino, odvisno od čina. Tako so računale, da bi višji podčastnik dobil eno krono take pristojbine za vsak dan ujetništva, narednik 50 vinarjev, četovodja in desetnik po 30, poddesetnik in pešci pa po 15 vinarjev. To sem navedel tudi zato, da bi bralec spoznal, kakšni so bili v cesarskih časih čini nepoklicnih vojakov. S tem pa ni šlo vse gladko in po pričakovanjih, saj so

beograjske oblasti tolmačile, da taka odškodnina pripada le poklicnim vojakom. Največje število prizadetih se je (spet) obrisalo pod nosom.[701]

Poleti 1920 so se k nam začeli vračati ujetniki iz Rusije. Večina jih je pripotovala prek Dunaja v Maribor in od tam naprej proti domu. Po ukazu ministrstva za vojsko in mornarico so v Mariboru določili sprejemališče zanje; s tem naj bi med drugim zagotovili, da vojni ujetniki ne bi prišli v stik z domačini ter med njimi ne bi širili prepovedanih spisov ali boljševiške agitacije, so zapisali v Beogradu.[702] Te naloge je v štajerski prestolnici prevzelo isto sprejemališče, ki je prej že služilo za vračajoče se ujetnike iz Italije, je v posebnem ukazu odredilo poveljstvo dravske divizije.[703]

Pri osrednjem uradu narodne obrane v Ljubljani je delovala tako imenovana »poizvedovalnica«, ki je med drugim opravljala zasliševanja ujetnikov. Zapisnike o zaslišanju so pošiljali operativnemu oddelku dravske divizije, o posameznih zanimivih ujetnikih pa so obvestili tudi pristojno okrajno glavarstvo, kjer je oseba stalno prebivala. Če je šlo za ujetnike z območja Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Bačke, Banata ali Dalmacije, so obvestili tudi tajno vojno redarstvo pri oddelku za narodno obrambo v Zagrebu. Režim je storil vse, da bi preprečil »prihod nevarnih emisarjev v državo«, in si zlasti prizadeval »zadržati širjenje boljševizma«, kot so zapisali na osrednjem uradu narodne obrane.[704]

14.3 Za varnost dvora

Konec junija 1920 so imeli možje postave v Sloveniji polne roke dela zaradi prvega obiska prestolonaslednika Aleksandra. Razglas o bližnjem obisku so objavili celo v ljubljanskem uradnem listu. Slovenska vlada je tam med drugim zapisala: »Na osvobojena slovenska tla stopa po stoletjih robstva vladar, ki ga je klical narod sam ... Slovenija bo storila vse, da najslovesneje in najprisrčneje pozdravi svojega junaškega in najvišjega sina.«[705]

Regent je 26. junija 1920 z vlakom pripotoval v Ljubljano in zvečer si je z balkona vladne palače ogledal sprevod ter baklado po Bleiweisovi cesti. V slovenski prestolnici je bival tudi naslednja dva dni in 28. junija je njemu na čast po omenjeni cesti potekala vojaška parada, ki je nato zavila na Gosposvetsko in Dunajsko cesto. Z avtom se je odpeljal še na Bled in v Tržič, 29. junija pa v Celje in Maribor, od koder je z vlakom odpotoval v Beograd. O poteku tega obiska je poročal tudi ljubljanski uradni list in predsednik deželne vlade se je naši javnosti posebej zahvalil za topel sprejem prestolonaslednika.[706]

Orožniki, policijski stražniki in agenti so varovali vse ceste in železniške proge, po katerih je potoval regent, enako tudi poslopja, v katerih se je zadržal ali bival. To je bila zanje prva tovrstna naloga v novi državi.

Med pripravami na ta obisk je oblastem prišlo na uho, da je v vili Gorica, v lasti Franceta Schwegla iz Rečice pri Bledu, skrito orožje in strelivo. Kaj pa, če je namenjeno ogrožanju regenta, ko bo 28. junija prispel na Bled, so posumili pristojni. Orožniška postaja Bled je 27. junija v vili opravila hišno preiskavo in možje so ugotovili, da tam bivajo Zagrebčani, iskanih predmetov pa niso našli.

Nekako hkrati s tem je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani prisluhnilo govorici, da v navedeni blejski vili ponarejajo bankovce. Orožniki so v njej še dvakrat opravili preiskavo prostorov in odkrili nekaj predmetov, ki so jih navedli k sklepu, da dejansko pripravljajo tiskanje denarja. Eden od zaupnikov je policijskim agentom celo izročil ploščo za izdelovanje bankovcev po tisoč kron. Policija ga je ovadila in zanj je bil odrejen preiskovalni zapor, ki je trajal 40 dni, toda nazadnje je bil izpuščen na prostost. Vložil je tožbo in zahteval 8.260 kron odškodnine. Zahtevek je s policije romal na sodišče, saj je pripor odredil preiskovalni sodnik.[707]

Tudi leta 1921 so policijski agenti v Ljubljani prisluhnili govoricam o nameravanem atentatu na kralja Aleksandra, ko se je mudil pri nas. Po opravljenih poizvedbah so možje ugotovili, da je šlo zgolj za besede.[708]

K varovanju so navadno pritegnili tudi vojsko. Ker vojaki tega niso bili vajeni in ne dovolj pozorni, je prihajalo tudi do nesreč. Navedel bom le dva primera. Kralj Aleksandar je 29. decembra 1921 popoldne potoval z vlakom iz Ljubljane v Beograd in železniško progo so zavarovali tudi vojaki. Med njimi je bil tudi Stojan Dunjak iz 40. pešpolka v Ljubljani, ki je stražil del proge med Trbovljami in Hrastnikom. Med službo ga je do smrti povozil potniški vlak in pokopali so ga v Trbovljah.[709] Vojaška enota je varovala pot dvornega vlaka tudi 15. decembra 1937 zvečer in na zasavskem delu proge se je spet zgodila nesreča. Vagon je do smrti oplazil vojaka Radoslava Radosavljevića in na kraj dogodka so naslednje dopoldne prispeli sodna komisija iz Litije, vojaška komisija iz 40. pešpolka ter železniška komisija, slednji dve iz Ljubljane.[710]

Blejska dvorna rezidenca je pomenila dodatne varnostne naloge za slovenske orožnike in deloma tudi za ljubljanske policijske agente, saj so bili tudi slednji občasno poslani na delo v ta turistični kraj. Orožnike, ki so prišli pomagat varovati prestolonaslednika, kralja ali kneza namestnika, so navadno zbrali iz različnih krajev Slovenije in postopoma se je za to enoto na sklic prijelo uradno ime blejski orožniški odred. Včasih je prišlo do zapletov, povezanih s tem odredom oziroma dvorom.

Avtomobile za blejski odred je dajalo poveljstvo IV. armadnega območja v Zagrebu in ko ni bilo druge potrebe, so jih uporabljali tudi za sprotne orožniške namene. Komandir kranjske orožniške čete, major Camilo Osmanagić, je 8. septembra 1935 popoldne potoval z obhoda orožniških postaj po Gorenjskem. Vozil se je z vojaškim osebnim avtomobilom z oznako IV. 2-42, ki ga je upravljal plačan vojak, dodeljen temu odredu. Na podvinskem klancu se je v vozilo zaletel kolesar, v tega pa nato še drug kolesar; oba sta bila ranjena in so ju prepeljali v ljubljansko bolnišnico. Komandir orožniškega voda v Radovljici, kapetan 2. razreda Ignjatije Radaković, je o dogodku poročal, da je krivda zlasti pri vozniku osebnega vozila, zato so zoper vojaka uvedli disciplinski postopek.[711] Orožniška postaja Kranj je 30. januarja 1937 poročala okrajnemu načelniku, da sta tega dne zjutraj v Kranju trčila dvorna avtomobila, in to osebni avto št. 1-119 in tovornjak št. IV. 1-658. Cesta je bila zasnežena in poledenela, škoda pa majhna, zato ukrepov proti voznikoma ne bo, so bili odrezavi tamkajšnji možje postave.[712]

14.4 Papirnata vojna

Vse službe varnostnega sistema kraljevine so svoja dognanja na področju državne zaščite po svoji poti pošiljale v Beograd. Šlo je tudi za nepreverjena sporočila, ki so pomenila dodatne napore za ocenjevalce varnostnega dogajanja pri nas. Minister za vojsko in mornarico je bržčas tudi zaradi tega predzadnji dan januarja 1922 določil, da se vsi podatki s tega področja zbirajo na pristojnem divizijskem ali armadnem štabu, kjer jih urejajo, preverjajo in dopolnjujejo, skladno z navodilom za obveščevalno službo. Ko so sporočila tako urejena, jih divizijski oziroma armadni štabi pošljejo ministrstvu za vojsko in mornarico.[713]

Kljub temu izgleda, da ni bilo pravega reda in preglednosti. To je še posebej veljalo za orožniške postaje. Zakaj? Ukaze o zasledovanju protidržavnih elementov, poizvedovanjih za protidržavnimi organizacijami, stanju v tujini itd. so dobivale skoraj praviloma po štirih poteh: od okrajnih glavarstev, poveljnika V. orožniške brigade, poveljstva dravske divizije in obmejne čete. Zato so pomladi 1922 začele prihajati s terena pobude s predlogi za poenostavitev in poenotenje takih nalog. Poverjeništvo za notranje zadeve v Ljubljani je nato 21. julija 1922 pisalo notranjemu ministrstvu in predlagalo, da bi vse naloge zasledovalne službe na področju državne zaščite osredotočili v odsekih za državno zaščito pri pokrajinskih poverjeništvih za notranje zadeve, od koder bi obvestila pošiljali vsem pristojnim na teren.

V posebej težavnem položaju so bile orožniške postaje v Prekmurju, so zapisali v navedenem dopisu. Razpise o iskanju oseb so dobivale tudi za območje Medžimurja, Slavonije in celo Banata, čeprav imajo že svojih protidržavnih elementov dovolj in jim je nemogoče imeti popolno evidenco takih oseb. Te enote naj dobivajo razpise le za osebe na slovenskem delu države, so predlagali.

Istočasno so na poverjeništvu sestavili okrožnico za vsa politična in policijska oblastva I. stopnje, kjer so jih opozorili, da morajo razpise za osebami take vrste pošiljati vsem orožniškim postajam in ne zgolj vodom ter četam, kot to ponekod počnejo in jim tako povzročajo težave s prepisovanjem takih ukazov. Pisne zahtevke za postaje naj sestavijo čim bolj na kratko in razumljivo, saj tam nimajo časa za študiranje dolgoveznih spisov.[714]

14.5 II. sekcija obveščevalnega oddelka

Vsaj deloma je mogoče med politično policijo prištevati tudi vojaško obveščevalno službo. To izhaja iz uredbe, ki je marca 1923 izšla v vojaškem uradnem listu.[715]

Glavni generalštab je bil v Beogradu, pri armadah pa so bili generalštabi. Prvi je bil razdeljen na pet oddelkov in kabinet načelnika. Oddelki so bili: operativni, obveščevalni, poučni, prometni in zgodovinski. Naštel sem jih po istem vrstnem redu, kot jih je navajala uredba. Obveščevalni oddelek je imel štiri sekcije, ki so jih označevali z rimskimi številkami. Prva je preučevala dogajanja v tujini in pri tamkajšnjih vojskah, druga je skrbela za zatiranje sovražnega delovanja proti vojski in državi v Kraljevini SHS, tretja je spremljala vojaško-politična vprašanja doma in v tujini, domači in tuji tisk, četrta pa je bila zadolžena za vojaške šifre. Iz tega kratkega opisa delovnega področja posameznih sekcij obveščevalnega oddelka se da sklepati, da sta bili zlasti II. in III. sekcija politično usmerjeni.

Omeniti velja, da je bil v ministrstvu za vojsko in mornarico tudi generalštabni oddelek odgovoren za obveščevalno službo, kot je leta 1923 določila uredba o organiziranosti tega ministrstva.[716]

Podobna ureditev tako glavnega generalštaba kot obrambnega ministrstva se je - vsaj kar zadeva področje državne zaščite - ohranila ves čas kraljevine, čeprav je leta 1927 prišlo do nekaj sprememb v prvo navedeni uredbi,[717] spremembe druge leta 1929 pa so določile, da obveščevalna služba preide v operativni odsek generalštabnega oddelka ministrstva za vojsko in mornarico.[718]

14.6 Za vse naj bi bil kriv »boljševizem«

Zlasti prva leta po nastanku Kraljevine SHS se je režim srečeval s številnimi dogodki, ki so pomenili nevaren odpor do oblasti. O nekaj pojavih te vrste sem že pisal v 3. poglavju te knjige. Oblasti so take dogodke najraje in največkrat na kratko označevale s tako imenovanim boljševizmom, boljševiško nevarnostjo ali jih povezovale z vplivi boljševizma iz Rusije.

Tako imenovani boljševizem pa je bil le eden od dejavnikov, ki je prispeval k različnim dogodkom, nevarnih za režim. Pod boljševizmom razumevam bodisi vplive same oktobrske revolucije bodisi njene ideje, ki so jih iz Rusije k nam prinesli vračajoči se vojni ujetniki, ni pa mogoče zanemariti niti domačega komunističnega gibanja.

Poleg tega tako imenovanega boljševiškega dejavnika je treba upoštevati še druge, ki so šele omogočili, da so revolucionarne ideje v Sloveniji sploh dobivale svoj pomen in vpliv. Naj jih nekaj naštejem.

Prvič, domače razmere so bile neurejene in ljudstvo je čutilo pomanjkanje življenjskih potrebščin, medtem ko so jih v drugih okoljih imeli na pretek (na primer v graščinah).

Drugič, popis in zamenjava avstro-ogrskega denarja sta močno prizadela nekdanje cesarske dežele, posebej Slovenijo, saj ta zamenjava za jugoslovanske dinarje ni bila realna in poštena, bila je v korist srbskega dinarja.

Tretjič, kazati so se začela prva slaba znamenja vse večje srbske prevlade v javnem življenju na Slovenskem in vse manjše možnosti, da doma odločajo o svoji usodi, brez prevladujočega vpliva beograjskih oblasti.

Četrtič, množice so nekako pričakovale, da bo po razpadu cesarstva nastopila zlata doba, vsesplošna svoboda, ki so si jo nekateri predstavljali malce po svoje.

Petič, mnogi bivši vojaki so domov prinesli orožje in ga skrili pred oblastmi, v skrajnem, obupanem položaju pa so ponekod celo segli po njem.

Seveda je poleg naštetih petero okoliščin, ki so prispevale k povojnemu vrenju pri nas, delovalo še več drugih, ki pa bi jih bilo treba še raziskati in opisati. Menim pa, da so same po sebi že dovolj, da lahko ocenimo: te razmere so bile rodovitna zemlja, v katero je padlo boljševiško seme, ki sicer ne bi vzklilo.

Razne oblike upornosti do oblasti so kmalu spodbudile oblasti, da so od podrejenih organov zahtevale sprotno obveščanje o pripravah na take dogodke oziroma o njihovem poteku in ukrepih za zatrtje. Poverjeništvo za notra-

nje zadeve v Ljubljani je 20. januarja 1919 vsem oblastvom I. stopnje izdalo okrožnico, v kateri je naročalo, da morajo sproti poročati o boljševiškem gibanju. To naj bi veljalo do 7. junija istega leta, ko naj bi tako nalogo opustili, so nekoliko optimistično razmišljali uradniki tega poverjeništva.[719] Ta optimizem se je resnično pokazal preuranjen in 7. junija 1919 je isto poverjeništvo pisno naročilo okrajnim glavarstvom in njihovim političnim izpostavam, naj mu vsako soboto poročajo o pomembnih dogodkih.[720] Dogodki na Madžarskem po zrušitvi boljševiške oblasti so privedli do dogovora s Kraljevino SHS o medsebojni izročitvi boljševikov, je 17. septembra 1919 dravska divizija sporočila deželni vladi za Slovenijo in jo zaprosila, naj sporoči, če je pri nas kakšna oseba, ki bi prišla v poštev za zamenjavo oziroma izročitev.[721]

Kmečki tabor, ki ga je 23. novembra 1919 v Ljubljani sklicala Samostojna kmetijska stranka, načelstvo za Slovenijo, je sprejel več resolucij in v tisti s številko 2 je med drugim pisalo: »Smatramo za skrajno škodljivo in državo ogrožujoče te, vedno se ponavljajoče štrajke in zahteve po manjšem delu in vedno licitiranje plač, kar je vzrok tej neznosni draginji in otežkočuje obstoj vsem stanovom. Apelujemo na vlado ter na vse delajoče in pridobitne sloje, da delujejo v svrho utrditve države na to, da se v državi več dela in da se sistematično vse cene znižajo.« Brzčas je tudi ta izjava služila kot povod in izhodišče poverjeništvu za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo, da je 9. decembra 1919 razposlalo okrožnico vsem okrajnim glavarstvom in političnim izpostavam, ki je bila sestavljena v nekoliko lepši slovenščini kot prej navedena kmečka resolucija in se je začela takole: »V zadnjem času se med prebivalstvom vedno pogostejše ponavljajo zahteve po manjšem delu in povečanju plač. Stavke oziroma grožnje s stavkami so na dnevnem redu. Posledica je vedno bolj naraščajoča draginja in pa neprestane pritožbe in nezadovoljstvo vseh stanov. Med ljudstvo je treba zanesti geslo, da je delo (to besedo so podčrtali, op. P. Č.) edino zdravilno sredstvo za te nezdrave razmere. Politična oblastva imajo porabiti vsako priliko, da v tem zmislu vplivajo na ljudstvo.«[722]

Poverjeništvo se je kmalu spet oglasilo in 23. decembra 1919 izdalo okrožnico, ki jo je naslovilo vsem okrajnim glavarstvom, političnim izpostavam, policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, policijskemu komisariatu v Mariboru in mestnemu magistratu Ptuj. Na društvenih sestankih in shodih razpravljajo tudi o stvareh, ki ne spadajo v statutarno področje društva oziroma ogrožajo javni red in mir ali so protizakonite ali državi nevarne. Na večje shode naj zato pošljejo svojega zastopnika, da v takih primerih postopajo po naredbi osrednje vlade z dne 20. maja 1919, so naročali iz Ljubljane.[723]

14.7 Nekaj dogodkov te vrste

Za kakšne dogodke je šlo in ali je bila uradna oznaka »boljševizem« zanje upravičena, naj po nekaj primerih, ki jih bom opisal, oceni bralec sam.

Skupina fantov je 23. novembra 1918 zvečer metala kamenje v župnišče Rob. Bili so pijani in na poslopju so napravili za okoli 700 kron škode. O tem je 3. decembra poročala orožniška postaja Turjak in na koncu predlagala ustanovitev postaje na Robu, kjer se širi boljševizem (v bližini je graščina Turjak). S predlogom niso uspeli.[724]

Graščinsko bogastvo je privabljalo tudi ljudi iz Loške doline, o čemer priča poročilo orožniške postaje v Ložu, napisano 27. novembra 1918 s svinčnikom. Naslov poročila je Boljševizem v Loški dolini, poslali pa so ga vojaškemu sodišču v Ljubljani. Iz poročila, ki obsega šest strani, bom napravil kratek povzetek.

Dne 17. novembra 1918 je skupina fantov iz Iga vasi, Kozarišč, Loža in Šmarate odgnala iz graščine Snežnik sedem volov, last narodnega odbora v Starem trgu pri Ložu. Odgnali so jih na domove, jih zaklali in meso razdelili. Ko je za to izvedel narodni odbor, je še istega dne poslal načelnika narodne straže Vilhelma Krajca, da poizve o dogodku in nato poroča orožnikom. Ko je prišel v Iga vas, je našel fante v gostilni Roze Tomšič, a niso bili z njim nič kaj prijazni: vzeli so mu puško, njegovega konja pa nagnali. Istega dne je odšla v graščino še druga skupina fantov iz Podgore in s seboj odgnala kravi in telico, vse last omenjene graščine. Pred grajskim poslopjem so močno streljali. Telico so nato pred gostilno v Podgori zaklali, kravi pa so dva dni pozneje na zahtevo orožnikov vrnili v grajski hlev.

Naslednji dan po obeh dogodkih so začeli orožniki poizvedovati za storilci. Najprej je prišla na vrsto Iga vas. Bili so trije, in sicer podstražmojstra s postaje Babno polje in podstražmojster s postaje Lož ter pripravnik iz iste enote. Vaški fantje so hodili za njimi in se do mož postave obnašali objestno oziroma oblastno. Tedaj so orožniki najmlajšega kolega napotili v graščino po pomoč tamkajšnjega osebja. Ko se je od tam vračal z gozdarskim uradnikom, je nanju padlo več strelov. Možje postave so nato odšli v Podgoro, fantje pa za njimi. Tja so oboji prišli ravno tedaj, ko so po hišah raznašali meso zaklane telice. Mimo je prišel mladenič, oborožen s karabinko, in orožnik mu jo je hotel vzeti, kar je hotel preprečiti eden od njegovih sovaščanov. Obe skupini, orožniki in mladeniči, sta nato odšli v Iga vas. Možje postave so sprevideli, da ne bodo mogli storiti ničesar, zato so se napotili proti Ložu.

Dan za tem, to je 19. novembra, je orožniški pripravnik na konju potoval iz Babnega polja v Lož. V Iga vasi so ga zaustavili oboroženi fantje in ga vabili, naj gre z njimi pit. Tega ni storil in je odjahal dalje, tedaj pa so za njim oddali nekaj strelov. Skoraj hkrati s tem dogodkom je v graščino spet prišla skupina oboroženih mladeničev iz bližnjih vasi, da bi iz kleti odnesli žganje; pijače pa ni bilo več, saj so jo že prej dali narodnemu odboru. Tudi v Nadlesku so odvzeli dva vola, ki sta bila last vojaštva.

Vse to je povzročilo, da je v Lož prispelo 33 orožnikov ter 60 mož narodne straže iz hrvaškega Prezida in Čabra, da bi v tej dolini vzpostavili javni red in mir in razorožili boljševike, je zapisal pisec navedenega poročila. Ta oborožena moč je po vaseh pobrala 29 vojaških in 3 lovske puške, 8 samokresov in aretirala osem oseb, eno od teh so ranili Hrvatje. Aretirali so Franca Plasa iz Iga vasi 12, Štefana Palčiča iz Iga vasi 39, Alojza Urbiha iz Podgore 25, Antona Srla iz Podgore 15, Josipa Bovca iz Podgore 2, Franca Škrbca iz Šmarate 1, Josipa Špeha iz Šmarate 5 in Janeza Trudna iz Kozarišč 22.

Zadnji dan novembra 1918 je orožniško oddelčno poveljstvo št. 5 v Ljubljani pisno predlagalo pohvalo za orožniškega stražmojstra 1. razreda Leopolda Štera, ki je vodil varnostno enoto. Predlog so uresničili 23. januarja 1919, ko je navedeni prejel pohvalo in petdeset kron.[725]

Včasih je šlo za strah pred boljševiškimi vplivi iz sosednje Hrvaške. Orožniška postaja Ormož je 13. marca 1919 poročala okrajnemu glavarstvu Ptuj o »boljševiškem gibanju« v sosednji Vinici na Hrvaškem, in sicer, da so Hrvati grozili, da bodo vdrli tudi v Ormož in napadli tamkajšnji grad, kot so storili v Zgornji Ladanji. Ormoški možje postave so zato zaprosili za vojaško pomoč. Okrajno glavarstvo Ptuj se je obrnilo na komandanta štajerskega deželnega poveljstva, generalmajorja Rudolfa Maistra, ki je 21. marca poslal v Ormož vod vojaštva, da so zastražili ormoški most čez Dravo.[726] Okrepili so orožniški postaji v Središču in Ormožu, ustanovili pa postajo v Zavrču.[727]

Okrajno glavarstvo Brežice je 24. marca 1919 neposredno zaprosilo IV. armadno območje v Zagrebu, da mu pošljejo na pomoč trideset srbskih vojakov, kajti v občinah ob hrvaški meji so »boljševiški izgredi«. To ravnanje je bilo povod, da je poverjenik za notranje zadeve, Gustav Golia, 7. aprila istega leta izdal okrožnico o morebitnih prošnjah za vojaško pomoč pri vzdrževanju javnega reda in miru. V njej so zapisali, da sta za to najprej poklicana orožništvo in varnostna straža, šele če ta ne zadostujeta, lahko nastopi vojska. Zahtevo za vojaško pomoč je treba oddati prek poverjeništva za notranje zadeve v Ljubljani, od tam pa jo posredujejo na dravsko divizijo. Samo izje-

moma se sme okrajno glavarstvo neposredno obrniti po pomoč na najbližjega vojaškega poveljnika.[728]

Okrajni glavar na Ptuju, dr. Otmar Pirkmajer (tudi Oto Pirkmaier ali celo Pirkmayer), je 9. maja 1919 izdal okrožnico vsem občinskim predstojnikom in orožniškim postajam, za prebivalstvo pa lepak. V prvi je naložil dolžnost, da občine določijo odbornike, ki naj po okoliših nadzirajo domačine in tujce, če morda protidržavno delujejo; vse sumljive ugotovitve naj sporočajo orožniškim postajam. Na lepaku v izmeri 60 x 80 centimetrov pa so ljudi posvarili pred hujskači in razširjevalci vznemirljivih vesti, ki jih je bilo treba takoj prijaviti najbližji orožniški enoti. Možje postave so dobili nalogo, da nadzirajo okoliše svojih postaj, pozorni pa naj bodo zlasti na tujce, pobegle vojake in hujskače.[729]

Orožniška postaja Dobova je 9. maja 1919 poročala, da je tisti dan zvečer v Velikem Obrežu skupina vaščanov postavila mlaj in nanj obesila z roko izpisan poziv, naj se kmet in proletarec združita v »internacionalnem demokratizmu«.[730]

14.8 Preveč strahu?

Nekaj utrinkov s področja državne zaščite nas še posebej napeljuje na misel, da so se oblasti (včasih) malo preveč bale lastnih državljanov. Največ tovrstnega gradiva za leto 1919 je najti v osrednjem slovenskem arhivu, kjer je v fasciklu 4901-5400 velik ovoj številka 5017, ki nosi naslov Boljševizem.

Ministrski svet je 29. decembra 1920 sprejel sklep, da je treba iz državne službe odpustiti vse višje in nižje uslužbence, ki so prej ali še sedaj propagirajo boljševizem. Tretji dan leta 1921 je oddelek za javno varnost pri notranjem ministrstvu razposlal vsem predsednikom deželnih vlad dopis, v katerem jih prosi za izdelavo in dostavo seznamov takih sumljivih oseb. Seznam je treba izdelati po najvestnejšem in najtočnejšem preverjanju, za resničnost podatkov pa jamči predstojnik, so zapisali. Sedmi dan januarja je slovenska vlada beograjski dopis posredovala vsem poverjeništvom in oddelkom vlade, delegacijam in odsekom osrednjih oblasti v Ljubljani ter inšpektoratu državnih železnic; seznam komunistov naj ji pošljejo čim prej. Vodja oddelka za narodno obrambo je že naslednji dan odgovoril, da pri njem ni takih oseb, podoben odgovor so nato poslali še drugi predstojniki.[731]

Ministrstvo za notranje zadeve je 25. marca 1921 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da je komunistični poslanec Jakov Latrić (tudi Jakob Lastrić) izja-

vil, kako bo nabavil poseben aparat, s katerim je mogoče prisluškovati telefonskim pogovorom. Uradi naj bodo previdni pri telefonskih in telegrafskih sporočilih, po možnosti naj preidejo na šifre. Dopis so v Ljubljani prepisali v latinico in ga 12. aprila 1921 razposlali vsem okrajnim glavarstvom, političnim izpostavam, policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, policijskemu komisariatu v Mariboru, civilnemu komisarju za Prekmurje ter vsem obmejnim komisariatom. Ta alarm je sprožil precej pobud za opremljanje političnih in policijskih oblastev s šiframi, vse orožniške postaje - vsaj tiste ob državni meji - pa bi kazalo opremiti s telefonskimi aparati.[732]

Okrajno glavarstvo Brežice je 14. februarja 1922 v situacijskem poročilu navedlo tudi to: »Inozemci in komunisti stojijo pod strogim nadzorom orožništva.«[733]

Pokrajinska uprava za Slovenijo je 21. novembra 1922 pisala okrajnemu glavarstvu Ljutomer, da tvrdka Clothar Bouvier po državi reklamira svoj izdelek takole: »Šampanjec Bouvier, G. Radgona, Štajersko.« Treba je preprečiti nadaljnje razpošiljanje teh nalepk, »ker leži Gornja Radgona v Sloveniji in ne na Štajerskem«. Dopis je lastnoročno napisal Ivan Hribar in referent ga je le pretipkal in odposlal naslovniku. Tretjega decembra istega leta je okrajno glavarstvo Ljutomer odpisalo, da so to že stare reklamne nalepke omenjenega podjetja, novejše pa besede Štajersko ne rabijo več. Iz Beograda je kmalu za tem prišlo sporočilo, da so stare nalepke še v obtoku, in dopis je spet potoval iz Ljubljane v Ljutomer. Dne 5. januarja 1923 je iz Ljutomera v Ljubljano prispel dopis s pisno izjavo Clotharja mlajšega, da je vse stare nalepke vzel iz prometa.[734]

Ministrstvo za notranje zadeve je 12. januarja 1923 zahtevalo od pokrajinske uprave za Slovenijo, da mu dostavi seznam Madžarov, ki so zaprti pri nas zaradi političnih deliktov. Zahtevek so poslali vsem političnim in policijskim oblastvom I. stopnje in 12. februarja je referent v Ljubljani seštel podatke: pod ključem je bilo tedaj šest madžarskih državljanov.[735]

Poveljstvo dravske divizije je 16. januarja 1923 zaprosilo pokrajinsko upravo za Slovenijo, naj mu dostavi seznam komunističnih agitatorjev in voditeljev. Prosilcu so ga odposlali 17. aprila istega leta in iz spisa je razvidno, da je bilo tedaj v evidencah slovenskega orožništva in policije 49 takih oseb. V nekaterih okrajih ni bilo nobenega komunista, drugod pa toliko: Celje 20, Kočevje 5, Kranj 1, Litija 8, Novo mesto 2 in Ptuj 3, kraljevi policijski komisariat v Mariboru pa je imel zapisanih 10 takih oseb; med tistimi, ki so odgovorili negativno, je bilo tudi policijsko ravnateljstvo v Ljubljani.[736]

Orožniška postaja Poljane nad Škofjo Loko je 28. aprila 1923 prijela Franca Ropreta iz Šenčurja, ki je bil na seznamu protidržavnih elementov, in

sicer pod zaporedno številko 157. Označen je bil kot komunistični agitator, ki v gostilnah javno govori, da je boljševik. Bil je čevljarski pomočnik, samski in brez stalnega prebivališča. Poljanski orožniki so ga po aretaciji ovadili in okrajno sodišče v Škofji Loki ga je obsodilo po cesarski naredbi z dne 20. aprila 1854 na pet dni zapora, ker se je po navedbah mož postave vdajal pijanstvu in vlačugarstvu, po Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi pa še na štirinajst dni zapora. Okrajno glavarstvo v Kranju je o njem menilo, da nima nikakršnega vpliva na ljudi ali ugleda med njimi, ker je preveč zaljubljen v pijačo; zato ni nevaren in bi ga kazalo brisati iz navedenega seznama.[737]

Okrajno glavarstvo Litija je 28. decembra 1923 poročalo, da prejema komunistični agitator Emil Klopčič iz Zagorja revolucionarno literaturo iz tujine. Orožniški postaji Zagorje so zato naročili, da zaupno spremlja Klopčičevo dopisovanje.[738]

Orožniška postaja Planina je 5. februarja 1925 poročala 8. orožniškemu polku v Ljubljani o dogajanju, povezanim z gradom Hasberg pri Planini. Veleposestvo je na začetku tistega leta spet pripadlo dr. Hugu Windischgrätzu in »državno upraviteljstvo« nad posestvom je prenehalo. Premoženje upravlja sedaj ing. Rado Šturm iz Konjic oziroma njegov podrejeni Josip Vedinger na samem Hasbergu. Prebivalci Planine so tega veseli, saj upajo, da bodo na posestvu spet dobili zaposlitev. Govorijo pa, da večina zemljišč spada pod Italijo, vendar to prikrivajo, ker se bojijo »razburjenja ljudstva«, je zapisal komandir postaje. Poročilo je prek okrajnega glavarstva Logatec prispelo do velikega župana ljubljanske oblasti in od tam na agrarno direkcijo Kraljevine SHS v Ljubljani, od koder so 27. februarja istega leta odgovorili le to, da je država 3. januarja 1925 res odpravila upravo nad tem veleposestvom in ga predala lastnikovem pooblaščencu.[739]

Poveljstvo 8. orožniškega polka v Ljubljani je 6. julija 1925 obvestilo velikega župana ljubljanske oblasti, da so po zasebnih stanovanjih še vedno slike bivšega avstrijskega cesarja. Tako obvestilo so dobile tudi vse orožniške enote v Sloveniji in 1. avgusta je mariborska četa zapisala, da bi bilo to mogoče preveriti samo z ustreznimi nalogi za hišne preiskave pri sumljivih stanovalcih.[740] Pri tem je ostalo, saj ni bilo junaka, ki bi bil pripravljen podpisati take naloge za številne preiskave stanovanj.

Orožniška postaja Litija je 1. decembra 1936 poročala tamkajšnjemu okrajnemu načelniku, da je bilo osem hiš, ki na dan državnega praznika niso izobesile jugoslovanskih zastav, kot določa predpis. Orožniki lastnikov teh stanovanj niso niti opozorili niti zaslišali. Nekateri od teh so izobesili slovenske trobojnice. Na to poročilo je predsednik občine Litija dejal komandirju

postaje, da stvar jemlje preveč resno in dosledno, sicer pa o takih malenkostih ne bi bilo treba poročati. O tem stališču prvega moža občine je postaja 19. decembra poročala okrajnemu načelniku. Za pripetljaj so očitno izvedeli tudi v Ljubljani in 5. januarja 1937 je kraljevska banska uprava Dravske banovine pisala litijskemu okrajnemu načelniku, da še vedno velja zakon,[741] ki za državne praznike veleva izobešanje državnih, ne pa plemenskih zastav, o čemer naj pouči tudi predsednika občine. Okrajni načelnik je 12. januarja poklical k sebi prvega moža litijske občine, ki ni hotel dati nobene izjave, saj je o tem že govoril z gospodom banom.[742]

14.9 »Politična situacija« na Škofljici

Orožniške postaje so za potrebe okrajnih glavarjev včasih pripravile posebno poročilo, ki so ga povsem odkrito imenovali »politična situacija«. Tudi postaja na Škofljici je 26. decembra 1923 podala tako oceno, ki jo navajam v celoti in dobesedno:

»Politični vetrovi so okužili tudi pri nas nekdanji zdravi patrijotični zrak. Raznesli so pline nezadovoljnosti in kritike med naše ljudstvo. Povsod se sliši le kritiko o visokih davkih, o kuluku in v splošnem državnem režimu. Vsako oblastveno naredbo smatra ljudstvo kot šikano. Tako na primer smatra ljudstvo razglas okrajnega glavarstva št. 805 z dne 15. novembra 1923 glede strogega pasjega zapora za šikano, ker si predstavlja, da je ta odredba le radi tega izšla, da ljubljanski lovski najemniki večjo množino divjačine dobijo, ker domačim psom ni dana možnost zajce in lisice iznemirjati in jih od domov in vrtov preganjati.

Med takim zaslepljenim ljudstvom živeti in ga nadzorovati je zelo mučno.

Kdor je o preobratu opazoval odkritosrčna navdušenja našega priprostega ljudstva, ki mu je čez noč zasijala luč nepričakovane svobode izpod več stoletnega robstva, se mora danes prijeti za glavo, ko vidi kako brezvestno begajo in zastrupljajo gotove kaste naše nepoučeno ljudstvo s svojimi demagoškimi nameni.

Mesto tega, da bi voditelji ljudstva isto poučevali in spodbujali k navdušenju za državno edinstvo in patrijotizem, jih nasprotno begajo z nizkotnim fanatizmom, udrihajo po državnem ustrojstvu, izpodko-

pavajo državno avtoriteto in izrabljajo pri vsaki priliki slabo razpoloženje ljudstva v svoje partizijanske namene.

Kdo je vsega tega kriv mislim ne bode težko uganiti. Če pridemo v kmetske hiše, vidimo na mizi ali za mizo ležati časopise, ki nepopisno udrihajo po državnem ustrojstvu.

Nerazsodno ljudstvo, ki sliši le eno plat zvona biti, verjame državi nevarnim časopisom in raste mu sovražnost od dne do dne vedno bolj proti državnemu ustrojstvu.

Tej škodljivi pisariji in kritiki bi bilo treba zajeziti tok in to še o pravem času, da se ne bomo čudili v nedoglednosti, ako preseneti javnost nepričakovan izbruh fanatičnega partizijanstva v škodo jugoslovanske edinstvenosti in splošnega človeškega dobrobita.«[743]

To poročilo je komandir Josip Kožuh, narednik 1. razreda, poslal okrajnemu glavarju v Ljubljani.

14.10 Kaj je v ozadju?

Ko je prišlo do kakšnega nenavadnega dogodka, so oblasti praviloma zmeraj in takoj pomislile na to, ali morda ne gre za politično (škodljivo, nasprotno ali celo sovražno) dejanje. Iz bogate tovrstne bere bom navedel štiri dogodke.

Orožniška postaja Ponikva je 7. julija 1922 poročala o poškodovanju spominske plošče Antonu Martinu Slomšku, ki so jo bili postavili 26. septembra 1912, ob 50-letnici njegove smrti, in sicer na oreh pred gostilno Antona Ošlaka na Ponikvi. Na njej je pisalo: »Pod tem orehom je bil odlikovan dvanajstletni A. M. Slomšek o prvi šolski skušnji leta 1812. Postavljeno ob stoletnici te skušnje in ob petdesetletnici njegove smrti.« Ploščo so kupili z denarjem vaščanov in je bila last občine. Storilca so možje postave kmalu odkrili. To je bil Martin Vrbovšek iz Boletine pri Ponikvi, mizar pri južni železnici, pristaš socialnodemokratske stranke in velik nasprotnik klerikalne stranke, je v poročilu zapisal komandir postaje, narednik Ivan Drolc. Osumljenec je dejanje priznal in ovadili so ga okrajnemu sodišču v Šmarju pri Jelšah.[744]

Orožniška postaja Dolenji Logatec je 12. junija 1925 poročala tamkajšnjemu vodu o dveh sumljivih napisih. Na zunanjem zidu župne cerkve v tem naselju je bila plošča s tem napisom: »Ob času slavnega vladanja Njegovega cesarskega in kraljevega Apostolskega veličanstva cesarja Franca Jožefa I. us-

tanovila se je v spomin 60-letnice Njegovega vladanja 1848-1908 župnija Dolenji Logatec.« Na vodnem zbiralniku na Čevicah pa je bil nad vhodnimi vrati cesarski grb in napis »V 50. letu slavnega vladanja Njeg. Veličanstva presvitlega cesarja Franca Jožefa I«. Po komandirjevem mnenju sta oba napisa dajala določenim ljudem povod, da kritizirajo in se razburjajo, zakaj - sedem let po razpadu Avstro-Ogrske - še nista odstranjena. Posebej kritični so bili orjunaši, ki so grozili, da bodo napisa odstranili sami, če ju ne bo oblast. Komandirjevo poročilo je prispelo na mizo velikega župana ljubljanske oblasti in ta je 18. septembra 1925 prosil za mnenje knezoškofijski ordinariat v Ljubljani. Od tam so po petih dneh odgovorili, naj ploščo odstranijo s cerkve »brez pomisleka, ker niti ne odgovarja resnici, ampak se je župnija ustanovila iz dušnopastirskih razlogov«. Okrajni glavar v Logatcu je v poročilu že 9. septembra istega leta ocenil, da ne gre za demonstrativno dejanje, marveč za zgodovino, zato so trditve orožniške postaje o razburjanju ljudi pretirane. Oba napisa je mogoče na tiho odstraniti in stvar bo v redu, je menil.[745] To se je tudi zgodilo.

Orožniška enota Laško je 4. marca 1926 poročala okrajnemu glavarju o sumljivem italijanskem lesnem trgovcu, ki da prevzema les za izvoz v Italijo in na plašču nosi fašistični znak. Sami krajani so ga že opozorili, naj ga sname, zato je prišel na orožniško postajo in se zanimal, če je to res prepovedano. Orožniki so ga privedli pred glavarja, kjer je sam snel znak. Glavar je o dogodku poročal velikemu županu ljubljanske oblasti in ga prosil za pravno stališče. Iz slovenske prestolnice so mu 21. marca istega leta odgovorili, da nošenje tujih znamenj tujcem ni izrecno prepovedano; če pa bi to povzročilo vznemirjenje, bi bilo tujo osebo mogoče le »blagohotno opozoriti, da znak spravi, v ostalem pa je treba poskrbeti za njeno osebno varnost«.[746]

Dne 19. julija 1936 je bil v Podzemlju letni nastop sokolske čete in nato veselica. Prav isto noč so neznanci zlomili lipo, ki so jo jeseni 1934 na tamkajšnjem sokolskem telovadišču posadili v spomin na ubitega kralja Aleksandra. Orožniška postaja Gradac je o dogodku poročala 25. julija in nakazala štiri možne osumljence, znane razgrajače iz Podzemlja in Gradaca. Poročilo je prispelo tudi v Beograd in od tam so 3. avgusta poslali banski upravi v Ljubljani dopis, v katerem je bil spis označen takole: »Uničevanje zasajenih lip v spomin blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra.« Iz ene lipe jih je tako v očeh beograjskega uradnika nenadoma nastalo več. Zahtevali so brezpogojno izsledite storilcev tega dejanja proti kralju in državi! Dopis je nato prispel na omenjeno orožniško postajo v Beli krajini, ki je konec junija 1937 spet poročala, da so vse poizvedbe za storilci ostale neuspešne.[747]

14.11 Seznami tujcev

Tujci, ki so prebivali pri nas, zlasti Nemci, Italijani in Madžari, so bili deležni posebne pozornosti oblasti. Orožniki in policisti so večkrat morali izdelovati tovrstne sezname in jih pošiljati v Ljubljano, od tam pa v Beograd.

Oddelek za državno zaščito pri notranjem ministrstvu je 17. marca 1924 od podrejenih uradov zahteval podatke o številu državljanov Čehoslovaške, ki prebivajo na območju posamezne oblasti. Rabijo jih na zunanjem ministrstvu.[748]

Isti oddelek se je 2. maja 1924 obrnil na velike župane, da bi organizirali zbiranje podatkov o narodnih manjšinah v Kraljevini SHS, in sicer: število Nemcev, Italijanov, Madžarov in Romunov; območja, kjer te manjšine prevladujejo; društva, ki so jih te manjšine ustanovile, in glasila teh skupnosti pri nas. Veliki župan ljubljanske oblasti je nato poslal dopis vsem okrajnim glavarjem in policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani; prvi so ga takoj posredovali orožništvu in možje so začeli zbirati podatke na terenu. Za primer navajam orožniško postajo v Jurkloštru, ki je na svojem okolišu popisala dva nemška državljana, od katerih je bil eden lastnik tamkajšnjega gradu. Ko so orožniki in policisti zbrali zahtevane podatke, so jih zbrali pri velikem županu in ta je gradivo 3. julija 1924 poslal v Beograd. Izgleda, da so nekaj statističnih težav imeli le v Ljubljani, saj je policijsko ravnateljstvo v poročilu navedlo, da ne vodi popisa prebivalstva glede na narodnost, zato so njeni podatki le približno točni.[749]

Ista enota notranjega ministrstva je 29. maja 1924 zahtevala od vseh velikih županov, da izdelajo poročila o kriminaliteti ruskih državljanov pri nas. Zanje naj uporabijo isti obrazec, kot ga sicer izpolnjujejo za mesečno in letno statistiko o kriminaliteti. Večina okrajnih glavarjev je odgovorila nikalno, o dejanjih take vrste so poročali le glavarji v Kranju, Litiji, Radovljici in Novem mestu ter policijski ravnatelj v Ljubljani. Večinoma je šlo za upravno kaznovanje Rusov, in to zaradi pijančevanja, javnega razgrajanja ali krošnjarjenja.[750]

Kmalu za tem je minister za socialno politiko izdal Pravilnik o zaposlovanju tujih delavcev.[751] Določal je, da mora tujec za delo pri nas dobiti dovoljenje, ki velja tri mesece in ga je mogoče podaljšati, o čemer odloča pristojna inšpekcija dela. Nadzor nad tujci pripada notranjemu ministrstvu.

Navedeni minister je izdal odločbo, s katero so bili ruski begunci pri zaposlovanju izenačeni z našimi državljani.[752]

Oddelek za državno zaščito je 27. oktobra 1924 poslal dopis vsem velikim županom, v katerem jih je opozoril, da so v upravnih odborih društev tudi tujci, kar ni dopustno, in jih je zato treba razrešiti. Veliki župan ljubljanske

oblasti je sredi novembra pisal vsem okrajnim glavarjem in policijskemu ravnatelju v Ljubljani, da društveni zakon ne predvideva oblastne razrešitve društvenih funkcionarjev, zato je treba doseči, da odborniki sami odložijo svoja mesta drugim, domačinom. Na kakšen način pa? Tako, da oblastva vlog takih društev ne bodo sprejemala ali obravnavala. Vloge za vpis društev, kjer bi bili v odborih tujci, je v prihodnje treba zavračati, je poučeval veliki župan. Okrajni glavar v Laškem je štel za umestno, da je vprašal, če je med tujce treba šteti tudi rojake s Primorja ali Koroškega; iz Ljubljane so mu odgovorili, da tudi zanje velja isto.[753]

Januarja 1925 so podobne sezname delali o švicarskih državljanih pri nas,[754] novembra istega leta pa o albanskih državljanih.

Po določitvi državne meje sta najprej Zakon o proračunskih dvanajstinah za mesece april-avgust 1925[755] ter za tem še Finančni zakon za leto 1927/28 določila,[756] da potrebuje tujec posebno dovoljenje naših oblasti, če želi kupiti nepremičnino v globini petdesetih kilometrov od državne meje. Skladno s tema predpisoma je notranje ministrstvo že 16. avgusta 1926 odobrilo Rimu nakup vile na Erjavčevi cesti 11 v Ljubljani, kamor se je nato vselil italijanski konzulat.[757] Istega leta so morala vsa oblastva popisati posest italijanskih državljanov v naši kraljevini,[758] leta 1928 pa je bilo treba izdelati sezname italijanskih državljanov pri nas.[759]

Ministrstvo za notranje zadeve je 3. decembra 1926 od velikih županov zahtevalo podatke o številu ruskih beguncev v naši državi. Ljubljanski veliki župan je odgovoril 8. januarja 1927 in v Beograd sporočil, da je ob koncu prejšnjega leta v tej oblasti prebivalo 623 takih oseb, konec leta 1925 pa še 757.[760]

Kako so ravnali s tujim državljanom, ki je zaradi nezakonitega dejanja moral zapustiti našo državo oziroma je bil deležen varnostnega ukrepa izgona iz Kraljevine SHS? Sprva so se orožniki ali policijski stražniki ravnali po iz cesarskih časov podedovanem predpisu. Leta 1926 je v to posegel veliki župan ljubljanske oblasti, ki je izdal Naredbo o ureditvi odgonstva in odgonskih postaj.[761] Določil je 25 občin, ki praviloma opravljajo naloge odgonskih postaj za domače in tuje državljane na območju sodnega okraja, glavne odgonske postaje, ki jih je pet, pa so za širše območje. Tujca so možje postave spremljali do obmejnega in železniškega komisariata, tam pa so ga obmejni uslužbenci predali pristojnemu organu sosednje države.

Podoben postopek je veljal tudi za naše državljane, ki jim je bilo določeno prebivališče oziroma izgon v drug kraj. Možje postave so osebo spremljali do najbližje glavne odgonske postaje, od tam pa do namembnega kraja oziroma do prve odgonske postaje v sosednji oblasti (Maribor oziroma Zagreb).

Kasneje je to področje enotno uredil ban, ki je izdal Naredbo bana Dravske banovine o ureditvi odgonstva in odgonskih postaj.[762] Za celotno banovino je določil 43 občin, ki so dobile vlogo odgonskih postaj, ter osem glavnih odgonskih postaj. Načeloma je bilo treba osebe izgnati s pomočjo prisilnega potnega lista in le izjemoma s spremstvom; slednje je veljalo za tujce, nevarne zločince in osebe, nevarne za javni red in mir.

14.12 Zanimivi Kočevarji

Za orožnike so bili zanimivi tudi dogodki med kočevskimi Nemci, ki so tam živeli že več stoletij. To zanimanje se ni začelo šele s Hitlerjevim prihodom na oblast, marveč dosti prej, takoj po razpadu cesarstva. Pomemben razlog za to je bil odnos teh prebivalcev do nove oblasti. Po razpadu Avstro-Ogrske so namreč pričakovali, da se bodo priključili nemški Avstriji; ko je to postalo nemogoče, so se oprijeli misli o lastni republiki znotraj Kraljevine SHS, in to pod ameriškim protektoratom.[763] Tako rekoč vse obdobje kraljevine je orožništvo, razmeščeno po postajah na Kočevskem, poročalo o zanimivih dogodkih na tem predelu Slovenije. Neredko so jih k temu prisilili tudi članki v časnikih, navadno z ostro protinemško noto.

Ker je bilo Kočevje sedež okraja in so ga tudi tamkajšnji Nemci šteli za nekakšno svojo prestolnico, so zelo zgodaj padli predlogi, da bi sedež okrajnega glavarstva preselili drugam. Na shodu Jugoslovanske demokratske stranke v Sodražici so 15. decembra 1918 sprejeli izjavo o preselitvi sedeža okraja iz Kočevja v Ribnico. Podobno resolucijo so 6. januarja 1919 sprejeli v Ribnici sami, za tem pa še v nekaj drugih tamkajšnjih občinah. Narodna vlada v Ljubljani je vse te zahteve odstopila poverjeništvu za notranje zadeve, to pa okrajnemu glavarstvu v Kočevju. Orožniška postaja v Ribnici je prejela iz okraja nalogo, da poizve, kakšne so tam možnosti za namestitev okrajnega uradništva. Ta je 10. januarja 1919 sporočila, da v Ribnici ni na razpolago uradniških stanovanj in drugih prostorov. Preselitvi je nasprotovalo tudi samo kočevsko okrajno vodstvo in se pri tem opiralo na zaščito nemške manjšine. Dne 16. januarja 1919 je namreč nasprotovanje zahtevam o premestitvi svojih uradov obrazložilo takole: »Ne sme se jim dati hkrati preveč vzroka, da bi se smatrali nemškim narodnim mučenikom.« Predzadnji dan maja 1919 je poverjeništvo za notranje zadeve končno predlagalo deželni vladi za Slovenijo, naj vse ostane po starem, in vlada je to stališče na seji 23. junija 1919 tudi sprejela.[764]

Okrajno glavarstvo Kočevje je 14. maja 1919 poročalo poverjeništvu za notranje zadeve o dogodku v kočevarski vasi Koprivnik. Tam se je 12. maja zbralo pred orožniško postajo okrog šestdeset vaščanov, ki so jih vodili nekdanji častniki avstro-ogrske vojske, člani občinskega sveta in drugi. Peli so nemške pesmi, vzklikali republiki in proti Slovencem. Hoteli so vdreti v hišo uradnika Josipa Blanča, kar so jim orožniki preprečili s tem, da so zagrozili z uporabo orožja.[765]

Predsedništvo deželne vlade za Slovenijo je 16. junija 1919 pisalo poverjeništvu za notranje zadeve o vodstvu rudnika v Kočevju, ki je spadal v okvir Trboveljske premogokopne družbe, in sicer, da je ravnatelj tega rudnika Josip Ernest Stöckl in deluje v nemškem duhu. Pri tem mu pomaga njegov zet Janez (Hans) Arko. Tudi delavci se pritožujejo, da zapostavljata naše rudarje v korist Nemcev. Prepovedati mu je treba bivanje v krajih, kjer ima obrate omenjena trboveljska družba: Trbovlje, Kočevje, Litija, Celje, Brežice itd. Poverjeništvo je 23. avgusta 1919 pisalo okrajnemu glavarju v Kočevju, naj o zadevi opravi ustrezne poizvedbe in nato poroča. Od tam so kmalu odgovorili, da je ravnatelj na začetku avgusta odšel na dopust in se ne bo več vrnil. Službo je dobil v Krapini na Hrvaškem, kjer je trboveljska družba imela svoj premogovnik. Naselil se je v Rogatcu in poseglo je okrajno glavarstvo na Ptuju, ki mu je 7. aprila 1921 končno prepovedalo nadaljnje bivanje v Kraljevini SHS, saj je bil državljan nemške Avstrije. Na to odločbo se je pritožil in izgon so omejili le na območje Slovenije. Leta 1923 so mu dovolili, da je v Rogatec prišel po svoje stvari in jih odpeljal s seboj.[766]

Dnevnik Jugoslavija je konec julija 1922 objavil notico iz Kočevja, naslovljeno Pri nas so se začele koroške razmere. V njej je bilo zapisano naslednje: »V Klinji vasi so tamkajšnji Nemci pretepli povsem mirna slovenska gosta.«[767] Okrajno glavarstvo Kočevje je 3. avgusta o dogodku poročalo pokrajinski upravi za Slovenijo, in to precej drugače. Slovenca iz vasi Mahovnik sta 23. julija 1922 prišla že pijana v gostilno v Klinji vasi, kjer je bila po cerkvenem shodu še veselica. Izzivala sta zbrane domačine in ob odhodu so ju nemški fantje pretepli. Eden od obeh Slovencev je pri tem celo nevarno streljal s samokresom, da bi skoraj poškodoval tretjo osebo.[768]

Okrajni šolski svet v Kočevju je 5. oktobra 1922 na zahtevo pokrajinske uprave za Slovenijo izdelal pregled z naslovom Šolstvo v Kočevju, ki opisuje stanje šol v okraju pred prevratom in po njem. Na tem območju je bilo v času avstro-ogrske monarhije 25 šol in le tista v Travi je bila tudi za slovenske otroke; v celoti je tam bilo 43 nemških razredov in en slovenski, skupaj 44 oddelkov. Po prevratu so uvedli dvojezični pouk, in to v 22 razredih, v preostalih pa je ostal nemški.[769]

Dnevnik Jutro je konec oktobra 1922 poročal o nemških izpadih v Gotenici.[770] Pokrajinska uprava za Slovenijo je nato zahtevala pojasnilo od okrajnega glavarja v Kočevju in to je prispelo v Ljubljano 26. januarja 1923: Posestnik Matija Michitsch iz Gotenice 64 večkrat govori, da noče biti Jugoslovan, pač pa Nemec, njegov sovaščan Franc Michitsch, Gotenica 3, pa rad zabavlja čez Slovence ter od njih zahteva, da v gostilni v Gotenici govorijo nemško. Zoper oba so nato podali ovadbo, ki pa ni uspela, saj za njuno početje ni bilo dovolj dokazov.[771]

Oddelek za državno zaščito pri notranjem ministrstvu je 12. junija 1925 pisal velikim županom na območjih nekdanje dvojne monarhije in sporočal, da v Bački gasilci poveljujejo v madžarskem jeziku, uporabljajo madžarske znake s trobento in vsaka četa ima boben; podobno je v Nemčiji, kjer na ta način pripravljajo svojo vojsko, ki je sicer ne smejo imeti. Če se to ugotovi tudi na drugih območjih velikih županstev, je treba poseči po prepovedi in gasilcem dovoliti uporabo zgolj državnega jezika; poročila pričakujejo v Beogradu v roku dvajsetih dni. Veliki župan ljubljanske oblasti je 21. junija pisal Jugoslovanski gasilski zvezi v Ljubljani in jo zaprosil za tovrstne podatke. Od tam so 3. julija 1925 odgovorili, da nemška gasilska društva na Kočevskem poslujejo enako kot v dobi avstro-ogrske monarhije, torej v celoti v nemškem jeziku, zato jih Jugoslovanska gasilska zveza v Ljubljani ni sprejela med svoje člane. Veliki župan v Ljubljani je to 14. julija 1925 posredoval v Beograd.[772]

Približno taka poročila so prihajala s Kočevskega vse do razpada države in tedaj se je pokazalo, da nekateri Kočevarji želijo pod Hitlerjevo oblast celo z oboroženim odporom proti predstavnikom zakonite oblasti; aprilske dni leta 1941 so obračunali s tamkajšnjimi orožniki, je ugotovil dr. Dušan Biber v svojem delu, ki je v celoti posvečeno nemški manjšini v Jugoslaviji med obema svetovnima vojnama.[773]

14.13 Ustaške bombe

Že kmalu po nastanku nove države so se oblasti srečale s terorizmom hrvaških skrajnih nacionalistov. Naša policija je leta 1922, ob poroki kralja Aleksandra z romunsko princeso Marijo, prijela Stanka Matkovića, nekdanjega avstro-ogrskega častnika, ki je v Avstriji dobil nalogo, da izvrši atentat na kralja. Pred sodiščem je vse priznal in razkril svoje usmerjevalce. To je deloma ohromilo hrvaško nasilje, toda leta 1929 so osnovali svoje združenje z imenom »ustaši«. Sprva so delovali zlasti na Dunaju, na zahtevo Beograda

pa so jim to prepovedali in odšli so na Madžarsko, kjer so osnovali glavno taborišče v Janka Pusti. Vodil jih je Gustav Perčec. Na zahtevo naših oblasti so to taborišče Madžari razpustili, skrivaj pa so dovolili podobnega v Nađ Kanjiži. Pozneje so delovali tudi v Italiji.

Šlo je za nevarno teroristično delovanje na tleh naše države, kar izpričujejo tudi podatki o podtaknjenem razstrelivu: na sedežu savskega orožniškega polka v Zagrebu je 5. avgusta 1929 razneslo dva kilograma eksploziva; v stavbi banske uprave Savske banovine v Zagrebu je 3. januarja 1931 razneslo peklenski stroj; peklenski stroj je 30. julija 1933 eksplodiral na policijskem komisariatu v Koprivnici in ena oseba je bila pri tem ubita, dve pa ranjeni; peklenska stroja sta bila 29. septembra 1933 postavljena na železniški postaji v Rajhenburgu, a so ju pravočasno odkrili; v Zagrebu so 17. decembra 1933 prijeli Petra Oreba, ki naj bi tistega dne izvršil atentat na kralja Aleksandra.[774]

Vse to je beograjske oblasti navajalo k temu, da so na mednarodni ravni postavljale zahteve po skupnem zatiranju terorizma. Od 17. do 21. septembra 1934 je bilo na Dunaju X. zasedanje Mednarodne komisije kriminalistične policije (predhodnika današnjega Interpola), kjer je jugoslovanski delegat Vladeta Miličević postavil zahtevo, da bi sedež te organizacije prenesli v nevtralno Švico oziroma Ženevo, kjer naj bi delovala v okviru Društva narodov. Tako bi se rešili vpliva države gostiteljice (Avstrije) na delo te policijske ustanove, kar je še zlasti pomembno pri zatiranju političnega terorizma, ki ni ničesar drugega kot kriminal, skrit pod politiko, je pribil naš delegat. Njegov govor je verjetno marsikdo preslišal, a svarilnost vsebine se je potrdila že 9. oktobra istega leta, ko je pod streli atentatorja v Marseillu padel kralj Aleksandar.[775] Atentatorja so odkrili pozneje in to je bil Vlado Černozemski, pripadnik ilegalne makedonske organizacije s kratico MVRO. Kralja je ubil po nalogu ustašev.[776]

Društvo narodov je po tem atentatu oblikovalo strokovno komisijo, ki naj bi pripravila mednarodno konvencijo o zatiranju terorizma. Osnutek te pogodbe je bil objavljen tudi v reviji Policija.[777] Imela je 28 članov, vendar je ostalo zgolj pri njenem osnutku.

Navedeni jugoslovanski zastopnik je v isti številki revije Policija zapisal zanimive misli o političnem terorizmu, ki so morda aktualne še danes: »Ko vladam raznih držav ne bodo več zanimive te tolpe in ne bodo več rabile njihovih plačanih storitev, šele tedaj bomo mi policisti znali tudi na tem področju organizirati naše sodelovanje in uspešno preganjati to vrsto tolovajev.«[778]

Ni pa šlo samo za ustaše in komuniste. Dne 13. julija 1928 je prišlo do atentata na Živojina Lazića, načelnika oddelka javne varnosti pri notranjem ministrstvu. Nanj je streljal bolgarski državljan, član tajne organizacije

VMRO, ki je pri nas živel kot emigrant. V poslopje je prišel med uradnimi urami in iz revolverja streljal na načelnika, a ga je le ranil. Dejanje so povezovali z veliko vnemo načelnika, da bi zatrli delovanje komitov iz Bolgarije na ozemlju južne Srbije. Dogodek je opisala revija Policija.[779]

Ta revija je terorizmu posvečala veliko pozornost. Leta 1924 je priobčila sestavka o terorizmu v Franciji koncem prejšnjega stoletja. Leta 1892 so bili v Parizu štirje napadi z razstrelivom in med njimi je bil tudi tisti v ulici Saint Germain. Atentatorja so prijeli po 18 dneh, ga obsodili na smrt in ga obglavili že 11. julija istega leta. Pisec članka je pisanje sklenil takole: »V Franciji hitro opravijo s takimi zločinci. Tam se preiskave in sodbe ne zavlačujejo.«[780] V francoskem parlamentu je 9. decembra 1893 eksplodirala bomba in med poslanci je bilo nekaj ranjenih. Storilec je bombo vrgel s tribune za občinstvo in je bil takoj prijet, zasedanje narodne skupščine se je po krajšem premoru nadaljevalo. Storilec je bil obsojen na smrt in 7. februarja 1894 je bil obglavljen. »Po izvršitvi te sodbe so anarhistični atentati prenehali,« je sklenil pisec.[781]

Oba članka sta bila bržčas napisana z določenim namenom, in to za domače potrebe. To je mogoče sklepati iz komentarjev, ki sta jih k opisom dogodkov v francoski prestolnici prispevala pisca. Napeljevala sta k sklepu: če oblast ve, kaj je potrebno storiti, kmalu stopi atentatorjem na prste.

14.14 Zvedavost sega onstran meje

Orožniške naloge s področja državne zaščite so obsegale tudi zbiranje obvestil o dogajanju onstran državne meje. Pridobili so jih s pomočjo naših državljanov, ki so potovali na tuje, posebej tistih, ki so onstran meje imeli svojo posest, ali zamejcev, ki so prihajali k nam na obisk. Za kakšna obvestila je šlo?

Orožniška postaja v Marenbergu je 19. julija 1923 poročala o preselitvi avstrijskih žandarjev, namreč njihova izpostava pri Sv. Antonu nad Eibiswaldom, ki je štela tri može, se je na začetku julija preselila v poslopje finančne straže na mejnem prehodu Radel. Komandir orožniškega voda v Slovenj Gradcu je po dveh dneh poročal, katere enote avstrijskih žandarjev so razporejene vzdolž državne meje na območju tega voda, in sicer, da jih je šest. Obe poročili sta prispeli na poveljstvo V. orožniške brigade in od tam na poverjeništvo za notranje zadeve.[782]

Konec marca 1924 je orožniška postaja v Logatcu poročala o začetku gradnje dveh vojašnic v Postojni. Prvo so namenili italijanski pehoti, dolga naj bi bila 215 metrov, široka 75 metrov, drugo pa so namenili topništvu,

njena dolžina naj bi bila 130 metrov, širina 60 metrov. Stali naj bi okoli 2.500.000 lir. Od kolodvora do gradbišča, oddaljenega približno kilometer proti severovzhodu, so zgradili poljsko železnico za dovoz gradiva, v Prestranku pa so v ta namen začeli razširjati kolodvor.[783] Poročilo je kmalu postalo resničnost in obe vojašnici stojita še danes, in to na začetku Postojne, če po stari cesti pripotujemo iz smeri Planine; malo prenovljeni še danes služita prvotnemu namenu, le da to pot slovenskim fantom.

Orožniki v Mežici so 12. januarja 1936 poročali o »epidemiji samomorov v Avstriji«. Opisali so samomora dveh posestnikov v okraju Velikovec. Vzrok za ti dve dejanji naj bi bila prevelika zadolženost obeh kmetij. Pri manjših posestnikih v Avstriji je namreč nastopilo težko finančno stanje, je zapisal komandir.[784]

Poveljnik dravskega orožniškega polka je 23. februarja 1937 javno pohvalil Franca Urleba, narednika-vodnika 3. razreda, komandirja orožniške postaje v Dolenjem Logatcu; sumil je, da je Jože Novak iz vasi Rovte vohunil za italijansko državo. Ko je zbral dovolj »osumnih znamenj«, je pri njem opravil hišno preiskavo in odkril pomembne podatke vojaškega značaja. Osumljenec je bil tedaj v tujini in ko se je vrnil domov, so ga prijeli, ovadili ter obsodili, je poročal Orožniški vestnik.[785] Mi pa si danes lahko mislimo, kako pomembne podatke je mogel zbirati preprost kmet iz obmejne vasi.

Nalog, povezanih z dogajanjem v tujini, ni zmanjkalo, in to ni veljalo samo za orožnike. Včasih so se z njimi srečali tudi drugi državni uslužbenci, na primer finančni stražniki oziroma carinski uslužbenci. Ko je Italija leta 1935 napadla Abesinijo, je Društvo narodov, njegov koordinacijski odbor za sankcije, sklenil uvesti ukrepe proti napadalki in izvajati jih je morala tudi Jugoslavija,[786] preklicali pa so jih 6. julija naslednjega leta.[787]

Med špansko državljansko vojno je notranji minister Anton Korošec izdal Naredbo o prepovedi nabiranja prostovoljcev in prostovoljnih prispevkov za Španijo,[788] kar je pomenilo, da so tudi orožniki morali odkrivati morebitne kršitve tega predpisa.

Ko je na zahodu Evrope že divjala vojna, je beograjska vlada zaostrila nadzor nad tujci. Izšla je uredba z zakonsko močjo o bivanju in gibanju tujcev.[789] Breme tega nadzora je padlo na orožnike, ki po vsej verjetnosti niso ravno tedaj naključno dobili nov predpis o vojaških disciplinskih sodiščih, ki je nadomestil srbski zakon o vojaškem disciplinskem sodišču z dne 12. januarja 1899.[790] Oblasti so se skušale izogniti mednarodnim zapletom in ljubljanski ban je izdal Naredbo o ohranitvi javnega miru in reda, posebno radi varovanja popolne nevtralnosti,[791] ki je prepovedala dejanja, ki bi utegnila pomeniti propagando v korist ene ali druge vojskujoče se države.

Tudi prej je ljubljanski ban posegal na to področje in poleti 1932 je na primer izdal naredbo, ki je uvodoma razglasila škodljivost propagande zoper državo, nato pa je prepovedala tiskanje ali ustno širjenje takih vsebin. Za kršitelje je bila predpisana globa do 1.000 dinarjev ali do 20 dni zapora, če globe ni bilo mogoče izterjati.[792]

Leta 1936 sta nemška in jugoslovanska policija sklenili tajni sporazum, da si bosta med seboj izmenjavali podatke o komunistih.[793] Beograjska vlada je vedela, da se člani Komunistične partije Jugoslavije zatekajo tudi v Nemčijo, čeprav je tam že bil na oblasti Adolf Hitler. Tako so postali nevarni in zanimivi tudi za nemško policijo. Podatki naše policije so tako romali v tretji rajh. Bržčas pa naše oblasti niso računale, da bodo nacisti pet let pozneje brez vojne napovedi napadli Jugoslavijo in kot okupatorji začeli velik lov na komuniste, ki so postali organizatorji in voditelji odpora proti okupatorjem. Tako so ugotovitve te vrste, ki so jih morda v dobri veri zbirali tudi orožniki, prispele na tuje in kmalu koristile našim sovražnikom.

14.15 Zaupniki

Da bi orožniki zmogli izvrševati naloge, zlasti take bolj zaupnega značaja, so se morali opirati tudi na posamezne državljane, ki so bili pripravljeni sodelovati z možmi postave. O tem je načelno pisalo v začasnih pravilih za opravljanje njihove službe, za prakso pa je bilo to premalo. Starejši možje v uniformah, ki so prej služili pod cesarjem, so s takim sodelovanjem nadaljevali v novi državi, mlajši pa so si take sodelavce šele pridobivali. Za vse te osebe so uporabljali izraz zaupnik.

Že večkrat omenjeni orožniški častnik Milan Mizler je leta 1927 v reviji Policija objavil članek o tej temi. Podal je vrsto napotkov, kako naj orožnik čim bolj spozna postajno območje in tamkajšnje prebivalce. Med državljani je večina poštenih in so naklonjeni orožnikom, je ocenil. Iz vrst teh je treba poiskati zaupnike ali konfidente; to so tisti, ki so možem postave pripravljeni sporočati, da nekdo pripravlja ali je že storil nezakonito dejanje, ali pa da jim dajejo podatke, koristne pri razkrivanju takih dejanj.

Katere osebe so po njegovem mnenju najbolj primerne za zaupnike? Tiste, ki so pogosto v stikih s prebivalci in mnoge od njih osebno poznajo. Sem spadajo trgovci, gostilničarji, natakarji, logarji, hišniki, postrežčki, gospodinjske pomočnice in podobno.

Za to, da je nekdo orožnikov zaupnik, naj ve čim manj ljudi, kar mora veljati tudi znotraj orožniške postaje. Prav zaradi tega je potrebno take osebe prikrivati pred sodržavljani, saj bi bilo sicer njihovo zaupništvo razkrinkano. K pogostim stikom orožnika s temi osebami prispeva tudi gosta mreža postaj z majhnimi okoliši, je še pristavil izkušeni mož.[794]

To je bil tako rekoč edini članek, ki je v tedanjem strokovnem časopisju obravnaval tako kočljivo temo, kot je skrivno sodelovanje mož postave z državljani. O tem pa so več poučevali v orožniških šolah vseh vrst oziroma stopenj, posebej v patruljni in podčastniški.

15.

Deklice za vse?

Ves čas medvojnega delovanja so se naši orožniki pritoževali, da jim nadrejena upravna oblastva ali tudi drugi, zlasti občinski župani, odrejajo tudi take naloge, ki niso združljive s predpisi. Uredba in oba orožniška zakona so namreč vsebovali določbo, da orožnikom ni mogoče naprtiti opravil, ki niso skladna z njihovim poklicem, ugledom in službo javne varnosti. Očitno pa nekateri niso poznali ali hoteli poznati vsebine 41., 37. oziroma 26. člena navedenih treh predpisov ali pa so jo tolmačili po svoje. Orožnikom pa so bili prav ti členi opora v prizadevanjih, da bi bili rešeni nekaterih nalog. Včasih so pri tem uspeli, drugič ne.

Verjetno sta bili prav težnja in možnost, da bi iz mož postave napravili tako imenovane deklice za vse, pomemben dejavnik v prizadevanjih krajevnih veljakov, da bi imeli orožnike čim bolj pri roki; o tem sem nekaj napisal v 7. poglavju, ko sem govoril o mreži orožniških postaj. Vedeti je tudi treba, kdo so v tedanji družbeni ureditvi praviloma bili ključni nosilci upravnega in tudi samoupravnega odločanja: šlo je predvsem za premožne ljudi, ki so hoteli, da je njihova posest varna in zaščitena. Pa še en, morda bistven dejavnik je smotrno omeniti: orožniki so bili plačani z državnim denarjem, za krajevne veljake so torej bili zastonj, medtem ko so bili občinski stražniki na plečih samoupravnih skupnosti.

Celoten obseg orožniških nalog bi se dalo po tej plati razdeliti na tri vrste, in sicer temeljne, drugotne in (po)stranske. Nezadovoljstvo moštva so vzbujala (po)stranska in deloma tudi drugotna opravila, zato jim velja nameniti nekaj več prostora.

15.1 Orožnikov ni neomejeno

Minister za notranje zadeve je kmalu po nastanku Kraljevine SHS štel za potrebno, da izda okrožnico o orožništvu, ki jo je objavila tudi revija Policija.[795] V njej je uvodoma rečeno, da se politična oblastva pogosto obračajo na notranje ministrstvo in predlagajo povečanje števila pripadnikov te zvrsti javne sile. Takim prošnjam in predlogom pa ni možno ustreči, saj je število orožnikov omejeno, enako tudi finančne možnosti za njihovo vzdrževanje.

Predlagal je druge možnosti za dosego večje navzočnosti teh mož na postajnih okoliših. Naštel jih je štiri.

Najprej je okrcal zlasti okrajne in okrožne načelnike, ki pri sebi zadržujejo orožnike, na terenu pa jih primanjkuje. To je veljalo predvsem za območje nekdanje Kraljevine Srbije, kjer je orožništvo pomenilo javno silo v rokah načelnikov okrajev oziroma okrožij. Praviloma je pomagala drugim državnim uradnikom pri opravljanju njihovih nalog. Ni bila šolana za samostojno opravljanje pravih varnostnih dolžnosti.

Za tem je minister omenil, da orožnike ponekod uporabljajo za opravila, ki so zanje neprimerna in jih lahko izvršijo drugi. Sem se je dalo uvrstiti tako imenovane posilne pri načelnikih okrajev oziroma okrožij ter pri orožniških častnikih, kjer so bili sluge za vsa mogoča in nemogoča opravila.

Dalje, kjer je varnost ogrožena, je možno zbrati moštvo od drugod in ga po vzpostavitvi javne varnosti ponovno napotiti v matične enote.

V takih krajih pa so primerne tudi tako imenovane »gibljive enote«, ki so stalno na terenu in so uspešna oblika zlasti za preganjanje nevarnih zločincev. Takim oddelkom ali patruljam so dali uradno ime »križarski«, in sicer po analogiji z ladjami križarkami.

Vsebina okrožnice potemtakem ni bila enako namenjena vsem predelom države. Prva dva očitka sta bila za Slovenijo skoraj neveljavna, v poštev sta prišli drugi dve metodi delovanja orožnikov, osredotočenje moštva in gibljive patrulje oziroma oddelki.

Nesporazumi te vrste pa so se nadaljevali tudi po tej okrožnici in so bili tako rekoč stalnica. Naštel bom le nekaj primerov.

Okrajno glavarstvo Konjice je 7. julija 1919 zaprosilo za tolmačenje 3. odstavka 47. člena orožniške uredbe, ki je določala možnosti, da orožniki pomagajo občinskim upravam. Kdo dovoljuje tako pomoč, so se zanimali iz Konjic. Poverjeništvo za notranje zadeve jim je odgovorilo 14. avgusta in pojasnilo, da

občine za tako pomoč prosijo prek okrajnega glavarstva, ki o tem izda postaji službeni nalog, če je pomoč upravičena.[796]

Poveljstvo V. orožniške brigade v Ljubljani je 15. julija 1919 pisalo poverjeništvu za notranje zadeve o nezakonitih ukazih, ki jih orožnikom dajejo okrajna in vojaška oblastva. Med drugim jim pošiljajo razne obrazce, ki naj jih izpolnijo, na primer take o denarnih podporah vdovam, prispevkih za vzdrževanje vojaštva, invalidih itd. To obremenjuje delo postaj, ki so zaradi mnogih razlogov številčno omejene, po drugi strani pa je vse več kritike na to službo.[797]

V tistih dneh je orožniška postaja Šmarje pri Jelšah prejela brzojavko državne policije v Celju, naj ji orožnik pripelje štirideset kilogramov usnja, ki ga je tam zaplenil policijski agent iz Celja. Poveljstvo V. orožniške brigade je na to protestiralo in dodalo, da primer ni osamljen, zato predlaga, da poverjeništvo za notranje zadeve primerno opozori državno policijo v Celju.[798]

Ponekod je prišlo do neprimerne uporabe podatkov, do katerih so se dokopali orožniki. Oddelek za socialno politiko pri pokrajinski upravi za Slovenijo se je smel neposredno obračati na orožniške postaje, ko je hotel dobiti podatke o premoženjskih, pridobitnih, rodbinskih, zdravstvenih in vedenjskih razmerah oseb, ki so oddelek zaprosile za razne oblike socialne podpore. Ocenjevali so namreč, da je tak način najbolj hiter, nepristranski in zaupen. Tako je oktobra 1921 navedeni oddelek zaprosila Marija Zupančič iz Vavte vasi, občina Šmihel - Stopiče, za deset tisoč kron brezobrestnega posojila, ker je bila vdova v vojni padlega vojaka. Oddelek se je obrnil na orožniško postajo v Kostanjevici, ki je 4. novembra 1921 poročala o svojih ugotovitvah. Tam je pisalo, da je eden od prosilkinih porokov kvartopirec, kar je zapletlo odločitev o posojilu; nekdo od uslužbencev oddelka je prosilki in poroku celo omenil, kakšno mnenje ima orožniška postaja. Slednja dva sta to oponašala moštvu imenovane enote in zato je po redni poti poročala dalje.

Spis je prispel od orožniške brigade na pokrajinsko upravo in tam so 4. januarja 1922 sestavili okrožnico za vse okrajne glavarje in šefe političnih izpostav. V njej so jih opozorili, da morajo uradniki zagotoviti zaupnost orožniških sporočil take vrste, sicer le-ta ne bodo več stvarna in resnična.[799]

Kljub temu neljubemu dogodku so še naprej ohranili staro prakso neposrednega dopisovanja med oddelkom za socialno politiko in orožniškimi enotami.

15.2 Častniški konjarji

V uredbi o orožništvu je bilo določeno, da moštva ni dopustno uporabljati za naloge, ki niso skladne s poklicem in službo javne varnosti (41. člen). Po tem so nekatera orožniška poveljstva od vojaških enot zahtevala vojake za opravljanje nalog sluge, kuharja, čistilca prostorov itd. Minister za vojsko in mornarico je nato izdal pojasnilo in ga oktobra 1919 objavil v vojaškem uradnem glasilu.[800] Odredil je, da je odslej vojake mogoče uporabljati le za oskrbo konj, ki po položaju pripadajo nekaterim orožniškim častnikom.Vsakemu teh častnikov pripada po en vojak. O teh zahtevkih za vojake odloča poveljnik divizije, je zapisal prvi človek vojnega ministrstva. Navadno so takim vojakom rekli konjski hlapec ali konjar, po srbsko pa »seiz« in to besedo so večkrat uporabljali tudi v Sloveniji.

V nekaterih predelih države, zlasti v Srbiji, namreč niso bili redki orožniški častniki, ki so imeli svoje konje in za njihovo vzdrževanje so dobivali povračila. Minister za vojsko in mornarico je podpisal ukaz, ki je to področje podrobneje uredil, prebrati pa ga je bilo moč v vojaškem uradnem listu konec avgusta 1919.[801] Dodatek častnikom za konja je znašal tisto leto 230 dinarjev, poleg tega pa jim je pripadala iz vojaških skladišč še brezplačna konjska hrana, veterinarska pomoč in podkovske storitve. Če tega ni bilo mogoče koristiti pri vojski, so dobili ustrezno plačilo stroškov. Naslednje leto je isti minister podpisal predpis o častniških konjih, ki je konec avgusta izšel v vojaškem uradnem listu.[802]

Vse to očitno ni bilo dovolj. Kralj Aleksandar je izdal Uredbo o furaži, ki je konec junija 1922 izšla v vojaškem glasilu.[803] Iz te francoske popačenke je mogoče sklepati, da je šlo za pravno ureditev oskrbe vojaških konj. Določila je, kdo od častnikov sme imeti konja na državni oskrbi in koliko. Določenemu častniku je lahko pripadal en, dva ali trije konji. Pravico do treh živali je imel tisti iz najožjega generalskega vrha, ki je opravljal dolžnosti načelnika glavnega generalštaba ali ministra za vojsko in mornarico. Orožniškim častnikom sta lahko pripadala dva konja ali le eden. Dva je lahko imel osrednji poveljnik, poveljnik brigade in pribočnik osrednjega poveljnika, enega pa poveljnika bataljona in podčastniške orožniške šole ter nekateri drugi, ki so pretežno služboval v Beogradu (dvorno orožništvo, konjeniška enota). Furaža je pomenila, da ima dotični častnik pravico do državnega konja, brezplačne hrane za žival, zdravljenja v vojaški veterinarski bolnišnici, podkovanja in prevoza živali ob službeni premestitvi.

Že septembra istega leta je izšla nova uredba z enakim naslovom, ki ni pomenila večjih novosti.[804] Tista, ki je izšla leta 1924, pa je ukinila pravico do treh konj.[805] To se je spreminjalo tudi pozneje.

Sčasoma so konje zamenjavali osebni avtomobili in ni bilo več tolikšne potrebe po konjskih hlapcih. Zamenjava je tekla res počasi in najprej je pravica do avtomobila pripadla le poveljniku vsega orožništva.

Ministrski svet je pomladi 1921 sprejel Pravilnik o državnih avtomobilih za osebno uporabo, ki ga je objavil tudi ljubljanski uradni list.[806] Zdi se mi, da je nekoliko zanimiv še danes, zato bom povzel nekaj določb. Vsi ministri so imeli pravico do dveh avtomobilov: enega za redno uporabo, drugega za rezervo. Izjema je bil le minister za zunanje zadeve, ki je tretje vozilo uporabljal za prevoz tujih gostov, ko so prišli k nam na obisk. Pravico do enega avtomobila so imeli poveljniki armadnih območij, načelnik glavnega generalštaba, dvorni pribočnik, predsedniki deželnih vlad, poveljniki divizijskih območij, upravnik Beograda, direktorji gradbenih direkcij, vladni komisar za južno Srbijo in poveljnik vseh orožnikov v državi. Ministrski svet je smel odločiti, da je pravica do državnega avtomobila pripadla še komu drugemu. O uporabi avtomobilov je bilo treba voditi najstrožji nadzor, enako o uporabi goriva.

Šele zadnja leta pred razpadom države je bilo pri orožnikih toliko avtomobilov, da je bilo to treba urediti s posebnim aktom. Minister za vojsko in mornarico je sredi decembra 1939 podpisal Navodilo za vodenje registra in seznama motornih vozil pri orožništvu.[807] Register motornih vozil, ki jih je uporabljalo orožništvo, je vodilo osrednje poveljstvo v Beogradu, sezname pa so imele enote, poveljstva in ustanove. Oba, register in seznam, sta bila zaupno gradivo. Registrska tablica je izgledala takole: velika črka Ž, izpisana v cirilici, rimska številka polka (oziroma poveljstva jugoslovanskega orožništva ali podčastniške šole) in registrska številka. Dravski orožniški polk je na primer imel rimsko številko IX., osrednje poveljstvo pa rimsko številko I. Poveljstva orožniških polkov so morala vsaka dva meseca poslati v Beograd pregled stanja motornih vozil in koles na območju polka.

15.3 Župnik Aljaž sproži obširno dopisovanje

Minister za finance je 20. aprila 1920 izdal pravilnik o plačevanju takse na vstopnice za javne prireditve.[808] Taksa je bila odvisna od cene vstopnice in je

praviloma dosegala petino njene vrednosti. Pristojno oblastvo je moralo vsako vstopnico žigosati, vpisati nanjo znesek takse in uradnik se je moral podpisati pod žig. Prireditev je bilo treba 24 ur prej prijaviti finančnemu uradu ali okrajni izpostavi ali oddelku finančne straže ali orožniški postaji. Nadzor je opravljal eden od teh uradov: finančni urad, policija, občinska oblast, finančna straža ali orožništvo; slednje samo tedaj, če v kraju prireditve ni bilo drugega od naštetih uradov.

Delegacija ministrstva za finance za Slovenijo in Istro v Ljubljani, kot se je uradno imenovala, je štela za potrebno, da izda posebno naredbo, v kateri je jasno zapisala, da je treba prireditve glede taks prijaviti bodisi davčnemu uradu bodisi oddelku finančne straže in nikomur drugemu.[809]

Orožniške postaje so bile od vseh tovrstnih uradov najbolj na gosto razporejene po ozemlju in ponujala se je stalna priložnost, da iz izjeme postanejo pravilo tudi glede omenjenih pristojbin za državno blagajno. Anton Schmeiger, komandir postaje v Mojstrani, je 5. junija 1920 pisno poročal podporočniku Francu Pajntarju, komandirju voda v Radovljici, in mu opisal dogodek, povezan z župnikom Jakobom Aljažem z Dovjega. Ta dušni pastir je bil tedaj tudi načelnik izobraževalnega društva na Dovjem, ki je predzadnji dan maja organiziralo prireditev. Župnik je zaprosil komandirja, naj bi žigosal vstopnice, prevzel znesek pobrane takse ter ga odnesel na davčni urad v Radovljici; pri tej prošnji se je duhovnik skliceval na omenjeni ministrov pravilnik. Komandir je prošnjo zavrnil in Aljaž je sam odšel v Radovljico, kjer je vse opravil na tamkajšnjem finančnem uradu.

Komandir voda je na stražmojstrov rokopis s pisalnim strojem pripisal svoje mnenje in spis 7. junija poslal komandirju čete Francu Cvirnu v Kranj. Orožništvo nadzira javne prireditve glede finančne plati le tam, kjer ni drugih pristojnih organov, v bližnji Kranjski gori pa sta tako carinski urad kot oddelek finančne straže, na samem Dovjem pa občinski urad; tako žigosanje bi »orožništvo odtegovalo od pravega orožniškega poklica,« je sklenil radovljiški častnik. Kranjski komandir čete je naslednji dan na spis z roko pripisal, da se strinja s stališčem komandirja voda, in pošto poslal poveljniku 1. bataljona v Ljubljani. Slednji je 19. junija na novi list papirja natipkal dopis poveljniku V. orožniške brigade in v njem v celoti podprl ravnanje komandirja postaje v Mojstrani, hkrati pa predlagal, da se zadeva enotno pojasni za vse orožništvo pri nas. Poveljnik brigade je pisal poverjeništvu za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo in prevzel stališče podrejenih, predlagal pa, da bi omenjeni pravilnik spremenili. Deželna vlada je 6. julija 1920 pisala ministru za notranje zadeve, podprla mnenje orožništva in se sklicevala na naredbo

delegacije finančnega ministrstva za Slovenijo in Istro v Ljubljani, ki sem jo omenil zgoraj.

Spis so prejeli na ministrstvu za finance in tam so v generalni direkciji posrednih davkov 17. julija 1920 sestavili pisni odgovor deželni vladi za Slovenijo. Jasno so zapisali, da je dolžnost vseh državnih uslužbencev, da pomagajo pri pobiranju prihodkov v korist državne blagajne; če ni drugih uradov, so to dolžni storiti tudi orožniki.[810]

Podobno kot župnik Aljaž so zadevo razumeli tudi nekateri drugi. Davčni urad v Celju je 26. julija 1920 vsem tamkajšnjim orožniškim postajam razposlal dopis, naj nadzirajo plačilo taks za javne prireditve. Komandirji postaj so se nato obrnili na svoje starešine in negodovali nad ukazom davčnega urada. Komandir celjske orožniške čete je 28. avgusta pisal okrajnemu glavarju v Celju in ocenil, da zahteva dacarjev ni združljiva z orožniško službo, privesti pa utegne celo do resnih sporov med pijanci na prireditvah in možmi postave, ki bi morali morda poseči po orožju. Okrajni glavar je na s strojem napisano poročilo komandirja čete z roko pripisal, da se z njim strinja, in spis poslal poverjeništvu za notranje zadeve.[811]

Iz celotnega obširnega dopisovanja, ki se je začelo enkrat v Mojstrani in drugič v Celju, je mogoče domnevati, da so bila stališča uradnikov v Sloveniji, ki so zadevala tako imenovano davčno vlogo orožnikov, drugačna od tistih v Beogradu. Pa ni dosti pomagalo, saj je bila najbolj veljavna beseda tistega, ki je bil na vrhu, ne glede na njegovo pamet. Vsaj na začetku naše zgodbe, pozneje pa se je stanje spremenilo: finančni minister je namreč 14. oktobra 1920 svoj pravilnik spremenil in orožniške postaje so bile tovrstnega delovanja povsem oproščene.[812]

15.4 Sumljive vojaške gamaše

Domnevati je mogoče, da so jugoslovanske oblasti vzdolž madžarske meje videle mnoge strahove, ki so bili najbrž pogojeni s tamkajšnjo komaj zatrto boljševiško revolucijo.

Poveljnik savske divizije v Zagrebu je 10. oktobra 1922 pisno obvestil nižja poveljstva ob madžarski meji, da se tam potikajo ogrski vohuni in protidržavni elementi, ki se preoblačijo celo v uniforme jugoslovanskih vojakov. Komandanta mest Murska Sobota in Dolenja Lendava sta takoj stopila v stik s prekmurskimi orožniškimi enotami, da bi skupaj preganjali take osebe in jih aretirali, privedli pa vojaškim oblastem.

Franc Kolar iz vasi Kramarovci v Prekmurju je 3. februarja 1923 pešačil iz Fikšincev proti domu. Ustavila ga je patrulja treh vojakov in mu odvzela ovojne gamaše, ki jih je bil kupil za 40 dinarjev v mariborski vojašnici, ko je odslužil vojaški rok. Naslednji dan se je prizadeti pritožil na orožniški postaji Sv. Jurij in zahteval vrnitev gamaš. Pritožbo so poslali po orožniški hierarhiji in tako je prispela v oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo. Od tam so spis poslali na poveljstvo dravske divizije, ki pa ni bilo pristojno, in pismo je romalo naprej v Zagreb na poveljstvo savske divizije.

Navedeni oddelek pokrajinske uprave je 12. aprila 1923 pisal vojaškim oblastem in jih poučil, kako naj v prihodnje sporočajo svoje zahteve do sil javne varnosti: le prek krajevno pristojnega okrajnega glavarstva oziroma načelstva, ne pa neposredno na orožniške ali policijske enote. Celotna zadeva s temi gamašami je dokumentirana v osrednjem slovenskem arhivu v precej zajetnem ovoju.[813]

Poveljstvo V. orožniške brigade je 8. novembra 1922 pisalo poverjeništvu za notranje zadeve, da ponekod može postave še vedno nedovoljeno uporabljajo kot poštarje. Okrajni načelniki jim naročajo, da raznašajo razne spise, naslovljene občinskim županstvom, župnim uradom ali vodstvom šol. To se največkrat dogaja pred svečanostmi ali prazniki, čeprav bi te dopise lahko pravočasno dostavili po pošti. Poverjeništvo je nato sestavilo dopis in ga poslalo vsem okrajnim načelnikom, v katerem jim je naročalo, da može postave uporabljajo le za tiste naloge, ki jih določa zakon.[814]

Med prvimi ukrepi, ki jih je na podlagi starih avstro-ogrskih predpisov razglasilo poverjeništvo za notranje zadeve narodne vlade SHS v Ljubljani, je bila nova »policijska ura«. Nadzor nad spoštovanjem obratovalnega časa gostišč so izvajali tudi orožniki, saj na podeželju pogosto ni bilo drugih nadzornih oseb, čeprav je bila to predvsem naloga občin.

Komandir orožniške postaje pri Sv. Antonu je sestavil poročilo o nadzoru v okolišu, ki ga je opravil 30. aprila 1923, pri tem pa je bil pozoren tudi na spoštovanje obratovanja gostiln. Malo pred polnočjo je prišel k posestnici Ani Živko na Cerkovi 26, občina Brengova, ki je imela »Gostilno pod vejo« še vedno odprto, čeprav bi jo morala pred pol ure zapreti. Šlo je za kmetijo, ki je imela pravico točiti domače vino, nekoliko podobno današnji turistični kmetiji. Ko je ugotovil kršitev, je lastnico poklical iz lokala in ji naročil, naj prekine s poslovanjem. Dejala mu je, da to ne velja za tovrstne gostilne, in stregla dalje. Njena hči je goste pozvala, naj orožniškega vsiljivca prepodijo. Res je skoraj dvajset gostov odšlo na dvorišče in se postavilo proti komandirju. Eden od njih je zgrabil drog in hotel udariti moža postave, ki je s sabljo odbil uda-

rec, in napadalec je prenehal. Drugi so proti njemu začeli metati drva, zložena na dvorišču. Orožja ni smel uporabiti, ker je bilo v skupini več žensk in radovednežev, je zapisal v poročilo. Naslednji dan so orožniki aretirali sedem oseb in jih skupaj s sokrivci ovadili okrajnemu sodišču pri Sv. Lenartu.[815]

15.5 Tako lepo je ukazovati

Orožniki so se srečevali z raznimi napotki, nasveti ali celo ukazi, ki so jih radi dajali drugi, za to nepristojni in neupravičeni organi, ki se navadno niso najbolj izkazali pri opravljanju svojih temeljnih nalog.

Poštno in brzojavno ravnateljstvo za slovensko ozemlje v Ljubljani, kot se je uradno imenovalo, je 14. marca 1919 izdalo Svarilo, ki ga je objavil tudi slovenski uradni list. Sporočalo je, da so zlasti na Gorenjskem dan za dnem tatvine brzojavne žice, drogov in tovrstnega gradiva. To je kaznivo in kdor si je take predmete prilastil, naj jih vrne oblastem, županstvom ali orožnikom. Slednji naj delujejo tako, da bo odslej vsak tak primer naznanjen pristojni oblasti.[816]

Orožniška postaja Bled je 17. junija 1922 poročala, da je tako imenovani eksponirani politični komisar dr. Fohn pisno odobril naredniku iste postaje dva tedna izrednega dopusta. Šlo je za Petra Kuzmanovića, doma iz Beograda, kjer je bivala njegova družina, in po odobritvi je takoj odpotoval domov. Pisanje je po ustaljeni poti prispelo na V. orožniško brigado, od tam pa na poverjeništvo za notranje zadeve. Iz poverjeništva so pisali okrajnemu glavarju v Radovljici in mu naročili, naj primerno pouči navedenega komisarja, da on za take odločitve nima nobene pravice in ne razpolaga z orožniki. Okarani doktor je 18. julija v spisu potrdil, da je opozorilo vzel na znanje.[817]

Okrajno glavarstvo v Radovljici je tamkajšnji orožniški postaji 29. januarja 1924 poslalo brzojavko, naj obvesti podružnice kmetijske družbe in železniške postaje, da je občni zbor, sklican za naslednji dan, preložen. Komandir postaje je o tej brzojavki obvestil vod in pisanje je prišlo na mizo poveljnika V. orožniške brigade. Kaj je s tem, saj je vendar v nasprotju s 36. členom orožniškega zakona, so se vprašali tam in pisali velikemu županu ljubljanske oblasti, naj oblastva opozori na prave naloge orožnikov.[818]

Ministrstvo za notranje zadeve je 24. oktobra 1925 razposlalo okrožnico velikim županom in opisalo postopek spremljanja duševnih bolnikov iz ene bolnišnice v drugo. Orožniki so v polni opremi povsem neprimerni za taka opravila, saj orožje tu ne pomaga. Krni se ugled službe, saj je tako spremstvo

zelo neugledno. Zato naj veliki župani sporočijo pristojnim, da orožništvo odklanja tako spremljanje. Vsaka bolnišnica ima namreč prisilne jopiče, ki onemogočajo odpor bolnika, zato bolničarji zadostujejo za spremstvo. O tem bo dal bolnišnicam ustrezne napotke še minister za narodno zdravje. Ljubljanski veliki župan je dal beograjski dopis prepisati v latinico in nato poslati vsem okrajnim načelnikom, policijskemu ravnatelju v Ljubljani, mestnemu magistratu ljubljanskemu, poveljstvu 8. orožniškega polka in inšpektorju ministrstva za narodno zdravje v Ljubljani.[819]

Direkcija državnih železnic v Ljubljani je zadnji dan septembra 1933 poročala kraljevski banski upravi Dravske banovine o ogrožanju varnosti železniškega prometa na območju ptujskega okraja: Na progi Pragersko-Kotoriba, točneje med postajama Sv. Lovrenc na Dravskem polju in Hajdino, polaga neznanec na tire različne predmete, ki bi lahko iztirili vlak; na isti progi mečejo ponoči na vlak razne predmete... Iz banske uprave so dopis poslali okrajnemu načelniku na Ptuju in slednji je pisno zaprosil komandirja voda, naj orožništvo stori vse potrebno za izsledite storilca in za zagotovitev varnega prometa na tej progi. Hkrati je banska uprava zaprosila železniško direkcijo, naj ji poroča, če se taki primeri dogajajo tudi drugod po Sloveniji. Iz direkcije so ji zadnji dan decembra 1933 poslali zaprošeni pregled dogodkov na železnici v tem letu, ki so pomenili nevarnost za odvijanje prometa. Največ takih dogodkov je bilo na območju V. sekcije za vzdrževanje prog na Ptuju, celo deset, in nato na območju VII. sekcije v Novem mestu, kjer so zapisali štiri take primere, drugod jih je bilo manj ali pa sploh ne.[820]

V novi državi so uveljavili pravico, podedovano iz Kraljevine Srbije, da ima izključno država nadzor nad trgovino s tako imenovanimi »monopolnimi predmeti«, kamor so uvrstili sol, petrolej, vžigalice, sladkor, tobak, cigaretni papir in mineralna olja. Iz naštetega se vidi, da so bili ti predmeti nujno potrebni za življenje in prodaja le-teh je pomenila pomemben vir državnih dohodkov. Nad tem je bedela finančna kontrola oziroma straža, vendar je večino tovrstnih kršitev odkrivalo orožništvo. Orožniški vestnik je leta 1937 objavil statistiko o tem, kdo je v letih 1934 in 1935 odkril kršitve poslovanja z monopolnimi predmeti in koliko je bilo takih primerov. Naj navedem nekaj podatkov. V prvem navedenem letu je bilo v državi odkritih 7.296 kršitev, v drugem pa 7.887; od teh so orožniki sami ugotovili 6.010 oziroma 6.822 primerov, orožniki in financarji skupaj 439 oziroma 409, policisti 471 in 377 ter občinski organi 376 oziroma 279 primerov. Menim, da so te številke dovolj jasne in prepričljive, da ne zahtevajo posebnega komentarja; tudi na tem področju so se možje postave v sivoolivni uniformi izkazali kot prave »deklice za vse«.[821]

15.6 Če bi šlo brez poročanja...

V 11. poglavju sem v razdelku Nekaj statistike na kratko orisal potek poročanja orožniških postaj o dogodkih, ki so jih v Ljubljani ali Beogradu šteli za zanimive oziroma varnostno pomembne. Prva leta so na uradnem obrazcu takih poročil še navajali slovensko narodnost kot eno od rubrik, sčasoma pa so vse to združili v jugoslovansko nacionalno pripadnost.[822]

Navedel bom dvoje takih poročil iz leta 1922. Okrajno glavarstvo Kranj je na temelju orožniškega poročila opisalo požar na poslopju Antona Dolenca iz vasi Podobeno, občina Poljane. Iz dimnika je iskra preskočila na slamnato streho in zgorelo je celotno poslopje, škoda pa je znašala okoli 60.000 dinarjev.[823] Poveljstvo V. orožniške brigade je 18. novembra 1922 poročalo pokrajinski upravi za Slovenijo, da so se pred tremi dnevi popoldne vnele saje v dimniku orožniške postaje Mengeš. Možje postave in gasilci so ogenj pogasili, škode pa ni bilo. Požar je nastal zato, ker je dimnikar slabo opravil svoje delo, zato so ga ovadili okrajnemu sodišču v Kamniku.[824]

Zadnji dan leta 1923 je pokrajinska uprava za Slovenijo izdelala poslednje skupno situacijsko poročilo za notranje ministrstvo, oddelek za državno zaščito in oddelek za Slovenijo. Bilo je povzetek pomembnih dogodkov, o katerih so poročala okrajna glavarstva. Odslej bodo taka poročila sestavljali veliki župani oblasti, je na ovoj spisa lastnoročno pripisal dr. Rudolf Andrejka in še vprašal, ali naj taka poročila prevajajo v srbohrvaščino; če bi se odločili za prevod, bi morali to storiti že poročevalci na političnih in policijskih oblastvih I. stopnje, je predlagal rešitev. Načelnik oddelka za notranje zadeve je s svinčnikom zapisal odgovor: »Jezik ne sme delati nobenih potežkoč. Občevalni jezik med glavarstvom in oblastvom v Sloveniji je slovenski (besedico slovenski je podčrtal načelnik, op. P. Č.), med oblastjo in ministrstvi samo v toliko srpski, v kolikor je to z ozirom na nujno uradovanje potrebno.«[825] Ljubljanski veliki župan je 16. januarja 1924 podpisal prvo tako situacijsko poročilo, namenjeno notranjemu ministrstvu, in v prestolnico države je prišlo srbohrvaško besedilo![826]

Vrnimo se v sredino tridesetih let in si oglejmo dvoje podobnih poročil. Ob II. evharističnem kongresu leta 1935 so postavili križ tudi na hribu Strmec pri Sodražici, toda ponoči 27. decembra 1936 ga je nekdo požagal. O dogodku je naslednji dan poročala orožniška postaja v Sodražici.[827] Pripomniti velja, da taki dogodki niso bili redki. Sredi maja 1937 so v strugi potoka Pišenca našli 321 topovskih granat, napolnjenih z razstrelivom ali solzilcem.

Izvirale so iz prve svetovne vojne in so bile namenjene soški fronti. Orožniki iz Kranjske gore so najdišče zastražili in zaprosili za odstranitev nevarnosti, saj gre za turistični kraj. Še 4. junija je postaja spet posredovala za odstranitev nevarne najdbe, poleg tega pa straženje kraja odteguje moštvo od drugih nalog.[828]

Slovenijo so pogosto prizadele razne vremenske ujme in pri reševanju ljudi ter premoženja je pomagalo tudi orožništvo, ki je moralo o dogodkih sproti poročati. Orožniška postaja v Podčetrtku je poročala o hudi nevihti, ki je 16. julija 1923 popoldan divjala na območju občin Podčetrtek, Imeno, Virštanj in Sopote. Okrajni ekonom je ocenil škodo na 894.000 dinarjev. Oddelek za kmetijstvo pri pokrajinski upravi za Slovenijo je nato sprožil podporno akcijo, hkrati pa je zaprosil notranje ministrstvo za denarno pomoč oškodovanim prebivalcem tega predela Kozjanskega. Ministrstvo je res odobrilo 10.000 dinarjev pomoči, ki so jo prizadetim razdelile občine in okraj Brežice takole: Imeno 3.000, Sopote 2.500, Podčetrtek 1.500 in Virštanj 3.000 dinarjev.[829]

V prvi polovici oktobra 1930 so bile pri nas velike poplave in zaradi preprečevanja morebitne nove škode te vrste v prihodnje se je banska uprava odločila na to področje poseči tudi s svojim predpisom. Na začetku marca 1931 je izdala naredbo z malo čudnim naslovom.[830]

Med 22. in 24. septembrom 1933 so bile na velikem območju Dravske banovine (spet) povodnji, ki so povzročile veliko gmotno škodo. Pri reševanju ljudi in premoženja je pomagalo tako orožništvo kot tudi vojaštvo. Banska uprava je namreč zaprosila za pomoč dravsko divizijo in pontonirski bataljon s Ptuja je v Ribnico poslal pet, v Dobrepolje pa deset čolnov s posadko. Tam so ostali dva dni, desetina vojakov z dvema čolnoma pa je v Strugah ostala celo do 3. oktobra istega leta.[831] Ko je banska uprava napisala poročilo za redno zasedanje banskega sveta, ki je potekalo v prvi polovici februarja 1934, je orožništvu izrekla tako pohvalo: »Pohvalno je treba ugotoviti, da je razen vseh drugih poklicanih javnih dejavnikov zlasti orožništvo opravljalo svojo službo z vso požrtvovalnostjo.«[832] O poplavah septembra 1933 je banska uprava v Ljubljani sestavila obširno poročilo,[833] podobno tudi leta 1935.[834]

Redkejši so bili primeri nesreč, katerim je v spletu okoliščin botrovala tudi človeška nepremišljenost. Moški odsek podružnice Slovenskega planinskega društva v Tržiču je 29. marca 1937 pripravil smučarsko tekmovanje. Začetek je bil predviden na Škarjevem robu, konec pa pri koči pod Storžičem. To naj bi bil smuk za nagrado, imenovano Smučar, ki bi postala tradicionalna in prehodna, drugo in tretje uvrščeni pa bi dobila praktični nagradi. Tekmovanje so propagirali tudi z letaki, ki so bili natipkani na polovici pisalnega lista. Tekma naj bi se začela ob 13. uri, zaradi nevarnosti plazov pa se niso mogli

odločiti, ali naj tekmo izpeljejo ali ne. Odločili so se za žreb in od petindvajsetih tekmovalcev so prevladali tisti, ki so bili za tekmovanje. Odšli so na štartno mesto, tedaj pa se je utrgal plaz in pokopal devet tekmovalcev. Rešitve zanje ni bilo, saj je bila snežna gmota dolga okoli šeststo metrov in globoka deset metrov. Vsi mrtvi so bili doma iz Tržiča, najstarejši je imel 34, najmlajši 15 let. Začela se je reševalna akcija, v kateri je sodeloval tudi Jože Čop z Jesenic, pomagalo pa je še petdeset vojakov planinskega bataljona iz Škofje Loke. Zadnjo žrtev so našli šele sredi aprila 1937. O nesreči je obširno poročala orožniška postaja Tržič in ugotovila, da je odgovorna oseba tekmovanja sama postala žrtev plazu, zato sodno kazensko postopanje odpade.[835]

Vodstvo Dravske banovine je 13. avgusta 1937 pisalo vsem okrajnim načelnikom o poročanju glede škode pri vremenskih ujmah. Poročilo naj vsebuje naslednje podatke: ime občine, kjer je škoda nastala; datum ujme; prizadete kraje in vasi v občini; za kakšne vrste škode gre; opis prebivalstva prizadetega območja in na koncu predlog za pomoč. Pomoč bo banska uprava nakazala posameznim občinam, te pa jo bodo razdelile prizadetim krajanom, zato ni potrebno, da bi posamezniki prosili za pomoč neposredno v Ljubljano.[836] Okrajni načelniki so s tem seznanili vse pristojne, tudi orožniške postaje, saj si brez njihovega moštva ni bilo mogoče niti zamisliti uspešnega reševanja ob takih nesrečah.

Posestnik Jurij Stanovnik iz Loga, občina Zminec, je 25. januarja 1940 skupaj s šestimi delavci odšel spravljat les v dolino. Ko so ob potoku Sopot naložili hlode na sani, so krenili proti domu. Tedaj se je izpod vasi Valterski vrh sprožil snežni plaz in jih zasul. Dva delavca sta umrla, preostali pa so se rešili izpod snežnega objema, enako tudi vsi konji, je poročala orožniška postaja Poljane.[837]

15.7 Letala padajo izpod neba

Orožnikom je nekaj nalog narekovalo tudi dogajanje, povezano z zračnimi plovili. To je veljalo zlasti v tridesetih letih. Poleti 1934 je na postaje prispelo opozorilo o meteoroloških balonih, ki so jih spustili v Budimpešti in bi katerega od njih utegnilo zanesti tudi k nam.[838]

Prvovrsten dogodek za Goričko je bil 18. avgusta 1934, ko je v vasi Ženavlje pri Petrovcih prisilno pristal stratosferski balon z dvema Belgijcema, od katerih je bil zelo poznan Max Cosyns. Orožniki so morali nepričakovano »nebeško mano« takoj zastražiti in počakati, dokler je niso odpeljali.[839]

Meteorološki inštitut Belgije je sredi februarja 1935 spet spustil v ozračje 38 balonov, o čemer je obvestil tudi Meteorološki observatorij v Beogradu, saj so dopuščali možnost, da bi kateri od balonov (spet) pristal pri nas. Notranje ministrstvo je nato obvestilo vse banske uprave in navedlo številke balonov, iz Ljubljane pa so gradivo posredovali vsem upravnim oblastvom I. stopnje ter vsem orožniškim postajam.[840]

Ministrstvo za notranje zadeve je 8. aprila 1935 obvestilo vse banske uprave, da britanski prestolonaslednik, princ velški, pogosto menja letala, s katerimi potuje po svetu. Zato je britansko veleposlaništvo v Beogradu zaprosilo naše oblasti, da bi carinske in druge ugodnosti, ki jih je princ deležen, veljale za vsa njegova letala. Po štirih dneh je banska uprava v Ljubljani o zaprosilu obvestila vse pristojne organe v Sloveniji, upravo policije v Ljubljani pa zaprosila, naj to prenese vodstvu ljubljanskega letališča v Mostah.[841] To letališče so avgusta 1933 odprli tudi za mednarodni promet, manjša letališča pa so bila še v osmih drugih krajih Slovenije.[842]

Z naraščanjem letalskega prometa je prihajalo tudi do nesreč. Dne 13. maja 1935 je vojaško letalo opravljalo izvidniške polete na območju Celja, da bi nato strokovnjaki izdelali vojaško karto tega predela oziroma sekcije. Pokvaril se je motor in sredi dopoldneva je padlo na zemljo pri vasi Kaludrje, občina Št. Janž na Dolenjskem. Pilot in izvidnik sta bila lažje ranjena, letalo pa povsem razbito. Patrulja orožniške postaje Krmelj je takoj zavarovala kraj in ga stražila, dokler ostankov letala niso z vlakom odpeljali v Zagreb.[843]

Čez naše ozemlje so letela tudi tuja vojaška letala, za kar so dobila dovoljenje vojaških oblasti.

Zadnji dan aprila 1938 je zaradi okvare prisilno pristalo francosko vojaško letalo s petimi člani posadke. Spustilo se je na pašnik nekaj sto metrov severno od vasi Cerklje ob Krki, prav blizu letališča. Bilo je na poti iz Francije v Romunijo in je nameravalo vmes pristati v Zagrebu. Letalo se je ob pristanku poškodovalo in iz rezervoarja je izteklo okoli petsto litrov bencina. Posadka ni bila poškodovana. Orožniki so morali zastražiti kraj nezgode.[844]

Huda nesreča se je zgodila malo prej, 18. aprila 1938, na Kozjanskem. Iz Italije v Romunijo sta leteli dve vojaški letali in ko sta bili nad vasjo Poklek pri Podsredi, se je eno plovilo zrušilo na travnik. Ubili so se trije vojaki, Italijana in Romun. Orožniška postaja Senovo je izdelala skico, kje so našli ostanke letala in trupla. Ocenila je, da je bil vzrok bržčas slabo vreme, saj je tedaj močno snežilo in bila je gosta megla. Možje postave so morali stražiti kraj nezgode, dokler ostankov letala in trupel niso odpeljali v Zagreb.[845]

Orožniška postaja v Predgradu je 20. julija 1938 poročala, da je v bližini tega naselja padel propeler letala, ki je bilo na redni poti iz Ljubljane na Sušak. Predmet so možje tamkajšnje postaje prinesli v svoje prostore in ga hranili, dokler ga niso prišli iskat delavci podjetja Aeroput, državne letalske družbe, ki je upravljala tudi ljubljansko letališče, od koder je potekala redna letalska zveza na Sušak.[846]

Enokrilno letalo letalskega kluba Ljubljana je 19. marca 1939 med vzletom padlo na zemljo in se uničilo, škoda pa je znašala okoli 50.000 dinarjev. Poklicni pilot Alojz Podobnik si je poškodoval obe nogi in so ga z reševalnim vozilom prepeljali v bolnišnico, je istega dne poročala postaja policijske straže št. 3.[847]

15.8 Podatki za »nravstvena izpričevala«

Tako imenovana nravstvena spričevala, ki bi jim danes lahko pogojno rekli karakteristike, so igrala pomembno vlogo pri zaposlovanju ali pri dodelitvi raznih dovoljenj. Praviloma so jih izdajale občine, in to po praksi iz cesarskih časov. Ljubljanski veliki župan pa je štel za smotrno, da je to na začetku maja 1926 uredil na novo.[848]

V uredbi je uvodoma zapisal, da dotlej ni bilo predpisov, ki bi določali vsebino teh dokumentov ali naštevali oblastva, ki so jih upravičena izdajati, zato naj uredba poenoti tovrsten postopek. Taka spričevala smejo odslej izdajati le občinska županstva in policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Za dokument lahko zaprosi le tisti, ki tam stalno prebiva. Vsebina spričevala je v negativni obliki in pove, da prosilec ni storil tega ali onega. Izdajo spričevala je treba odkloniti tedaj, ko je bil prosilec sodno kaznovan za katerikoli zločin, za pregrešek ali prestopek iz dobičkaželjnosti ali zoper javno moralo in sodbe niso izbrisali, ali če se je pregrešil zoper Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Spričevalo se sme izdati samo stranki osebno, je naročala uredba.

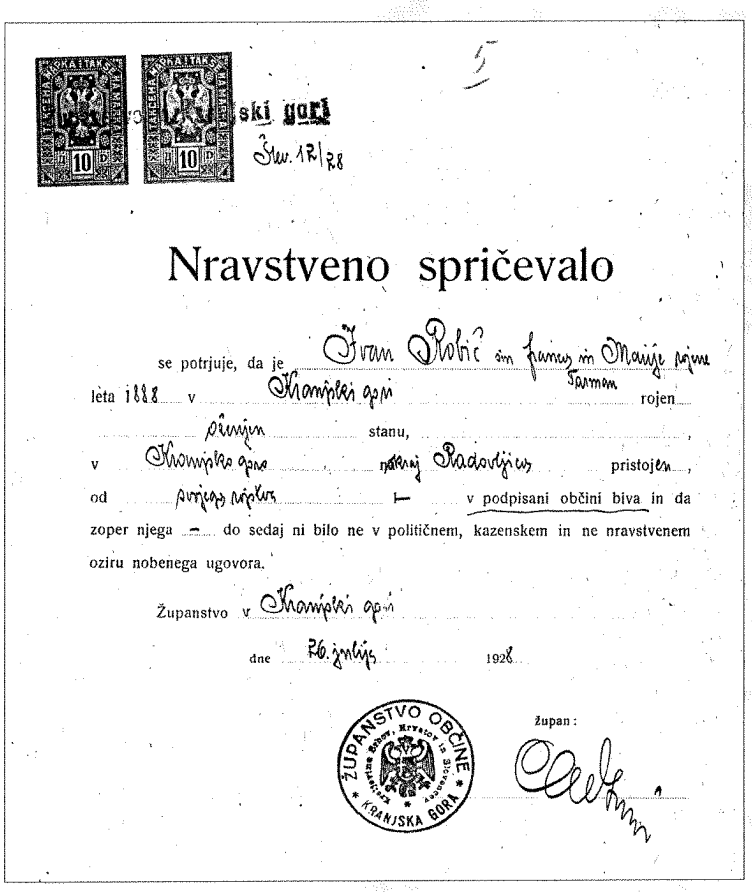
Veliki župan mariborske oblasti je tako uredbo izdal malo pozneje[849] in v bistvu je šlo za ponovitev vsebine zgoraj omenjene uredbe ljubljanskega velikega župana; razlika je bila le pri oblastvih, ki so imela pravico izdajati nravstvena spričevala, in to so bili policijski komisariat v Mariboru, okrajni načelstvi (policijska oddelka) v Celju in na Ptuju ter občinska županstva.

Tisti, ki so izdajali taka spričevala, so se prej pogosto posvetovali tudi s komandirji orožniških postaj, saj so možje postave skoraj najbolje poznali prebivalce v svojih okoliših.

Na koncu tega poglavja velja povedati še nekaj besed o nerednostih pri zapornem kaznovanju. Poveljstvo dravskega orožniškega polka je 16. septembra 1937 poročalo banski upravi v Ljubljani, da ponekod orožnikom nalagajo nepravilne naloge, povezane z nastopom zapora, kadar krivec ni plačal denarne kazni za tako imenovane policijske prestopke. Namreč, še preden poskusijo kazen izterjati od kršilca, pošljejo orožniškim postajam naloge za njegovo prisilno privedbo v zapor. Izrecno je navedeno okrajno načelstvo v Logatcu, ki je poleg tega zamudilo pri zagotovitvi denarja, s katerim bi okrajnim zaporom v Cerknici plačali stroške prestajanja zapornih kazni take vrste. Zaradi nesprotnega poslovanja so orožniškim enotam v tem okraju razposlali hkrati celo 75 nalogov za privedbo 100 oseb v zapore.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine je po osmih dneh razposlala vsem okrajnim načelnikom dopis, s katerim jih je opozorila, naj sproti zagotavljajo denar za stroške zapornih kazni, ki je za te namene rezerviran na banski upravi, saj zapori nesodne jetnike sprejemajo le ob gotovinskem in sprotnem plačilu. Denarne kazni naj izterjajo občine same, šele če ne uspejo, naj se obrnejo na orožnike.[850]

Da se težnje po »deklicah za vse« niso pomirile, priča dopis banske uprave v Ljubljani, ki ga je 26. aprila 1938 razposlala vsem okrajnim načelnikom. Okarala jih je, da nekateri od njih orožniškim postajam dajejo najrazličnejše naloge, ki ne spadajo v njihovo dolžnost, marveč jih morajo opraviti občine. Tako je orožništvo preobremenjeno in ovirano pri opravljanju službe javne varnosti ter drugih rednih nalog. Orožnikom naj izdajajo naloge dosledno po določbah 15. člena orožniškega zakona.[851]

ski gori
Štev. 12/28

Nravstveno spričevalo

se potrjuje, da je Ivan Robič sin Janeza in Marije rojene Šarmen
leta 1888 v Kranjski gori rojen
pošten stanu,
v Kranjski gori pristojen,
od prvega vpisa v podpisani občini biva in da
zoper njega do sedaj ni bilo ne v političnem, kazenskem in ne nravstvenem
oziru nobenega ugovora.

Županstvo v Kranjski gori
dne 26. julija 1928.

ŽUPANSTVO OBČINE KRANJSKA GORA

Župan:

Tako je izgledalo nravstveno spričevalo, eden od pogojev za sprejem k orožnikom.

(Arhiv Franca Robiča iz Kranjske gore)

Prevozna sredstva orožniške postaje Apače poleti 1938.

(Orožniški vestnik, 1938, str. 733)

16.

Nevarnosti službe

Orožniška služba je bila povezana z različnimi vrstami nevarnosti. Na jugu države so delovale zlasti odpadniške skupine, domače ali tuje, v Sloveniji pa je šlo predvsem za posameznike, ki so se podali na ono stran zakona. Naši možje postave niso poznali tako rekoč nobene opreme, ki ji danes rečemo zaščitna, na primer neprebojni jopič, zaščitna čelada, oklepno vozilo, vodni top, solzivec, pa tudi ne zaščitnih ograj, ki precej olajšujejo delo današnje policije. Imeli so le orožje, hladno (bajonet oziroma sabljo) in strelno (samokres, revolver ali puško). Službo so opravljali peš ali na kolesu, uporabljali so tudi vozila javnega prevoza in zelo redko službena vozila na motorni pogon. Glede opreme praviloma niso bili na slabšem kot orožništvo v tujini, niso pa se mogli primerjati s tamkajšnjimi policijami v velikih mestih.

Orožje so rabili razmeroma poredko. Poveljstvo 8. orožniškega polka je v poročilu 17. januarja 1930 navedlo, da je moštvo v Sloveniji leta 1929 samo 12-krat uporabilo to skrajno sredstvo in pri tem je bilo osem oseb ranjenih, nobena pa mrtva. Med opravljanjem službe sta bila ranjena dva orožnika.[852]

V pregon nevarnih zločincev so pritegovali tudi druge, na primer lovce in celo krajane. Pri tem se je primerilo, da je kdo od teh postal žrtev preganjanega, kar se je največkrat zgodilo v južnih predelih države. Notranji minister je zato 4. decembra 1934 izdal Uredbo o invalidnini osebam, ki so se ponesrečile v javni varnostni službi.[853] Nanašala se je tako na zasebnike kot uslužbence, ki sicer niso imeli pravice do pokojnine, invalidnina pa bi jim pripadala, če bi bili ranjeni pri opravljanju težjih varnostnih nalog, kot je zasledovanje nevarnih oseb, lov za razbojniki, ki so k nam vdrli iz tujine, odvračanje atentata na osebo ali lastnino itd.

16.1 Streli na Cikavi

Neizkušenost, povezana s kršenjem samih določb orožniške stroke, je pripeljala do izgub v vrstah mož postave. V noči na 27. julij 1919 je patrulja dveh poskusnih orožnikov s postaje Oplotnica povsem samostojno opravljala službo in v vasi Čadram ustavila neznanega moškega. Ker je zbežal, sta ga zasledovala in prijela v obcestnem jarku, tedaj pa je neznanec z nožem trikrat zabodel pripravnika Tomaža Kobala, ki je na kraju izdihnil. Drugi orožnik je streljal za bežečim, a ga ni zadel. Pokojnik je bil pri orožnikih šele od konca novembra prejšnjega leta, doma iz Zgornjih Gorij pri Bledu. Pokopali so ga v Čadramu. Ugotovili so, da je dejanje storil Miha Perklič, doma iz Lačne gore.[854]

Orožniška patrulja s postaje Sovodenj je 14. avgusta 1919 ponoči slišala kričanje sredi ceste. Ko je prišla bliže, je zagledala skupino domačih fantov, ki so imeli palice in eden celo sekiro. Stražmojster Jakob Stožar jih je opozoril, naj prenehajo z razgrajanjem, tedaj pa je Alojzij Ambrožič s sekiro skočil proti njemu; da bi se ga ubranil, ga je orožnik z bajonetom zabodel v levo stegno. Ker se niso hoteli odstraniti, je stražmojster ustrelil, a je zgrešil. Tedaj je poskusni orožnik Anton Drobnič ustrelil proti napadalcu Ambrožiču in krogla ga je zadela v prsa. Ni pustil, da bi ga moža postave obvezala, zato so to storili vaščani, zjutraj pa so ga prepeljali v ljubljansko bolnišnico. Moža postave sta na kraju prijela sedmerico razgrajačev in jih naslednji dan predala v sodne zapore v Škofji Loki.[855]

Neredko je na vaških veselicah prišlo do prepirov in pretepov, ki so se končali celo z žrtvami. Orožniki, ki so posredovali, so tvegali lastno varnost. Tak primer je bil v vasi Cikava. Tam je bilo 17. julija žegnanje. Fantje so se zbirali v obeh gostilnah in zvečer so bili že okajeni. Med njimi je prišlo do prepira in posredovala sta komandir orožniške postaje Grosuplje, narednik Josip Ogrizek, in kaplar Pavle Klemenc. Ker ju je skupina ovirala pri poskusu prijetja najbolj glasnega prepirljivca in ju je celo poskusila napasti, sta segla po samokresih. Ranjeni so bili trije vaščani in dva od njih so prepeljali v deželno bolnišnico v Ljubljani, kjer je eden od njiju umrl.

Poročila o dogodku so prispela v Ljubljano in primer je raziskala skupina orožniških častnikov, ki je ocenila, da je bilo orožje uporabljeno upravičeno. Glavne prepirljivce so predali sodišču in jeseni istega leta so bili trije od njih obsojeni, eden na 6.000 kron, preostala pa na dva oziroma tri mesece zapora. Ko je bil sodni postopek končan, so se na poveljstvu orožniške brigade v Ljub-

ljani odločili, da navedenega grosupeljskega komandirja premestijo v Kamnik, kjer je postal namestnik komandirja postaje. Menili so namreč, da je tako bolje za njega in za kolektiv grosupeljske enote.[856]

Kaplar Roman Maligoj z orožniške postaje Mengeš je 16. septembra 1922 v tamkajšnji trgovini zalotil neznanca, ki je prodajal kravji koži. Da bi končal postopek, ga je privedel v uradne prostore, tedaj pa je moški izvlekel revolver in orožnika ustrelil v glavo. Skočil je na svoje kolo in pobegnil, ranjenega moža postave pa so prepeljali v ljubljansko bolnišnico. Ugotovili so, da je bil napadalec Ivan Ankerst iz Brezja, ki je kot kaznjenec pobegnil iz mariborske ječe.[857]

16.2 Zaseda za orožnike

Na začetku septembra 1921 je finančna kontrola v Novem mestu vsem tamkajšnjim občinam na krajevno običajen način razglasila, da morajo vinogradniki prijaviti svoje zaloge tisto leto pridelanega vina, kot to določa zakon o trošarini. Najslabši odziv na ta popis je bil v občini Št. Peter in finančna stražnika sta hotela sama popisati zaloge pri kmetih, toda vaščani Grčevja so ju 4. in 6. oktobra prepodili, da nista mogla opraviti naloge. Vodstvo finančne kontrole v dolenjski prestolnici se je za tem po pomoč obrnilo na orožniško postajo Dolenje Kronovo. Ker je bila asistenca upravičena, so jo odobrili.

Tako je 14. oktobra 1921 odšla trojica finančnih stražnikov v spremstvu peterice orožnikov, ki so jih zbrali na postajah Dolenje Kronovo in Novo mesto, proti vasi Grčevje. Vas je bila sestavljena iz treh delov, Dolnje, Srednje in Gornje Grčevje. Ko so oboroženci prišli v gornji del vasi, so opazili, da so hiše povsem prazne, in ni bilo nikogar, da bi jim pokazal vinski pridelek. Počasi so krenili proti dolnjemu delu vasi, tedaj pa so padli v zasedo podkovske oblike, ki jim jo je postavilo okoli 150 domačinov. Ti so iz razdalje 25 do 150 korakov začeli streljati na financarje in orožnike, pri čemer so uporabili puške in samokrese, iz katerih so oddali približno štirideset strelov. Možje postave obeh vrst so na strele odgovorili s približno enakim številom izstreljenih nabojev, točneje 39. Ker je postalo nevarno, da bi jih izurjeni orožniki obkolili, so se vaščani hitro razbežali na vse strani. Na kraju sta ranjena obležala posestnikov sin Anton Hrastar in viničar Matija Arh; prvi je umrl naslednji dan v bolnišnici v Kandiji.

Orožniški vodstvi v Novem mestu in Ljubljani sta preučili dogodek in se odločili za organiziran pogon za krivci spopada. Ko so zbrali potrebno število

mož, so 19. oktobra ponovno krenili proti nevarni vasi. Prijeli so petnajst domačinov in jih predali okrožnemu sodišču v Novem mestu, poleg njih pa so ovadili še deseterico drugih vaščanov. Vse hišne preiskave pa so ostale brez uspeha, saj orožja niso našli, ker so ga bržčas poskrili v bližnjih gozdovih. »Dogodek v Grčevju nima političnega ozadja. Zadevo je pripisati deloma trmi vinogradnikov, deloma strahu pred trošarino, deloma pa tudi temu, da niso bili s strani županstva pravilno poučeni o zadevi,« je v poročilo zapisal Josip Tomšič, komandir orožniškega voda v Novem mestu.[858]

Dogodek je bil seveda take narave, da ni mogel ostati skrit očem javnosti. O njem so pisali tudi časniki. Politični dnevnik Jugoslavija mu je namenil dva sestavka, prvega sredi oktobra 1921 in drugega, do orožnikov mnogo bolj kritičnega, marca naslednjega leta.[859]

16.3 Zaradi vojaškega ubežnika v smrt

Tedanji vojaški obvezniki so se bali oditi v vojsko tudi zaradi tega, ker so odhajali v njim neznano in drugačno okolje. Zato so se možje postave ves čas kraljevine srečevali z vojaškimi begunci. Tako je po mojem mnenju okrajno glavarstvo v Prevaljah zadnjega decembra 1921 povedalo bistvo težav te vrste, kar sem že omenil.[860]

Narednik Peter Maver z orožniške postaje Brežice je bil 7. januarja 1922 določen za delo na patruljnem okolišu št. 4, in to od 5. ure zjutraj do polnoči. Med službo je zaznal, da je doma dvakratni vojaški ubežnik Franc Varlec iz vasi Blatno, občina Globoko. Res ga je odkril v gozdu za domačijo, ko je sekal kole, in ko je skušal zbežati, ga je orožnik dohitel ter vklenil. Odpeljal ga je na dom, da bi ga zaslišal. Ubežnikova sestra je bratu pripravila dobro kosilo in med jedjo ga je narednik razklenil. H kosilu je prišlo še sedem drugih vaščanov in sorodnikov, ki so pomagali pri delu v gozdu, da bi se po obedu vrnili nazaj. Po kosilu je hotel mož postave ubežnika spet vkleniti in odgnati na postajo, tedaj pa so ga napadli in umorili. Odvzeli so mu puško, bodalo z nožnico, pasni jermen z visakom, torbico s 45 naboji, patruljno torbo, piščalko z vrvico, vklepno verigo, plašč, hlače in čepico; to sem naštel točno po tedanjih zapiskih, da bi bralci spoznali, kako so bili orožniki opremljeni in kako so imenovali opremo. Zvečer so truplo skrili v gozdu, kjer ga je naslednji dan našel vaščan.

Za izsledite morilcev so poklicali okrepitve in že 9. januarja so prijeli vse storilce in sostorilce, razen ubežnika samega. Njega so odkrili in prijeli po

šestih dneh. Vse so predali okrajnemu sodišču v Brežicah in od tam so jih odpeljali v zapore okrožnega sodišča v Celju.

Okrajno glavarstvo v Brežicah je v poročilu o umoru ocenilo, zakaj je do tega zločina sploh prišlo. Je premalo postaj in moštva na njih, v občini Globoko so številni gozdovi, kjer so pogosto ropi in celo umori. Tam so se po končani vojni zbirali tudi hrvaški roparji in cigani, dokler jih niso uspeli pregnati slovenski in hrvaški orožniki. »V večkratnih svojih poročilih sem že omenil, da je prebivalstvo v našem okraju, zlasti vsled svojih stikov s sosednjimi Hrvati, močno posurovelo. Proti takim ljudem je treba postopati z vso strogostjo, ker smatrajo popustljivost uradov za slabost,« je zapisal glavar. Nekdo v Ljubljani je v njegovem poročilu podčrtal besede vsled, Hrvati in posurovelo.[861]

16.4 Orožniki, lovci in vaščani lovijo razbojnike

Poleti 1922 je na Kočevskem prišlo do več roparskih napadov na voznike vprežnih voz. Oboroženi neznanci so navadno od voznikov zahtevali denar. Govorili so v polomljeni hrvaščini, ki se ji je poznalo domače narečje. Orožniki so posumili odpuščene rudarje, zlasti tiste iz rudnika v Kanižarici.

Za 10. avgust 1922 je bil predviden obisk kralja Aleksandra v Ribnici na Dolenjskem, kjer naj bi prevzel poročno darilo, izdelek suhe robe; taka povabila na obisk je dobival tudi iz drugih slovenskih krajev. Do kraljevega obiska je bilo treba poloviti kočevske roparje in okrajno glavarstvo v Kočevju je 29. julija izdalo pisni ukaz, ki so ga na krajevno običajne načine sporočali prebivalstvu. Vsakogar je pozival, naj vse sumljive okoliščine takoj sporoči najbližji orožniški postaji.[862]

O roparski tolpi je pisal tudi kočevski štirinajstdnevnik Radikal, ki je od leta 1921 izhajal v tem kraju. »Upamo, da ji bo naša vrla žandarmerija naskoro pregnala veselje do sličnih dejanj,« je zapisal časnik.[863]

Ker se ta želja časnikarja ni uresničila, je kočevski okrajni glavar 2. avgusta odredil pogon za storilci. Njegova pisna odredba je naročala vsem postajam v sodnem okraju Kočevje in Ribnica, da dva dni in dve noči preganjajo roparje. Vsaka občina mora poleg tega določiti pet do petnajst oboroženih moških, ki jim pomagajo tudi lovci. Orožniki se bodo hranili na stroške občin, lovci in vaščani pa bodo med pogonom vezani na lastno prehrano. Moštvo postaj kočevskega sodnega okraja se bo pomikalo v smeri proti Kolpi,

moštvo ribniškega sodnega okraja pa od ceste Ribnica-Sodražica-Loški potok proti vzhodu. Okrajna glavarja v Čabru in Delnicah na Hrvaškem bosta poskrbela za pogon v smeri reke Kolpe. Oboroženi lovci in vaščani so med akcijo podrejeni orožniškim komandirjem, ki vodijo pogon. To odredbo, ki je bila načrt pogona, so izvedli takoj tisti in naslednji dan. Brez uspeha. Deset županstev je za prehrano mož postave porabilo skupaj 292 dinarjev in 75 par, kar so jim septembra istega leta povrnili iz sredstev pokrajinske uprave za Slovenijo.[864]

Napovedanega dne je kralj res pripotoval v Ribnico, kjer je sprejel darilo, nato pa je pot nadaljeval še v Kočevje, da so mu razkazali rudnik rjavega premoga. Orožništvo je dobilo okrepitve od drugod, da je zagotovilo varnost gosta.

Ivan Pucelj, minister za kmetijstvo, je 19. avgusta 1922 potoval iz Velikih Lašč v Stari trg ob Kolpi. Pokrajinska uprava za Slovenijo je okrajnemu glavarju v Kočevju posebej naročila, da mora ta dan orožništvo primerno zastražiti cesto in popolnoma zajamčiti osebno varnost gospoda ministra.[865]

Prav tiste tedne in mesece je omenjeni kočevski list mnogo pisal o nameravani gradnji železniške proge od Kočevja do Delnic.

16.5 Nočni spopad v Gornji Bistrici

V Prekmurju so orožniki iskali pobeglega Janoša Balažica, ki se je izmikal roki pravice. Možje orožniške postaje v Črenšovcih so dobili namig, da se ubežnik zadržuje na območju treh bližnjih vasi, Gornje, Srednje in Dolnje Bistrice. Napeli so vse moči, da bi ga prijeli.

Kmalu so od zaupnika izvedeli, da se bo iskani določeno noč zadrževal v Gornji Bistrici. Trije možje so slekli orožniške uniforme in se preoblekli v civilne obleke ter 26. avgusta 1923 odšli v omenjeno vas, da bi pod okriljem noči zasačili ubežnika. Dalj časa so zaman čakali pri nakazani domačiji, zato so se odločili, da bodo pregledali bližnja poslopja, če morda ni tam. Ko so prišli do Kreslinove domačije, jih je nenadoma napadla skupina okoli 25 vaščanov, vso trojico močno pretepla, zvezala in zjutraj odpeljala v Dolenjo Lendavo. Tam so možje postave, kolegi pretepenih in osramočenih, sprožili pravi poplah in vaščane, ki so pripeljali trojico, takoj aretirali in začeli s preiskavo, trojico ranjenih pa odpeljali k zdravniku, kjer je eden od njih za ranami umrl. Preiskovalci niso nasedli zagovoru Bistričanov, da niso vedeli, s kom imajo opravka, ker so orožniki bili v civilu. V Gornjo Bistrico je prišlo polno orožnikov pa tudi vojaštva, ker so dogodek šteli kot nekakšen upor do oblasti.[866]

Orožnikova smrt je pritegnila pozornost vse Slovenije. Mimo njega niso mogle niti Novine, glasilo Slovenske krajine, kot se je imenoval ta tednik. Najprej so objavile kratko vest,[867] po tednu dni pa še uradno sporočilo o dogodku. Urednik je incident obžaloval in za krivce zahteval ostro kazen: »Upamo, da bo ostra kazen krivcev spametovala ljudi in da se nikdar več ne bo zgodilo kaj takega, da bi se kdo postavil proti oblasti.«[868] Dvojezični tednik Mörska krajina pa je v kratki vestici celo namigoval, da je šlo za spretno postavljeno past, ki so jo vaščani pripravili orožnikom.[869]

16.6 Umor dveh mož

Franc Vričko, komandir orožniške postaje v Moravčah, in Franc Štefančič, kaplar, sta 28. maja 1935 odšla v patruljo. Po nalogu okrajnega načelnika v Kamniku naj bi v vasi Vrhpolje obiskala Brigito Gaberšek, ki se je sredi aprila tistega leta vrnila iz Francije, kjer je bila dalj časa na delu. Zbrala naj bi nekatere podatke o njenem bivanju na tujem, kot je bila tedaj naloga orožnikov.[870]

Okoli 17. ure sta prispela do hiše, v kateri je stanovala Gaberškova skupaj s sinom. Tam sta opazila tudi nepoznanega moškega, ki sta ga hotela legitimirati, tedaj pa je potegnil iz žepa samokres in vanju izstrelil vseh šest nabojev. Čeprav sta bila težko ranjena, sta napadalca še uspela zabosti z bajonetom, potem pa sta omagala in storilec je pobegnil. Orožnika je za silo oskrbel vaški učitelj, nato pa ju je reševalno vozilo odpeljalo v deželno bolnišnico v Ljubljano; tam sta oba podlegla ranam in 3. junija 1935 so ju pokopali.[871]

Začel se je velik lov za zločincem, ki je ranjen bežal proti Savi, jo pri Ribčah prečkal ter nato izginil neznano kam. Oblasti so povabile prebivalstvo, naj jim pomaga z vsemi obvestili, ki bi pripomogli k prijetju pobeglega. Odziv je bil zelo velik in domačini so vsakega neznanca šteli za begunca ter to sporočali orožnikom, kar je pri njih ustvarjalo tudi zmedo, kot je v takih primerih pogosto. Po opisu zločinca so sklepali, da je umor storil Franc Omerza, doma iz vasi Rožno pri Blanci, ki ga je orožništvo zaradi razbojništva že dalj časa zaman iskalo.

Dogodek je ostal nepojasnjen in 28. marca 1936 je sodišče ustavilo postopek tudi proti navedeni domačinki, saj ni imelo dokazov, da je sodelovala z zločincem. Nekateri so govorili, da je dejanje zagrešil Jože Urbanč, doma iz vasi Mrtvice pri Krškem, poznan vlomilec in skoraj sosed omenjenega Omerze. O tem je pisal tudi časnikar Marjan Remic v svoji knjigi o razbojniku Tonetu Hacetu.[872]

S Tonetom Hacetom je bržčas povezan dogodek jeseni 1933. Tedaj so domačini v bližini vasi Javorje v istoimenski občini pri tatvini zasačili in prijeli neznanca. To so javili na orožniško postajo Poljane in ponj sta odšla dva orožnika, da sta ga privedla v enoto. Vklenjenega so pustili v kuhinji, da bi tam počakal, dokler ga ne bi s prvim avtobusom odgnali v Škofjo Loko. Tistega dne so bile v občini volitve in možje postave so bili v pripravljenosti na postaji, zato je imela kuharica polne roke dela s pripravo jedi. Ker jo je jetnik oviral pri delu, so ga prestavili na balkon. Ker je bil brez nadzora, se je pognal na tla in pobegnil. Ko je za dogodek izvedel komandir Ivan Robič, je skupaj s kolektivom menil, da je najbolje, če molčijo. Kmalu za tem so Haceta prijeli v Kranju in orožnika, ki sta imela največ opravka s pobeglim neznancem v Poljanah, sta odšla tja, da bi ga videla. Na njuno veliko presenečenje sta spoznala, da jim je pobegnil prav on, ki je bil tedaj že razvpit nepridiprav.[873] Resničnost pripovedi nisem uspel preveriti, saj v arhivih ni sledu o tem dogodku.

16.7 Ubiti nepridipravi

Ob »srečanjih« orožnikov z zločinci so morali prvi poseči tudi po orožju in včasih so nepridipravi podlegli strelom.

Orožniška postaja Dobrna je dobila zadnjega oktobra 1935 sporočilo, da je v vasi Pernovo sumljiva oseba, podobna Francu Omerzi, najbolj iskanemu nepridipravu v Dravski banovini. Naselje je sicer spadalo v občino Velika Pirešica in v okoliš postaje Žalec, zato so orožniki iz Dobrne obvestili žalske može postave, da bi skupaj prijeli neznanca. Na kraj so takoj krenili Franc Štepančič, komandir postaje v Dobrni, ter kaplarja Franc Županc in Danilo Čuk, saj se niso mogli ogniti priložnosti, da bi zasačili Omerzo, pa čeprav zunaj svojega okoliša. To je bilo tudi v skladu z 10. členom II. dela začasnih pravil za opravljanje njihove službe, ki je določal, da sme orožniška patrulja v okviru iste brigade oziroma polka preiti na okoliš druge postaje, če to terjajo koristi službe.

Ko je trojica prihitela v Pernovo, so pri vaščanih ugotovili, da je neznanec v bližnjem kozolcu. Poslopje so potiho obkolili in nato poslali lastnika, da je po »naključju« zmotil moškega na senu. Ta je res kmalu prišel na prosto in se odpravil dalje, tedaj pa so ga zaustavili orožniki. Segel je po pištoli in streljal proti njim, nato pa se je podal v beg. Tekli so za njim in streljali tudi oni. Bežečega so smrtno ranili in je na kraju umrl. Prepoznali so ga za iskanega roparja Omerzo.[874] Tone Hace je o Omerzi pripovedoval, da se je ustrelil sam, ko je spreviděl, da zanj ni rešitve pred orožniki.[875]

Za to dejanje je može postave iz Dobrne javno pohvalil poveljnik jugoslovanskega orožništva, o čemer je poročalo tudi orožniško glasilo in objavilo njihove fotografije,[876] kar je postajalo vse bolj pogosta praksa.

Isto glasilo je objavilo pohvalo poveljnika dravskega orožniškega polka, ki se je nanašala na moštvo postaje na Jesenicah, ker je 4. decembra 1935 prijelo osmerico zagrebških komunistov, ko so hoteli skrivaj oditi v Avstrijo.[877]

Leto 1935 je bilo sicer nesrečno tudi za naše orožnike. Med službo so morali celo 18-krat uporabiti orožje in pri tem je bilo pet oseb mrtvih, štiri pa ranjene. Žrtve so bile tudi pri možeh postave: trije mrtvi in enako število ranjenih.[878]

Stalna orožniška patrulja pri Sv. Bolfenku na Pohorju je 2. avgusta 1938 postavila zasedo pri Mariborski koči. Tam je bilo namreč več vlomov, pri katerih je storilec odnesel zlasti živila. Ob 1.30 sta moža v patrulji opazila, da nekdo vlamlja v ledenico pri koči, kjer so shranjevali živila. Kaplar Sabit Bečović je neznancu zakričal, naj miruje in se preda orožnikoma, vlomilec pa je segel po samokresu in dvakrat ustrelil na kaplarja, a je zgrešil. Tedaj je pomeril orožnik in z edinim strelom smrtno zadel vlomilca. Prepoznali so ga: šlo je za Franca Čepinka, starega 39 let, ki je v mariborski kaznilnici prestajal kazen, a je pobegnil in nadaljeval z vlomi in ropi. Kaplarja so predlagali za nagrado in res je 13. aprila 1939 prejel 3.000 dinarjev; tedaj je obiskoval šolo za vodje patrulj v Ljubljani.[879]

16.8 Kako so rabili bajonet?

Orožnik ni bil opremljen z gumijevko, ki pa so jo poznali državni policijski stražniki v večjih mestih naše kraljevine.[880] Nekoliko jo je nadomestil bajonet, s katerim naj bi nepokornega praviloma samo ranili in onesposobili za odpor, ne pa ga ubili. Njegove uporabe so se učili v orožniških šolah in nato znanje obnavljali v enotah.

Dne 25. julija 1922 je bil pri podružnični cerkvi Sv. Ane v Pamečah verski shod, kamor je odšla tudi orožniška patrulja dveh mož s postaje Meža. Tam je goste izzival znan pretepač Peter Pavlič in patrulja je začela z njim uradni postopek. Tedaj je razgrajač z nožem zabodel orožnika, kolega zabodenega je segel po bajonetu in napadalca ranil v trebuh. Zdravnik, ki so ga poklicali na kraj, je ugotovil, da oba ranjenca nista sposobna za prevoz do bolnišnice. Naslednji dan je Pavlič umrl za posledicami vboda z bajonetom, je poročalo okrajno glavarstvo v Slovenj Gradcu.[881]

Orožniška postaja Novo mesto je 24. decembra 1924 na tamkajšnje državno pravdništvo podala ovadbo zoper Alojzija Kuma iz vasi Prapreče, občina Šmihel - Stopiče. Tistega dne je bila ta enota obveščena, da se 8. decembra iz novomeških zaporov pobegli Kum nahaja v gostilni v Kandiji. Tja sta odhitela orožnika in ga našla v družbi večjega števila moških. Ker ga nista hotela vkleniti v gostinski sobi, sta ga povabila v vežo. Med postopkom ju je napadel in eden od njiju je napad odbil tako, da ga je z bajonetom zabodel v levo stran zadnjice (»sedala«, kot so zapisali, op. P. Č.). Tedaj je odnehal z odporom in z vozom so ga odpeljali v okrožne zapore v Novem mestu, kjer ga je pregledal zdravnik in ugotovil, da rana ni nevarna.[882] O tem pretepaču je pisalo tudi v časniku Jutranje Novosti.[883]

Drugega decembra 1936 sta domačina iz vasi Čagona v občini Cerkvenjak ves dan popivala pri različnih kmetijah in popila okoli deset litrov vinske šmarnice. V vasi Cogetinci sta razgrajala in izzivala ljudi. Najprej ju je hotel pomiriti Franc Pavlič, toda razgrajača sta ga napadla z nožem in ročico konjskega voza ter ga težko ranila, da je v mariborski bolnišnici kmalu za tem umrl. Šele ko je posredoval drug vaščan, oborožen s pištolo, sta prenehala z divjanjem. Orožniška postaja pri Sv. Trojici je bila o dogodku obveščena šele po dvanajstih urah in patrulja se je takoj odpravila iskat oba storilca. Antona Fekonjo, enega od njiju, je našla pred občino Cerkvenjak in ga hotela prijeti ter vkleniti, a se je močno upiral. Narednik Gregor Lesjak je segel po nožu in nasilneža zabodel v desno stegno, nakar je ranjeni prenehal z odporom. Moža postave sta mu oskrbela rano, ga vklenila in ga odpeljala do banovinskega zdravnika, od tam v zapor okrajnega sodišča pri Sv. Lenartu. Storilec je bil pomladi 1937 obsojen na štiri leta in tri mesece strogega zapora ter na štiriletno izgubo častnih pravic, upravno pa je bil kaznovan še z globo 200 dinarjev.[884]

Vaščani so 4. junija 1937 kmalu po polnoči sporočili na orožniško postajo Zgornja Sv. Kungota, da v gostilni avstrijski državljan žali Jugoslavijo. Na kraj sta odšla orožnika in v gostilni, ki je bila od postaje oddaljena približno petdeset metrov, sta našla »zabavljača« Ludvika Blinna ter ga povabila, naj gre z njima v enoto. V postopek se je vmešal vaščan Gabrijel Flakus, ki je zbil na tla podnarednika Franca Knafelca, namestnika komandirja omenjene postaje. Slednji je uspel seči po bajonetu in napadalca je zabodel v obraz, nakar je z vmešavanjem prenehal in so ga z avtobusom odpeljali v mariborsko bolnišnico. Flakus je poznan izgrednik in je bil že trikrat kaznovan zaradi pretepa, za napad na orožnika so ga ovadili državnemu tožilstvu v Mariboru, so v poročilu napisali orožniki.[885]

V vasi Brezno je bila 12. marca 1939 cerkvena slovesnost in tja je odšla tudi patrulja orožniške postaje Remšnik. Popoldne je v tamkajšnji gostilni delal nered Anton Štelcer iz Gornje Kaple in patrulja je v kuhinji zbirala obvestila o njegovi kršitvi javnega reda in miru. Tedaj sta orožnika opazila, da priča Franc Pačečnik uporablja vžigalnik, ki ni ustrezno označen o plačani pristojbini. Pozvala sta ga, naj jima izroči vžigalnik, česar ni hotel storiti, in prišlo je do tega, da je pozvani prijel za stol in z njim zamahnil proti orožniku. Slednji je napad odbil tako, da je napadalca z bajonetom zabodel v roko. Ni pustil, da bi mu povila roko, iz katere je krvavel, zato sta povoj dala tretji osebi, da je ranjencu nudila prvo pomoč. Ovadila sta ga državnemu tožilstvu v Mariboru, za prekršek pa še v policijsko kazensko postopanje.[886]

16.9 Tudi samomori

Orožniki niso bili žrtve samo tuje zločinske roke, marveč tudi lastne: orožje so naperili tudi proti sebi. Domnevati je mogoče, da je pri tem šlo za vrsto razlogov, ki so jih navedli na to, od težavnosti službe prek neurejenega osebnega življenja do strahu pred odhodom v druge predele države. Opisal bom nekaj primerov te, bolj žalostne plati orožniškega bitja in žitja.

Pripravnik Alojz Ljubič je 19. oktobra zvečer napisal poslovilno pismo, vzel puško in se na travniku v bližini postaje Lukovica, kjer je služboval, ustrelil. V pismu je napisal, da ima premalo prostega časa in se počuti kot v samostanu. Preiskava dogodka je ugotovila, da je pokojni na račun ženske družbe zanemarjal službo. Poleti je bil na dopustu doma, v Spodnji Slivnici pri Grosuplju, kjer se je stepel s fanti in bil težko ranjen. Konec oktobra istega leta ga je na sodišču čakala obravnava zaradi udeležbe pri tem pretepu in bal se je, da bo odpuščen iz službe.[887]

Dne 2. februarja 1930 je bila v gostilni Valant v Sevnici gasilska veselica. Po polnoči je prišlo zaradi žensk do prepira med dvema gostoma. V prepir se je vmešal kaplar Jakob Jeglič s sevniške orožniške postaje, da bi ju pomiril. V razburjenosti je prijel za bajonet, tedaj pa so ga drugi onemogočili in mu nož odvzeli. Odšel je na postajo, vzel službeno pištolo, se vrnil pred omenjeno gostišče in se ustrelil. Sodelavci so ocenili, da je to storil v veliki razburjenosti, prizadet zaradi odvzema bajoneta in iz strahu pred morebitno kaznijo. Po naravi je bil nagle jeze, sicer pa dober in vesten orožnik, so zapisali v poročilo o samomoru.[888]

Kaplar Franc Ogrinc je bil 9. februarja 1935 skupaj z drugim kaplarjem v patrulji v okolišu postaje Kozje. Službo sta pričela ob 6. in končala ob 19. uri.

To je bilo v gostilni v Lesičnem, ki je bila tedaj prazna. Nenadoma je segel po samokresu in se ustrelil v prsa, nakar je izdihnil. Vzroka za to dejanje niso mogli pojasniti.[889]

Kaplar Ludvik Gajšek je 9. septembra 1935 dopoldne opravljal službo v Trbovljah in nenadoma je v gostilni ubil neko žensko in svojega sodelavca, pripravnika. Po dejanju je zbežal proti orožniški postaji in spotoma z udarci s samokresom ranil tri osebe. V enoti so ga sodelavci prijeli in razorožili. Oddali so ga v bolnišnico za duševne bolezni Vrapče pri Zagrebu. Poizvedbe so ugotovile, da je bil njegov oče duševni bolnik, sam pa je bil štirikrat disciplinsko kaznovan. Okrožno sodišče v Celju je 2. junija istega leta izdalo sklep, da mora iti v »zavod za varstvo in zdravljenje«.[890]

Kaplar Janez Ivančič je služboval na orožniški postaji v Turnišču. Dne 14. aprila 1937 zvečer se je s kolesom odpeljal do železniškega mostu pri Murskem Središču, slekel uniformo, jo zložil na progo, na vrvico privezal revolver in se ustrelil tako, da je truplo padlo v Muro. Prej je napisal poslovilno pismo za komandirja postaje in priznal, da je vzrok za to dejanje nezakonski otrok, ki ga pričakuje njegovo dekle iz Moravcev.[891]

Kaplar Maks Jernejčič s postaje Vodice se je 1. junija 1937 odločil, da si bo vzel življenje. Odšel je na dvorišče poslopja in se s samokresom ustrelil v glavo, da je bil takoj mrtev. Aprila istega leta se je devetnajst dni zdravil v vojaški bolnišnici v Ljubljani, za tem pa so ga poslali na zdravljenje na Turjak, od koder se je sam vrnil v enoto in se ubil.[892]

Kaplar Anton Koščak je bil doma iz Velikega Mlačevega, služboval pa je pri orožnikih v Benkovcu. Domov je prišel na bolniški dopust in sorodnikom je omenil, da se bo ubil, ker je bolan in osamljen. Dne 8. aprila 1938 je res odšel v gozd za Galetovim gradom v Šiški in se ubil s strelom iz samokresa.[893]

Kaplar Ratomir Vasić je bil 15. januarja 1939 dežurni na postaji Bodonci. Dopoldne ga je narednik Risto Bajak, komandir postaje, zasliševal o tem, koliko je resnice v govoricah, da dekle iz iste vasi nosi njegovega otroka. Popoldne, ko je bil sam, je vzel puško in se ubil.[894]

Feliks Kavčič, bolničar v bolnišnici pri Sv. Mariji v Polju, si je ustvaril nekakšen pregled socialne patologije tedanjega obdobja pri nas. Izrezke iz časnikov je lepil na liste papirja in počasi je nastalo za štiri debele knjige gradiva. Na vsaki je na prvi strani lastnoročno napisal nekakšno posvetilo: »Veliko truda sem vložil v to zbirko najbolj zanimivih člankov. Zbirke so iz vseh vrst časopisov, katere sem zbiral več let. Sedaj v moji pozni starosti jih z veseljem prebiram, ker to so zanimivi dogodki iz preteklih let.« V eni njegovih »knjig« je na

eni sami strani nalepljenih devet izrezkov iz časnikov, ki so poročali o samomorih orožnikov v Kraljevini Jugoslaviji.[895]

16.10 Nesreča ne počiva

Može v sivoolivni uniformi so čakale še druge nesreče, in to med opravljanjem službe ali v prostem času, ki so zahtevale tudi njihova življenja. Omenil bom tri take dogodke.

Komandir orožniške postaje v Št. Ilju v Slovenskih Goricah je 10. julija 1935 naročil podrejenemu Nikoli Bezbradici, naj gre v tovarno v Ceršaku zaradi nabave lepenke za ovoje raznih uradnih spisov. Odšel je malo po opoldnevu in bi se moral vrniti do 15. ure. Ker ga ni bilo še dve uri po tem roku, ga je šel iskat komandir sam. V tovarni lepenke je izvedel, da orožnika sploh ni bilo pri njih. Odšel je po desnem bregu Mure v smeri proti Zgornjem Cmureku, saj je posumil, da se je pogrešani odšel kopat. Nekako tri kilometre od tovarne je ob bregu reke našel orožnikovo uniformo, kar je potrdilo njegove slutnje. O dogodku je takoj obvestil nadrejene, ti pa tudi avstrijske orožnike, kot je bila v takih primerih že ustaljena praksa. Truplo so po petih dneh našli na avstrijski strani Mure, v bližini Cmureka, od koder so ga prepeljali na pokopališče pri Mariji Snežni in ga pokopali.[896]

Poleti 1937 je bil v sestavo blejskega odreda dodeljen tudi Jožef Jugovec, doma iz Virmaš pri Škofji Loki, ki je sicer kot kaplar služboval pri beograjskem orožniškem polku. V skupini tovarišev je 29. julija 1937 odšel na kopanje. Plaval je zunaj bazena in prostora, ki je bil določen za orožniški odred na Bledu. Med plavanjem ga je zadela srčna kap in je utonil. Truplo so našli po štirih dneh.[897]

Dne 22. avgusta 1938 je orožništvo zavarovalo železniško progo od Ljubljane proti Zidanemu mostu. Orožniški postaji v Vevčah je bil dodeljen kaplar Janez Erjavec s postaje v Borovnici in je dobil nalogo, da poskrbi za varno pot vlaka na delu proge pri Lazah. Pozno popoldne ga je tam povozil potniški vlak, ki je vozil proti Ljubljani. Pokojni je bil vodja patrulje na borovniški postaji, po činu titularni narednik. Sredi septembra istega leta je poveljnik jugoslovanskega orožništva izdal odločbo, da se pokojnikovi družini dodeli pokojnina v znesku 273 dinarjev in 75 par mesečno. Vdova je zaprosila za denarno pomoč in odobrili so ji 3.000 dinarjev, ker je sama skrbela za dvoje otrok, ki sta bila stara prvi dve in drugi pol leta.[898] Takih nesrečnih dogodkov je bilo največ prav na delu zasavske železniške proge.

16.11 Zadržki do solzivca

Orožniki niso bili opremljeni s solzilnimi sredstvi, ki so tudi v tujini le počasi postajala sestavina opreme varnostne službe.[899] O tem je leta 1931 obširneje pisal Kvintilijan Tartaglia, tedanji poveljnik orožniške podčastniške šole in poznejši poveljnik dravskega orožniškega polka. Opisal je izkušnje v tujini, predvsem v ZDA, kjer so to sredstvo prvi uvedli v opremo policistov, zlasti tistih v največjih mestih. Tam so poznali tri vrste solzilnih pripomočkov: pištole, »nalivna« peresa in bombe. Prvega in drugega so uporabljali za samoobrambo ali za posredovanje do napadalnih posameznikov, tretjega pa za nastop proti nemirni množici. Drugega so dali v prodajo privatnikom, če so se čutili ogrožene. Iz ZDA so to novost prenesli v Evropo, kjer so jo uvajali predvsem v velemestih. Pisec je orisal delovanje teh sredstev in se zavzel za to, da bi jih vpeljali tudi v orožništvo pri nas. Uporabiti bi se jih dalo predvsem za tri namene, in sicer za prijetje nevarnih oseb, osebno zaščito mož postave in razganjanje nevarne množice ob demonstracijah, stavkah itd.[900]

Dne 26. avgusta 1939 je bila na podlagi sporazuma med Beogradom in Zagrebom ustanovljena banovina Hrvaška, ki je obsegala dotedanjo Savsko in Primorsko banovino ter nekaj drugih krajev, v katerih je bilo hrvaško prebivalstvo v večini. Nova banovina je postala pristojna tudi za notranje zadeve.[901] Za opravljanje nalog javne varnosti so osnovali orožniško brigado in na njeno čelo so 14. oktobra 1939 postavili prav orožniškega brigadnega generala Tartaglio.[902]

Orožniško glasilo je večkrat objavilo sestavke o solzilnih sredstvih, ki so se nanašali na tujino in domovino. Pisci so razpravljali o množici, njeni delitvi v razne skupine, njenih splošnih značilnostih, kolovodjih in ravnanju sil javne varnosti do (nemirne) množice.[903] Objavilo je prevod članka iz francoske orožniške revije, ki je opisoval kemična sredstva v službi tamkajšnje varnostne službe.[904] List je predstavil tudi nekaj drugih policij na tujem in njihove izkušnje ter organiziranost za primer neredov. Med prvimi je bila francoska policija, kjer so po zakonu iz leta 1922 ustanovili gibljivo republikansko stražo s kratico GRM, ki naj bi štela 15.000 mož, pomenila pa bi podvrsto orožništva. Namenjena je bila predvsem vzdrževanju javnega reda in miru, zato so njene enote predvidevali razporediti po vseh največjih mestih.[905]

Razprave o uporabi kemičnih sredstev pri silah javne varnosti so zadevale tudi mednarodno pravo. Konvencija iz leta 1925, ki jo je podpisala tudi Kraljevina SHS oziroma Jugoslavija,[906] je namreč prepovedovala kemično orožje,

mirovne pogodbe pa so Nemčiji, Avstriji, Madžarski in Bolgariji prepovedale izdelovanje in uvoz vsakršnih plinskih sredstev. Nastalo je vprašanje, kako je s solzivcem pri policiji in orožništvu oziroma v primeru zatiranja notranjih neredov v posamezni državi.

Februarja 1932 so na konferenci o razorožitvi ustanovili poseben odbor, ki je pripravil poročilo izvedencev. Povzetek njihovega poročila bi se glasil takole: Načeloma ni mogoče nasprotovati uporabi kemičnih sredstev pri policiji in orožništvu ter zasebnih varnostnih podjetjih; država naj poskrbi, da pri tem ne bo prišlo do zlorab.[907]

16.12 Zasebna kolesa

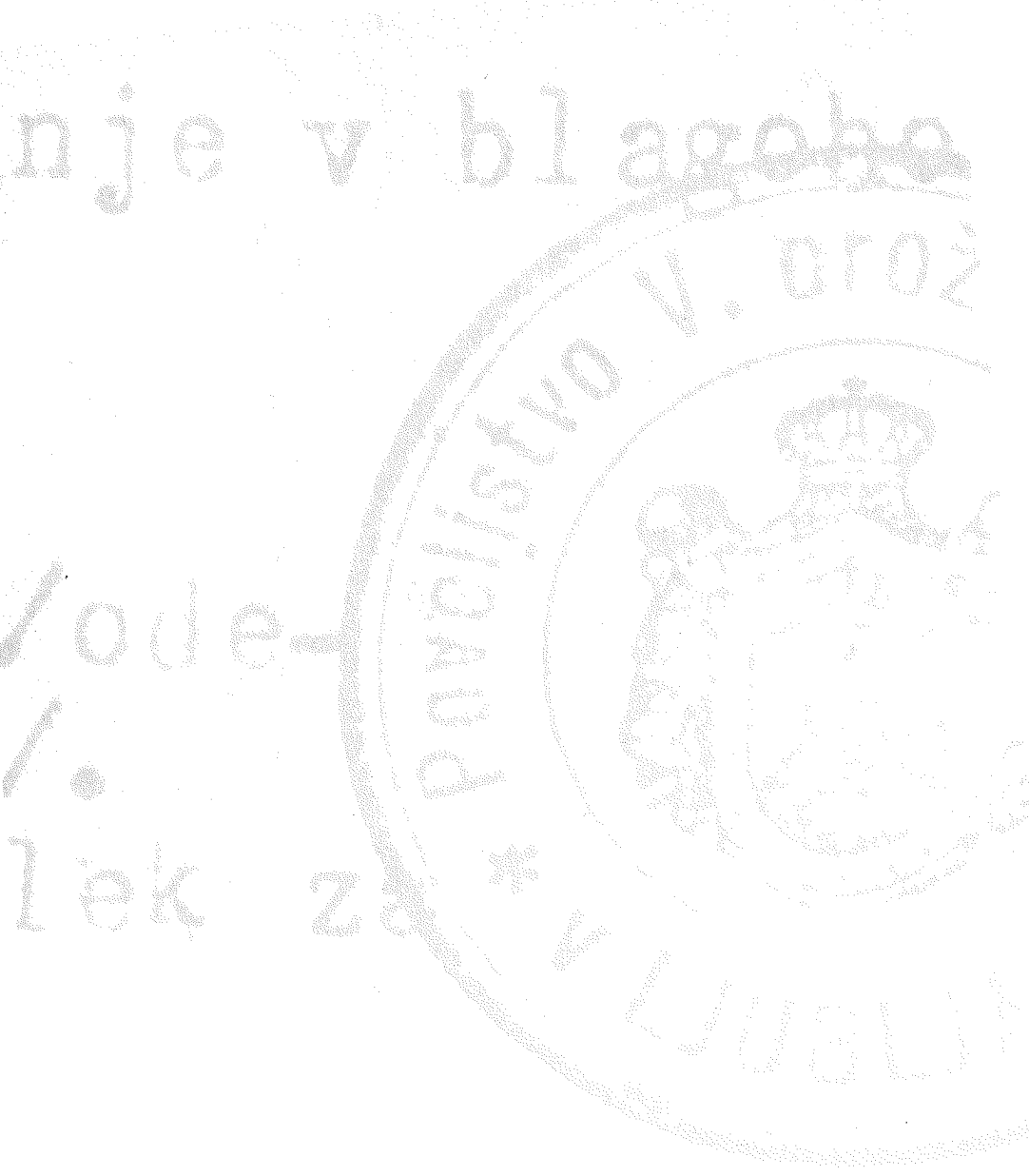
Uredba o orožništvu je že leta 1919 predvidevala tudi take postaje, ki bi bile sestavljene samo ali pretežno iz mož na kolesih. Do čistih kolesarskih (»velosipedskih«, kot so tudi pisali in govorili) enot pa ni prišlo nikoli. Še več, država ni nabavljala (dovolj) koles niti za splošne orožniške postaje, pač pa so se posamezniki na lastno pobudo odločili, da si z lastnim denarjem kupijo kolo, ki so ga uporabljali tudi za opravljanje službenih nalog.

Največ takih je bilo v dravskem orožniškem polku, in sicer le v kranjski orožniški četi okoli petdeset.[908] Praktičnost koles je tudi pozneje pohvalno opisal isti orožniški podpolkovnik, Telemah Janković, v prispevku o kolesarski službi pri orožnikih.[909] Zavzel se je za to, da bi država kupila kolesa in jih razporedila po postajah, kjer bi to prevozno sredstvo lahko uspešno uporabljali pri več službah, na primer kurirski, patruljni, preiskovalni, pozivni (na zahtevo upravnih oblastev), kontrolni in zasledovalni. To vprašanje se mu je zdelo še posebej pereče, ker so zmanjševali število orožniških enot in so njihovi okoliši postajali večji. Nabaviti bi kazalo tudi nekaj koles z dvema sedežema, ki bi jih uporabljale posebne patrulje. To je bil zgolj predlog visokega častnika, ki je uporabnost koles spoznaval zlasti med svojim službovanjem na Gorenjskem, kajti do uresničitve ni prišlo.

Ob koncu tega poglavja naj zapišem še to, da so kljub nevarnostim želeli ponovno službovati pri orožnikih posamezniki, ki tega poklica iz različnih razlogov niso več opravljali. Med njimi je bil tudi nekdanji kaplar I. Š. iz Ljubljane, ki je poleti 1935 zaprosil za ponovno zaposlitev pri orožnikih. Prošnjo je poslal na notranje ministrstvo, ki je tedaj objavilo razpis za sprejem k orožnikom. V prošnji je navedel, da je bil odpuščen zato, ker je v službi nesrečno padel, nezavestnemu pa so ukradli samokres. Je brez službe, živi v revščini,

mati pa je hudo bolna in ji ne more pomagati. Iz ministrstva so prošnjo poslali na bansko upravo in od tam na upravo policije v Ljubljani, ker je prosilec bival na njenem območju, okrajnemu načelstvu v Ljubljani in dravskemu orožniškemu polku. Iz zbranih odgovorov so nato v banski upravi ocenili, da je prosilec v moralnem in političnem pogledu neoporečen, vendar orožniški zakon ne dopušča njegovega ponovnega sprejema v službo; prošnjo so zavrnili, vrnili pa so mu kolek za dvajset dinarjev, s katerim je opremil svojo prošnjo.[910]

V osrednjem slovenskem arhivu sem leta 1936 našel petero prošenj bivših orožnikov, da bi ponovno opravljali ta poklic. To so bili Maks Kolenc, Andrej Sever, Ljubomir Stefanović, Alojzij Bobek in Maks Kračun.[911]

17.

Pritožbe na orožnike

Na orožnike so letele upravičene in tudi neupravičene kritike, ki so jih prizadeti včasih izrazili v obliki pritožbe na njihovo delo ali ravnanje. Neredko je bila njihova vsebina mešanica obojega. Kritika se je odvijala v obliki člankov v časnikih, pritožb državljanov na orožniških enotah, pri upravnih oblasteh, občinskih županstvih in na druge načine.

Orožniška vodstva so to poznala že iz časov cesarstva in zato niso bila presenečena. Pritožbe in kritike so precej dosledno preverjali, raziskovali ozadje in potem, če je bilo treba, odgovorili pritožniku ali kritiku. Včasih je bilo čutiti nekak strah pred kritikami te vrste, ki se je izrazil celo v prisilnih ukrepih do nosilca kritike.

Noben temeljni orožniški predpis pa ni urejal postopka ob pritožbah na delo in življenje mož postave.[912]

17.1 Kritika orožnikov – zaseg Domoljuba

Preganjanje tistih, ki so se med prvo svetovno vojno tako ali drugače pregrešili zoper režim, je pri ljudeh še poslabšalo sliko o teh možeh postave. Podobno velja za izredne ukrepe, ki jih je tista leta odrejala oblast, da bi zagotovila razmeroma normalno življenje, če je o njem v vojni sploh mogoče govoriti.

Po vojni je velika večina mož ostala v službi nove države in praktično na istih orožniških postajah. Tako ali drugače prizadeti krajani so se spraševali, zakaj je ta in ta orožnik sploh še v službi, ko pa je prej (zvesto) služil avstrijski vladi. Prišlo je do ovadb in spletk zoper orožnike.

Dne 5. februarja 1919 je državljan pisal deželni vladi v Ljubljani in sporočil, da orožnik s postaje pri Sv. Trojici v Slovenskih Goricah med službo nabi-

ra naročnike za dnevnik Slovenski narod. Ker se je podpisal, so začeli poizvedovati in nazadnje so ugotovili, da ima Josip Gregorc med službo ta časnik večkrat pri sebi, ne snubi pa vaščanov, da bi postali naročniki, niti ne zbira naročnine.[913]

Podpolkovnik Josip Svetič, poveljnik slovenskega orožništva, je 12. februarja 1919 poslal deželni vladi za Slovenijo dopis z naslovom Zaščita orožništva. Opisuje zasluge »njegove« službe ob prevratu, nato preide na vse pogostejše ovadbe zoper orožnike, sklene pa z rovarjenjem narodnih svetov zoper posamezne može postave, ki so služboval že pod cesarjem, sedaj pa naj ne bi bili več primerni za ta poklic.[914]

Isti mož je tri dni pozneje pisal deželni vladi in predlagal, da bi v časnikih preprečila objavo novic o tem, kaj so govorili na shodu orožnikov, ki je bil istega dne v Ljubljani, navzoči pa so bili tudi policijski in finančni stražniki. Obravnavali so svoj težak socialni položaj. Poverjeništvo za notranje zadeve je nato naročilo policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, naj predlogu ugodi, in slednje je po treh dneh sporočilo, da je ukaz izvršilo: objave v časnikih ni bilo.[915]

V Črni na Koroškem je stari stražmojster Jožef Čičnik ostal prvi mož orožniške postaje v tem kraju tudi po prevratu. Cenili so ga kot vestnega moža, a nekateri tudi kot vnetega nemškega človeka iz cesarskih časov, ko se je podpisoval kot Tschitschnigg. Sedaj ima globoke vezi s krajevno nemškutarijo in ga je treba zamenjati, je pisalo v pismu, ki je bilo 6. marca 1919 nepodpisano poslano iz Črne.[916]

Časnik Slovenski narod je 5. maja 1919 objavil notico, v kateri je kritiziral orožništvo, ki da iz svojih vrst ni odstranilo nekaterih storilcev kaznivih dejanj. »Nadejamo se, da se bodo sedaj, ko je imenovan nov poveljnik orožništva, razmere korenito spremenile,« je pisec sklenil svojo notico.[917] O tem pisanju je naslednji dan poročalo okrajno orožniško poveljstvo v Dolenjem Logatcu in ko je obvestilo prispelo na poveljstvo V. orožniške brigade, so od tam pisali na deželno vlado v Ljubljani. Isti dnevnik je tri podobne kritike objavil še v naslednjih dneh in zadeva je postala poznana tudi na osrednjem orožniškem poveljstvu v Beogradu. Tam je nekdo z roko in v lepi slovenščini sestavil dopis za deželno vlado v Ljubljani, v katerem je predlagal, naj oblasti v prihodnje podprejo orožništvo pred takimi kritikami. Predsedstvo deželne vlade je 25. junija 1919 res pisalo vsem uredništvom slovenskih časnikov in jih zaprosilo, naj bi »blagovolili v bodoče opustiti take in slične napade na orožniško moštvo in na njene častnike«.[918] Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 1. julija 1919 poročalo deželni vladi, da Slovenski narod kljub večkratnim zahtevkom ni popravil prej omenjene notice, objavljene 5. maja 1919.[919]

Trgovec in gostilničar iz Slovenj Gradca je 4. julija 1919 z roko napisal in podpisal pismo ter ga poslal deželni vladi v Ljubljani. Sporočil je, da je bil tamkajšnji okrajni stražmojster Paj med vojno zagrizen nemškutar, sedaj pa je orožniški poročnik v Celju; predlaga, da bi zadevo preiskali. Pismo so iz poverjeništva za notranje zadeve odstopili poveljstvu V. orožniške brigade v Ljubljani.[920]

Včasih so se orožniki sami pritoževali nad delovanjem ali poslovanjem drugih oblastev oziroma uradov. Vodstvo ljubljanske orožniške brigade je poleti 1919 pisalo poverjeništvu za notranje zadeve o pritožbah ptujske orožniške čete proti policijskemu nadkomisarju Mihaelu Meži, ki je bil dodeljen mestnemu magistratu na Ptuju. Orožnikom je dajal naloge, za katere moštvo ni bilo pristojno, so se jezili pritožniki, tokrat sami možje postave.[921] Gerent v občini Draga na Kočevskem je poleti 1919 zasebno tožil tamkajšnjo trgovko in okrajno glavarstvo v Kočevju je orožniški postaji v Dragi naročilo, naj o sporu opravi poizvedbe. Enota je poročala v prid trgovke in poročilo je okrajno glavarstvo poslalo istemu gerentu. Napaka okrajnega glavarstva je prišla na uho orožniškega vodstva v Ljubljani in od tam so pisali poverjeništvu za notranje zadeve, da tako poslovanje krni ugled orožnikov in jim jemlje voljo do opravljanja podobnih nalog.[922]

Ljubljanski tednik Domoljub je septembra 1919 objavil članek o dogodku v vasi Mraševo, ki je spadala v občino Cerklje na Dolenjskem, za varnost pa so skrbeli orožniki s postaje Krška vas.[923] Časnik je omenjal več pritožb, ki so iz te vasi prispele na uredništvo, nanašale pa so se na tamkajšnje orožnike. Eno od teh pritožb je časnik povzel takole: Štirinajstletnik, sin begunke, je občasno pomagal na eni od kmetij, kjer so ga 2. avgusta 1919 opazili orožniki in eden od njih ga je stisnil za vrat ter s palico udaril po levi nogi; od tedaj je deček bolan in se mu občasno blede. Jugoslovanska kmetska zveza je zaradi takega ravnanja orožnikov poslala na poverjeništvo za notranje zadeve pritožbo in zahtevala, da se zadeva razišče, orožnike kaznuje in prizadetim da zadoščenje.

Pa ni šlo tako, kot so predlagali. Višje deželno sodišče v Ljubljani je namreč razsodilo, da je treba tednik zaseči, prepovedati njegovo razširjanje in ga nato uničiti, pri tem se je sklicevalo na tiskovni zakon z dne 17. decembra 1862, državni zakon št. 8 iz leta 1863.[924]

Dne 13. novembra 1919 je bila s Polšnika pri Litiji odposlana z roko napisana anonimka, naslovljena na deželno vlado v Ljubljani. Sporočala je, da tamkajšnji orožniki nič ne delajo, pač pa kartajo, pijejo in živijo na račun kmečkih žuljev. Med službo prosijo za slanino, a jo dobijo zastonj, nakar jo

prodajo. To so »državni zločinci, ki niso vredni, da jih Božje solnce obseva in da zemljo tlačijo,« je stresal žolč nepodpisani vaščan.[925]

17.2 Bivši župan ne trpi stražmojstra

Ostro in nevarno gonjo proti svojemu delovanju je doživel Ivan Soklič, narednik in komandir orožniške postaje v Sodražici.

Franc Pirc, načelnik Kmetske zveze v tem kraju, je 3. maja 1920 napisal obširno kritiko na račun omenjenega stražmojstra, kot so navadno rekli prvemu možu na postajah. Glavni očitek je bil, da preveč neusmiljeno preganja verižnike, tihotapce in navijalce cen. V pritožbi, naslovljeni na poverjeništvo za notranje zadeve v Ljubljani, je zapisal tudi to: »Naši občani so vsi več ali manj navezani na večji trgovski promet, pa naj si bo to z živino ali z drugimi gospodarskimi potrebščinami kakor pa drugi kraji. Zemlja pri nas ne rodi zadosti in kdor si kaj postrani ne zasluži, ne more shajati.«

Narodni poslanec Škulj je 28. januarja 1921 pisal celo notranjemu ministru samemu in od njega zahteval, da tega orožnika premestijo, ker se prebivalci preveč pritožujejo nanj. Z roko napisanemu predlogu je priložil na treh straneh natipkano poročilo, ki je povzemalo vse očitke na račun tega stražmojstra. Doma je bilj iz Borovelj na Koroškem, Slovenec po rodu in je že pred vojno služboval v Sodražici. Med vojno se je izkazal kot nemško misleči orožnik in je ovajal domačine. Po vojni sta ga vaščana celo tožila zaradi razžalitve, je natolcevalo poročilo v prilogi.

Iz notranjega ministrstva, oddelka za Slovenijo, so dopis poslali na ljubljansko poverjeništvo in jih prosili, naj preverijo dvoje: kako je z ugledom in zaupanjem komandirja med prebivalstvom, zlasti med nepristranskimi osebami, ter ali mu morda nasprotujejo zgolj pristaši ene politične stranke ali morebiti več strank. Poverjeništvo za notranje zadeve je dopis poslalo okrajnemu glavarstvu v Kočevju in prosilo, da zaupno zberejo obvestila in nato poročajo. Glavarstvo je 19. maja 1921 rokopisno odgovorilo in ocenilo, da stražmojster uživa ugled in zaupanje. Nasprotuje mu zlasti Anton Lovrenčič, bivši sodraški župan, sicer trgovec in gostilničar, ki je tudi konjski mešetar in poznan tihotapec konj čez razmejitveno črto proti Italiji, zaradi česar je že bil kaznovan. Gre za osebno sovraštvo navedenega vaščana do narednika, je sklenil okrajni glavar.[926] Iz te gonje ni bilo nič in narednik je ostal na svojem delovnem mestu.

17.3 Mešano, kritika in podpora

Tednik Murska straža, ki je v letih 1919-1924 izhajal v Gornji Radgoni, je večkrat pisal o možeh postave. Na začetku februarja 1923 je poročal o roparskih napadih na cesti med Ormožem in Ljutomerom,[927] dobra dva meseca pozneje pa o napadih na potnike, ki potujejo po cesti iz Sv. Jurija ob Ščavnici proti Bučecovcem, in v tem sestavku je zapisano tudi to: »... in od države odnosno od žuljev davkoplačevalcev plačano orožništvo ne gane niti z mezincem, dasi bi ne bilo težko, tako razbojniško tolpo ukrotiti oziroma izslediti in predati sodišču ... Predstoječi slučaj je zopet jasen dokaz, kam nas vodi centralistična uredba države. Centralisti namreč pojmujejo ujedinjenje na ta način, da se naše dobro ljudstvo pobalkanizira, kajti le tam doli so mogoči taki varnostni škandali, kot je opisani ...«[928] Dne 26. aprila 1923 je bilo v tedniku objavljeno uradno pojasnilo oblasti na te kritike; rečeno je bilo, da orožništvo vedno, ko je obveščeno o dejanju, začne poizvedovati za storilci in tako je bilo tudi tokrat.[929]

Isti časnik se je mnogokrat obregnil ob leseno barako, ki je stala ob mostu čez Muro v Gornji Radgoni. Služila je finančnim in policijskim stražnikom kot uradno poslopje pri kontroli potnikov, ki so potovali v Avstrijo ali iz nje. Ob prevratu so jo postavili stražniki sami, da ne bi službovali pod vedrim nebom. Čas bi že bil, da naše oblasti postavijo novo, podobno kot je tista na avstrijski strani, je predlagal tednik.

Okrajno glavarstvo v Celju je 16. junija 1923 izdalo okrožnico, s katero je prepovedalo vse javne shode, kajti grozile so nalezljive bolezni. Okrožnico so prejela vsa občinska županstva in tudi orožniške postaje; slednje »v vednost in strogo nadziranje«. Po tednu dni so s podobno okrožnico prepovedali še vse sejme. Dne 8. julija je bila cerkvena slovesnost pri Ljubnem ob Savinji in orožniki so pregnali trgovce, ki so tam želeli postaviti svoje stojnice. Prizadeti so se oglasili z notico v celjskem listu Nova doba[930] in v njej kritizirali okrajno glavarstvo kot tudi orožnike. Za to so izvedeli tudi v Ljubljani in zahtevali pojasnilo o kritiki v časniku. Politična izpostava v Mozirju je pisno zahtevala od orožniške postaje, naj o dogodku poroča, in Franc Kočar, komandir postaje, je 16. avgusta 1923 napisal poročilo, v katerem je navedel, da je patrulja res opozorila petero sejmarjev, da je njihova dejavnost začasno prepovedana, in oni so se nato mirno razšli.[931]

Tedanji časniki so mnogokrat pisali o orožnikih, včasih pohvalno, drugič pa spet kritično. To je bilo odvisno od več dejavnikov, na primer: kateri poli-

tični usmeritvi je bil časnik naklonjen, katera strankarska skupina je bila trenutno na oblasti, kaj je bilo vsebina kritike ali pohvale in podobno. Nasplošno je mogoče zapisati, da so uspehe te službe pri zagotavljanju javne varnosti praviloma vsi časopisi dobro sprejeli. Sicer pa bi tovrstno pisanje našega tiska zahtevalo celovito razčlenitev in oceno, ki ni predmet tega pisanja.

17.4 Spor z gasilci

Slovenija je imela zelo razvito prostovoljno gasilstvo, ki ga je podedovala od rajnke Avstrije in razvijala tudi v kraljevini. Leta 1920 je bilo pri nas v 300 društvih povezanih okoli 11.000 gasilcev.[932] To naj bi bil zgled za druge predele države, kjer so zaostajali na tem področju.

Gasilstvo je začela podpirati tudi država. Minister za finance je na začetku junija 1921 izdal odločbo, ki je gasilska društva oproščala plačevanja carine za uvožene predmete, ki jih gasilci uporabljajo za svoje delovanje.[933] O takih oprostitvah je odločala generalna direkcija carin v Beogradu. Zakonodajni odbor narodne skupščine je jeseni naslednjega leta to odločbo potrdil kot zakon.[934]

V prostovoljnem gasilstvu so delovali tudi posamezni orožniki, seveda po strokovni plati. Skupaj z gasilci so se znašli tudi na vsakem požarišču. Na ta način je prišlo v Babnem polju do spora med obema vrstama uniformiranih mož. Prostovoljno gasilsko društvo v tej vasi je 23. februarja 1928 pisalo Jugoslovanski gasilski zvezi v Ljubljani in ji postavilo štiri vprašanja: Ali je orožništvo upravičeno siliti ljudi h gašenju požara? Kdo poveljuje pri gašenju, ali poveljnik gasilcev ali orožnik? Kako se kaznuje, kdor se ne odzove orožnikovemu ukazu za pomoč pri gašenju? Ali so gasilci dolžni iti na kraj, kjer kmet požiga in čisti svoj travnik? Vodstvo slovenskih gasilcev je na postavljena vprašanja odgovorilo že naslednji dan in med drugim zapisalo, da orožniki pridejo na kraj požara na zahtevo vodje gašenja, to je ali poveljnika gasilcev ali župana oziroma njegovega namestnika, in tedaj mu je glede gašenja orožništvo podrejeno.

S tem odgovorom pa na poveljstvu 8. orožniškega polka niso bili v celoti zadovoljni in zato so 10. maja pisali velikemu županu ljubljanske oblasti. Popravili so tolmačenje Jugoslovanske gasilske zveze, in sicer takole: Načelnik prostovoljnega gasilskega društva ne more orožnikom ničesar odrejati, oni tam vzdržujejo red in varnost ter poizvedujejo o vzroku požara ... Zato so prosili prvega moža ljubljanske oblasti, da bi prek okrajnih načelnikov us-

trezno poučili prostovoljna gasilska društva, in veliki župan je to storil 3. julija, s čimer je bila zadeva končana.[935]

17.5 Duhovnika karata orožnike

Včasih se je primerilo, da je bilo po oceni domačinov na orožniških postajah, ki so največkrat štele od štiri do šest mož, preveč Neslovencev: to je pomenilo, da niso znali govoriti po domače. Na pritisk javnosti so morale v nekaj enotah poseči tudi pristojne oblasti. Leta 1925 sta bila na postaji v Kranjski gori neslovenskega rodu tako komandir kot njegov namestnik. Po samoupravni (občina) in oblastni poti (okrajno načelstvo) so v Ljubljano sporočali, naj to razreši.[936]

Bile pa so tudi drugačne težave, včasih povezane celo z veroizpovedjo. Orožniška postaja na Jesenicah je tudi leta 1931 dobila pisno povabilo od župnika, naj se moštvo udeleži velikonočne procesije, kot je bila navada. Tistega dne je bila celotna enota v službi, večinoma ob državni meji, zato se nihče ni udeležil tega obreda. Župnik Anton Kastelic je 5. aprila 1931 pri jutranji maši ocenil to procesijo in pri tem pripomnil, da se je orožniki niso udeležili, vzroka za to pa on ne ve. Podobno je govoril tudi kaplan v cerkvi na Savi. Po treh dneh je župnik srečal orožniško patruljo in možema dejal, če sta morda Žida, ker nista hotela priti k procesiji.

Ista postaja je 21. aprila o dogodku poročala okrajnemu načelstvu v Radovljici in poveljstvu dravskega orožniškega polka. Vest je po obeh tirih prispela na bansko upravo v Ljubljani in začela se je preiskava dogodka. Zaslišanja obeh dušnih pastirjev in komandirja postaje so potekala na sedežu okraja v Radovljici in pri tem so uporabili celo mašno knjigo, da bi ugotovili vsebino nagovora obeh duhovnikov pri spornih mašah. Po dolgem pisanju so v Ljubljani ocenili zadevo in sprejeli nekoliko salomonsko rešitev: župnika nista imela razloga za javno izpostavitev orožnikov s prižnice, ti pa niso opravičili svoje odsotnosti s procesije.[937]

Iz debelega spisa, ki se je ohranil v našem osrednjem arhivu, je mogoče posumiti, da komandir te postaje, po rodu Srb in pravoslavne vere, morda namenoma ni hotel poslati svojih mož k procesiji; rajši jih je odredil v službo na državno mejo, kjer ni enostavno dokazati, da za take ukrepe ni potrebe.

17.6 Pritožba zaradi klofut

Dne 11. marca 1936 je prišel na občino Bloke nepovabljeni Anton Modic, delavec iz Nemške vasi 8, ter se pritožil na ravnanje orožnika. Povedal je, da je 24. februarja kopal pesek v kamnolomu ob banovinski cesti od Nove vasi proti Velikim Laščam. Ob 19. uri je odšel proti domu in spotoma zagledal ogenj, ki je gorel v bližini cerkve na Volčjem, in ker tam ni bilo nikogar, se je ustavil. Tedaj sta prišla mimo orožnika s postaje v Novi vasi in eden ga je klofnil na vsako stran obraza, mu grozil z bajonetom in ga prisilil, da je pogasil ogenj. Drugi mož postave je prvega miril, naj državljana pusti pri miru, saj ga pozna kot poštenega vaščana. Nato so skupaj odšli do vasi Volčje, kjer sta orožnika ostala, on pa je šel domov. Ugovarja na klofuti, ki ju je dobil po nedolžnem, saj ognja ni zakuril on, kar mu je očital prvi orožnik. Prosi občino, da o tem obvesti pristojno oblastvo in opozori podnarednika, »naj pri takih prilikah postopa z ljudmi bolj človeško«. Pritožnik je navedel tudi priče dogodka: drugega podnarednika in pet vaščanov iz Nemške vasi.

Zapisnik o pritožbi so s sedeža občine poslali na okrajno načelstvo v Logatcu, od tam na bansko upravo in naprej na poveljstvo dravskega orožniškega polka. Od tam so 11. maja 1936 odpisali, da je pritožba resnična, zato je bil podnarednik disciplinsko kaznovan, kajti pritožnik je odstopil od kazenskega pregona.[938]

17.7 Usodna gradnja hiše

Kraljevska banska uprava Dravske banovine je 6. junija 1936 prejela anonimno pismo, ki je bilo natipkano in naperjeno zoper Avgusta Kocjana, komandirja orožniške postaje v Teharjih. Neznanec je sporočal, da komandir v vasi Čreta gradi hišo in od obrtnikov ter kmetov zahteva čim bolj poceni material za gradnjo, v zahvalo pa jim popušča pri službenih opravilih. On in njegovi možje jedo zastonj v teharski gostilni, ko so tam sejmi, kar gre na stroške občine.

Iz Ljubljane so pismo poslali osebno okrajnemu načelniku v Celju in ga prosili, naj navedbe preveri ter nato poroča. Pri načelniku so zaslišali šest oseb in potrdilo se je, da komandir res išče najbolj poceni material in storitve, vendar vse plača. Ni dokazov, da bi zaradi tega koga ščitil. Res je, da se je ob volitvah pomladi 1935 močno gnal na strani Jugoslovanske narodne stranke

(JNS), zaradi česar ni priljubljen med prebivalci. Zastonj kosila za orožnike, ki službujejo na sejemskem prostoru, so že stara navada in ljudje to razumejo.

Okrajno načelstvo v Celju je 3. septembra pisno odgovorilo v Ljubljano in predlagalo, da bi navedenega komandirja premestili ter ga razporedili za namestnika komandirja postaje na Vranskem. Tako se je sredi istega meseca tudi zgodilo.[939]

nje v blagoh

vode

lek za

Tiskarna

18.

»Meja« na Kolpi in Sotli

Upravna razmejitev med Slovenijo in Hrvaško se je v času Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije nekoliko spreminjala. Kljub temu je praviloma veljalo, da je tekla večinoma po narodnih ločnicah, te pa sta določali zlasti mejni reki Sotla in Kolpa.

Ni šlo zgolj za narodno, jezikovno in upravno ločnico, marveč tudi za svojevrstno varnostno črto. Prestopale so jo razne osebe, ki so za slovenske orožnike in policijske stražnike pomenile varnostno tveganje. Zato ni naključje, da so prav prebivalci krajev vzdolž te ločnice občutili predvsem to plat upravne meje. Upravne oblasti vzdolž slovensko-hrvaške upravne meje so zato Ljubljano večkrat opozarjale, kaj bi bilo treba storiti, da bi bila v teh predelih dosežena višja stopnja javne varnosti. V glavah tedanjih prebivalcev je torej obstajala taka mejna črta in včasih so to izrazili precej odkrito, drugič pa bolj po ovinkih.

Vse meje Slovenije, razen tiste ob Kolpi in Sotli, so zijale kot krvaveče rane, v katere so neprestano drezali naši zahodni, severni in severovzhodni sosedje, je tedaj zapisal znameniti Slovenec.[940]

18.1 Težave, take in drugačne

Dne 22. januarja 1919 je okrajno glavarstvo na Ptuju predlagalo višjemu orožniškemu poveljstvu v Ljubljani, da bi ustanovili postajo v Zavrču, ker je tista najbližja pri Sv. Barbari oddaljena deset kilometrov. Občine Zavrč, Turski vrh in Gorenjski vrh so varnostno zelo ogrožene zaradi tatvin in ropov: »Roparji iz Hrvatske so oboroženi z vojaškimi puškami in ročnimi granatami.« Tako so tretji dan januarja tega leta posekali 432 hrastov, last posestnika

Ulma na Turskem vrhu, jih odpeljali čez mejo in pri tem streljali na naše prebivalce. Glavar dr. Pirkmajer je nato predlagal, naj postaja šteje tri do pet mož. Orožniška postaja Ptuj je na ta predlog odgovorila 27. januarja in v svojem dopisu je morala poročati o varnostnih razmerah na tem območju. Leta 1913 so postajo v Zavrču ukinili, ker ni bilo primernih prostorov, ter jo preselili k Sv. Barbari; neprimerna hiša je bila last graščaka Ulma.

Višje orožniško poveljstvo v Ljubljani je 14. februarja 1919 odgovorilo deželni vladi za Slovenijo, da ni mož za postajo Zavrč. Okrajni glavar je predlog za njeno ustanovitev podal spet 14. marca istega leta in poverjeništvo za notranje zadeve je maja poslalo v Beograd predlog, da bi to enoto spet vzpostavili. Ljubljanski uradnik bržčas ni bil tako vešč v zemljepisu, zato je kot razlog zapisal, »da je z ozirom na varnostne (in narodnostne) razmere (v obmejnem kraju proti Nemški Avstriji) ustanovitev zelo potrebna«. Besede, ki so jih ob tipkanju rokopisa za Beograd prečrtali, sem navedel v oklepaju.[941]

Hrvaška finančna straža je 26. februarja 1919 na mostu čez Kolpo pri Metliki zaplenila telico domačinu Pavlu Mežnaršiču iz Metlike. Oškodovani je 2. marca odšel s skupino fantov do financarjev, da bi mu vrnili telico, ti pa so skupino nagnali. Fantje so zbrali še nekaj vojakov tamkajšnjega oddelka in se vrnili do finančne stražnice. Hrvaški možje so poklicali na pomoč še tri srbske vojake in začeli streljati na slovensko skupino, ki je odgovorila z ognjem. Na obeh straneh je bil ranjen po en vojak.[942]

Poverjeništvo za notranje zadeve je 6. aprila 1919 pisalo Prehranjevalnemu uradu v Ljubljani, naj pri preskrbi z živili nameni posebno pozornost našim krajem ob hrvaški meji. Nezadovoljstvo s prehrano in stalni stiki s hrvaškimi revolucionarji sta dejavnika boljševizma v teh krajih: »Edino s surovo silo - orožništvom in vojaštvom - in pa z lepimi besedami - shodi in pomirjevalnimi oklici županstva in pa župnih uradov - se po izkušnjah ne da pomiriti duhov. Treba je ljudstvu nuditi za življenje neobhodno potrebno.«[943]

Komandir 2. orožniške čete na Ptuju je 24. julija 1919 poročal komandantu 2. orožniškega bataljona v Mariboru o varnostnih razmerah v okolišu hrvaške meje. Oboroženi Hrvati so oropali tik ob meji živečega slovenskega posestnika, v pregon so odšli orožniki iz Rogatca in Rogaške Slatine, pomagali pa so tudi hrvaški orožniki, ki so našim povedali, da se pri njih drzne oditi na okoliš zgolj močna patrulja. Predlagal je, da bi postajo Zavrč okrepili še z enim dodatnim orožnikom, Rogatec z dvema, Cirkovce s štirimi in postajo v Rogaški Slatini z dvema orožnikoma. Strojnice bi rabile postaje ob meji, in to Zavrč, Rogatec in Cirkovce.[944]

Poverjeništvo za notranje zadeve je 6. avgusta poslalo predlog dravski diviziji in zaprosilo, da bi na mejo čim prej poslali vojaške okrepitve. Od tam so kmalu odgovorili, da so strojne puške nakazali V. orožniški brigadi, vojaške posadke pa so okrepili še pred zasedbo Prekmurja.[945]

Predstavnika dveh političnih strank sta 18. septembra 1919 odposlala poverjeništvu za pravosodje v Ljubljani pismo z opisom verižništva v Rajhenburgu in okolici. Spis so s pravosodnega oddelka poslali poverjeništvu za notranje zadeve, od koder so okrajnemu glavarju v Brežicah naročili, da opiše razmere. Ta je 9. oktobra obširno poročal o velikih razlikah v cenah v slovenskih in hrvaških krajih, zlasti sladkorja, petroleja in soli. Tako stane pri nas kilogram sladkorja osem kron, v Zagrebu pa od trideset do štirideset kron. Zato ta živila in potrebščine tihotapijo iz Rajhenburga v Zagreb. Odredil je orožniške patrulje, da spremljajo vlake, preiskave po trgovinah in druge ukrepe za zatiranje tega pojava, zoper verižnike pa ukrepajo po zakonu. V prejšnji državi so tihotapili iz Hrvaške v Slovenijo, sedaj pa je ravno obratno. »Ta bolezen je v ljudstvu že silno ukoreninjena, ker ga ni skoro kmeta na celi meji, kateri bi se ne bil bavil s tihotapstvom in mu je vsled tega navajen že od mladih nog,« je na koncu zapisal okrajni glavar Rihard Koropec.[946]

Isti okrajni glavar je 29. septembra 1919 poročal v Ljubljano o ropih na območju ob hrvaški meji: Storilci so Hrvati, in sicer tam, kjer meja ni zastražena, čez Sotlo pa se je mogoče sprehoditi. Krivda za to je tudi v tem, da prebivalstvo nima več orožja, da bi se branilo pred vsiljivci, saj so mu ga oblasti pobrale. Po vaseh je zato ukazal ustanoviti nočne straže, je sporočal prvi mož brežiškega okraja.[947]

18.2 Kritični glavarji

Po priključitvi Prekmurja k naši državi so tam nastale precejšnje potrebe po orožnikih in to vrzel so sprva zapolnili s policijskimi stražniki, večinoma doma s Primorskega. Ker so te umaknili, je bilo treba zagotoviti orožnike, in to tako rekoč edino s premestitvami od drugod. Tako so 1. avgusta 1921 tja poslali 26 mož iz ljubljanskega bataljona V. orožniške brigade, še prej pa so podobno storili v mariborskem bataljonu. Premestitev je trajala dalj časa, kot so sprva računali in obljubljali, zato so orožniške enote, ki so prispevale pomoč, ostale dalj časa moštveno oslabljene.

Okrajni glavar na Ptuju je zato 1. novembra 1921 pisal pokrajinski upravi za Slovenijo, oddelku za notranje zadeve, in potarnal nad pomanjkanjem mož

postave, ker jih premeščajo drugam. Med drugim je napisal tudi to: »Položaj okraja v tem pogledu ni posebno ugoden, ker meji na sosednjo pokrajino Hrvaško in je treba ob tej meji posebne pažnje. Zlasti sedaj, ko se vrše na Hrvaškem z večjo odločnostjo pogoni na ubežnike, se dogaja, da prihajajo ti v tukajšnje območje, kjer bi se morali energično zasledovati.« Nekdo v oddelku je med oba stavka vstavil znamenje in na rob spisa s svinčnikom pripisal: »Na kaj? Saj ni tuja država.«[948]

Mar oboje, pisanje ptujskega glavarja in pripis nepoznanega uradnika v Ljubljani, ne kaže na to, kako so nekateri že tedaj gledali na mejo med obema sosedama? Prvi možje okrajev so bili največkrat doktorji znanosti, tako tudi dr. Otmar Pirkmajer.

Okrajni glavar v Črnomlju je 22. oktobra 1924 poročal, da je bil pred tremi dnevi v vasi Prelišče na Hrvaškem shod Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS). Udeležilo se ga je tudi okoli 150 ljudi iz Slovenije. Pristaši te stranke širijo govorice, da bo v prihodnje v obmejnih hrvaških krajih še več takih shodov, kjer bodo propagirali svoje ideje.[949]

Okrajni načelnik v Ljutomeru je 1. septembra 1937 pisal banski upravi v Ljubljani in prosil za pojasnila, ki so zadevala premeščanje orožnikov mimo njegove vednosti. Spraševal je, ali sme okrajni načelnik, odgovoren za javno varnost v okraju in obenem službena oblast orožnikom, imeti kakšen vpliv na njihovo premestitev. Navedel je primera, ko sam o premestitvi sploh ni bil obveščen, in sicer primer komandirja postaje, ki je »odličen za obveščevalno službo napram sosednje Savske banovine«, in primer orožnika, ki je bil zaradi uspehov pri odkrivanju ciganskih storilcev predlagan za odlikovanje. Menil je, da bi okrajni načelniki smeli vplivati na tovrstne premestitve.[950] Odgovora na njegovo pisanje ni v spisu.

18.3 Privlačni vinogradi v Vivodini

Med težavami na meji med Slovenijo in Hrvaško velja omeniti tudi tiste, ki so jih občutili belokrajnski kmetje v svojih vinogradih v Vivodini.

Na županstvo Božakovo so se avgusta 1922 pritožili posestniki, ker so njihovi vinogradi v hrvaški Vivodini izpostavljeni tatvinam. Prosili so, da bi pristojna oblast na tem predelu izposlovala orožniški nadzor, kar je v pristojnosti IV. orožniške brigade v Zagrebu. Župan je zapisnik o tej pritožbi zadnji dan avgusta poslal na poverjeništvo za notranje zadeve v Ljubljani in z roko

pripisal tudi tole: »Posestniki so na svojem svetu brezpravni. Na Hrvaškem, pravijo, nimajo nobene zaslombe.«

Poverjeništvo za notranje zadeve je 6. septembra pisalo pokrajinskemu namestništvu v Zagrebu in predlagalo, da bi v Vivodini v času zorenja vinske trte in trgatve vzpostavili orožniško izpostavo, ki bi zagotovila varnost slovenske posesti. Iz Zagreba so 11. oktobra v Ljubljano odgovorili, da je orožništvo vse storilo za varnost vinogradov v Vivodini, sedaj pa patrulje, ki so tam delovale, niso več potrebne, saj je trgatev že mimo.[951]

Naslednje leto so tako prošnjo poslali iz Ljubljane v Zagreb že 4. junija, saj so belokrajnski vinogradniki izrazili celo pripravljenost, da bi sami nosili stroške za dodatne orožniške patrulje v Vivodini.[952] V arhivu je ohranjen podoben spis za leto 1938.[953]

Ljudsko predstavo o tej meji so na svojevrsten način utrjevali celo zločini, za katere so pri nas osumili hrvaške prebivalce. Zlasti obmejno prebivalstvo so vznemirili in razbesneli umori domačinov, ki so postali žrtve prišlekov z levega brega Sotle oziroma z desne strani Kolpe. Naj navedem nekaj primerov.

Dne 12. julija 1922 je prišlo do prepira med kmetom iz slovenske občine Turski vrh in kmetom iz hrvaške občine Maruševec. Drugi je prvega pobil s kolom do smrti, in to zaradi sporne zemljiške meje. Orožniška postaja Zavrč je zaprosila »obmejni orožniški postaji« Vinica in Maruševec, obe na Hrvaškem, da bi skupaj zasledovali storilca, ki je po dejanju pobegnil, kot je dva dni po dogodku poročal komandir navedene postaje in pri tem zapisal navedene tri besede tako, kakor sem jih navedel: v narekovajih.[954]

V gostilni Petra Pasariča v Podčetrtku je bila 2. aprila 1923 zvečer veselica. Prišlo je do prepira in eden od hrvaških gostov je trikrat ustrelil iz samokresa. Čez nekaj časa se je do gostilne vrnilo deset do dvanajst hrvaških prebivalcev, večinoma oboroženih, ki so vdrli v gostišče in prepodili domače goste. Napravili so za okoli 4.000 kron škode in lažje telesno poškodovali domačina, ki ni uspel zbežati. Med razbijanjem so Hrvati udrihali čez Štajerce, kralja in vzklikali republiki, piše v poročilu o dogodku.[955]

V vasi Vrbina pri Krškem sta bila 12. oktobra 1924 umorjena in oropana tamkajšnja posestnika, mož in žena. Storilec je bil Hrvat, ki je služil pri njima in je po zločinu pustil na hišnih vratih sporočilo »junaka iz Like« ter pobegnil, je poročala orožniška postaja v Krškem. Umor so zaznali šele po nekaj dneh, ko je v vas prišla patrulja in opazila košček papirja z navedenimi tremi besedami.[956]

Prekmurski tednik Novine je avgusta 1926 poročal o odvažanju lesa iz gozdov slovenskih posestnikov v Petišovcih in Gaberju na hrvaško stran. Hrvaški kmetje to počno pred očmi slovenskih oblasti, se je hudoval pisec.[957]

Prav tedaj so se med tamkajšnjim prebivalstvom širile govorice, da bo Prekmurje prišlo pod zagrebško oblast. Prišlo je tudi do težav z obstojem višjih razredov gimnazije v Murski Soboti in vse to je dalo plodna tla za nezadovoljstvo ljudi. Vodstvo Slovenske ljudske stranke je v nedeljo, 26. avgusta 1926, sklicalo protestna shoda v Murski Soboti in Črenšovcih, ki sta imela precejšnjo mero protihrvaškega razpoloženja in podpore Sloveniji.[958]

Zadnji dan avgusta 1936 je pogorel senik v vasi Irje, občina Rogaška Slatina. Ogenj je zanetil pastirček, doma s Hrvaškega, ki je služil pri bližnjem posestniku v isti vasi in je z vlomom prišel do vžigalic. Na razgovoru z orožniki iz Rogaške Slatine je dejal, da ga je k temu napeljal sam vrag.[959]

18.4 Tihotapljenje cigaret

V prvi številki orožniškega glasila je bil v slovenščini objavljen članek, ki ga je napisal komandir orožniške postaje v Podlehniku, narednik 2. razreda Josip Furlan. V njem avtor omenja slovensko-hrvaško mejo, ko opisuje dogodek, ki je morda spet aktualen danes, ko je tam v bližini dejanska meja med samostojnima državama Slovenijo in Hrvaško. Na kratko bom povzel vsebino sestavka.

Orožnika navedene enote sta bila na patruljnem obhodu in 11. marca 1926 zgodaj zjutraj sta prišla do gostilne Jakoba Beline, ki je stala na samem, ob meji s hrvaškim ozemljem. Na tleh gostilne sta opazila cigaretne ovoje, vžigalice in podobne odpadke. To se jima je zdelo sumljivo, saj je šlo za ostanke monopolnih predmetov, ki jih je smela razpečevati edinole država in ob tem lepo zaslužiti. Pogovorila sta se z lastnikom gostilne in njegovo ženo. Z odgovori nista bila zadovoljna in ju nista prepričala, zato sta se odločila, da bosta pregledala hišo in hlev. V hlevu sta odkrila dva češka državljana, v točilnici pa za približno 25.000 dinarjev cigaret oziroma sestavin za izdelavo le-teh. Blago je bilo namenjeno na Hrvaško, Čeha pa sta ga prinesla iz Avstrije. Tihotapca sta vklenila in ju skupaj z zaseženim blagom odpeljala v enoto.[960]

Članek, čigar pisca sem v knjigi že omenjal, je bil namenjen za pouk bralcem, kako lahko drobna pozornost mož postave rodi lep uspeh pri zatiranju tihotapstva. Besedilo je bilo priobčeno v malce popačeni slovenščini, vendar je bilo videti, da so se v tiskarni trudili po svojih močeh, da bi bilo napak čim manj. Tisto leto je to bil prvi prispevek v našem jeziku, ki ga je objavila orožniška revija.

Dokumenti pričajo, da je tudi Kočevje na svoj način občutilo bližino upravne meje na Kolpi. Župan te občine je 29. marca 1929 zaprosil tamkajšnjega okrajnega načelnika, naj pri banovinski upravi v Ljubljani doseže, da bo tudi njihova občina prejemala Policijski dnevnik. Izdajala ga je ljubljanska uprava policije in ga skoraj vsak dan pošiljala vsem orožniškim postajam in drugim uradom, vseboval pa je zlasti podatke o iskanih osebah; torej je šlo za nekakšen tiralični list. Občinska straža v Kočevju namreč opravlja naloge na pomembni točki med Slovenijo in Hrvaško, hkrati pa je tam precej delavcev, med katerimi so tudi taki, ki jih oblasti zasledujejo s tiralicami, je župan utemeljeval svoj predlog. Okrajni glavar je prošnjo poslal velikemu županu ljubljanske oblasti, ta pa s priporočilom za ugodno rešitev upravi policije v Ljubljani.[961]

18.5 Živalske bolezni, cigani ...

Poslovno poročilo II., upravnega oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine, izdelano za IX. redno zasedanje banskega sveta sredi februarja 1938, je opisalo tudi tako imenovano »cigansko vprašanje« na Slovenskem. V Dravski banovini je bilo tedaj okoli 2.200 ciganov, od katerih jih je približno 1.600 spadalo v občine te banovine, preostali pa so prišli k nam iz Hrvaške. Da bi preprečevali take prihode, so iz Ljubljane vsem okrajnim načelnikom vzdolž meje s Savsko banovino naročili, da varnostnim organom, zlasti orožnikom, izdajo navodila, naj ciganom ne dovolijo prihoda k nam. Naročili so jim tudi, naj omejijo svobodo gibanja tem osebam le na najnujnejše primere, orožniki pa naj opravljajo nenadne in obširne racije ter cigane s spremstvom napotijo nazaj v pristojne (domovinske) občine.[962]

Iz zapisnika razprav na X. rednem zasedanju banskega sveta, ki je bilo sredi februarja 1939, je zanimivo omeniti nastop Alojzija Zorenča, zastopnika okraja Šmarje pri Jelšah. Povedal je, da je prejšnje leto na Hrvaškem izbruhnila epidemija slinavke in parkljevke, zato so oblasti v Ljubljani naročile županom, naj s svojimi močmi pomagajo zapreti mejo proti Savski banovini. To delo so nato opravljali krajani sami, zlasti kmetje. Če bi straženje poti proti Hrvaški plačali, bi to samo za občino Št. Peter pod Svetimi gorami zneslo okoli 12.000 dinarjev. Pričakovati bi bilo, da bi del teh opravil plačala država, saj so krajani stražili na meji v korist vseh, je pribil navedeni član banskega sveta.[963]

Podnarednik Franc Kranjc na orožniški postaji Kumanovo v Makedoniji 29. decembra 1929.

(Arhiv Marijana Kranjca)

19.

Službovanje zunaj Slovenije

Prikaz delovanja, življenja in nekaterih drugih dogajanj v orožništvu na Slovenskem ne bi bil celovit in pošten, če ne bi vsaj bežno upošteval tudi naših mož in fantov, ki so določen čas ali celo vso službeno dobo opravljali varnostne naloge zunaj Slovenije, v drugih predelih države.

Koliko je bilo teh mož postave, (še) ni mogoče ugotoviti. Osrednji orožniški arhiv, ki je obsegal tudi kadrovske zadeve, je bil v Beogradu in domnevati je treba, da je ohranjen. Šele brskanje po tem gradivu bi nam omogočilo vsaj približno ocenitev števila Slovencev, ki so službovali v orožniških enotah v drugih predelih kraljevine.

Iz drobcev te vrste, ki jih je moč zbrati v slovenskih arhivih, in iz pripovedi nekdanjih orožnikov ali njihovih potomcev, bi se dalo predvidevati, da je bilo okoli petsto te vrste naše gore listov; pri tem pa niso upoštevani tisti, ki so se šolali na orožniški podčastniški šoli v Sremski Kamenici, saj to ni bila služba.

19.1 Dolg iz cesarskih časov

Slovenski fantje in možje so že v času avstro-ogrske monarhije službovali v drugih predelih države, tudi v tistih, ki so bili naseljeni s pretežno slovanskim prebivalstvom (na primer Hrvaška, Slavonija, Dalmacija, Bosna in Hercegovina, Vojvodina). Ko je cesarstvo razpadlo, so želeli priti domov in nadaljevati svoj poklic med domačim prebivalstvom.

Poverjeništvo za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo je 8. septembra 1919 pisalo poveljstvu celotnega orožništva o slovenskih orožnikih v Dalmaciji ter Bosni in Hercegovini, da se želijo vrniti v svojo ožjo domovino. Tam doli niso priljubljeni, ker jih ljudstvo šteje za »inorodce«. Predlagajo, da

se jim omogoči premestitev v Slovenijo. Odgovor iz Beograda je prispel 28. oktobra, napisan v slovenskem jeziku, podpisal pa ga je sam poveljnik Dimitrijević. Javljal je, da za sedaj ta premestitev ni možna, za kar sta zlasti dva razloga: orožništvo se na novo organizira, zakoni niso izenačeni, državne meje nedoločene; prilagoditev starih činov novim še ni v celoti izvedena in s premestitvijo bi bili slovenski orožniki lahko oškodovani. Ni pa res, da je slovensko moštvo tam doli nepriljubljeno, je sporočal prvi mož jugoslovanskega orožništva.[964]

Orožniški narednik Ivan Jamšek je služboval v 3. četi 2. bataljona I. orožniške brigade, in sicer v Somboru. Hotel se je vrniti v Slovenijo in 6. septembra 1919 je enostavno odšel iz enote in se ni več vrnil. Osrednje orožniško poveljstvo je čakalo skoraj leto dni in končno je 2. avgusta 1920 sporočilo omenjeni brigadi, da je treba navedenega odpustiti iz službe, saj je neprimeren. »Iskani« pa je že s prvim novembrom 1919 postal policijski agent pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani.[965]

Še preden je nova oblast v celoti izpolnila ta, glede premestitve v domače kraje, podedovani dolg do naših mož postave, je začela z razmeščanjem slovenskih orožnikov v razne predele kraljevine.

19.2 Zakaj premestitve (na jug)?

Kmalu po tako imenovani unifikaciji orožništva so začeli slovenske može postave v sivoolivnih uniformah razporejati tudi v druge kraje po državi. Pri tem so imele prednost orožniške enote v »južni Srbiji«. Zakaj so uvedli to prakso, ki je trajala vse do razpada države? Navesti je mogoče več domnev.

S tem so hoteli uresničevati načelo o »troedinem« narodu, ki pa je imelo veliko, usodno hibo. Naši fantje so se morali tam doli naučiti govoriti, pisati, brati in poslovati v srbskem jeziku, obratno pa ni veljalo za srbske može postave, ki so bili razporejeni v enotah na Slovenskem.

Sprva je bilo v Sloveniji veliko zanimanja za orožniški poklic in ker je bilo število delovnih mest točno določeno, so morali tisti, ki so presegli predvideno sistemizacijo, sprejeti službo v drugih predelih države, sicer niso bili sprejeti med orožnike.

Navadno so državni uradniki v južnih delih kraljevine uživali večje gmotne ugodnosti, kot so sicer veljale drugod: od dodatkov k plači do štetja delovne dobe v povečanem trajanju. Zato so nekateri slovenski orožniki upoštevali tudi te prednosti in so po svoji volji in želji odšli služboval na jug države.

Vlade so se pogosto menjavale in z njimi vred vladajoče politične stranke. Ob menjavi ministrskega sveta je prišlo do menjav pomembnih državnih uslužbencev, novi pa so zamenjave izvajali navzdol. V to kolesje so bili kmalu vključeni tudi orožniki, zlasti še častniki. Če se je kdo od njih vsakokratnim oblastnikom zazdel nezaželen, nezanesljiv, neubogljiv in premalo vodljiv, je moral to plačati z odhodom na jug kraljestva.

Verjetno je k mešanju orožniških posadk po enotah v južni Srbiji in Črni gori prispevalo tudi dejstvo, da so tam mnogi padli v spopadih z raznimi odpadniki. Da to ne bi bili zgolj Srbi, so poskrbeli za dotok nesrbskih orožnikov.

To so le nekatere domneve te vrste in zdi se mi, da bi se našla še katera; raziskovanje tega vprašanja pa bi jih potrdilo ali pa ovrglo.

19.3 Sprva nasilje s štirih strani

Zlasti tisti del južne Srbije, ki je danes samostojna republika Makedonija, je bil izpostavljen nasilnemu delovanju posameznikov in skupin. Zakaj?

Bolgarija, ki je leta 1878 postala samostojna kneževina, si je prizadevala za priključitev makedonskih ozemelj, ki so bila pod turško oblastjo. V ta namen je konec 19. stoletja oblikovala tako imenovane »komitske čete«, polvojaške enote, in jih pošiljala v Makedonijo, da bi pomagali v boju proti Turkom in za združitev z Bolgarijo. Od leta 1904 dalje sta v ta predel Balkana svoje polvojaške enote pošiljali tudi Srbija (četnike) in Grčija (andrate), obe v prizadevanjih za velikosrbske oziroma velikogrške koristi.[966] Dejavnost poslednjih dveh polvojaških organizacij je ugasnila po prvi svetovni vojni, vendar so četniki še vedno pomagali varnostnim silam pri zatiranju tolp v Makedoniji in na Kosovu, komiti pa so še vedno ogrožali varnost ljudi in premoženja v tistem delu Makedonije, ki je pripadel Srbiji oziroma pozneje Kraljevini SHS.[967]

To povojno nasilje so iz Bolgarije izvajali pod geslom o avtonomiji Makedonije, ki je bila po končani prvi svetovni vojni razdeljena med Bolgarijo, Grčijo in Srbijo. Srbske oblasti so tako dobile povod za nasilje nad Makedonci, hkrati pa za kolonizacijo tega območja s srbskim življem, je zapisal avtor prispevka v slovenski enciklopediji, ko je leta 1992 prikazal makedonsko zgodovino.[968]

Tako imenovani »kačaki« so bili Albanci, ki so se sprva iz gospodarskih razlogov vrgli v ropanje trgovskih karavan ali posameznikov ter tako postali odpadniki turških oblasti, ki so vladale na tem območju Balkana. Turška vojska jih je preganjala. Po ustanovitvi Prizrenske lige na skupščini 10. junija

1878 v istoimenskem kosovskem mestu je uporništvo proti Turkom dobilo množično obliko in oblasti so ga v treh letih s težavo zatrle. Ko je Srbija v 1. balkanski vojni leta 1912 pregnala Turke iz svojih interesnih območij in jih zasedla, so se ti albanski odpadniki usmerili v napade na srbsko oblast.

Po obeh balkanskih vojnah je mednarodna skupnost priznala samostojno kneževino Albanijo in kačaki so si na svoj prapor (spet) nadeli zahtevo po združitvi z Albanci naseljenih ozemelj v eni državi, torej geslo o tako imenovani Veliki Albaniji. Srbske oblasti so izvajale vrsto (prisilnih) ukrepov za iztrebljenje teh odpadnikov in zlasti v letih 1923-1925 izvajale »čiščenje kačakov«, pri čemer so v dobri meri tudi uspele.[969]

19.4 Kdo je hajduk?

Polagoma je za beograjske oblastnike postajalo najbolj moteče tisto nasilje, ki so ga izvajali kačaki; ta popačenka iz turškega jezika je pomenila isto kot ubežnik, odpadnik.[970] Ocenjevali so namreč, da gre za obliko hajduštva, ki vse bolj dobiva nacionalistično in protidržavno vsebino.

Postajali so simbol boja za »osvoboditev« Albancev izpod Srbije oziroma Jugoslavije in prizadevanj za združitev vseh Albancev v eni državi. Prav to je bil eden poglavitnih razlogov, da so tem upornikom posvetili več člankov tudi v reviji Policija.[971]

Oblast jih je preganjala z vsemi sredstvi. Ravnala je po srbskem zakonu o javni varnosti iz leta 1905 in je na novo določil pojem hajduštva ter vse ukrepe za njegovo zatiranje.[972] Ko je nekdo odšel v hribe in postal odpadnik, je oblast v uradnem listu objavila poziv, naj se v dvajsetih dneh preda najbližjemu političnemu oblastvu ali sodišču. Če tega ni storil, ga je okrožno načelstvo, kjer je »deloval«, razglasilo za hajduka. To je pomenilo, da ga je smel vsakdo ubiti, saj je bila na njegovo glavo razpisana nagrada. Vse to so objavljali v beograjskem uradnem listu, točneje v njegovem oglasnem delu.

Srbski pojem hajduštva ali »hajdučije«, kot so tudi rekli, so beograjski uradniki želeli razširiti na vso državo. Ministrski svet je 20. februarja 1921 objavil tovrstno uredbo z malce dolgim naslovom, ki je bila objavljena v reviji Policija.[973] Uredba je deloma hotela nadomestiti prej omenjeni zakon o javni varnosti, ki je po prvi svetovni vojni veljal tudi za Črno goro ter Bosno in Hercegovino, ne pa tudi za druge predele države. Če je oseba, ki so jo obsodili za zločine oziroma je bila v kazenskem postopku za taka dejanja, pobegnila iz ječe ali iz pripora, je postala hajduk. To je bilo treba javno razglasiti. Za pobe-

glim so nato razpisali nagrado 2.000 dinarjev, ki jo je notranji minister lahko tudi povišal, kajti prav denar naj bi bil pospešil prijetje ali uničenje nevarnega beguna.

Na ta način so se tudi slovenski orožniki srečevali s pojmom hajduka, ki pa je bil malce drugačne vsebine, ožje od tiste v južni Srbiji, Črni gori ter Bosni in Hercegovini, nevarni pa so bili oboji.

19.5 Raje v smrt kot na jug države

Z razmerami v današnji Republiki Makedoniji, v Črni gori in na Kosmetu so bili kmalu seznanjeni tudi naši orožniki. O tem so jim pripovedovali bodisi kolegi, ki so se vrnili v Slovenijo, neslovenski orožniki, ki so prišli službovat k nam, fantje po odsluženem vojaškem roku, bodisi so razmere spoznali sami med vojaščino ali pa iz nekaterih časnikov. Ko so uvideli velike razlike med posameznimi pokrajinami kraljevine, jim ni bilo kaj dosti za odhod v južne predele Balkana.

Alojzij Zajc s postaje v Zagorju bi moral 12. maja 1922 oditi v Črno goro, kamor je bil premeščen. Tri dni pred odhodom je vzel puško in se ustrelil.[974] Poleti 1924 so začeli s tihimi pripravami, da bi v Makedonijo premestili 120 slovenskih orožnikov. Za skrivne priprave so se odločili zato, da ne bi prišlo do samomorov in drugih oblik odpora zoper odhod v drugo kulturno in varnostno okolje. Za premestitev je bil določen tudi komandir postaje v Žireh, ki je za to skrivnost nekako le izvedel. To ga je zelo mučilo in skrbelo, saj bi moral doma pustiti ženo, doma v Žireh; narednik Anton Jager je duševno zbolel.[975]

Konec leta 1923 je orožništvo v Slavoniji doseglo lep uspeh, saj je prijelo znanega tolovaja Jovana Stanisavljevića, imenovanega Čaruga, ter člane njegove tolpe. Najbolj so se ga bali na Hrvaškem, kjer je pretežno zločinsko deloval, pa tudi v Prekmurju, kamor se je občasno zatekel pred zasledovalci. O njem je večkrat pisal tudi mariborski list Straža, verjetno tudi zato, ker je bil ena od znanih žrtev tega razbojnika tudi brat ptujskega okrajnega glavarja dr. Otmarja Pirkmajerja.[976] Čaruga je pod lažnim imenom celo oskrboval vojašnico v Vinkovcih in se je dobro poznal s častniki. Poznali so ga tudi orožniki, ki niso slutili, da je oskrbovanje vojašnice z živili zgolj lepa krinka za zločinstvo. Tolpa je mnogokrat delovala v vojaških in orožniških oblekah. Ker je niso mogli izslediti, so na vodjo tolpe razpisali 30.000 dinarjev nagrade, na člane pa po 5.000 dinarjev, kar niso bili mali denarci. Domača

orožnika sta po naključju prišla na sled nevarni skupini: Čaruga je namreč poslal pisemce eni od svojih ljubic, vendar je prišlo v roke napačne osebe, ta pa je pisanje izročila orožnikom. Pripravili so načrt in 23. decembra 1923 so prijeli kolovodjo in pristaše. V preiskavi so ugotovili, da sta orožnika prodala tolpi uniformi in celo puški ter revolver. Član tolpe je bil tudi upokojeni orožnik.[977]

S pravimi hajduki so se srečevali tisti slovenski orožniki, ki so bili premeščeni na jug države. O tem je odločal starešina in včasih je za to zadoščala že premajhna (politična) zanesljivost, osebna zamera, kritičnost do predpostavljenih, isto dekle oziroma ljubica in drugi podobni »razlogi« in razlogi. Nekateri so tam doli izgubili življenje. Martin Vider iz Velike Račne pri Grosuplju je bil v pripravniški šoli v Pirotu, saj ob nastopu orožniške službe v Sloveniji ni bilo prostih mest. Šola je odšla v pogon za bolgarskim odpadnikom Asenom Nikolovom in v spopadu z njim je bil navedeni pripravnik smrtno ranjen 28. julija 1936. Oče padlega je zaprosil za pomoč, saj je moral sam skrbeti za tri nepreskrbljene otroke. Notranje ministrstvo mu je sredi decembra istega leta odobrilo 6.000 dinarjev pomoči, izplačilo pa je bilo opravljeno, ko je dokument podpisala glavna kontrola v Beogradu.[978]

To ni bila edina ali redka žrtev v vrstah orožnikov, ko so opravljali svoje naloge. Po uradnih podatkih je bilo v času od nastanka skupne države leta 1918 do konca leta 1931 med opravljanjem službe ubitih 736 in ranjenih 399 orožnikov; izračunali so tudi, da je v istem razdobju (naravne smrti) umrlo še nadaljnjih 1.405 mož postave.[979]

Zato ni čudno, da so se naši možje in fantje branili in bali premestitve iz Slovenije, pa čeprav je veljalo, da se čas, ki so ga državni uslužbenci prebili v južni Srbiji, pri odmeri pokojnine šteje dvojno.[980]

19.6 Radikalni predlogi za rešitev pred nadležnimi Arnavti

Branko Horvat, ugledni zagrebški ekonomist, je delovanje srbskih oblasti po zasedbi Kosova leta 1912 in v času Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije s tujkami označil na tri načine: osvoboditev kot okupacija, pacifikacija in kolonizacija.[981] Tako imenovano »pomirjenje« naj bi bilo samo v kosovskem vilajetu zahtevalo med 12.000 in 25.000 mrtvih Albancev.[982] Srbi so bili ves čas prepričani, da civilizacijsko presegajo Albance.[983]

Režim v Beogradu je želel, da se ti tako imenovani »novi južni kraji« čim prej posrbijo, zato je iskal možnosti za priseljevanje svojega prebivalstva na jug države. Konec poletja 1920 je izšla Uredba o naseljevanju južnih novih krajin,[984] ki je prinesla vrsto ugodnosti za tiste, ki so se odločili za naselitev v teh predelih. Decembra 1922 je uredba postala zakon z enakim imenom.[985]

Posamezniki, tako iz vrst oblastnikov kot iz radikalno mislečih krogov, pa s politiko režima do Albancev niso bili zadovoljni. Zavzemali so se za drugačne, hitre in radikalne ukrepe, ki bi Kosovo napravili za srbsko ozemlje tudi glede tamkaj živečih prebivalcev.

Vasa Čubrilović, eden od udeležencev atentata na prestolonaslednika Franca Ferdinanda 28. junija 1914 v Sarajevu, je spadal v ta krog, ki bi na kratko rešil tako imenovano »arnavtsko vprašanje«. Ministrski svet in glavni generalštab sta pomladi 1937 predlagala desno usmerjenemu Srbskemu kulturnemu klubu v Beogradu, da pripravi predloge za reševanje manjšinskega vprašanja v kraljevini. Povabili so tudi Vasa, ki je tam 7. marca 1937 prebral referat z naslovom Izseljevanje Arnavtov. Med drugim je dejal, da so balkanske države po letu 1912 manjšinsko vprašanje reševale z izseljevanjem, le Jugoslavija s počasnimi in zamudnimi metodami postopne kolonizacije. Kolonisti so bili prostovoljci od drugod in mnogi zemlje, ki so jo dobili brezplačno, niso želeli obdelovati, zato so jo ali dajali v zakup ali pa celo prodali. Predlagal je vrsto ukrepov, ki bi pripomogli k taki rešitvi vprašanja albanske manjšine v Jugoslaviji, da bi jo tako rekoč zmanjkalo.

Isti se je spet oglasil 3. decembra 1944, ko je v Beogradu že delovala nova, partizanska oblast, in ji ponudil svoj predlog o rešitvi manjšinskega vprašanja v novi državi, posebej na Kosovu.[986]

Za te svoje načrte in predloge pa Čubrilović ni dobil širše podpore, je napisal dober poznavalec sodobnih kosovskih razmer.[987] Zdi se mi, da je to morda res in da teh zamisli oblasti niso uradno razglašale za svoje, res pa je tudi, da je oblast v času kraljevine, Titove Jugoslavije in Zvezne republike Jugoslavije včasih potihoma ravnala tako, kot je razmišljal navedeni srbski akademik.

19.7 Prošnje za vrnitev v Slovenijo

Večini slovenskih mož postave je službeno srečanje z južnimi predeli kraljevine pomenilo nekakšen stres in so iskali možnosti za vrnitev v domače okolje. Če pri tem niso uspeli, so raje zapustili poklic in v Sloveniji začeli civilno življenje.

Med temi je bil tudi Jernej Petrič, ki je leta 1920 stopil med orožnike. Razporedili so ga na postajo ob jugoslovansko-albanski meji. Od tam je ohranjena fotografija skupine 36 orožnikov in tisti v sredini spredaj drži v rokah tablo z napisom: »SHS. Slovenci v Albaniji. 1920.« Na svojo željo je slekel uniformo in se vrnil domov, kjer je pripovedoval, da je to storil zato, ker je videl nasilnost in grobost v odnosih med nadrejenimi in podrejenimi ter obojih do tamkajšnjega nesrbskega prebivalstva. Ko je kraljevina razpadla, so ga Italijani odgnali v taborišče na Rab, po kapitulaciji rimske države pa se je vrnil domov in pridružil odporu zoper okupatorje; postal je eden od 650 zastopnikov na kočevskem zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je potekal od 1. do 4. oktobra 1943. To ni ostalo skrito in leta 1944 so ga ubili domobranci.[988]

Včasih je žena zaprosila pristojne, naj ji moža vrnejo med slovensko moštvo. To je na začetku leta 1925 storila Marija Jan, ker je bil njen mož že dalj časa v južni Srbiji. Veliki župan ljubljanske oblasti je prve dni februarja istega leta njeno prošnjo priporočil notranjemu ministrstvu, da bi pri osrednjem orožniškem poveljstvu posredovalo v korist prosilke.[989]

V Arhivu Republike Slovenije sem za leto 1936 našel šest prošenj orožnikov za premestitev v Slovenijo. Za podnarednika Ivana Aljaža je posredoval narodni poslanec; narednik Roman Veble je prosil sam in je bil premeščen v Mirno peč; podnarednik Janez Štalcar s prošnjo ni uspel; za kaplarja Alojza Florijana je posredoval njegov oče; narednik Franc Kolbl je bil med tistimi, ki mu prošnje niso ugodno rešili; to je veljalo tudi za narednika Franja Jerebinška.[990]

Med redkimi slovenskimi orožniki, ki so na jugu države dočakali (sicer predčasno) upokojitev, je bil Atanazije Grm, doma iz Zgornjega Kašlja pri Ljubljani. Najprej je služboval v Sloveniji, najdalj časa na postaji v Moravčah, nato pa je bil premeščen na orožniško postajo Kovanci v današnji Makedoniji. Posadka je štela osemnajst mož, med katerimi je bil tedaj še en Slovenec, in sicer Anton Kozar. Tam je ostal do leta 1934, se predčasno upokojil in vrnil v domačo vas.[991]

Med našimi fanti in možmi pa so bili tudi taki, ki so se v južnih predelih države počutili dobro, uživali so spoštovanje prebivalcev in so lažje opravili nekatere naloge kot pa Srbi ali Črnogorci. Zato niso posebej silili, da bi prišli službovat v Slovenijo.

Med njimi velja omeniti narednika Antona Bukovška, ki je bil doma iz Loč pri Poljčanah. Služboval je na orožniški postaji Golubovac pri Plavnici v Črni gori, in sicer kot komandir. Enota je imela prostore v zasebni hiši in ko se je lastnik vrnil iz ZDA, se je naselil v svoji drugi hiši in začel na veliko tihotapiti tobak. Finančni stražniki so hoteli opraviti preiskavo v njegovem

stanovanju, toda »Amerikanec« je najprej zažgal skriti tobak, nato pa začel streljati na financarje. Na pomoč so jim prihiteli orožniki in komandir Bukovšek je bil smrtno zadet. Njegovo truplo so prepeljali v njegovo rojstno vas in ga tam pokopali, kot je sam želel.[992]

19.8 Prisega ustaški NDH

Mnoge od Slovencev, ki so službovali na orožniških enotah po vsej državi, je tam dohitela kapitulacija Jugoslavije in okupacija.

Med nje je spadal tudi Franc Zor iz Medvod. K orožnikom je stopil 15. januarja 1923 in v Ljubljani je opravil pripravniško ter patruljno, v Sremski Kamenici pa podčastniško šolo. Služboval je v Višnji gori, Litiji in leta 1934 je bil premeščen na obmejni in železniški komisariat na Rakeku, kjer je bil komandir orožnikov na tamkajšnji železniški postaji. Tam je 19. oktobra 1934 zavaroval predsednika francoske republike Alberta Lebruna, ko se je z vlakom vračal s pogreba kralja Aleksandra; pogreb je bil prejšnji dan v družinski grobnici v cerkvi na Oplencu. Predsednika je spremljal tudi obrambni minister maršal Henri Pétain. Na Rakeku se je od francoske delegacije poslovil ban dr. Drago Marušič in ob njunem slovesu je prvi mož Francije v slovenskem jeziku zaklical, »Živela Jugoslavija!«, kot je poročal tedanji dnevnik.[993] Kako je časnikar ugotovil, da je šlo za slovenski besedi, ne vem. Bržčas se je francoski predsednik obe besedici naučil v Srbiji in v srbščini, nato pa ju je izgovoril še na Rakeku (v Sloveniji in »slovenščini«), kar ni bilo težko, saj sta bili v obeh okoljih in jezikih povsem enaki.

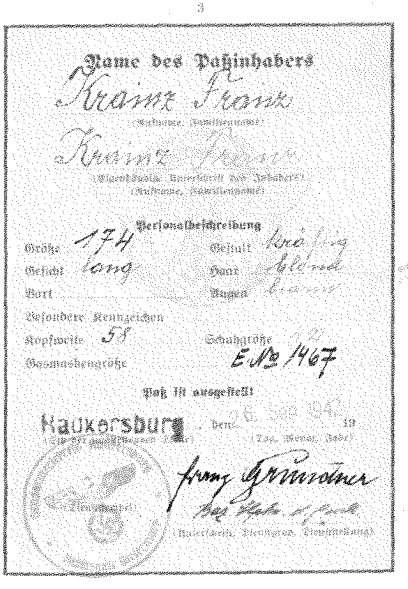
Za tem je narednik postal komandir postaje na Hotedrščici, maja 1938 pa so ga premestili na območje splitskega polka. Njegovi zadnji mesečni prejemki v Kraljevini Jugoslaviji so znašali 1.865 dinarjev in so jih sestavljali plača s prvo periodično povišico 495 dinarjev, dodatek na službena leta 130 dinarjev, draginjske doklade 860 dinarjev, družinske doklade 280 dinarjev in dodatek za kurjavo 100 dinarjev. Od prejemkov je imel za 80 dinarjev in 25 par odbitkov, in sicer 39 dinarjev za davek, 10 dinarjev za prispevek v orožniški podporni sklad in 31 dinarjev ter 25 par za prispevek v uradniški podporni sklad.

Razpad države je dočakal na orožniški postaji v Šibeniku in italijanski okupatorji so ga razporedili na karabinjersko postajo v Skradinu, kjer je služboval do razpada tako imenovane Nezavisne države Hrvatske. Ta je na svojem ozemlju oblikovala tri orožniške polke in eden je imel sedež v Splitu. Nižje enote so poimenovali krilo, vod in orožniška postaja.

Dati je moral novo zaobljubo, ki se je glasila takole: »Prisegam Bogu Vsemogočnem in Vsevednem, zaklinjam se z vsem, kar mi je na svetu drago in sveto, ter dajem častno besedo, da bom Državi Hrvatski in poglavniku kot njenem predstavniku stalno zvest, da bom koristi naroda hrvatskega stalno pazil, da bom ustavo in zakone Države Hrvatske stalno spoštoval, da bom kot orožnik (orožniški častnik) svojo dolžnost in ukaze predpostavljenih zvesto izpolnjeval, da se bom v obrambi Domovine in naroda hrvatskega hrabro boril. Tako mi Bog pomagaj!«

Po končani drugi svetovni vojni se je vrnil domov, se zaposlil kot mehanik v Medvodah in nato je bil do upokojitve lesni manipulant pri kmetijski zadrugi v Medvodah.[994]

Delovna knjižica orožnikov in policistov med nemško okupacijo.

(Arhiv Marijana Kranjca)

20.

Za konec: spet razpad države

Knjigo sem sklenil z razpadom Kraljevine Jugoslavije. To se mi je zdelo na mestu, saj prejšnja država med drugo svetovno vojno dejansko ni več obstajala.

Ob koncu se bo komu izmed bralcev morda postavilo vprašanje, kako so orožniki preživeli vojni čas in ali je nova oblast leta 1945 kakorkoli upoštevala njihovo tradicijo, ko je vzpostavljala novo, enotno silo javne varnosti: milico. Odgovor na oba dela vprašanja bi zahteval širšo razčlenitev in samostojno raziskovanje. Gradivo za to je na razpolago, vendar je razporejeno po različnih arhivskih hišah, ki hranijo zgodovinski spomin. Omejil se bom le na kratek oris možnih delov odgovora na omenjeno vprašanje.

20.1 Umik, ustaška past?

Ob napadu na Kraljevino Jugoslavijo se je vodstvo slovenskih orožnikov odločilo za umik proti Zagrebu, kar je veljalo tudi za orožniški šoli. V Zasavju pa jih je doseglo sporočilo, da so v Zagrebu ustaši razglasili ustanovitev tako imenovane Nezavisne države Hrvatske. Z umikom so večinoma prenehali, toda blagajna dravskega orožniškega polka je že bila v rokah novih hrvaških oblasti.

Med moštvom se je začelo govoriti, da je to zakrivil osebno polkovnik Krešimir Pavelić, poveljnik orožnikov v Dravski banovini, ki da je daljni sorodnik poglavnika Anteja Pavelića, prvega moža nove NDH.[995]

Njegovo usodo sem poleti 1997 poskušal dognati tudi s pomočjo sodelavcev Hrvaškega inštituta za zgodovino v Zagrebu. Poslal sem jim faks, napisan v slovenščini, in jih prosil za strokovno pomoč pri ugotavljanju vojne usode polkovnika Krešimirja Pavelića. Že po štirih dneh sem prejel njihov odgovor,

napisan v lepi slovenščini; poleg tega so mi po faksu poslali fotokopijo enega od ukazov, ki jih je med vojno podpisal navedeni orožniški častnik, in sicer kot poveljnik 4. orožniškega polka NDH v Sarajevu.

Obrnil sem se na priznanega strokovnjaka za primerjalne razčlenitve pisave ter mu dal omenjeni ukaz ter dokument, ki ga je Pavelić podpisal kot zadnji poveljnik dravskega orožniškega polka. Potrdil je, da gre za eno in isto osebo.

20.2 Petero odločitev

Niso bili redki orožniki, ki so razpad Kraljevine Jugoslavije in njeno zasedbo doživeli z izkušnjami prevratnega leta 1918. Verjetno jim je to kaj koristilo pri odločanju o svojem ravnanju pod okupatorji, morda pa so kakšen nasvet te vrste dali tudi mlajšim kolegom, ki so to doživljali prvič.

Nemci so svoje orožniške postaje prav kmalu po okupaciji naših krajev začeli krepiti tudi z nekdanjimi jugoslovanskimi možmi postave. Prej so jih seveda preverili in zanesljive sprejeli v službo in poslali na usposabljanje.[996] Okupirano ozemlje so razdelili na območja, ta na odseke in pododseke. Prva dva sta imela več vojaških in policijskih enot, pododsek pa je praviloma razpolagal z orožniško postajo, ki je morala temeljito spremljati razvoj partizanstva in o tem sproti poročati višjemu poveljstvu.[997] Tudi Italijani so v svoje karabinjerske enote pritegovali nekdanje jugoslovanske orožnike.[998]

Vsekakor bi bilo nepošteno, če bi enostavno menili, da so vsi nekdanji orožniki postali zavestni sodelavci okupatorjev, torej izdajalci svojega naroda. Ne, tako enostavno pa ni šlo in ne gre. Poleg številnih dejavnikov je na usodo teh mož vplival - ali še zlasti vplival - povsem človeški interes po preživetju vojne vihre. Tako bi lahko zelo okvirno zapisal, da so nekdanji možje postave v sivoolivnih uniformah ubrali pot, ki jih je vodila v najmanj petero smeri.

- Tisti, ki so imeli kakršnekoli pogoje za upokojitev, so se za to odločili že prav kmalu po tem, ko so k nam pridrveli Nemci, Italijani in Madžari. Drugi so to storili pozneje oziroma tedaj, ko so izpolnili tovrstne pogoje.
- Druge je življenjska nuja vodila v nadaljevanje njihovega dotedanjega poklica in so se prilagodili vsakokratnemu gospodarju, v osrednji Sloveniji na primer najprej Italijanom in nato Nemcem. Pri poklicnem delu se niso dosti ozirali niti na levo niti na desno.

- Težak in neizhojen kolovoz je posameznike vodil k partizanom, kamor so navadno odšli ponoči in z vso opremo ter orožjem. Najprej so poiskali stik z uporniki in po dogovoru z njimi »skrenili« s službene poti. To je bilo lažje tistim, ki so službovali v enotah, kjer se je razvijal upor proti okupatorjem.
- Zelo tvegana je bila dvojna pot: opravljanje službe in hkratno sodelovanje s partizanskim odporom.
- Omeniti velja tudi peto skupino, ki so jo oblikovali posamezniki, ki niso hoteli priseči novim (okupatorskim) oblastnikom in so jih le-ti zato enostavno napodili iz službe ali jih odgnali v taborišča oziroma jih kako drugače preganjali.

Bržčas bi bilo pošteno zapisati tudi to, da je lahko isti mož postave vsaj nekaj časa hodil po dveh ali celo več zgoraj opisanih možnih poteh.

20.3 Kako iz nemške službe?

Predčasna invalidska upokojitev je za nekatere pomenila beg iz službe pri nemškem orožništvu, ki je bila nevarna, nehvaležna in vedno bolj tvegana.

Za to rešitev si je prizadeval tudi Janez Čadež, doma iz Selške doline, stanujoč v vasi Podbrezje na Gorenjskem, ki se je leta 1929 kot 21-letni fant javil k orožnikom. Zdravniški pregled je opravil v Ljubljani in ker je bil zdrav, so ga sprejeli v to zvrst tedanje vojske. Razporedili so ga na orožniško postajo Tešanj. V Banja Luki je končal pripravniško in patruljno šolo, v Sremski Kamenici pa še podčastniško šolo. Ko je končal slednjo, so ga premestili v Črno goro, in sicer na postajo Bač, od tam pa na postajo v Novem Pazarju, kjer je pričakal razpad in okupacijo države.

Odpravil se je proti domu, kjer je imel ženo in otroka. Večinoma je potoval z vlakom, in to v uniformi. Z železniške postaje Podnart se je peš odpravil proti domači vasi in v gozdu na levem bregu Save ga je srečala nemška orožniška patrulja, ga aretirala in odgnala na orožniško postajo v Podnartu. Po zaslišanju so ga izpustili in ga povabili, naj se zaposli pri njih.

To je res storil na začetku septembra 1941 in najprej so ga poslali v Celovec na tečaj, ki je trajal štiri mesece. Po tem je služboval na Koroškem, spomladi 1942 pa so ga razporedili na Gorenjsko. Jeseni 1943 je bil razporejen v posebni orožniški bataljon v Kranj. Tam so bili razmeščeni v barakah na Zlatem polju, severno od vodovodnega stolpa. Bataljon je posredoval po vsej Go-

renjski, kjer so se pojavile partizanske enote. V pogon za njimi so se vozili z avtobusi ali s tovornjaki.

Vse bolj je spoznaval, da je služba zelo nevarna in je vse nekaj drugega kot redno delo na orožniški postaji. Začel je iskati možnosti, da bi ga spoznali za zdravstveno nesposobnega in ga odpustili. To mu je uspelo na začetku leta 1944, ker mu je pomagal nemški zdravnik. Po končani vojni je izgubil pravico do invalidske pokojnine in je ostal dve leti brez službe, nato pa se je zaposlil pri železnici in leta 1965 dosegel pogoje za redno upokojitev.[999]

Nekateri orožniki so šele po drugi svetovni vojni doživeli maščevanje posameznikov, s katerimi so imeli uradne opravke v času kraljevine. Nekateri nekdanji orožniški »znanci« so namreč lahko postali tudi sestavni del nove oblasti in sla po maščevanju je bila tako rekoč pri roki.

20.4 Merilo: odnos do okupatorja in partizanstva

V Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani je ohranjen z roko napisan abecedni seznam orožnikov, izdelan 1. marca 1942. Nanaša se na tedanje italijansko zasedeno ozemlje pri nas, poznano kot Ljubljanska pokrajina. Za vseh 575 slovenskih orožnikov so navedli priimek in ime, enoto služboVanja ter morebitne opombe. Prav slednja rubrika je postopoma postajala vse bolj izpolnjena. V Indeks, kot se je uradno imenovala ta knjiga, so namreč začeli sproti vnašati vse spremembe. Do 30. junija 1942, torej v štirih mesecih, ko so s tem prenehali, so z rdečim črnilom vnesli opombe celo za 206 mož. Iz opomb je mogoče razbrati, da je prišlo do naslednjih sprememb:

- 145 orožnikov so upokojili,
- 38 so jih odpustili iz službe,
- 12 je bilo prečrtanih iz seznama,
- 5 jih je izstopilo iz tega poklica,
- 4 so umrli,
- 2 sta se samovoljno oddaljila iz enote.

To pomeni, da se je v tretjini leta moštvo zmanjšalo za približno tretjino.

Pot orožnikov med vojno in okupacijo ter njihov odnos do partizanstva sta bila za nove oblasti temeljno merilo, ko so po drugi svetovni vojni odločale

o njihovi nadaljnji usodi. Če v tej zvezi primerjamo usodo petih skupin, ki sem jih naštel v poglavju 20.2, je zlasti druga skupina prišla pod močno lupo oblasti. Vse preostale štiri skupine so imele večje ali manjše možnosti, da so svoj poklic nadaljevale kot miličniki ali kriminalisti.

Medtem ko so nekateri orožniki doživeli maščevanje prizadetih posameznikov šele po vojni, so drugi postali celo sestavni del oblasti, a so morali prestati pot skozi sito in rešeto, izdelano po merilih včerajšnjih partizanov.

Ohranjen je seznam 600 nekdanjih orožnikov (in policijskih stražnikov), ki so se po letu 1945 vključili bodisi v milico bodisi v (poznejšo) kriminalistično službo. V posebni razpredelnici je navedena njihova pot med okupacijo: večina jih je služboval pri orožnikih ali pri stražnikih, le manjši del se je neposredno vključil v partizanke enote.[1000]

Narodna vlada Slovenije je 2. junija 1945 izdala Uredbo o postavitvi vseh državnih in drugih javnih in samoupravnih uslužbencev na razpolago.[1001] Vsi navedeni uradniki so se morali javiti na svojih dotedanjih delovnih mestih. Isti dan je izšla še odredba, ki je urejala preživnine teh uslužbencev.[1002] Novembra pa je na to področje posegla tudi beograjska vlada, ki je v ta namen sprejela tri akte, kot sem že omenil.[1003]

Nekateri orožniki so se skoraj srečali še z določbami Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper narodno čast,[1004] ki je veljal le v Sloveniji, in to nekaj prvih mesecev po osvoboditvi. Več kot pet desetletij po sprejetju in ukinitvi tega predpisa je dobilo Ustavno sodišče Republike Slovenije pobudo za presojo ustavnosti in zakonitosti tega zakona. V obrazložitvi svoje odločbe je omenilo tudi določbe kazenskega zakona Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije iz leta 1929, ki so prepovedovale nekaj dejanj, vsebovanih v omenjenem povojnem »revolucionarnem« aktu.[1005]

Šlo je zlasti za 105. člen zakonika, ki ga bom v celoti in dobesedno navedel: »Državljan Kraljevine SHS, ki sprejme med vojno zoper kraljevino ali njene zaveznike službo v sovražnikovi vojski ali ostane v njej še nadalje, dasi do tega ni prisiljen, se kaznuje z robijo do petnajstih let.

Če se je tak državljan udeležil tudi v vojni sami kot borec, se kaznuje s smrtjo ali z dosmrtno robijo.«[1006]

Podobne »čistke« so v svojem medvojnem varnostnem aparatu izvajale tudi druge vlade okupiranih držav. Za primer naj navedem, da so po osvoboditvi Pariza avgusta 1944 aretirali sedemsto francoskih policistov ali okoli štiri odstotke tamkajšnjega moštva, službujočega med nemško okupacijo. V vsej državi so disciplinsko ali kazensko ukrepali proti 5.000 policistom vseh vrst in imen.[1007]

20.5 Primerjave z milico

Čeprav gre v knjigi za nekakšne utrinke iz še ne dovolj preučene organiziranosti, delovanja in notranjih odnosov v orožništvu Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, je mogoče ob koncu postaviti vsaj dvoje pomembnih vprašanj, ki sta bržkone zanimivi za bralca.

Najprej tisto, ali je mogoče potegniti vzporednice, primerjave med orožniki in miličniki. Čeprav so bile v Sloveniji zelo velike družbene in politične razlike med kraljevimi in Titovimi časi, lahko na gornje vprašanje odgovorimo pritrdilno, deloma pa nikalno.

Med obema vrstama mož postave so bile vsaj naslednje podobnosti:

- gosta mreža enot (postaj), ki so jo le s težavo krčili,
- stroga vojaška disciplina, ki je v milici veljala sicer le prvi desetletji po končani drugi svetovni vojni, pri orožnikih pa ves čas,
- službo so opravljali pretežno peš ali na kolesih, kar je v milici veljalo nekako tri desetletja, nato pa jo je zajela razmeroma nagla motorizacija,
- precejšnje pravice pri uporabi (strelnega) orožja, ki so jih pri milici zmanjšali zadnji desetletji,
- med opravljanjem službe so bili oboroženi s puško, kar je v milici veljalo nekako eno desetletje,
- posebno dovoljenje za sklenitev zakonske zveze, kar je za miličnike veljalo slabi desetletji,
- dovoljenje za potovanje na tuje,
- precej podobna narodna sestava obeh vrst mož postave na Slovenskem,
- podobno delovno področje, sestavljeno iz štirih delov: zatiranje kriminalitete, vzdrževanje javnega reda in miru, nadzor cestnega prometa in druge naloge,
- prizadevanje obojih, da ne bi postali »deklice za vse«,
- oboji so bili povsem državna sila javne varnosti, miličniki pa so bili v letih 1967–1990 vezani tudi na občine kot samoupravne in (deloma) upravne enote, kar je tedaj veljalo tudi za del proračunskih bremen,
- oboji so bili vezani na slovenske in beograjske oblasti, orožniki bolj na zadnje, miličniki pa vedno bolj na prve,

- strokovne šole so bile v Sloveniji in v Srbiji, po letu 1967 pa za milico le v Ljubljani,
- v obeh so službovali samo moški, po letu 1973 pa v slovenski milici tudi ženske,
- oboji so imeli čine, po letu 1967 so jih v milici zamenjale oznake položajev in pozneje nazivov,
- postajna gospodarstva, ki pa so jih v milici začeli opuščati že prvo desetletje po vojni,
- vojaška organiziranost, ki je v milici prenehala v šestdesetih letih.

Lahko bi naštevali še naprej, vendar se mi zdi, da je že to dovolj, da si lahko ustvarimo sodbo o nekaterih podobnostih med obema službama, ki sem jih naštel bolj po naključju kot po pomembnosti.

Že pri naštevanju podobnosti med orožniki in miličniki je mogoče spoznati, da so nekatere trajale le določeno obdobje, nakar so nastale razlike. Med razlikami bi se dalo omeniti zlasti naslednje:

- vsi miličniki so bili večinoma člani edine politične stranke, Komunistične partije Slovenije oziroma Zveze komunistov Slovenije,
- na miličniških postajah so bile skoraj ves čas (razen v letih 1967–1973) osnovne organizacije partije oziroma mladine in sindikata,[1008]
- zato so bili miličniki v določenem pogledu tudi nekakšni politični aktivisti na terenu, med prebivalstvom,
- slovenski miličniki so praviloma službovali v domači republiki, izjemoma so jih nekaj let po vojni razporejali tudi v zvezni bataljon v Beograd,
- milica je ves čas spadala le v pristojnost notranjih zadev,
- Slovenija je z letom 1965 razvila sistem miličniškega šolstva, ki je bil na srednji in pozneje še na višji stopnji povsem vključen v javno šolstvo,
- po letu 1965 so tudi v milici delovale oblike samoupravljanja, ki so sprostile notranje odnose v enotah,
- strogo jim je bilo prepovedano obiskovati verske obrede.

Na osnovi teh zelo okvirnih primerjav se postavlja še bolj konkretno vprašanje: Ali in kdaj so morda miličniki dohiteli in presegli orožnike? Menim, da je na to vprašanje mogoče odgovoriti z »da« in »ne«. Po nekaj plateh jih sploh niso prehiteli, na primer pri uspešnem raziskovanju kaznivih dejanj, po drugih pa se je tehtnica začela nagibati v korist milice približno četrt stoletja po končani vojni. Po letu 1966, ki je nekakšna prelomnica na tem področju (IV.

plenum CK ZKJ na Brionih 1. julija 1966), je namreč Slovenija dobivala vse več pristojnosti za urejanje milice in to je pomenilo skok, ki je fante v modrih uniformah v večini pogledov dvignil nad orožnike.

Ta zaostanek skoraj treh desetletij je po moji oceni tudi posledica kadrovskih »čistk« po prevzemu oblasti leta 1945. Nova oblast je imela priložnost, da v vrste miličnikov prevzame na stotine orožnikov (in stražnikov), ki so med okupacijo korektno opravljali svoje naloge in se niso pregrešili zoper odporniško in osvobodilno (partizansko) gibanje. Ta ločnica ni bila zmeraj zadostna. Oblastnikom se je zdelo bolj pomembno to, kdo je član edine dovoljene politične stranke. Kdor se ji ni hotel pridružiti, je šel iz miličniških vrst oziroma ni mogel stopiti vanje. Zunaj so tako ostali številni sposobni in domovini predani kadri. Na žalost. Tako sta se strokovna moč in prodornost novonastale milice ustvarjali le počasi in dosegli raven orožništva šele nekako tri desetletja po končani drugi svetovni vojni.

Ko sem primerjal vsebino pritožb, podanih zoper orožnike, s tistimi, ki so jih občani namenili miličnikom, nisem ugotovil pomembnih razlik.

Tudi sicer je mogoče domnevati, da so podaniki kraljevine gojili do njih dvojen in protisloven (ambivalenten) odnos: ko so može postave potrebovali, so jih cenili, ko pa te potrebe ni bilo ali ko so jih obravnavali zaradi kršitve predpisov, bi bili najraje videli, da jih sploh ne bi bilo. Podobno sem opažal ves čas službovanja v milici.

Kakšen ugled so orožniki uživali v javnosti? Ker nisem zasledil podobne raziskave, se bom omejil na domnevo. Tisti, ki so bili predmet njihove pozornosti in ukrepov, jih bržčas niso posebno hvalili. Ker so pripadali nižjim družbenim slojem, jih po vsej verjetnosti niso posebno cenili niti oblastniki in tisti, ki so bili bogati ter ugledni. Center za raziskavo javnega mnenja in množičnih občil pri sedanji Fakulteti za družbene vede v Ljubljani je leta 1968 začel sistematično preučevati tudi stališča anketirancev do službe javne varnosti, istega leta pa je Zvezni sekretariat za notranje zadeve opravil po vsej državi ožjo raziskavo o stališču miličnikov do javnosti.[1009]

Ko se je milica 2. februarja 1992 uradno preimenovala v policijo, smo Slovenci imeli lastno državo, ki je bila mednarodno priznana, in primerjave z nekdanjimi slovenskimi orožniki ali miličniki so postale manj smiselne, čeprav ne brezpredmetne. Policija je postala izključno slovenska, državna ustanova, vendar se mora zaradi vključevanja Slovenije v (zahodno)evropske povezave vse bolj prilagajati (podrejati?) zahtevam skupne varnostne politike na stari celini. V določenem pogledu je Bruselj stopil na mesto nekdanjega Beograda.

Sedež poveljstva slovenskega orožništva na današnji Rimski cesti 24 v Ljubljani.

(Fotografija: Pavle Čelik)

Janez Čadež v premenah časa.

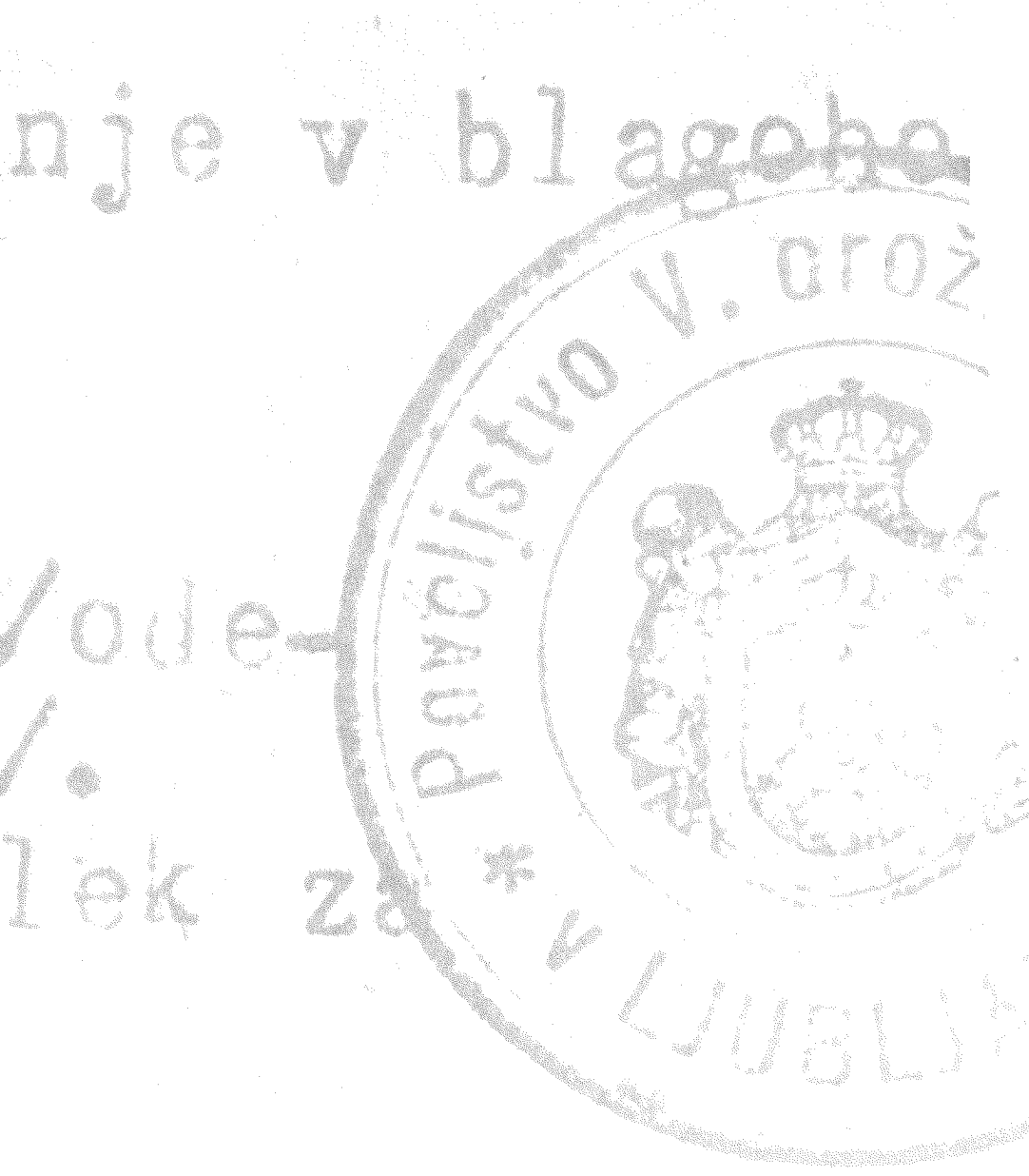
(Arhiv Pavleta Čelika)

»Jaz (priimek in ime) prisegam pri svoji časti in življenju, da bom svojo službo opravljal po zakonih in ukazih nadrejenih mi starešin vestno, požrtvovalno in nepristransko; da bom discipliniran in da bom brezpogojno izvrševal ukaze nadrejenih mi starešin; da bom varoval uradne tajnosti in da bom na vsakem mestu varoval ugled narodne milice. Prisegam, da bom budno varoval pridobitve narodnoosvobodilnega boja in ustavni red – ljudsko oblast ter bratstvo in enotnost naših narodov, da bom zvesto izpolnjeval dane mi naloge zaradi okrepitve in razvoja teh pridobitev in da bom do zadnjega diha zvest narodu in svoji domovini Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.
Če prekršim to svojo slovesno prisego, naj me zadene neusmiljena kazen vojaškega zakona, splošno sovraštvo in prezir naših narodov in prekletstvo domovine.«

Novonastala milica. Zakon o narodni milici iz leta 1946 je določil precej temeljito prisego.

»Slovesno prisegam, da bom pri izvajanju nalog policije vestno, odgovorno, humano in zakonito izpolnjeval svoje naloge ter spoštoval človekove pravice in temeljne svoboščine.«

Ta prisega velja za slovenske policiste od 1. avgusta 1998.

Pavlistvo v. oroz
v Ljubl

Opombe

V nekaj opombah na kratko primerjam tri različna obdobja varnosti v Sloveniji, čas kraljevine (prve Jugoslavije), Titove (druge) Jugoslavije in samostojne Slovenije, ker se mi zdi, da je to zanimivo za bralca. V prvem primeru je šlo za Slovenijo znotraj novega državnega okvira, a s podobnim družbenim redom kot pod cesarjem, v drugem za isti državni okvir in novo družbeno ureditev, v tretjem pa za nov državni okvir in vrnitev k stari družbeni ureditvi.

Hkrati bo bralec v opombah našel vso uporabljeno literaturo in je ni potrebno še posebej navajati.

Pri navajanju uradnih listov in arhivskih gradiv uporabljam okrajšave, in sicer:

UL	Uradni list
DVS	Deželna vlada za Slovenijo
NV SHS	Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani
PUS	Pokrajinska uprava za Slovenijo
LMO	Ljubljanska in mariborska oblast
DB	Dravska banovina
KBU DB	Kraljevska banska uprava Dravske banovine
SVL	Službeni vojni list
SN KSHS	Službene novine Kraljevine SHS
SN KJ	Službene novine Kraljevine Jugoslavije
DFJ	Demokratična federativna Jugoslavija
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
SNOS	Slovenski narodno osvobodilni svet
NVS	Narodna vlada Slovenije
LRS	Ljudska republika Slovenija
SRS	Socialistična republika Slovenija
RS	Republika Slovenija
SL	Službeni list
AS	Arhiv Republike Slovenije

Če se mi je zdelo umestno, sem pri pomembnejših predpisih navedel vse njihove spremembe, dopolnitve in zamenjave v času prve in druge Jugoslavije, pri nekaterih predpisih pa tudi strani v uradnem listu, da bi jih lažje poiskali. Vse predpise, ki sem jih navajal v izvirniku iz uradnega glasila, sem navajal dobesedno, in to kljub temu, da to včasih zveni malo čudno ali zastarelo.

V arhivskih virih niso povsod označene številke spisov, zato navajam najnižjo predhodno enoto, na primer ovoj ali fascikel.

[1] Ivan Potrč: Zločin, Prešernova družba, Ljubljana 1956. Opisuje zločin hrvaških orožnikov, ki so ob državni meji z Avstrijo pri Velikem Boču 25. aprila 1929 ustrelili organizacijskega sekretarja CK KPJ Đura Đakovića in sekretarja Rdeče pomoči Nikolo Hečimovića.

[2] Bila je sestavni del raziskovalne naloge Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani z naslovom Deviacije na Slovenskem pred sto leti, izdelane leta 1987. Z naslovom Nadzorstvo nad deviacijami pred sto leti je bila objavljena v mesečniku Kronika, 1-2, 1987, str. 22-30, z naslovom Policija na Slovenskem pred 100 leti pa v reviji Varnost - strokovni bilten, 1-2, 1987, str. 86-96.

[3] Pavle Čelik: V novo državo s svojim orožništvom, Nedeljski Dnevnik, 4. avgusta 1996, str. 29; Ceste so postajale bojišče, Nedeljski Dnevnik, 11. avgusta 1996, str. 29; Moštvo je pestila draginja, Nedeljski Dnevnik, 18. avgusta 1996, str. 29.

[4] K temu arhivu smo se posredno vrnili jeseni 1992, ko smo na notranjem ministrstvu Republike Slovenije pripravljali gradivo za enotno slovensko zahtevo do nekdanjega zveznega arhiva v Beogradu. Tako smo v upravi policije 1. oktobra 1992 sestavili okvirni seznam nekaterih gradiv, ki naj bi si jih naša država zagotovila v nasledstvu bivše zvezne države. Posebej smo navedli arhiv osrednjega orožniškega poveljstva, kjer je od vsega začetka delal arhivar, malo za tem pa tudi v poveljstvih brigad oziroma polkov.

[5] Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Slovenija, Savez arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1984, str. 36-37. O gradivu iz obdobja Dravske banovine je pisal Vladimir Kološa: Banska uprava Dravske banovine in njeno gradivo, Arhivi, 1-2, 1979, str. 41-47.

[6] Antaša Leskovec: Ogrski upravni sistem od srede 18. stoletja do 1918, Arhivi, 1-2, 1979, str. 17-21.

[7] Primož Škerbenc: Zvijačna jugoslovanska zmaga?, Dnevnik, 13. aprila 1996, str. 17.

[8] Podobne težnje so se kazale tudi v drugi Jugoslaviji, ki so se okrepile zlasti po Titovi smrti 4. maja 1980 in so dobile teoretično sintezo v skrivnostnem Memorandumu Srbske akademije znanosti in umetnosti, ki ga je 24. septembra 1986 v izvlečkih objavil beograjski list Večernje novosti (Bojana Humar: Nihče vas ne sme pretepati, Delo, 7. marca 1998, str. 25).

Eden od avtorjev tega memoranduma je bil pisatelj Dobrica Čosić, ki je pisal, da so Srbi v vojnah zmagovali, izgubljali pa pozneje na političnem področju. To pa ni bila njegova izvirna misel, pač pa jo je menda prvi izrazil srbski vojvoda Živojin Mišić: »Ni je vojne, v kateri srbski vojak ne bi zmagal, vendar tudi ni miru, v katerem ne bi bil srbski politik poražen.« (Branko Jokić: Laž kot junaštvo, Delo, 4. decembra 1998, str. 7).

Zgodovinar Janko Prunk je leta 1992 zapisal, da je »prva jugoslovanska država pomenila zgodovinski mejnik in utrditev obstoja slovenskega naroda. Toda zaradi velikosrbskih hegemonističnih tendenc in jugoslovanske unitaristične politike je slovensko vprašanje ostalo nerešeno«. (Janko Prunk: Slovenski narodni vzpon, DZS, Ljubljana 1992, str. 223).

V Beogradu so neodvisni raziskovalci jeseni 1995 pripravili posvet o razpadu SFRJ in zgodovinarka Latinka Perović je nasprotovala stališču, da je bila odcepitev Slovenije in Hrvaške vzrok za razpad federacije; poudarila je, da »srbska politična misel nikoli ni sprejela ideje o sestavljeni državi, marveč je Jugoslavijo vedno razumela kot razširjeno Srbijo«. (Za Srbe je bila Jugoslavija zmeraj le razširjena Srbija, Nedelo, 10. decembra 1995, str. 4).

Že omenjeni zgodovinar Prunk je ob 80-letnici prve jugoslovanske države zapisal, da smo Slovenci leta 1918 prešli v »bizantinski civilizacijski krog, ki je bil slovenskemu narodnemu življenju precej tuj«. (Janko Prunk: Noč, pijana od jugoslovanskega navdušenja, Delo, 30. oktobra 1998, str. 38-39).

Hrvaška je bila tako moteča pri uveljavljanju zamisli o Veliki Srbiji, da je prvo desetletje po nastanku Kraljevine SHS beograjska oblast resno razmišljala o izključitvi Hrvaške iz kraljevine. Tak načrt iz leta 1928, ki je bil le eden med njimi in najbolj širokogruden, je na primer predvideval, da bi izključena Hrvaška obsegala ožji pas ozemlja med Slovenijo ter Bosno in Hercegovino (Boris Jež: Nikoli več Yu?, Založba Slon, Ljubljana 1994, str. 33, kjer je objavljen tudi ta zemljevid tako imenovane »amputirane Hrvaške«).

Isti pisec je v navedenem delu zapisal, da je po vojnah v Sloveniji, na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini ozemlje Velike Srbije obsegalo več, kot so o tem sanjali srbski nacionalisti v prvi ali drugi Jugoslaviji, saj je obsegalo območje Zvezne republike Jugoslavije, Republike Srbske v BIH in Republike srbske krajine na Hrvaškem (str. 109).

9 Vesti, Policija, 5-6, 1920, str. 276.

10 AS, 68, ban 14-2, fascikel 1927-1931.

11 Približno tako je bilo v slovenski milici prva leta po drugi svetovni vojni. Sprva so bili to skoraj v celoti slovenski fantje in možje, z oblikovanjem obmejnih poverjeništev pa so k nam začeli prihajati tudi miličniki iz drugih predelov Jugoslavije, zlasti iz Beograda oziroma Srbije. Nato je sredi 60. let prišlo do zmanjšanja števila miličnikov v zvezni enoti milice v Beogradu in odvečni so bili razporejeni po vsej državi, tudi (ali zlasti) na mejne prehode v Sloveniji. Ob razpadu SFRJ je bilo pri nas približno deset odstotkov miličnikov, ki niso bili slovenskega rodu.

12 AS, 64, fascikel 2, 1920.

13 Januarja 1933 je začel izhajati mesečnik Samouprava, glasilo Županske zveze v Ljubljani, ki je izhajalo do februarja 1941.

Na začetku leta 1995 je bilo v Sloveniji ustanovljenih 147 občin z župani na čelu, kot je določil Zakon o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij (UL RS, št. 60/94, z dne 3. oktobra 1994). Poleti 1998 se je to število povečalo na 192 (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij, UL RS, št. 56/98, z dne 7. avgusta 1998).

14 Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se zvišuje pasji davek v mestni občini kočevski (UL DVS, št. 162/19, z dne 22. novembra 1919). Mestna občina Koper je sprejela odlok o občinski taksi na posest psov (Uradne objave, št. 25/95). Občan je na ustavno sodišče dal pobudo za oceno ustavnosti in zakonitosti tega predpisa in slednje je odločilo, da je odlok v nasprotju z zakonom o varstvu okolja (Odločba o razveljavitvi odloka o občinski taksi na posest psov, UL RS, št. 51/99, z dne 29. junija 1999).

15 Naredba deželne vlade za Slovenijo glede mestnega občinskega davka za vozila v Ljubljani (UL DVS, št. 5/21, z dne 17. januarja 1921).

16 UL PUS, št. 131/22, z dne 28. decembra 1922.

17 Pravila za opštinske stražare (SN KSHS, št. 50/28, z dne 3. marca 1928).

Minister za lokalno samoupravo je v soglasju z ministrom za notranje zadeve izdal Pravilnik o enotni uniformi, označbah in opremi pooblašče-

nih delavcev občinskega redarstva (UL RS, št. 2/99, z dne 15. januarja 1999), ki je prvič po letu 1945 v naši republiki uredil del tistega, kar je v kraljevini pomenilo občinsko stražo.

18 Zakon o spremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah (UL LMO, št. 5/29, z dne 17. januarja 1929).

19 Zakon o spremembi zakona o spremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah (UL KBUDB, št. 4/29, z dne 28. novembra 1929).

20 SL KBUDB, št. 35/33, z dne 29. aprila 1933.

21 Uredba o spojitvi občin v Dravski banovini (SL KBUDB, št. 73/33, z dne 12. septembra 1933).

Leta 1929 je bilo pri nas 1046 občin, v celotni državi pa 6582 (dr. Milorad Vlaškalin: Za male opštine, Policija, 21-22, 1932, str. 1068-1077).

22 Dragutin Trstenjak: Uprava v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije, Založba Jubilej, Ljubljana 1939, str. 124.

23 AS, 77, fascikel 11, zapisnik 1. seje VIII. rednega zasedanja 15. februarja 1937, str. 5.

24 SL KBUDB, št. 67/34, z dne 22. avgusta 1934.

25 Ljudska republika Slovenija je bila razdeljena na občine leta 1952, ko je sredi aprila začel veljati Zakon o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine (UL LRS, št. 11/52, z dne 19. aprila 1952). Tedaj je bilo 369 občin, nato se je njihovo število spreminjalo in ob koncu leta 1994 jih je ostalo 62.

26 Preklic delomrznih oseb, ki izrabljajo podpore (UL LMO, št. 89/28, z dne 15. septembra 1928).

27 Poziv vsem g. županom in župnikom v ljubljanski oblasti (UL LMO, št. 19/29, z dne 20. februarja 1929).

28 Poziv! (UL DVS, št. 123/19, z dne 26. julija 1919).

29 Izkaz darov za pogorelce v Zagradcu (UL DVS, št. 22/20, z dne 17. februarja 1920).

30 UL LMO, št. 115/28, z dne 10. decembra 1928.

31 UL KBUDB, št. 25/30, z dne 28. januarja 1930.

32 Pravilnik o izvedbi del za asanacijo vasi (SL KBUDB, št. 9/30, z dne 21. junija 1930).

33 Navodila za izvajanje asanacijskih del (SL KBUDB, št. 45/30, z dne 7. decembra 1930).

34 Naređenje (SVL, št. 1/21, z dne 12. januarja 1921, str. 56).

Poverjeništvo za notranje zadeve je 22. novembra 1921 obširno poročalo notranjemu ministru o poteku jesenskega vpoklica na orožne vaje v Sloveniji. Odziv je bil zelo dober. Prišlo je do pomanjkljivosti, ki so imele

dvoje vzrokov: nekateri časniki so že pred uradno razglasitvijo konca mobilizacije pisali o tem, zato se vpoklicani niso več javljali vojaškim poveljstvom; mobilizacijo so prvič izvajale občine in ne okrajna glavarstva, kot je veljalo dotlej. Te posle so torej opravljali neuki, pogosto menjajoči se vaški župani ali njihovi tajniki.

AS, 61, 1921, 98. škatla, št. pov. 1701.

35 UL PUS, št. 28/23, z dne 23. marca 1923.

36 SL KBUDB, št. 30/30, z dne 8. oktobra 1930.

37 Uredba o zaščiti pred letalskimi napadi (SL KBUDB, št. 36/39, z dne 6. maja 1939).

Vlada FLRJ je sredi decembra 1948 izdala Uredbo o organizaciji protiletalske zaščitne službe (UL FLRJ, št. 110/48, z dne 22. decembra 1948), ki je imela nekaj podobnih prvin.

38 Navodilo za izvajanje uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi (SL KBUDB, št. 37/39, z dne 10. maja 1939).

39 Pravilnik o zaščiti pred zračnimi napadi (SL KBUDB, št. 37/39, z dne 10. maja 1939; št. 68/39, z dne 26. avgusta 1939; št. 94/39, z dne 25. novembra 1939; št. 96/39, z dne 2. decembra 1939; št. 21/40, z dne 13. marca 1940; št. 24/40, z dne 23. marca 1940; št. 75/40, z dne 18. septembra 1940; št. 86/40, z dne 26. oktobra 1940 in št. 99/40, z dne 11. decembra 1940).

40 UL PUS, št. 49/22, z dne 15. maja 1922; št. 53/22, z dne 26. maja 1922 in št. 63/22, z dne 14. junija 1922.

41 UL DB, št. 100/29, z dne 9. oktobra 1929.

42 Črtomir Nagode: Naš promet, Spominski zbornik Slovenije, Založba Jubilej, Ljubljana 1939, str. 409.

43 Isto kot opomba 42.

44 Zakon o ustanovitvi novega sreza metliškega s sedežem v Metliki (SL KBUDB, št. 36/31, z dne 18. junija 1931).

45 Uredba o ustanovitvi novega sreza škofjeloškega in o ukinitvi sreza metliškega v Dravski banovini (SL KBUDB, št. 63/36, z dne 5. avgusta 1936).

46 Splošni pregled Dravske banovine, KB UDB, Ljubljana 1939, str. 22-28.

Na skoraj povsem enakem območju je Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije septembra 1945 določil 28 okrajev (UL SNOS in NVS, št. 33/45, z dne 8. septembra 1945). Njihovo število se je pozneje spreminjalo in leta 1965 so bili ukinjeni.

47 Objava (SL KBUDB, št. 47/34, z dne 13. julija 1934).

[48] Razglas in sestava te vlade sta bila objavljena v UL NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918.

Predsedstvo SNOS je 5. maja 1945 sprejelo Zakon o narodni vladi Slovenije ter Ukaz o imenovanju narodne vlade Slovenije, ki se je predstavila v Ajdovščini. Minister za notranje zadeve je postal Zoran Polič (UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945). Po prihodu v Ljubljano se je vselila v prostore nekdanje deželne palače, zgrajene leta 1908, in tam je tudi današnja Vlada RS.

Na Taboru v Ljubljani pa so poraženci 3. maja 1945 oklicali narodno vlado za Slovenijo, ki prevzema oblast v Združeni Sloveniji kot delu Kraljevine Jugoslavije (Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 1995, str. 76).

[49] Bojan Balkovec: Prva slovenska vlada 1918-1921, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992, str. 7.

[50] Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 603.

[51] Slovenija je od 19. oktobra 1976 spet poznala naziv poverjenik za notranje zadeve. Tako je določil Zakon o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah (UL SRS, št. 23/76, z dne 11. oktobra 1976). Za to področje je v občini skrbel svet za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito, katerega član je bil tudi predstavnik izvršnega sveta skupščine občine, ki je sicer skrbel za podobne naloge v izvršnem svetu. Ob neposredni vojni nevarnosti ali v vojni bi prevzel dolžnosti poverjenika za notranje zadeve občinske skupščine (15. člen). Tako je bilo določeno do 11. novembra 1982, ko je v naši republiki začel veljati Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti (UL SRS, št. 35/82, z dne 11. oktobra 1982).

[52] Na to obdobje me nekoliko spominja sedanje prizadevanje slovenskih oblastnikov za čim prejšnjo pridružitev v NATO in Evropsko unijo. Moledujejo, da bi Slovenijo sprejeli medse. Pri tem se (spet) sklicujejo predvsem na mednarodni položaj neodvisne Slovenije.

[53] AS, 61, 1919, fascikel 831-1800, št. 837.

Datum je določen po starem (pravoslavnem) koledarju, po novem štetju je to bilo 18. januarja, torej trinajst dni pozneje. Glej tudi opombo 292.

[54] Silvo Kranjec: Slovenci v Jugoslaviji, Spominski zbornik Slovenije, Založba Jubilej, Ljubljana 1939, str. 78.

[55] Ustava Kraljevine SHS (UL DVS, št. 87/21, z dne 27. julija 1921) in popravek v UL DVS, št. 91/21, z dne 4. avgusta 1921.

[56] UL PUS, št. 94/21, z dne 10. avgusta 1921.

[57] Razglas glede žičnih ovir na jugoslovansko-italijanski meji (UL PUS, št. 114/21, z dne 22. septembra 1921).

[58] UL PUS, št. 49/22, z dne 15. maja 1922. Zakon o izpremembah v zakonu o obči upravi (UL PUS, št. 124/22, z dne 5. decembra 1922).

[59] Isto kot opomba 40.

[60] UL PUS, št. 49/22, z dne 15. maja 1922. Popravek v UL PUS, št. 53/22, z dne 26. maja 1922.

Nadomestil ga je Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja (UL DB, št. 100/29, z dne 9. oktobra 1929).

Zakon o izpremembah zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja (SL KBUDB, št. 68/31, z dne 3. novembra 1931).

Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja (SL KBUDB, št. 53/31, z dne 10. septembra 1931).

Besede oblast niso poslovenili, čeprav bi jo lahko nadomestili z izrazom »območje«, »pokrajina« itd.

[61] Oblasti so bile v slovenskem uradnem glasilu naštete po tem vrstnem redu in s temi sedeži:

1. Ljubljanska, Ljubljana
2. Mariborska, Maribor
3. Primorsko-krajiška, Karlovac
4. Zagrebška, Zagreb
5. Osiješka, Osijek
6. Sremska, Vukovar
7. Baška, Novi Sad
8. Beograjska, Beograd
9. Podonavska, Smederevo
10. Podrinjska, Šabac
11. Valjevska, Valjevo
12. Šumadijska, Kragujevac
13. Moravska, Čuprija
14. Požarevska, Požarevac
15. Timoška, Zaječar
16. Niška, Niš
17. Vranjska, Vranje
18. Kosovska, Priština
19. Skopska, Skoplje

20. Bregalniška, Štip
21. Bitoljska, Bitolj
22. Raška, Čačak
23. Užiška, Užice
24. Kruševska, Kruševac
25. Zetska, Cetinje
26. Splitska, Split
27. Dubrovniška, Dubrovnik
28. Tuzlanska, Tuzla
29. Sarajevska, Sarajevo
30. Mostarska, Mostar
31. Travniška, Travnik
32. Vrbaška, Banja Luka
33. Bihaška, Bihač

Od 13. maja 1949 do 23. januarja 1951 je bila LR Slovenija razdeljena na tri oblasti: Goriško, Ljubljansko in Mariborsko, ki so jih pisali z veliko začetnico. Tako je določal Zakon o ustanovitvi oblasti v LR Sloveniji (UL LRS, št. 16/49, z dne 13. maja 1949); oblasti so bile upravnoteritorialne enote. Majhna izjema je bilo slovensko Primorje, kjer je bila že 1. marca 1949 ustanovljena Primorska oblast, kot je določal Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi LR Slovenije (UL LRS, št. 8/49, z dne 1. marca 1949). Kot poznejša Goriška oblast je obstajala do 28. februarja 1951, skladno z določbo Zakona o odpravi oblasti kot upravnoteritorialnih enot v LR Sloveniji (UL LRS, št. 4/51, z dne 23. januarja 1951).

62 Laza Kostić: Spajanje oblasti, Policija, 23-24, 1927, str. 1019-1025.

63 Zakon, s katerim se nekatere občine splitske in ljubljanske oblasti pripojijo primorsko-krajiški oblasti (UL LMO, št. 60/28, z dne 22. junija 1928).

64 Odločba o sedežih nekaterih srezov v mariborski oblasti (UL LMO, št. 10/24, z dne 7. februarja 1924).

65 Rezultati popisa stanovništva u Kraljevini SHS, Policija, 17-20, 1921, str. 880-881. Tedaj je bilo v državi 11.590.792 prebivalcev. Isti podatek je v članku Dušana Manojlovića: Geografija, Žandarmeriski vesnik, 3, 1926, str. 113-117.

66 Isto kot opomba 22, str. 112.

67 Objava (UL PUS, št. 13/23, z dne 6. februarja 1923).

Veliki župan ljubljanske oblasti je 2. januarja 1925 izdal okrožnico, v kateri je obvestil podrejene urade, da so dan pred tem prenehali z delom vsi oddelki nekdanje pokrajinske uprave za Slovenijo in vsi ministrstvom

podrejeni oddelki v Ljubljani. Tega dne so se oblikovali naslednji uradi velikega župana:

- sekretariat,
- oddelek notranje uprave z več odseki,
- prosvetni oddelek,
- oddelek za socialno politiko,
- hidrotehnični oddelek,
- oddelek za vere,
- kmetijski referat,
- veterinarski referat,
- gozdarski referat,
- oddelek ministrstva za trgovino in industrijo.

AS, 61, 138. škatla, št. 9.

68 Rojaki! Slovenci! (UL PUS, št. 13/23, z dne 6. februarja 1923).

69 Nova doba, 6. februarja 1923, str. 1.

70 AS, 61, 1923, 112. škatla, št. 511.

71 Isto kot opomba 50, str. 649.

72 Oblastna uredba glede oblastnega proračuna za leto 1927 (UL LMO, št. 75/27, z dne 12. julija 1927). Uredba glede proračuna oblastne skupščine mariborske oblasti za leto 1927 (UL LMO, št. 101/27, z dne 1. oktobra 1927).

73 Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva družba, Celje 1993, str. 1142.

74 Janko Brejc: Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju 1918-1928, Leonova družba v Ljubljani, 1928, str. 165.

75 Mojemu dragemu narodu! Vsem Srbom, Hrvatom in Slovencem (UL LMO, št. 2/29, z dne 7. januarja 1929).

76 Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, objavljen v UL DB, št. 100/29, z dne 9. oktobra 1929, je banovine in njihove sedeže naštel v tem vrstnem redu:

1. Dravska, Ljubljana
2. Savska, Zagreb
3. Vrbaska, Banja Luka
4. Primorska, Split
5. Drinska, Sarajevo
6. Zetska, Cetinje
7. Dunavska, Novi Sad
8. Moravska, Niš
9. Vardarska, Skopje

Uredba o izpremembi meje in ugotovitvi področja srezov Čabar in Kočevje Dravske banovine, SL KBUDB, št. 17/30, z dne 8. avgusta 1930.

77 Isto kot opomba 44.

78 Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja (SL KBUDB, št. 53/31, z dne 10. septembra 1931).

79 Zakon o izpremembah zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja (SL KBUDB, št. 68/31, z dne 3. novembra 1931).

80 Odločba o ustanovitvi okrožnih inšpektoratov v banovinah (UL DB, št. 111/29, z dne 5. novembra 1929).

81 Razglas (SL KBUDB, št. 31732, z dne 20. aprila 1932).

82 UL KBUDB, št. 1/29, z dne 20. novembra 1929; popravki so bili objavljeni v UL KBUDB, št. 8/29, z dne 12. decembra 1929; št. 33/30, z dne 22. februarja 1930 in št. 43/30, z dne 27. marca 1930.

Zakon o izpremembah zakona o banski upravi, z dne 7. 11. 1929 (UL KBUDB, št. 45/30, z dne 31. marca 1930).

83 Vladimir Kološa: Banska uprava Dravske banovine in njeno gradivo, Arhivi, 1-2, 1979, str. 41. Praviloma so II. upravnemu oddelku načelovali priznani strokovnjaki in doktorji pravnih ved, na primer Josip Ferjančič, Franc Vončina in Josip Hubad.

84 Uredba glede banovinskega proračuna za leto 1930/1931 (UL KBUDB, št. 44/30, z dne 29. marca 1930).

85 SL KBUDB, št. 19/30, z dne 20. avgusta 1930.

86 Vladimir Kološa: Banski svet Dravske banovine 1931-1941, Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1980, str. 21-26.

87 AS, 77, fascikel 1, I. redno zasedanje, 1. seja 20. januarja 1931, stenografski zapisnik banovega poročila, str. 3.

88 Objavila sta jo z naslovom Zgodovinske izkušnje za prihodnost, Delo, 30. maja 1998, str. 34.

89 Uredba glede banovinskega proračuna Dravske banovine za leto 1931/1932 (SL KBUDB, št. 23/31, z dne 1. aprila 1931).

Pravilnik o banovinskem proračunu Dravske banovine za leto 1941 (SL KBUDB, št. 27/41, z dne 1. aprila 1941).

90 Uredba glede banovinskega proračuna Dravske banovine za leto 1933/1934 (SL KBUDB, št. 27/33, z dne 1. aprila 1933).

91 Uredba glede proračuna izrednih izdatkov in dohodkov »Bednostnega sklada« Dravske banovine za leto 1933/1934 (SL KBUDB, št. 63/33, z dne 5. avgusta 1933).

Pravilnik o proračunu izrednih izdatkov in dohodkov »Bednostnega sklada« Dravske banovine za leto 1941 (SL KBUDB, št. 27/41, z dne 1. aprila 1941).

92 AS, 77, fascikel 13, zapisnik 5. seje X. rednega zasedanja 17. februarja 1939, str. 6.

93 AS, 77, fascikel 4, stenografski zapisnik 1. seje III. rednega zasedanja 15. februarja 1933.

94 AS, 77, fascikel 16, zapisnik 6. seje XIII. rednega zasedanja 22. februarja 1941, priloga 34, str. 2.

95 Die Gendarmerie in Österreich 1849-1989, Bundesministerium für Inneres, Wien 1989, str. 9.

Dne 8. junija 1924 bo avstrijsko orožništvo proslavilo 75-letnico obstoja in med drugim bodo izdali slavnostno številko svojega lista Ilustrirano ogledalo orožništva, je poročala Policija, 9-10, 1924, str. 395-396.

96 UL DVS, št. 73/21, z dne 2. julija 1921.

97 SL KBUDB, št. 43/30, z dne 11. decembra 1930.

98 Uredba za službo komisarjev železniške in parobrodske policije (UL DVS, št. 32/20, z dne 8. marca 1920).

Od 28. januarja 1948 dalje smo tudi v LR Sloveniji poznali obmejna poverjeništva, ki so skrbela za nadzor potniškega prometa čez mednarodne mejne prehode vseh vrst (cestne, železniške, letališke in luške). To je urejal Pravilnik o organiziranju in delovnem področju obmejnih, letaliških in luških poverjeništev (UL FLRJ, št. 8/48, z dne 28. januarja 1948). Vodili so jih šefi, ki jih je postavljal zvezni notranji minister, saj je to področje spadalo v zvezno pristojnost. Moštvo teh poverjeništev so sestavljali večinoma miličniki. Poverjeništva so imela precej podobno vlogo kot komisariati v kraljevini. To je z določenimi spremembami veljalo do konca leta 1966 oziroma do sredine leta 1967, ko je to področje prešlo v republiško pristojnost. Tako je določal Zakon o notranjih zadevah (UL SRS, št. 13/67, z dne 6. aprila 1967), 16. člen. V Sloveniji so bile poleti 1967 ustanovljene postaje mejne milice.

99 UL DVS, št. 7/21, z dne 21. januarja 1921.

Uredbo je zakonodajni odbor narodne skupščine konec leta 1921 potrdil kot zakon z enakim imenom (UL PUS, št. 109/22, z dne 20. oktobra 1922). Nadomestil ga je Zakon o organizaciji finančne uprave (UL KBUDB, št. 16/30, z dne 4. januarja 1930; popravek v UL KBUDB, št. 26/30, z dne 30. januarja 1930).

Zakon o organizaciji državne finančne uprave (UL DFJ, št. 8/45, z dne 27. februarja 1945) je določil, da opravlja finančna straža izvršno službo pri carinarnicah in monopolskih ustanovah. Uredba o odpravi poklica »carinski stražnik« in uvedbi poklicev »nižji carinski pomočnik« in »višji carinski pomočnik« v finančni stroki (UL FLRJ, št. 85/48, z dne 6. oktobra 1948) je finančno stražo preoblikovala v carinsko službo in tako je še danes.

100 UL DVS, št. 142/20, z dne 6. decembra 1920.

To uredbo je zakonodajni odbor narodne skupščine potrdil kot Zakon o obmejni četi (UL PUS, št. 2/23, z dne 5. januarja 1923). Leta 1932 so ga dopolnili (SL KBUDB, št. 21/32, z dne 15. marca 1932), kmalu pa je spet doživel spremembe: Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o obmejni četi (SL KBUDB, št. 84/32, z dne 22. oktobra 1932).

Dan, ko je v Kraljevini Srbiji začela delovati obmejna četa (13. novembra 1913), so po razpadu SFRJ v Zvezni republiki Jugoslaviji razglasili za dan mejnih enot Vojske Jugoslavije. Tudi za večino praznikov zvrsti te vojske so izbrali datume iz stare srbske vojaške in politične zgodovine. Tako so za dan pehote razglasili 16. november, ko se je leta 1914 začela kolubarska bitka in je avstro-ogrska vojska doživela poraz.

101 To področje je bilo za vso državo enotno urejeno z Uredbo o uniformiranju in oborožitvi pravosodne straže (UL KBUDB, št. 30/30, z dne 12. februarja 1930).

Po letu 1945 so v Sloveniji take naloge opravljali miličniki, za katere se je vse bolj uveljavljal izraz »pazniki«. Tako je bilo do leta 1967, ko je to področje prešlo v pristojnost pravosodnega resorja.

102 AS, 68, ban 14-2, fascikel 1922-1923, št. 43962.

103 Dr. Savić: Brojno stanje osuđenika u kaznenim zavodima u našoj kraljevini, Policija, 3-4, 1927, str. 154-155.

104 Pravilnik za gozdno orožništvo (UL DVS, št. 2/20, z dne 7. januarja 1920).

Leta 1922 ga je zakonodajni odbor narodne skupščine potrdil kot zakon z istim imenom (UL PUS, št. 123/22, z dne 29. novembra 1922).

Leta 1948 je začel veljati Zakon o gozdni narodni milici (UL FLRJ, št. 36/48, z dne 1. maja 1948); ta zvrst milice naj bi varovala zlasti državne gozdove, a se pri nas nikakor ni mogla uveljaviti, saj je Slovenija poznala dobro gozdarsko in čuvajsko službo. Leta 1951 so jo ukinili z Zakonom o odpravi zakona o gozdni narodni milici (UL FLRJ, št. 44/51, z dne 3. oktobra 1951).

105 Naredba (UL NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918).

Do podobnih odstavitev je spet prihajalo v drugi polovici leta 1945 in pozneje. Šlo je za kader iz prejšnjega režima in zlasti iz varnostnega aparata. Med prvimi ukrepi je narodna vlada Slovenije sprejela Uredbo o postavitvi vseh državnih in drugih javnih in samoupravnih uslužbencev na razpolago (UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945). Hkrati je bila objavljena tudi vladna Odredba o izplačevanju preživnin državnim, samoupravnim in drugim javnim uslužbencem na razpolagi.

Ministrski svet v Beogradu je konec oktobra 1945 sprejel Uredbo o upokojitvi državnih uslužbencev (UL DFJ, št. 86/45, z dne 6. novembra 1945) in hkrati še Uredbo o ugotovitvi pravice do pokojnine. Finančni minister je v naslednji številki zveznega uradnega lista objavil Pravilnik za izvajanje uredbe o ugotovitvi pravice do pokojnine (UL DFJ, št. 87/45, z dne 9. novembra 1945). Za tem je prišlo do številnih sprememb in tolmačenj teh predpisov.

Po zamenjavi oblasti leta 1990 so zamenjali vse dotedanje ožje vodstvo Republiškega sekretariata za notranje zadeve Republike Slovenije. Sredi maja 1991 pa je začel veljati Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah (UL RS, št. 19/91, z dne 8. maja 1991), ki je uvedel tako imenovano »administrativno upokojevanje«. O tem je brez priziva odločal republiški sekretar za notranje zadeve. Tako upokojevanje se je najprej začelo med delavci Službe državne varnosti, kmalu za njimi pa so prišli na vrsto tudi nekateri miličniki in kriminalisti ter drugi zaposleni v notranjem resorju. Šlo je za 370 oseb.

O usodi policije ob prevratih v letih 1918, 1945 in 1990 sem na začetku maja 1998 napisal članek in ga odnesel na uredništvo Dela, da bi ga objavili v Sobotni prilogi. Ker so objavo zavrnili, je izšel v časopisu MNZ RS (Nova oblast je izvajala čistke, Varnost, 8, 1998, str. 25).

106 Naredba o pomilostitvi (UL NVSHS v Ljubljani, št. 2/18, z dne 6. novembra 1918).

107 Naredba (UL NVSHS v Ljubljani, št. 13/18, z dne 19. novembra 1918).

108 AS, 94, 8. škatla.

109 Isto kot opomba 108, št. 680.

110 AS, 61, 1919, fascikel 7701-8100, št. 8076.

111 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1922, št. 16286.

112 Naredba poverjeništva za narodno obrambo (UL NVSHS v Ljubljani, št. 3/18, z dne 8. novembra 1918).

Zakon o narodni milici (UL FLRJ, št. 101/46, z dne 17. decembra 1946) je določil to besedilo prisege:

»Jaz (priimek in ime) prisegam pri svoji časti in življenju, da bom svojo službo opravljal po zakonih in ukazih nadrejenih mi starešin vestno, požrtvovalno in nepristransko; da bom discipliniran in da bom brezpogojno izvrševal ukaze nadrejenih mi starešin; da bom varoval uradne tajnosti in da bom na vsakem mestu varoval ugled narodne milice.

Prisegam, da bom budno varoval pridobitve narodnoosvobodilnega boja in ustavni red - ljudsko oblast ter bratstvo in enotnost naših narodov, da bom zvesto izpolnjeval dane mi naloge zaradi okrepitve in razvoja teh pridobitev in da bom do zadnjega diha zvest narodu in svoji domovini Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Če prekršim to svojo slovesno prisego, naj me zadene neusmiljena kazen vojaškega zakona, splošno sovraštvo in prezir naših narodov in prekletstvo domovine.« (45. člen).

Od 1. avgusta 1998 velja za slovenske policiste ta prisega: »Slovesno prisegam, da bom pri izvajanju nalog policije vestno, odgovorno, humano in zakonito izpolnjeval svoje naloge ter spoštoval človekove pravice in temeljne svoboščine.« (Zakon o policiji, UL RS, št. 49/98, z dne 3. julija 1998).

[113] Okrožnica orožniškega poveljstva v Ljubljani (UL NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918).

Ob prevratu je Narodni svet v Ljubljani zadolžil dr. Jura Adlešiča, da v deželnem orožniškem poveljstvu št. 12 odslovi vse neslovenske častnike in sam začasno prevzame neformalno vodenje slovenskega orožništva. To je trajalo, dokler ni bil na to mesto postavljen Josip Svetič.

AS, 61, 1921, 69. škatla, št. 1914.

[114] AS, 94, 1. škatla, št. 4.

[115] Isto kot opomba 114, št. 100 in 101.

[116] Isto kot opomba 114, št. 309.

[117] Isto kot opomba 114, št. 266.

Prej navedeni citat se mi zdi neverjetno podoben misli, ki jo je izrekel Miroslav Žaberl, vodja skupine strokovnjakov, ki je pripravljala pravilnik o izvajanju policijskih pooblastil. Sredi januarja 1999 je dejal: »Danes nekateri državljani enačijo demokracijo z anarhijo ter zmotno mislijo, da policija po spremembi družbenega sistema nima nobenih pravic oziroma pooblastil.«

(Nuša Tavčar: Pravilnik o policijskih pooblastilih, Varnost, 1, 1999, str. 3- 6).

[118] Isto kot opomba 114, št. 1146.

[119] Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani (UL NVSHS v Ljubljani, št. 11/18, z dne 21. novembra 1918).

[120] Dislokationstabelle, gültig vom 1. September 1918, AS, 61, 1919, fascikel 12801-13150, št. 13094.

[121] AS, 94, 2. škatla, št. 33.

[122] Oklic (UL NVSHS v Ljubljani, št. 13/18, z dne 26. novembra 1918).

[123] Isto kot opomba 114, št. 741.

[124] Isto kot opomba 114, št. 726.

[125] AS, 61, 1919, fascikel 1-300, št. 71.

[126] Janez J. Švajncer: Slovenska vojska 1918-1919, Prešernova družba, Ljubljana 1990, str. 133.

[127] Sprejemanje k orožnikom (UL DVS, št. 55/19, z dne 26. februarja 1919).

[128] Raspis (SVL, št. 16/19, z dne 18. maja 1919, str. 351-353).

[129] Reorganizacija žandarmerije, Policija, 11-12, 1921, str. 562-571 in 13-16, 1921, str. 686-694.

[130] Pitanje o žandarmeriji u novom zakonu o reorganizaciji policije, Policija, 23-24, 1921, str. 1185-1193.

[131] Predlozi za nacrt zakona o organizaciji i ustrojstvu državne policije (državne policijske službe) Kraljevine SHS, Policija, 21-22, 1921, str. 1129-1141.

[132] Naredba deželne vlade za Slovenijo, s katero se začasno ureja pristojnost poverjeništva za notranje zadeve (UL DVS, št. 24/20, z dne 21. februarja 1920).

[133] Naredba ministrstva za notranje zadeve o pristojnosti predsedništva deželne vlade in poverjeništva za notranje zadeve v Ljubljani (UL DVS, št. 48/21, z dne 7. maja 1921).

[134] Naredba poverjeništva za notranje zadeve (UL NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918).

[135] Naredba poverjeništva za notranje zadeve (UL NVSHS v Ljubljani, št. 11/18, z dne 21. novembra 1918).

[136] Naredba celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani glede omejitve alkoholizma (pijančevanja) (UL NVSHS v Ljubljani, št. 35/19, z dne 11. januarja 1919).

[137] Razglas (UL NVSHS v Ljubljani, št. 37/19, z dne 15. januarja 1919).

[138] Oklic (UL NVSHS v Ljubljani, št. 2/18, z dne 6. novembra 1918).

Komandant mesta Ljubljane, podpolkovnik Jože Borštnar, je 10. maja 1945 podpisal Odredbo št. 1, s katero je bilo v slovenski prestolnici prepo-

vedano točenje alkoholnih pijač v javnih lokalih, hkrati pa med 20. in 6. uro prepovedano tudi gibanje civilnega prebivalstva (UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945). Točenje alkohola je bilo spet dovoljeno 23. junija 1945, omejitev gibanja oseb pa je bila odpravljena postopoma (Razglas komandanta mesta Ljubljane, UL SNOS in NVS, št. 12/45, z dne 27. junija 1945).

[139] Naredba poverjeništva za narodno obrambo (UL NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918).

[140] AS, 94, 5. škatla, št. 1011.

[141] Razglas narodne vlade (UL NVSHS v Ljubljani, št. 7/18, z dne 15. novembra 1918).

[142] Vsem železničarjem! (UL NVSHS v Ljubljani, št. 10/18, z dne 20. novembra 1918).

[143] Isto kot opomba 140, št. 51.

[144] AS, 94, 2. škatla.

[145] Isto kot opomba 114, št. 788.

[146] Isto kot opomba 121, št. 669.

[147] Isto kot opomba 121, št. 664.

[148] Isto kot opomba 140, št. 88.

[149] Isto kot opomba 132.

[150] Naredba poverjeništva za narodno brambo in poverjeništva za kmetijstvo o naknadni ureditvi cen prejetih vojaških konj in oddaji plemenskih kobil (UL NVSHS v Ljubljani, št. 19/18, z dne 9. decembra 1918).

[151] Naredba poverjeništva za poljedelstvo (UL NVSHS v Ljubljani, št. 2/18, z dne 6. novembra 1918).

[152] Sprejemanje konjskih hlapcev (UL NVSHS v Ljubljani, št. 5/18, z dne 12. novembra 1918).

[153] Naredba poverjeništva za narodno brambo in za kmetijstvo (UL NVSHS v Ljubljani, št. 18/18, z dne 7. decembra 1918).

[154] Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o splošnem pregledu in o splošni klasifikaciji konj v letu 1919 (UL DVS, št. 54/19, z dne 25. februarja 1919).

[155] Naredba poverjeništva za kmetijstvo, s katero se uvaja kataster konj in odreja evidenca o njih prirastku in odpadku (UL DVS, št. 120/19, z dne 17. julija 1919).

[156] AS, 94, 4. škatla, št. 1261.

[157] Isto kot opomba 156, št. 1117.

[158] Isto kot opomba 156, št. 1387.

[159] Isto kot opomba 156, št. 1337.
[160] Isto kot opomba 156, št. 1383.
[161] AS, 94, 7. škatla, št. 297.
[162] Isto kot opomba 108, št. 2.
[163] Isto kot opomba 108, št. 39.
[164] Isto kot opomba 108.
[165] Isto kot opomba 108.
[166] Naredba poverjeništva za narodno brambo (UL NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918).
[167] Oklic (UL NVSHS v Ljubljani, št. 16/18, z dne 3. decembra 1918).
[168] Tiralice (UL DVS, št. 100/19, z dne 31. maja 1919).
[169] AS, 61, 1919, fascikel 2801-3600, št. 2758.
[170] AS, 61, 1919, fascikel 4201-4900, št. 4324.
[171] AS, 61, 1919, fascikel 4901-5400, št. 4922.
[172] Isto kot opomba 171, št. 4948.
[173] AS, 61, 1919, fascikel 3601-4200, št. 3863.
[174] AS, 61, 1919, fascikel 9601-10200, št. 9632.
[175] Isto kot opomba 173, št. 3981.
[176] Isto kot opomba 170, št. 4643.
[177] AS, 61, 1919, fascikel 10701-11200, št. 11006.
[178] Isto kot opomba 170, št. 4736.
[179] Isto kot opomba 111, št. 125 in 3330.

Podobne zahteve so (spet) nastajale v letih tako imenovane slovenske pomladi: fantje naj bi služili vojaški rok le na ozemlju Slovenije (ljubljanski in mariborski korpus ter deloma še reški korpus) ali - če to ni mogoče - na območju 4. armade s sedežem v Zagrebu. O tem vprašanju je pisal zlasti Janez Janša, posebej v 95. številki Nove revije, ki je izšla 19. aprila 1990 pod skupnim naslovom Samostojna Slovenija.

[180] Isto kot opomba 170, št. 4591.
[181] Isto kot opomba 171, št. 5179.
[182] Isto kot opomba 174, št. 9682.
[183] AS, 61, 1919, fascikel 5402-6000, št. 5406.
[184] Isto kot opomba 170, št. 4885.
[185] Isto kot opomba 110, št. 7946.
[186] Isto kot opomba 171, ovoj št. 5017.
[187] Isto kot opomba 156, št. 220.
[188] Isto kot opomba 156.
[189] SN KSHS, št. 91/19, z dne 6. septembra 1919.

[190] Naredba ministrstva za vojsko in mornarico (UL DVS, št. 154/19, z dne 1. oktobra 1919).

[191] Isto kot opomba 156, št. 145.

[192] Razglas (UL DVS, št. 92/19, z dne 14. maja 1919).

[193] UL DVS, št. 97/19, z dne 24. maja 1919.

[194] Naredba ministrskega sveta, v kateri se za območje deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani odrejajo izjeme od veljavnih zakonov (UL DVS, št. 98/19, z dne 26. maja 1919).

Na ta ukrep je nekoliko spominjala uvedba tako imenovanega vojnega stanja na Poljskem z dne 13. decembra 1981, naperjena zlasti proti sindikatu Solidarnost (Diana Mesner, Stane Andolšek: Solidarnošć v poljski krizi 1980-1982, RK ZSMS in UK ZSMS, Ljubljana 1985, str. 94).

[195] Ukinitev prekega soda (UL DVS, št. 146/19, z dne 15. septembra 1919).

[196] Spomenica na borbe za oslobođenje severnih krajeva Jugoslavije 1918-1919 (SVL, št. 37/39, z dne 21. oktobra 1939, str. 2106-2107).

Za svoje junake je Srbija poskrbela že prej in drugače. Na začetku leta 1925 je namreč narodna skupščina sprejela Zakon o narodnem priznanju onim, ki so zaslužni za domovino (UL LMO, št. 84/25, z dne 7. septembra 1925), ki je urejal pomoč štirim generalom nekdanje srbske vojske, ki so edini dosegli čin vojvode. Ta čin so uvedli leta 1904 kot priznanje za posebne vojne zasluge (Vojna enciklopedija, 2. izdaja, 10. zvezek, Vojna enciklopedija, Beograd 1975, str. 588). Šlo je za Radomira Putnika, Živojina Mišića, Petra Bojovića in Stepana Stepanovića. Družini prvih dveh, ki sta bila že pokojna, sta prejeli 500.000 oziroma 250.000 dinarjev, preostala dva pa po 250.000 dinarjev.

[197] Pravilnik za podeljivanje Spomenice na borbe za oslobođenje severnih krajeva kr. Jugoslavije 1918-1919 (SVL, št. 39/39, z dne 4. novembra 1939, str. 2235-2237).

[198] Naredba poverjeništva za promet (UL NVSHS v Ljubljani, št. 2/18, z dne 6. novembra 1918).

[199] Naredba poverjeništva za promet (UL NVSHS v Ljubljani, št. 15/18, z dne 30. novembra 1918).

[200] Objava poverjeništva za notranje zadeve (UL NVSHS v Ljubljani, št. 5/18, z dne 12. novembra 1918).

Minister za notranje zadeve narodne vlade Slovenije je 16. maja 1945 določil, da morajo vsi nad 14 let stari državljani imeti pri sebi potno dovolilnico, če se hočejo gibati po Sloveniji. Tisti, ki so bili kaznovani »zaradi protinarodnega rovarjenja«, so smeli s tako dovolilnico potovati le znotraj

domačega okraja. Sicer pa je še vedno veljal odlok predsedstva SNOS z dne 23. avgusta 1944 o gibanju prebivalstva, kot je določal ministrov akt z naslovom Potne dovolilnice (UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945). Isti minister je hkrati izdal naredbo, s katero so pri nas začeli uvajati osebne izkaznice, obvezne za vse nad 18 let stare državljane (Naredba o izdajanju začasnih osebnih izkaznic, UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945).

201 Naredba celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani glede potovanja po Sloveniji in izvun nje (UL NVSHS v Ljubljani, št. 36/19, z dne 14. januarja 1919).

202 Isto kot opomba 169, št. 3122.

203 Isto kot opomba 50, str. 621.

204 Razglas o potnih izkaznicah (UL PUS, št. 97/21, z dne 16. avgusta 1921).

205 Razglas pokrajinske uprave za Slovenijo (UL PUS, št. 119/21, z dne 30. septembra 1921).

206 UL NVSHS v Ljubljani, št. 38/19, z dne 17. januarja 1919.

207 Isto kot opomba 121, št. 47.

208 Okrožnica vsem okrajnim glavarstvom, političnim ekspozituram, policijskemu ravnateljstvu, policijskim ekspozituram in orožniškim postajnim poveljstvom glede naredbe zoper državi nevarna demonstrativna dejanja (UL DVS, št. 48/19, z dne 8. februarja 1919).

209 Okrožnica vsem političnim in policijskim oblastvom I. stopnje v Sloveniji glede demonstrativnih dejanj, nevarnih državi (UL DVS, št. 37/21, z dne 12. aprila 1921).

210 Naredba deželne vlade za Slovenijo glede policijskega kaznovanja državi nevarnih demonstrativnih dejanj (UL DVS, št. 47/21, z dne 4. maja 1921).

211 Zakon o ukinitvi dveh naredb, ki se tičeta resorta ministrstva za notranje zadeve (UL PUS, št. 3/23, z dne 9. januarja 1923).

212 Naredba celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani glede cenzure pisem (UL NVSHS v Ljubljani, št. 38/19, z dne 17. januarja 1919).

213 Naredba deželne vlade za Slovenijo o cenzuri pisem (UL DVS, št. 46/21, z dne 2. maja 1921).

214 Isto kot opomba 169, št. 2813.

215 Isto kot opomba 173, št. 3609.

216 Isto kot opomba 125, št. 57.

217 Isto kot opomba 186.

218 Isto kot opomba 169, št. 3361.

219 Isto kot opomba 173, št. 2310 in 2483.

220 Razglas poverjeništva za notranje zadeve glede oddaje vojaškega orožja in streliva (UL DVS, št. 60/19, z dne 8. marca 1919).

221 Naredba poverjeništva za notranje zadeve glede posesti orožja (UL DVS, št. 96/19, z dne 22. maja 1919).

222 Predpis za prodajo lovskega orožja in lovske municije.

Predpis za kupovanje smodnika in razstrelil.

Predpis za nabavo orožja in municije (UL DVS, št. 159/19, z dne 10. oktobra 1919).

Konec leta 1921 je to področje uredil Zakon o posesti in nošenju orožja (UL PUS, št. 30/22, z dne 31. marca 1921); upoštevati pa je bilo treba tudi vsakokraten zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, ki je tudi vseboval določbe o orožju.

223 AS, 61, 1919, fascikel 301-830, št. 637 in 658.

224 AS, 61, 1919, fascikel 1-300.

225 Isto kot opomba 223, št. 309.

226 Isto kot opomba 125, št. 185.

227 Isto kot opomba 53, št. 1441.

228 Isto kot opomba 223, št. 336.

229 AS, 61, 1919, fascikel 1801-2400, št. 2087.

230 Isto kot opomba 229, št. 2150.

231 Isto kot opomba 229, št. 1812.

232 Isto kot opomba 186, št. 2290.

233 Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, DZS, Ljubljana 1971, str. 64.

234 Isto kot opomba 186.

235 Isto kot opomba 173, št. 4120.

236 Naredba poverjeništva za pravosodstvo (UL NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918).

237 Naredba predsedništva narodne vlade SHS v Ljubljani (UL NVSHS v Ljubljani, št. 12/18, z dne 23. novembra 1918).

238 Titulature v dopisovanju med cerkvenimi in državnimi uradi (UL NVSHS v Ljubljani, št. 36/19, z dne 14. januarja 1919).

239 Naredba poverjeništva za pravosodstvo o razglašanju razsodb (UL DVS, št. 81/19, z dne 25. aprila 1919).

240 Od 4. novembra 1918 do 30. januarja 1919 je izhajal Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, izšlo je 44 številk in od št. 17 so uporabljali rimske številke.

Od 1. februarja 1919 do 8. avgusta 1921 se je imenoval Uradni list deželne vlade za Slovenijo, izšlo je 385 številk, ki so bile do 115. številke označene z rimskimi številkami.

Od 10. avgusta 1921 do 31. decembra 1923 je izhajal Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, izšlo je 309 številk.

Od 7. januarja 1924 do 4. oktobra 1929 je nosil ime Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, izšlo je 713 številk.

Od 7. oktobra 1929 do 10. novembra 1929 je imel naslov Uradni list Dravske banovine in izšlo je 16 številk.

Od 20. novembra 1929 do 3. maja 1930 je izhajal pod imenom Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, izšlo je 58 številk.

Od 13. maja 1930 do 12. aprila 1941 je bil Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, zadnja številka je bila 1101.

Sredi aprila 1941 sta izšli dve številki Službenega lista banske uprave Dravske banovine.

Za tem je postalo glasilo italijanske oziroma nemške zasedbene oblasti. Najprej so izšle štiri številke Službenega lista kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje (v italijanščini in slovenščini), potem 249 številk Službenega lista za Ljubljansko pokrajino (v italijanščini in slovenščini) in 162 številk Službenega lista šefa pokrajinske uprave v Ljubljani (v nemščini, slovenščini in italijanščini).

241 Isto kot opomba 229, št. 1819.

242 Isto kot opomba 48.

Predsedstvo AVNOJ je na začetku februarja 1945 izdalo Odlok o odpravi in razveljavljenju vseh pravnih predpisov, izdanih med okupacijo po okupatorjih in njihovih pomagačih; o veljavnosti odločb, izdanih v tej dobi; o odpravi pravnih predpisov, ki so veljali v trenutku okupacije po sovražniku (UL DFJ, št. 4/45, z dne 13. februarja 1945). Tisti pravni predpisi, ki so veljali 6. aprila 1941, se odpravijo, če »nasprotujejo pridobitvam narodnoosvobodilne borbe ter odlokom federalnega in deželnih protifašističnih predstavništev«.

Nadomestil ga je Zakon o razveljavljenju pravnih predpisov, izdanih pred 6. aprilom 1941 in med sovražnikovo okupacijo (UL FLRJ, št. 86/46, z dne 25. oktobra 1946 in št. 105/46, z dne 27. decembra 1946). Veljavo so izgubili vsi pravni predpisi, ki so veljali na dan 6. aprila 1941. Posamezna pravna pravila iz takih predpisov pa se smejo uporabljati z odredbo predsedstva ljudske skupščine FLRJ in ljudske skupščine ljudske republike.

Ustavni zakon za izvedbo ustave Republike Slovenije (UL RS. št. 33/91, z dne 28. decembra 1991) je določil, da predpisi in drugi splošni akti, ki so veljali na dan razglasitve te ustave, ostanejo veljavni. Določbe predpisov, ki niso skladni s to ustavo, je treba z njo uskladiti najpozneje do 31. decembra 1993 (1. člen).

243 Naredba poverjeništva za notranje zadeve (UL NVSHS v Ljubljani, št. 39/19, z dne 20. januarja 1919).

244 Tiralica (UL NVSHS v Ljubljani, št. 44/19, z dne 30. januarja 1919).

245 Tiralica (UL DVS, št. 143/19, z dne 9. septembra 1919).

246 Preklic tiralice (UL DVS, št. 156/19, z dne 6. oktobra 1919).

247 AS, 68, ban 14-2, fascikel 1924-1926, št. 25133.

248 Naredba narodne vlade SHS v Ljubljani glede naročanja Službenih novin (UL NVSHS v Ljubljani, št. 44/19, z dne 30. januarja 1919). Glasilo se je v izvirniku imenovalo Službene novine Kraljestva SHS.

249 UL DVS, št. 173/19, z dne 6. decembra 1919.

250 V tem pogledu je bilo lažje našim državnim uslužbencem po drugi svetovni vojni. V Ljubljani je začel izhajati slovenski uradni list, ki je prinašal le republiške predpise, v Beogradu pa uradni list Jugoslavije, in to hkrati v vseh jezikih in pisavah (slovenščina, makedonščina, srbohrvaščina v latinici in cirilici), objavljal pa je zgolj zvezne predpise (Odlok o Uradnem listu DFJ, UL DFJ, št. 1/45, z dne 1. februarja 1945).

Priloga Mednarodne pogodbe je začela izhajati leta 1953, in to sprva le v srbohrvaškem jeziku, od leta 1968 dalje pa tudi v slovenščini.

Po razglasitvi samostojne države Slovenije je začel 25. junija 1991 izhajati Uradni list Republike Slovenije z novo začetno številčno oznako pa tudi njegova priloga Mednarodne pogodbe.

251 Rešenje (SVL, št. 45/23, z dne 25. septembra 1923, str. 1804-1805). Uradno ime lista je bilo Službeni vojni list.

252 Naređenje (SVL, št. 11/21, z dne 27. marca 1921, str. 720-721).

253 Naređenje (SVL, št. 24/21, z dne 2. julija 1921, str. 1411-1412).

254 Janez J. Švajncer: Vojna in vojaška zgodovina Slovencev, Prešernova družba, Ljubljana 1992, str. 144.

255 Tako je bil v Službenih novinah Kraljevine SHS (št. 152/19, z dne 1. decembra 1919) objavljen prestolonaslednikov ukaz, da je v vojsko Kraljevine SHS sprejet general Rudolf Maister.

256 Zakon o odpravi nesprejetih častnikov bivše avstro-ogrske vojske iz naše vojske (UL PUS, št. 6/23, z dne 16. januarja 1923).

257 Razglas (UL NVSHS v Ljubljani, št. 40/19, z dne 22. januarja 1919).

[258] Državni zbor Republike Slovenije je 13. novembra 1995 sprejel Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije (UL RS, št. 72795, z dne 15. decembra 1995), ki vsebuje tudi določbe o omrežju železniških prog. Poslanci so vladi naročili, naj preuči možnosti za ponovno vzpostavitev naslednjih železniških prog: Otiški vrh-Velenje, Jesenice-Trbiž, Piran-Trst, Murska Sobota-Gornja Radgona, Naklo-Tržič, Slovenske Konjice-Ponikve, Ljubljana-Vrhnika in izgradnje nove proge od Kočevja do hrvaške železnice z Reke proti Karlovcu.

Šlo je torej za odseke, ki so bili večinoma našteti v seznamu iz leta 1919, a po letu 1945 postopoma ukinjeni. Najprej so odstranili tire od Lendave do državne meje z Madžarsko, za tem pa še tisti del proge med Hodošem in državno mejo. S 1. januarjem 1966 so po sklepu Združenega železniškega transportnega podjetja v Ljubljani ukinili promet na progah Ljubljana-Vrhnika, Kranj-Tržič, Novo mesto-Straža-Dolenjske Toplice, Črešnjevec-Slovenska Bistrica, Tržišče-Krmelj, Kanfanar-Rovinj, zadnji dan marca istega leta pa na progi Planica-Jesenice in konec istega leta še na progi Gornja Radgona-Ljutomer.

Marca 1998 so se razširile govorice, da bodo Slovenske železnice ne le opustile nekaj potniških vlakov, marveč tudi nekaj prog. Zaradi tega je uprava te delniške družbe sporočila, da ne bo ukinila nobene proge (Nobena železniška proga ne bo opuščena, Delo, 20. marca 1998, str. 2). Dne 24. maja 1998 je začel veljati nov vozni red na naših železnicah in zaradi premajhnega števila potnikov je nehalo voziti 89 vlakov (Gordana Pipan: Odslej 89 vlakov manj, Delo, 26. maja 1998, str. 3).

[259] Izpremememba imena poštnega urada v Središču (UL DVS, št. 128/19, z dne 4. avgusta 1919).

[260] Razglas (UL DVS, št. 143/19, z dne 9. septembra 1919).

[261] Naredba ministra za notranje posle o nazivu najvišjega vrha v Gorjancih (UL PUS, št. 77/22, z dne 21. julija 1922).

[262] Naredba predsedništva deželne vlade za Slovenijo z dne 7. 3. 1921 o rabi krajevnih imen v javnem prometu (UL DVS, št. 29/21, z dne 18. marca 1921).

[263] Naredba poverjeništva za notranje zadeve in za finance o žigosanju (štempljanju) in štetju bankovcev (papirnega denarja) avstro-ogrskega izvora. Izvršilna naredba poverjeništva za notranje zadeve in za finance o žigosanju bankovcev avstro-ogrskega izvora (UL NVSHS v Ljubljani, št. 33/19, z dne 8. januarja 1919).

[264] Razglas o nadaljevanju žigosanja bankovcev (papirnega denarja) avstro-ogrskega izvora v Ljubljani (UL NVSHS v Ljubljani, št. 39/19, z dne 20. januarja 1919).

[265] Razglas mestnega magistrata ljubljanskega (UL NVSHS v Ljubljani, št. 35/19, z dne 11. januarja 1919).

[266] Pravilnik glede postopanja o priliki kolkovanja kron (UL DVS, št. 164/19, z dne 25. novembra 1919).

[267] Pravilnik, kako naj se kronski bankovci jemljejo iz prometa (UL DVS, št. 18/20, z dne 9. februarja 1920).

[268] Ponarejeni kolki na tisoč kronskih bankovcih (UL DVS, št. 25/20, z dne 25. februarja 1920).

[269] Razglas o naknadni zamenjavi kronskih bankovcev za zamudnike (UL DVS, št. 64/20, z dne 26. maja 1920).

Deloma je na to spominjalo dogajanje v Sloveniji jeseni 1991. Dne 7. oktobra 1991 je namreč republiška skupščina na zaprti seji sprejela Zakon o denarni enoti Republike Slovenije in Zakon o uporabi denarne enote Republike Slovenije (UL RS, št. 17/91, z dne 8. oktobra 1991). Ta vloga je pripadla tolarju in v dneh od 9. do 11. oktobra istega leta so jugoslovanske dinarje menjavali v tolarske bone v razmerju 1 : 1. Zamudniki so tako zamenjavo lahko opravili še do zadnjega dne oktobra istega leta, in to v poslovalnici Službe družbenega knjigovodstva ali v Banki Slovenije.

[270] Uredba je v slovenskem prevodu izšla precej pozneje (UL DVS, št. 13/20, z dne 26. januarja 1920).

[271] Uredba ministra za notranje zadeve, s katero se deloma izpreminja člen 12 Uredbe o ustroju ministrstva za notranje zadeve (UL DVS, št. 148/20, z dne 23. decembra 1920).

[272] Dušan Alimpić: Uredba o ustrojstvu ministarstva unutrašnjih poslova, Policija, 4-5, 1919, str. 131-135.

[273] Milivoje Petrović: Još nešto povodom Uredbe o ustrojstvu MUD, Policija, 3-4, 1920, str. 129-135.

Ministrstvo za notranje zadeve Kraljevine Srbije je leta 1914 štelo 65 uslužbencev, država pa je imela okoli štiri milijone prebivalcev. Leta 1922 je notranje ministrstvo štelo 1157 oseb, kraljevina pa je imela okoli dvanajst milijonov prebivalcev. Število zaposlenih v tem ministrstvu se je torej v osmih letih povečalo za približno 18-krat, prebivalcev pa le za 3-krat.

(Brojno stanje činovnika ministarstva unutrašnjih dela pre i posle rata, Policija, 7-8, 1923, str. 316).

[274] AS, 61, 1919, fascikel 1801-2400.

Stranka madžarske resnice in pravice (MIEP) je zunajparlamentarna stranka in zastopa močna nacionalistična in revizionistična stališča: postavlja ozemeljske zahteve do sosed in se zavzema za spremembo trianonske mirovne pogodbe.

Joszef Szabo: Ne krščansko ne demokratsko, Delo, 22. julija 1997, str. 4.

V noči na soboto 31. julija 1999 so v Lendavi neznanci razobesili plakate, ki so vsebovali sporočilo s težnjo po ponovni priključitvi Prekmurja k Madžarski.

Ivan Gerenčer: Nedeljski osir - Prekmurska gibanica, Nedelo, 1. avgusta 1999, str. 2.

275 Murska republika, Enciklopedija Slovenije, 7. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993, str. 242.

276 Ulazak naše vojske u Prekmurje (SN KSHS, št. 82/19, z dne 16. avgusta 1919).

Dne 1. avgusta 1999 je bila v Murski Soboti osrednja državna proslava ob 80-letnici priključitve Prekmurja k Sloveniji. Tega dne leta 1919 so namreč na pariški mirovni konferenci sklenili, da pripade to ozemlje h Kraljevini SHS.

Ivan Gerenčer: Nič več »Izgubljeni slovenski svet«, Delo, 2. avgusta 1999, str. 1.

277 AS, 61, 1919, fascikel 8601-9000, št. 8662.

V soboto 14. avgusta 1999 je bil v Beltincih tabor v spomin na 17. avgust 1919, ko je bila istotam velika slovesnost ob priključitvi Prekmurja k Sloveniji; udeležilo naj bi se ga okoli dvajset tisoč ljudi. Osemdeset let pozneje se je zbralo pol manj ljudi, kot je poročal dopisnik Dela (Ivan Gerenčer: Premalo samozavesti, Nedelo, 15. avgusta 1999, str. 1).

278 AS, 61, 1919, fascikel 9001-9600, št. 9284.

279 Straža, 6. oktobra 1919, str. 2-3 in isto kot opomba 174, št. 10155.

280 Isto kot opomba 110, št. 7875.

281 Razglas ravnateljstva železnic SHS v Ljubljani (UL DVS, št. 163/19, z dne 24. novembra 1919).

282 Preuzeče pruge Mursko Središte-Donja Lendava u upravi Državnih željeznica Kraljevstva SHS (SN KSHS, št. 163/19, z dne 3. oktobra 1919, str. 2).

283 Isto kot opomba 111, št. 26809.

284 Razglas ravnateljstva južne železnice v Ljubljani (UL DVS, št. 169/19, z dne 2. decembra 1919).

285 Razglas železniškega ravnateljstva v Ljubljani (UL DVS, št. 180/19, z dne 17. decembra 1919).

286 Isto kot opomba 156, št. 296.

287 Isto kot opomba 156, št. 634.

288 Isto kot opomba 156, št. 1380.

289 Slovenska »Siberija«, Novine, 23. julija 1922, str. 1.

Nekateri pisci so tedanji južni Srbiji, zlasti Kosovu, rekli jugoslovanska Sibirija (Dragiša Vasić: Dva meseca u jugoslavenskom Sibiru, Gece Kona, Beograd 1921).

Po drugi svetovni vojni se je podobno ime prijelo za Kočevsko, kamor so naseljevali prebivalce z vseh koncev Slovenije, med njimi tudi take proti njihovi volji, je zapisala Simona Fajfar v članku Še naprej na tujem ozemlju (Delo, 9. maja 1998, str. 36-37).

290 Narodu države SHS (UL NVSHS v Ljubljani, št. 18/18, z dne 7. decembra 1918).

291 UL NVSHS v Ljubljani, št. 28/18, z dne 28. decembra 1918.

292 Naredba narodne vlade SHS v Ljubljani (UL NVSHS v Ljubljani, št. 44/19, z dne 30. januarja 1919). Glej tudi opombo 53.

293 Zakon o volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino Kraljevine SHS (UL DVS, št. 106/20, z dne 15. septembra 1920).

Dne 23. novembra 1920 je poverjeništvo za notranje zadeve razposlalo okrožnico o uporabi orožnikov ob volitvah v ustavodajno skupščino. Naročali so naslednje: Pred glasovanjem naj bo orožnik v bližini volišča, da lahko priskoči na pomoč straži na volišču; med glasovanjem naj bo v bližini, a da javnosti ni na očeh, da lahko priskoči na pomoč predsedniku volilnega odbora; po glasovanju naj bo v bližini vsaj kočljivejših volišč, da lahko pomaga straži.

AS, 61, 126. škatla, ovoj Volitve v ustavodajno skupščino.

294 Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, na katere podstavi se smejo prirejati shodi volivcev zaradi dogovora za volitve v ustavotvorno skupščino brez predhodne prijave (UL DVS, št. 117/20, z dne 12. oktobra 1920).

295 Razpis vsem oblastvom, podrejenim ministrstvu za notranje zadeve, glede volilne agitacije (UL DVS, št. 130/20, z dne 13. novembra 1920).

296 Začasni poslovnik za ustavotvorno skupščino (UL DVS, št. 150/20, z dne 31. decembra 1920).

297 List policije v New Yorku je januarja 1921 objavil podatek o beograjski policiji, kjer je prišlo sto meščanov na enega orožnika. Tak količnik je bil

v Parizu 300, Londonu 350 in New Yorku 400. Kljub temu v Beogradu ni opaziti reda, kot je to v drugih mestih, je zapisal avtor. (Šta kažu Amerikanci o srpskoj policiji, Policija, 1-2, 1912, str. 87-88).

Henri Pozzi, francoski časnikar in diplomat, je leta 1933 izdal knjigo La guerre revient, v kateri je zelo kritično opisal razmere v Jugoslaviji, zlasti v Beogradu. Med drugim je zapisal, da je beograjsko orožništvo najštevilnejše v Evropi. Beograjsko sodišče ga je v odsotnosti obsodilo na dvajset let ječe, njegovo knjigo pa prepovedalo uvažati in prodajati pri nas (Sve su prostitutke bile Njemice, Mađarice, Rumunjkinje i Hrvatice!, Globus, Zagreb, 11. avgusta 1995, str. 50).

298 Slavko Kremenšek: Slovensko študentsko gibanje 1919-1941, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1972, str. 80.

299 Naredba deželne vlade za Slovenijo v sporazumu z delegacijo ministrstva za finance, z odsekom za prehrano Slovenije in z oddelkom ministrstva za trgovino in industrijo o omejitvi tihotapstva (UL DVS, št. 167/19, z dne 28. novembra 1919).

300 Naredba poverjeništva za notranje zadeve, dogovorno z ljubljanskim odsekom ministrstva za prehrano in obnovo dežel o ustanovitvi urada zoper navijalce cen, verižnike in tihotapce (UL DVS, št. 167/19, z dne 28. novembra 1919).

Ministrstvo za prehrano in obnovo dežel je bilo ustanovljeno 6. februarja 1919 z Uredbo o ustroju ministrstva za prehrano in obnovo dežel (UL DVS, št. 82/19, z dne 22. decembra 1919).

Malce podobno vlogo je imelo ministrstvo za novoosvobojene kraje, ki je bilo ustanovljeno 23. oktobra 1948 (Ukaz o ustanovitvi ministrstva za novoosvobojene kraje, UL FLRJ, št. 92/48, z dne 27. oktobra 1948). Skrbelo je za območje, ki je leta 1947 pripadlo Sloveniji oziroma Hrvaški. Ukinjeno je bilo 6. aprila 1951 (Ukaz o reorganizaciji vlade FLRJ, UL FLRJ, št. 18/51, z dne 7. aprila 1951).

Ukrepe zoper verižnike in navijalce cen v kraljevini bi se dalo v nekaj točkah primerjati z določbami Zakona o pobijanju nedovoljene spekulacije in gospodarske sabotaže (UL DFJ, št. 26/45, z dne 25. aprila 1945), ki je nehal veljati 1. julija 1951, ko je začel veljati kazenski zakonik (UL FLRJ, št. 13/51, z dne 9. marca 1951).

301 UL DVS, št. 47/20, z dne 16. aprila 1920 in št. 80/20, z dne 5. julija 1920.

302 Obsodbe (UL DVS, št. 33/20, z dne 10. marca 1920).

303 Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se ukinja urad zoper navijalce cen, verižnike in tihotapce (UL DVS, št. 39/21, z dne 15. aprila 1921).

304 Uredba o pridobitvi in izgubi državljanstva Kraljevine SHS z opcijo in prošnjo (UL DVS, št. 147/20, z dne 21. decembra 1920).

305 Uredba o postopanju pri pridobitvi in izgubi državljanstva Kraljevine SHS z opcijo in prošnjo (UL PUS, št. 122/21, z dne 7. oktobra 1921).

306 UL PUS, št. 25/21, z dne 9. marca 1921.

307 UL PUS, št. 115/22, z dne 8. novembra 1922.

308 Naredba deželne vlade za Slovenijo o varstvu umetnin (UL DVS, št. 64/21, z dne 14. junija 1921).

Nova slovenska oblast je leta 1948 sprejela podoben predpis, ki je vsebinsko združil obe področji; to je bil Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti v LR Sloveniji (UL LRS, št. 23/48, z dne 25. maja 1948). Zamenjal ga je Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti (UL LRS, št. 22/58, z dne 10. julija 1958). Obe področji so za tem ločili in najprej je izšel Zakon o varstvu kulturnih spomenikov v LR Sloveniji (UL LRS, št. 26/61, z dne 12. oktobra 1961), nato pa Zakon o varstvu narave (UL SRS, št. 7/70, z dne 4. marca 1970). Do ponovne združitve obeh področij je prišlo z uveljavitvijo Zakona o naravni in kulturni dediščini (UL SRS, št. 1/81, z dne 13. januarja 1981), ki s spremembami in dopolnitvami velja še danes.

309 Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 1995, str. 16.

310 Razglas (UL DVS, št. 31/21, z dne 25. marca 1921).

311 Razglas (UL PUS, št. 115/21, z dne 23. septembra 1921).

312 UL DVS, št. 85/21, z dne 23. julija 1921.

313 Naredba ministra za socialno politiko v sporazumu z ministrom za notranje zadeve, ministrom za zunanje zadeve, ministrom za vojsko in mornarico in ministrom za narodno zdravje o izdajanju potnih listov za prekmorske kraje (UL PUS, št. 97/21, z dne 16. avgusta 1921).

314 Razglas, da je prehod potnikov v inozemstvo prepovedan na vseh potih, razen po železnici (UL PUS, št. 97/21, z dne 16. avgusta 1921).

315 UL PUS, št. 21/22, z dne 8. marca 1922.

316 Pravilnik za izvrševanje zakona o izseljevanju (UL PUS, št. 97/22, z dne 18. septembra 1922).

317 Izkaz o celokupni statistiki izseljevanja iz Kraljevine SHS leta 1923 (UL LMO, št. 13/24, z dne 19. februarja 1924).

318 UL PUS, št. 127/21, z dne 22. oktobra 1922.

319 UL DVS, št. 17/20, z dne 7. februarja 1920.

320 Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o državnem računovodstvu z dne 6. 3. 1910 (UL PUS, št. 23/22, z dne 11. marca 1922).

321 Razglas o izdelavi hlač (UL PUS, št. 73/23, z dne 6. avgusta 1923).

322 Razglas o popravi vojaških čevljev (UL PUS, št. 101/23, z dne 3. novembra 1923).

323 Nabava drv (UL PUS, št. 104/23, z dne 16. novembra 1923).

Spomladi 1925 sta velika župana ljubljanske in mariborske oblasti določila, kako se opravi nabava brez javne dražbe, skladno s 13. točko 86. člena Zakona o državnem računovodstvu. O tem odloča 3-članska komisija, ki jo za vsak primer posebej določi veliki župan. Izdela komisijski zapisnik in predlaga tvrdko, ki naj bi opravila dobavo blaga, nato pa veliki župan izda odlok o nabavi.

AS, 61, 138. škatla, št. 101.

324 T. J.: Žandarmeriska podoficirska škola u Sremskoj Kamenici, Almanah Zaštita, Narodna jugoslovenska prosveta, Beograd 1936, str. 101–106.

325 UL DVS, št. 184/19, z dne 27. decembra 1919.

326 S podobnimi težavami so se ves čas srečevali tudi slovenski miličniki. Ker ni bilo ustreznih in zanesljivih podatkov te vrste, so leta 1988 opravili po izbranih enotah obširno raziskavo o miličnikovih opravilih. Ko so leta 1991 objavili delne rezultate, se je pokazalo, da je zunaj zakonskih določb približno 3,1 odstotka nalog, ki so jih tisto leto opravljali možje v modrih uniformah (Tomo Čas: Analiza dela postaj in oddelkov milice s splošnim delovnim področjem, Zbornik strokovno znanstvenih razprav, Višja šola za notranje zadeve v Ljubljani, decembra 1991, str. 123–131).

327 Prva leta po drugi svetovni vojni so lahko postali častniki milice tudi aktivni ali rezervni vojaški starešine. Obdržali so enak čin, kot so ga imeli prej v vojski, na začetku službovanja v milici pa so morali opraviti šolo za miličniške častnike.

Podčastnik milice je tudi lahko napredoval v častnika, če je opravil poseben izpit.

Oboje je določal Zakon o narodni milici (UL FLRJ, št. 101/46, z dne 17. decembra 1946, 43. člen), ki je veljal do leta 1956, ko je bil sprejet Zakon o organih za notranje zadeve (UL FLRJ, št. 30/56, z dne 18. julija 1956), ki ni več vseboval tovrstnih določb.

328 Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, IV. knjiga, Bibliografski zavod, Zagreb 1929, str. 1315.

329 UL PUS, št. 43/22, z dne 27. aprila 1922.

330 Zakon o narodni milici je določil, da sme miličnik uporabiti orožje, če drugače ne more: odbiti fizičnega napada na svojo osebo; zavarovati življenja državljanov; premagati nasilnega protipravnega odpora, na katerega naleti pri opravljanju pomembnega uradnega dejanja; preprečiti bega nevarnih zločincev kakor tudi pobega sumljivih oseb na državni meji in v obmejnem pasu; odbiti napada na državno in društveno premoženje ali objekt, ki mu je izročen v varstvo (14. člen).

331 Zakon o narodni milici je naštel osem pogojev za sprejem v službo: državljanstvo FLRJ; volilna pravica; starost nad 18 in do 30 let; telesno in umsko zdravje; odslužen vojaški rok; neoporečno vedenje; da ni bil obsojen za dejanja, ki so imela za posledico izgubo političnih in državljanskih pravic; da mu prejšnja služba ni prenehala po sodni ali disciplinski obsodbi (38. člen).

332 Začasni orožniki so bili približno isto, kar so bili v letih 1969-1993 rezervni miličniki, za tem pa pomožni policisti.

333 Zakon o narodni milici je določil tako hierarhijo: pripravnik, miličnik, nižji vodnik, vodnik, višji vodnik, zastavnik, podporočnik, poročnik, kapetan, major, podpolkovnik, polkovnik in general.

334 Konkurs (SVL, št. 38/19, z dne 1. oktobra 1919, str. 943-946) in Program predmeta prijemnog ispita za Nižu školu Vojne akademije (isto, str. 947-950).

Odločba o stopnji šol in tečajev (UL FLRJ, št. 18/52, z dne 5. aprila 1952) je med drugim določila, da ustreza izobrazbi popolne srednje splošne izobraževalne šole (gimnazije) tudi nižja šola vojaške akademije, če je trajala do dveh let in pol in je bil pogoj za vpis vsaj šest razredov srednje šole; za višjo šolsko izobrazbo se prizna nižja šola vojaške akademije, če je sprejemala gojence s popolno srednjo šolo, za fakultetno izobrazbo pa višja šola vojaške akademije.

335 Vesti, Policija, 21-22, 1920, str. 964.

336 Vesti, Policija, 23-24, 1920, str. 1052.

337 SL KBUDB, št. 43/30, z dne 12. decembra 1930.

338 Zakon o policiji iz leta 1998 je določil, da sme policist pri opravljanju nalog uporabiti strelno orožje samo, če ne more drugače: zavarovati življenja ljudi; preprečiti bega osebe, ki je zalotena pri kaznivem dejanju, za katero je po zakonu mogoče izreči kazen zapora osem let ali več; preprečiti bega osebi, kateri je odvzeta prostost, ali osebi, za katero je izdan nalog za odvzem prostosti, ker je storila kaznivo dejanje iz prejšnje alinee, če

je v nalogu za prijetje, privedbo oziroma spremljanje osebe izrecno določeno, da sme policist uporabiti strelno orožje, če bi taka oseba poskušala pobegniti; odvrniti napada na varovano osebo ali varovani objekt; odvrniti od sebe neposrednega protipravnega napada, s katerim je ogroženo njegovo življenje (52. člen).

339 UL PUS, št. 86/23, z dne 12. septembra 1923; popravki zakona so bili objavljeni v UL PUS, št. 88/23, z dne 18. septembra 1923; št. 93/23, z dne 5. oktobra 1923; št. 115/23, z dne 29. decembra 1923 in v UL LMO, št. 4/24, z dne 17. januarja 1924.

Zakon o izpremembi 234. člena Zakona o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih (UL LMO, št. 72/26, z dne 9. avgusta 1926).

Zakon o dopolnitvi 139. člena Zakona o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih (UL LMO, št. 85/29, z dne 10. julija 1929).

Zakon, s katerim se ukinja 234. člen Zakona o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih (UL LMO, št. 85/29, z dne 20. avgusta 1929).

Nadomestil ga je Zakon o uradnikih (SL KBUDB, št. 25/31, z dne 15. aprila 1931) in Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o uradnikih (SL KBUDB, št. 91/40, z dne 13. novembra 1940).

340 Ti predpisi so se večkrat spreminjali in dopolnjevali; samo leta 1931 je v slovenskem uradnem listu izšlo devet tovrstnih pravnih aktov.

341 Pravila orožniškega podpornega fonda (SL KBUDB, št. 32/31, z dne 22. maja 1931).

Pravila orožniškega podpornega sklada (SL KBUDB, št. 72/32, z dne 10. septembra 1932).

Izpremememba pravil orožniškega podpornega sklada (SL KBUDB, št. 41/35, z dne 22. maja 1935).

342 Uputstva za vršenje žandarmerijske službe, Policija, 1, 1919, str. 10–16 in 2, 1919, str. 17–24 (priloga).

343 Privremena pravila za vršenje žandarmerijske službe, Tisak kr. zem. tiskare u Zagrebu (brez letnice), ki so v Centralni pravosodni knjižnici v Ljubljani pod sign. št. 01358.

Slovenski miličniki so imeli prva pravila za opravljanje službe v srbohrvaščini in leta 1949 je izšel le njihov prvi del.

Nova pravila, izdana leta 1959 z obsežnim komentarjem, so bila prevedena v slovenščino.

Leta 1970 je izšel Pravilnik o opravljanju zadev službe javne varnosti, ki je bil prvikrat tudi objavljen (UL SFRJ, št. 34/70, z dne 6. avgusta 1970).

Z letom 1983 je slovenska milica dobila lasten Pravilnik za izvajanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve, ki sprva ni bil objavljen, kar se je zgodilo leta 1988 pod imenom Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve SR Slovenije (UL SRS, št. 44/88, z dne 23. decembra 1988).

344 AS, 68, ban 14-1, fascikel 1919-1921, št. 20381.

345 Žandarmerijski predpisi kot učni pripomoček za poskusne orožnike, vodje patrulj, kakor tudi za ostale orožnike, Zvezna tiskarna, Ljubljana 1924, poglavje Uredba o formaciji orožništva, str. 3-7.

346 Podobno je določil 11. člen Zakona o narodni milici in to so nekako povzemali tudi vsi poznejši zakoni o notranjih zadevah; podobno vsebino ima tudi 30. člen Zakona o policiji.

347 Notranje življenje in red v enotah milice so sprva urejali zvezni predpisi, prvi iz leta 1948 in drugi iz leta 1962. Za tem je to prišlo v pristojnost republik in RSNZ SR Slovenije je leta 1968 izdal Poslovnik postaje milice, nato pa dvoje Pravil postaje milice (1976 in 1982). Pravila postaje milice so marca 1990 zelo spremenili, nova Pravila policijske postaje so izšla leta 1995 in naslednje leto so doživela spremembe in dopolnitve.

Evidence, ki so jih po Pravilih postaje milice vodile enote milice, so leta 1993 začeli urejati skladno z določbami Zakona o evidencah s področja javne varnosti (UL RS, št. 32/93, z dne 17. junija 1993). Od sredine leta 1998 to ureja IV. poglavje Zakona o policiji.

348 Privremena pravila službe, Ministarstvo vojno i mornarice, Novi Sad 1919, ki so v Centralni pravosodni knjižnici v Ljubljani pod sign. št. 01643.

349 Isto kot opomba 348, točka 91, str. 355.

350 Razgovor s Francem Žvanom iz Dolenjskih Toplic, sinom tamkajšnjega orožnika Ivana Žvana.

Dne 20. junija 1942 je 5. bataljon Dolenjskega odreda napadel italijansko posadko, ki je varovala železniško vodno zajetje in črpalko nad vasjo Rožni dol, in brez izgub so zajeli moštvo in vse orožje (NOB na Slovenskem 1941-1945, Ljubljana 1983, str. 283).

Ta spomenik tehnične kulture je danes skoraj povsem uničen, ohranjena je strojna postaja in ob jezu so lepo vidni mejniki, ki so označevali območje železniške posesti.

351 Isto kot opomba 125, št. 75.

[352] Isto kot opomba 345, str. 44–47.

Tudi po letu 1945 so naši miličniki imeli podobne težave s srbskimi jezikovnimi vplivi. Besedo »narodna« milica so sprva dosledno uporabljali tudi v Sloveniji, šele po nekaj letih so jo poslovenili v »ljudsko«.

Najbolj celovit članek o strokovnem izrazoslovju v slovenski policiji se mi zdi tisti, ki ga je napisala nekdanja učiteljica slovenskega jezika in sedaj pomočnica ravnatelja Srednje policijske šole v Tacnu (Nevenka Tomović: Jezik v policiji, Razgledi, 27. maja 1998, str. 15–16). Njeno razmišljanje še bolj aktualizira vse večje vključevanje naše policije v (zahodno)evropske povezave, kar ne poteka brez (jezikovnih) posledic za naše može postave, zlasti vodilne.

[353] Pravilo žandarmeriske službe (SN KJ, št. 215/40, z dne 19. septembra 1940).

[354] Iz osebnega arhiva pokojnega orožnika Franca Vršca, ki mi ga je posodil njegov sin dr. Ernest Vršec iz Ljubljane.

[355] Na znanje (SVL, št. 14/19, z dne 3. maja 1919, str. 307–308).

[356] Isto kot opomba 171, št. 5058.

[357] Isto kot opomba 171, št. 4953 in 5586.

Oba navedena orožniška častnika slovenskega porekla nekako nista imela sreče z nadaljevanjem kariere v jugoslovanski državi. Josip Svetič je po imenovanju novega poveljstva V. orožniške brigade v Ljubljani nekaj časa ostal poveljnik bataljona, nato pa odšel v pozabo. Dne 20. januarja 1921 je deželna vlada za Slovenijo predlagala ministru za vojsko in mornarico, da ga odlikuje za njegove zasluge pri vodenju slovenskega orožništva po prevratu. Predlog so poslali v vednost tudi poveljniku vsega orožništva v Beograd in samemu Svetiču. Prej sta svoje mnenje o njem pisno podala Josip Pogačnik in Gregor Žerjav, oba pohvalno.

AS, 61, 1921, 68. škatla, št. 1045.

Oskar Vidic je bil rojen 1873 v Novem mestu, po končani kadetnici v Trstu je nastopil službo pehotnega častnika v 16. pešpolku v Bjelovaru. Od tam so ga premestili k 9. orožniškemu poveljstvu za Dalmacijo v Splitu in k 8. orožniškemu poveljstvu za Zgornjo Avstrijo v Linzu. Maja 1918 je bil premeščen v deželno orožniško poveljstvo št. 12 v Ljubljani in je postal namestnik deželnega orožniškega poveljnika za Kranjsko. Ob prevratu so ga 31. oktobra 1918 odstavili in 16. novembra istega leta spet sprejeli v isto poveljstvo. Dobro je shajal s prvim novim poveljnikom Dobrosavom Milenkovičem, njegov naslednik Dragoslav Dragić pa se je konec leta 1920 začel zanimati, zakaj je bil Vidic za šest dni razrešen dolžnosti v orožniš-

kem poveljstvu. O tem ni bilo nobenih pisnih dokumentov, Vidica pa so premestili na Sušak.

AS, 61, 1921, 69. škatla, št, 1914.

358 Isto kot opomba 174, št. 10016.

359 Oskar Huber in Dragoslav Dragić, Straža, 14. novembra 1923, str. 2.

360 Isto kot opomba 102, št. 40843.

Mirko Cvahte, kapetan 1. razreda, je bil do koroškega plebiscita komandir 5. orožniške čete v Velikovcu na Koroškem, ki je spadala v okvir 2. bataljona V. orožniške brigade. Od tam se je naše orožništvo umaknilo 5. novembra 1920 in navedeni častnik je postal komandir pripravljalne šole na Fužinah.

AS, 61, 1920, 66. škatla, št. 13068.

361 AS, 61, 1919, fascikel 12801-13150, št. 13094.

Dne 21. oktobra 1919 je poveljstvo V. orožniške brigade v Ljubljani poročalo poverjeništvu za notranje zadeve, da je v Sloveniji 1520 orožnikov, razporejenih v 10 četah, 26 vodih in na 306 postajah.

AS, 61, 72. škatla, št. 3445.

362 Isto kot opomba 102, št. 3914 in isto kot opomba 247, št. 3463.

363 Isto kot opomba 102, št. 13867.

364 Isto kot opomba 102, št. 23808.

365 Isto kot opomba 247, št. 2173 in 3122 ter ban 14-2, fascikel 1927-1931, št. 9446.

366 Isto kot opomba 247, št. 3576.

367 Isto kot opomba 10, št. 718/27.

368 SVL št. 9/30, z dne 7. marca 1930, str. 363-366.

369 Isto kot opomba 344, št. 28494/21.

370 Isto kot opomba 344, št. 17375/21.

371 Isto kot opomba 344, št. 35062/21.

372 Isto kot opomba 102, št. 42417.

373 Isto kot opomba 102, št. 401/22.

374 Isto kot opomba 373.

375 Isto kot opomba 102, št. 24634.

Omenim naj zaplet, ki je nastal v notranjem ministrstvu po preimenovanju milice v policijo, kot je določil Zakon o spremembi zakona o notranjih zadevah (UL RS, št. 4/92, z dne 25. januarja 1992). Nalagal je, da se izraz milica nadomesti z besedo policija »v ustreznem sklonu«. To je bilo mogoče razumeti tako, da je dovoljena zgolj samostalniška raba besede policija, in v tem pomenu smo na upravi policije izdelali seznam novih

imen policijskih enot v Sloveniji, da bi ga razposlali po vseh enotah. V poveljstvu slovenske policije pa je bila tudi profesorica slovenskega jezika, ki je temu nasprotovala in napisala seznam s pridevniško rabo besede policija, namesto »postaja policije« torej »policijska postaja« itd. Republiški podsekretar za upravne notranje zadeve Slavko Debelak, ki se je štel za avtorja omenjene zakonske spremembe, saj mi, v upravi policije, zanjo praktično nismo vedeli, je hotel njen predlog takoj ostro spodnesti, a se je minister Igor Bavčar opredelil za predlog omenjene slavistke in njegova beseda je zmagala.

376 Isto kot opomba 102, št. 11345/22.

377 Isto kot opomba 376.

378 Isto kot opomba 247, št. 5625 in 5942.

379 Isto kot opomba 247, št. 30706.

380 Raspored jedinica dravskog žandarmeriskog puka, Arhiv MNZ RS, fascikel Organizacija LM od 1945. leta.

381 AS, 68, ban 14-2, fascikel 1932-1935, št. 3391/32.

Leta 1948 je milica v Sloveniji štela 6162 mož, od katerih jih je bilo na splošnih postajah 1527, pri gasilski milici 61, pri gozdni milici 224, pri industrijsko-zavodski milici 2129, pazniška služba je zahtevala 381 mož in drugod je bilo 1679 miličnikov (šola, uprave milice, bataljon, začasno na delu v UDV...).

Oddelek za arhiv MNZ RS, Zgodovinske zbirke, Uprava narodne milice za Slovenijo 1947-1948.

382 Isto kot opomba 381, št. 6469.

383 AS, 68, ban 14-2, fascikel 1936-1939, št. 13369.

384 Isto kot opomba 383, št. 51/37.

Na te stalne patrulje so nekoliko spominjale krajevne pisarne, ki so jih v slovenski milici uvajali nekako od leta 1959 dalje. V prostorih nekdanje postaje, ki so jo ukinili, je ostal eden ali več mož v modri uniformi, ki je tam opravljal službo, vezan na najbližjo postajo. Izraz sam se je nekoliko ohranil z letom 1996, ko je bilo v Sloveniji namesto ukinjenih policijskih oddelkov in postaj uvedenih 51 policijskih pisarn, kjer občasno dežura policist.

385 Isto kot opomba 383, št. 5564/37.

386 Isto kot opomba 383, št. 12784/37.

387 Isto kot opomba 383, št. 860/38.

388 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1938, št. 21572/4.

389 Isto kot opomba 383, št. 13702/38.

390 Isto kot opomba 383, št. 16406/38.

391 Isto kot opomba 390.

392 Isto kot opomba 381, št. 17225/35. Seznam območij policijskih enot v Sloveniji je bil objavljen šele leta 1999, in sicer z Odredbo o območjih in sedežih policijskih postaj, Ur. list RS, št. 55/99, z dne 9. julija 1999.

393 Isto kot opomba 46, str. 48.

394 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1936, št. 19359.

395 V slovenskem osrednjem arhivu sta ohranjena učna načrta za pripravniško in patruljno šolo (opomba 247, št. 4095).

396 Uredba, kako je izvajati pouk pri orožništvu (UL KBUDB, št. 9/36, z dne 29. januarja 1936).

397 Isto kot opomba 102, št. 234 in 47031/23.

398 Milan Mizler: Žandarmerijske škole, Policija, 7-8, 1922, str. 324-328.

399 Isto kot opomba 247, št. 24239.

400 Program za izvođenje nastave u žandarmeriskim pripremnim školama (SVL, št. 6/32, z dne 26. februarja 1932, priloga, str. 1-3).

401 Program za izvođenje nastave u žandarmeriskim školama za vođe patrole (SVL, št. 6/32, z dne 26. februarja 1932, priloga, str. 8-11).

402 Isto kot opomba 247, št. 3819.

403 Isto kot opomba 247, št. 4085.

404 Isto kot opomba 247, št. 7050.

405 Isto kot opomba 381, št. 14681.

406 Isto kot opomba 10, št. 3645.

407 Isto kot opomba 354.

To je s posebno depešo 28. avgusta 1920 zahteval osrednji orožniški poveljnik, ki je tudi določil višino dnevnice: 40 dinarjev za gojenca in 200 dinarjev za častnika. Sodelovali bodo v pogonu za albanskimi tolpami. Naslednji dan je v Skopje z vlakom odpotovalo 51 naših fantov, med njimi je bil tudi Franc Vršec.

AS, 61, 1920, 58. škatla, št. 9064.

Po sklenitvi rapalske mirovne pogodbe med našo in italijansko kraljevino se je začela italijanska vojska umikati z delov našega ozemlja v okolici Logatca, tudi karabinjerji. Dne 26. februarja 1921 je moštvo orožniške šole iz Ljubljane na hitro odpotovalo v Logatec, kjer so ga razmestili po dotedanjih karabinjerskih postajah. Vodil jih je kapetan Mirko Cvahte in v svojem poročilu je napisal, da so Italijani prostore postaj zapustili v »popolnem neredu«.

AS, 61, 1921, 70. škatla, št. 2398 in 2405.

Dne 26. marca 1921 so v Logatcu vzpostavili 3. vod 3. čete 1. bataljona V. orožniške brigade in gojenci so se lahko vrnili v učilnice. Istotam je začelo delovati tudi okrajno glavarstvo in opuščena je bila politična izpostava v Cerknici, postopoma pa tudi začasna vojaška uprava, ki so jo poimenovali Zahodni odsek v Logatcu.

AS, 61, 1920, 66. škatla, št. 13178.

Nekoliko podobno rezervo je prvo desetletje po drugi svetovni vojni pomenila miličniška šola. To je najprej uredila Uredba o srednji strokovni šoli za notranje zadeve (UL LRS, št. 20/60, z dne 16. junija 1960, 23. člen), po letu 1972 pa je vsakokraten republiški zakon o notranjih zadevah določal, da se v posebno enoto milice vključujejo v prvi vrsti miličniki s postaj in oddelkov. To je veljalo do leta 1998, ko je Zakon o policiji to področje prepustil v pristojnost generalnega direktorja policije (13. člen).

[408] AS, 68, ban 13-6, 1938, fascikel 1-9000, št. 8076.

[409] Vesti, Policija, 5-6, 1920, str. 275.

[410] Žandarmeriska podoficirska škola u Kamenici, Policija, 15-18, 1920, str. 660-663.

[411] Milan Mizler: Kriminalni muzej za žandarmeriju, Policija, 13-14, 1927, str. 558-565.

[412] Program za izvođenje nastave u žandarmeriskoj podoficirskoj školi (SVL, št. 6/32, z dne 26. februarja 1932, priloga, str. 4-7).

[413] Učbenik mi je posodil Zoran Milanović, vnuk orožnika Doke Milanovića, doma iz Bosne in Hercegovine, ki je služboval v Sloveniji in umrl pozimi 1996 v Ljubljani. Zoran se je poleti 1996 potegoval za ljubljanskega župana.

[414] Posodil mi ga je Franc Robič iz Kranjske gore, sin pokojnega orožnika Ivana Robiča.

[415] Z odločbo vlade FLRJ je bila leta 1952 ta šola uvrščena v skupino izobrazbe dveh razredov nepopolne srednje splošne izobraževalne šole (gimnazije), če je orožnik končal osnovno šolo in ni imel izpita za aktivnega narednika, sicer pa v skupino nepopolne srednje splošne izobraževalne šole (gimnazije) (Odločba o stopnji šol in tečajev, UL FLRJ, št. 18/52, z dne 5. aprila 1952).

[416] Policija, 1-2, 1920, str. 32-33.

[417] Program i pravilo za polaganje oficirskih ispita i za prelaz u struku u žandarmeriji (SVL, št. 30/30, z dne 6. avgusta 1930, priloga, str. 1-9; pomotoma je označeno kot priloga k št. 30).

Kralj je marca 1933 izdal Uredbu o polaganju ispita za činove oficira u žandarmeriji i za prelaz u žandarmeriju (SVL, št. 13/33, z dne 8. aprila 1933, priloga, str. 1-4).

Na tej podlagi je minister za vojsko in mornarico izdal Program i pravilo za polaganje ispita za činove oficira u žandarmeriji i za prelaz u žandarmeriju (SVL, št. 13/33, z dne 8. aprila 1933, priloga, str. 5-16); do konca obstoja države so bile štiri spremembe in dopolnitve (SVL, št. 2/36, z dne 15. januarja 1936, str. 92-100, št. 6/36, z dne 17. februarja 1936, str. 277, št. 9/37, z dne 27. marca 1937, str. 339-343 in št. 29/38, z dne 22. oktobra 1938, str. 1554).

418 Pravilnik za izvođenje pripremne službe oficira drugih rodova vojske u žandarmeriji (SVL, št. 9/31, z dne 28. februarja 1931, str. 349-355).

419 Ispit gg. oficira za prevod u žandarmeriju, Žandarmeriski vesnik, 11, 1938, str. 688-693.

420 Obe knjigi mi je posodil Jože Vidic, doktor veterinarske medicine in poznan slovenski policijski strokovnjak s področja kinologije. V izvirniku imata deli naslov Pas u potražnoj službi in Dresiranje pasa.

421 Milan Mizler: Položaj i dužnosti žandarma u službi, Policija, 3-4, 1920, str. 97-102.

422 T. J.: Nekoliko napomena o važnosti skijanja, Žandarmeriski vesnik, 12, 1931, str. 733-738.

423 Isto kot opomba 10, št. 13131/29.

424 Vlad. M. Cvijanović: Smučarstvo u žandarmeriji, Žandarmeriski vesnik, 5, 1938, str. 257-260.

425 Karol Šinkovec: Nega i čuvanje smučarske opreme, Žandarmeriski vesnik, 1, 1940, str. 44-53.

426 Bog. Rorman: Praktične žandarmeriske vežbe na smučama, Žandarmeriski vesnik, 1, 1941, str. 12-17.

427 Isto kot opomba 414.

428 Namesnici kraljevske vlasti..., Policija, 19-20, 1934, str. 909-911.

429 Isto kot opomba 414.

430 SVL, št. 29/21, z dne 6. avgusta 1921, str. 1670-1678.

431 Isto kot opomba 430, str. 1684-1696.

432 Naredba ministra vojnog i mornarice za 18. avgust 1923 godine (SVL, št. 39/23, z dne 24. avgusta 1923, str. 1601-1602).

433 Uredba o unapređivanju oficira u žandarmeriji (SVL, št. 58/24, z dne 13. decembra 1924, str. 2375-2376).

434 UL PUS, št. 96/23, z dne 17. oktobra 1923.

Zakon o ustroju vojske in mornarice (UL KBUDB, št. 42/30, z dne 22. marca 1930).

Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o ustroju vojske in mornarice (SL KBUDB, št. 2/32, z dne 8. januarja 1932).

435 Isto kot opomba 102, št. 19851.

436 Isto kot opomba 435.

Nato je minister za vojsko in mornarico izdal Program i pravilo za polaganje ispita za čin žandarmeriskog narednika-vodnika (SVL, št. 5/31, z dne 2. februarja 1931, str. 175-180).

Program i pravilo za polaganje ispita za čin žandarmeriskog narednika-vodnika 3. klase (SVL, št. 23/39, z dne 9. julija 1939, str. 1302-1309 ter št. 46/40, z dne 7. decembra 1940, str. 2920-2921).

437 Isto kot opomba 247, št. 12639.

438 Gradivo mi je posodila Ljuba Radatović iz Ljubljane, hči pokojnega orožnika Alojzija Čuša.

439 Naredba, Žandarmeriski vesnik, 1, 1926, str. 4.

440 Naredba, Žandarmeriski vesnik, 1, 1926, str. 5-6.

441 Propis za uređivanje i administriranje časopisa Žandarmeriski vesnik, Žandarmeriski vesnik, 1, 1927, str. 72-74, 2, 1927, str. 125-126 in 4, 1927, str. 219-221.

442 Izvirno ime mesečnika je bilo Žandarmeriski vesnik.

V NUK-u ga hranijo pod sign. št. 209634. Manjkata cela letnika 1930 in 1932, v letniku 1931 št. 4 in 5 ter št. 1, 2 in 5 v letniku 1933. Celoten letnik 1932 je v knjižnici MNZ RS.

443 V času FLRJ oz. SFRJ je v Beogradu izhajal tako imenovani zvezni resorni časopis Narodna milicija in nato revija 13. maj. Vsi sestavki v obeh publikacijah so izhajali izključno v srbohrvaškem jeziku in v latinici, nikakor pa ne v slovenščini ali makedonščini.

444 Opozarjam, Žandarmeriski vesnik, 9, 1937, str. 375.

445 Dr. Tone Zupančič: Ukrenitev pripora po zakoniku o sodnem kazenskem postopanju Kraljevine Jugoslavije, Žandarmeriski vesnik, 11, 1932, str. 684-690.

446 Jožef Žagar: Čuvanje na smrt osuđenih lica uoči vešanja, Žandarmeriski vesnik, 4, 1937, str. 207-210.

447 Jožef Žagar: Upotreba električne svetiljke u žandarmeriji, Žandarmeriski vesnik, 11, 1937, str. 644-647.

448 So v NUK-u pod sign. št. 240809.

[449] Maja 1993 je slovensko notranje ministrstvo začelo izdajati revijo Policija, ki je ugasnila z letom 1995; skupno je izšlo petnajst številk, od teh so bile štiri dvojne in ena trojna.

[450] V NUK-u je le nekaj številk, ki niso urejene in so brez signaturne oznake.

[451] Međunarodni zavod za privatnu informativnu službu, Policija, 11-12, 1927, str. 509.

[452] Vodeno oružje, Kriminalna biblioteka, 21, 1930, str. 510.

[453] Novine u bečkoj policiji, Kriminalna biblioteka, 21, 1930, str. 510.

[454] Oklopi njujorške policije, Kriminalna biblioteka, 2, 1932, str. 48.

[455] Fond za podizanje spomenika i održavanje grobova poginulim i umrlim žandarmima, Policija, 15-16, 1924, str. 628. Izvirno se je publikacija imenovala Žandarmeriski kalendar.

[456] Vesti, Policija, 21-22, 1920, str. 965.

[457] Isto kot opomba 247, št. 4095.

[458] Isto kot opomba 457.

[459] Državni zbor Republike Slovenije je 19. julija 1996 sprejel Akt o nasledstvu Konvencije o mirnem reševanju mednarodnih sporov, sklenjene v Haagu 29. julija 1899 (UL RS - Mednarodne pogodbe, št. 12/96, z dne 23. avgusta 1996), ki vsebuje slovenski prevod te mednarodne pogodbe.

[460] Dr. Lev Pitamic: Anton M. Petrinčič: »Zveza narodov«, Slovenski pravnik, 5-8, 1920, str. 217-218.

[461] Pesniško zbirko mi je posodil nekdanji orožnik Janez Čadež iz Podbrezja, čigar službeno pot opisujem pozneje.

[462] Pisac i pesnik, Žandarmeriski vesnik, 5, 1940, str. 307.

[463] Nikola Vujčić: Potreba osnivanja staničnih biblioteka, Žandarmeriski vesnik, 2, 1932, str. 115-117.

[464] Almanah Zaštita, Narodna jugoslovenska prosveta, Beograd 1936, str. 144.

[465] Uredba o vojnoj disciplini od 20. 11. 1914 (SVL, št. 20/19, z dne 14. junija 1919, str. 439-456).

Po drugi svetovni vojni so to področje za milico sprva uredile slovenske oblasti same; notranji minister Zoran Polič je namreč podpisal Uredbo o disciplinski odgovornosti pripadnikov narodne milice (UL SNOS in NVS, št. 37/45, z dne 22. septembra 1945). V Beogradu pa so to vejo službe javne varnosti vse bolj jemali v svojo pristojnost in zvezna vlada je izdala Uredbo o disciplini v narodni milici (UL FLRJ, št. 21/47, z dne 14. marca 1947).

[466] Uredba o vojaški disciplini (UL LMO, št. 8/24, z dne 1. februarja 1924).

[467] Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o ženitvi častnikov, podčastnikov, kaplarov in redovov, z dne 24. 12. 1901 (UL PUS, št. 39/22, z dne 21. aprila 1922).

[468] Uredba o ženidbi oficira, podoficira, mornaričkih vođa, mornara I. klase, kaplara, mornara II. klase i redova, vojnih činovnika i činovnika građanskog reda na službi u Vojsci i Mornarici (SVL, št. 54/23, z dne novembra 1923, str. 2230-2234).

[469] Uredba o ženidbi žandarmeriskih oficira, oficira drugih rodova vojske i struka na službi u žandarmeriji, vojnih činovnika, žandarmeriskih podoficira, žandarmeriskih kaplara i žandarma (SVL, št. 8/31, z dne 20. februarja 1931, str. 292-294).

[470] Uredba o ženitvi častnikov, vojaških uradnikov, podčastnikov, kaplarjev in redovov (mornarjev) pri vojski, mornarici, obmejni četi in orožništvu (SL KBUDB, št. 6/35, z dne 19. januarja 1935).

[471] SVL, št. 44/36, z dne 18. decembra 1936, str. 2611-2612.

[472] SVL, št. 17/37, z dne 22. maja 1937, str. 609-610, in št. 28/37, z dne 9. septembra 1937, str. 1157-1158.

[473] SL KBUDB, št. 31/37, z dne 17. aprila 1937, 42. člen.

Minister za notranje zadeve FLRJ je 2. februarja 1949 izdal Pravilnik o sklepanju zakona pripadnikov narodne milice, ki je določil, da morajo vsi miličniki pred sklenitvijo zakonske zveze dobiti dovoljenje od pristojnega starešine. Miličniki in podčastniki so morali v tej službi delati najmanj tri leta, zastavniki in podporočniki pa so morali dopolniti 25 let starosti, preden so sploh lahko prosili za tako dovoljenje. Kršitev je pomenila odgovornost po uredbi o disciplini v milici (Zbirka predpisov, III. knjiga, MNZ FLRJ, Beograd (brez letnice izdaje), str. 127-128, v slovenščini).

[474] Isto kot opomba 413.

[475] Isto kot opomba 383, št. 1656/36.

[476] AS, 68, ban 13-5, 1937, fascikel 16001-0, št. 29737.

[477] Isto kot opomba 383, št. 20866.

[478] Isto kot opomba 383, št. 5380/37.

[479] Uredba o ocenjivanju oficira i vojnih činovnika u žandarmeriji (SVL, št. 30/35, z dne 14. avgusta 1935, str. 1217-1222).

[480] Pravilo za ocenjivanje žandarmeriskih podoficira, kaplara i žandarma, Žandarmeriski vesnik, 9, 1936, str. 566-572.

[481] Isto kot opomba 102, ovoj 14669, št. 56.

[482] Isto kot opomba 481.

[483] Isto kot opomba 481, št. 5819.

[484] Isto kot opomba 102, št. 4356.

[485] Isto kot opomba 481, št. 3429.

[486] Isto kot opomba 481, ovoj 14669.

V oceni so mišljeni dogodki v Domžalah 12. maja, v Komendi 16. maja in v Šenčurju 23. maja 1932. V teh krajih je prišlo do demonstracij pristašev Slovenske ljudske stranke (SLS). V Šenčurju je hotel poslanec Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD) Janko Barle, sicer župnik pri Sv. Jakobu v Ljubljani, organizirati shod, a je SLS sklenila, da ga bo preprečila. Njeni pristaši so tistega dne napadli kordon orožnikov, ki je branil dostop v župnišče, kjer je bil navedeni poslanec. Možje postave so streljali v zrak in razgnali množico, prijeli pa so nad sto udeležencev protesta (isto kot opomba 50, str. 656-657 in Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem 1868-1980, DE, Ljubljana 1981, str. 113).

[487] Uredba o odeči žandarmerije (SVL, št. 17/22, z dne 4. maja 1922, str. 746-762).

[488] Uredba o odeči žandarmerije (SVL, št. 17/35, z dne 2. maja 1935, str. 731-752).

[489] Naređenje (SVL, št. 12/37, z dne 17. aprila 1937, str. 435-436).

[490] Uredba o odeči žandarmerije (SVL, št. 40/39, z dne 9. novembra 1939, priloga, str. 1-21).

[491] Naređenje (SVL, št. 3/40, z dne 26. januarja 1940, str. 159-162) in Naređenje (SVL, št. 9/40, z dne 9. marca 1940, str. 666).

[492] Pravilnik za izvršenje odredaba Zakona o žandarmeriji (SVL, št. 12/31, z dne 23. marca 1931, str. 498-504).

[493] Uredba o volitvi v občinska zastopstva v Sloveniji (UL DVS, št. 71/20, z dne 8. junija 1920, 2. člen).

[494] Uredba o izpremembah in dopolnitvah uredbe o volitvi v občinska zastopstva v Sloveniji (UL DVS, št. 20/21, z dne 26. februarja 1921).

[495] UL PUS, št. 31/22, z dne 1. aprila 1922.

[496] Isto kot opomba 55.

Poveljstvo dravske divizijske oblasti je 30. avgusta 1921 poročalo oddelku za notranje zadeve pokrajinske uprave za Slovenijo o orožnikih na postaji v Podgorici, Dobrepolje. Vir je bil tamkajšnji učitelj Karol Filipič.

Vse moštvo venomer kritizira vlado, njen ustroj, sokolstvo in ne zna brzdati svojega jezika. Treba bi jih bilo premestiti in postaviti objektivno moštvo, tem bolj za dobrepoljsko dolino, ki je poznana kot zelo »Šušteršičevo-habsburško gnezdo«. Iz oddelka so spis poslali na poveljstvo V. orožniške brigade in od tam so 13. septembra odgovorili, da je preiskava proti

orožnikom v teku. Dne 10. oktobra 1921 je to poveljstvo poslalo oddelku obširno poročilo, ki je bilo v korist postajnega moštva in v škodo učitelja Filipiča: Ker vladajo na okolišu postaje strastna politična nasprotja, bo imel vsak orožnik te postaje »jako težko stališče, ker bode v danem slučaju eden ali drugi prenapetež ene obstoječe stranke smatral tudi najobjektivnejše postopanje orožnikov kot pristranost proti svoji ali v prid nasprotne stranke«. Pač pa so orožniki ravnali nepravilno, ker so v javnih lokalih razpravljali o političnih zadevah s civilisti in vpričo civilov kritizirali obstoječe razmere. Zato so moštvo premestili in ukrepali po uredbi o vojaški disciplini. Zaprosili so višji šolski svet v Ljubljani, da vpliva na učitelja Filipiča, naj ne napada orožnikov.

Dne 19. novembra 1921 so se župani občin Videm, Podgorica in Kozapolje pritožili poveljniku V. orožniške brigade zaradi premestitve komandirja postaje Ignacija Dobnikarja v Koprivnik in prosili, naj pride nazaj v Podgorico. Poveljnik je 23. novembra 1921 pisal odelku za notranje zadeve, da je premestitev stražmojstra na mestu, ne vedo pa, kaj je bilo ukrenjeno proti učitelju Filipiču. Uradnik v tem oddelku je 20. marca 1922 pod spis napisal, da je zoper učitelja uvedena predpreiskava, ki še ni končana.

AS, 61, 1921, 98. škatla, št. pov. 1780.

Jeseni 1921 so se nekateri prebivalci dobrepoljske doline pritoževali, da orožniki postaje v Podgorici ne marajo včlanjevati svojih otrok v telovadno društvo Sokol, kar velja tudi za moštvo samo. Zato se je poveljstvo V. orožniške brigade 25. januarja 1922 pisno obrnilo na pokrajinsko upravo za Slovenijo in zaprosilo za stališče do članstva orožnikov v društvu Sokol. Začasna pravila (vojaške) službe tega ne določajo povsem jasno, kajti 410. točka I. dela teh pravil pravi: »Častniki, podčastniki, kaplarji in vojaki stalnega sestava ne smejo biti ali postati člani v kakršnemkoli političnem društvu niti sodelovati na političnih ali demonstrativnih shodih. V drugih društvih, kot so znanstvena, strelske družine, društvo kolo jezdecev, kolesarska, lovska, Sv. Save, Rdečega križa in druga humanitarna društva, ki nimajo nikakršnega političnega značaja, so lahko člani brez vsakršnega vnaprejšnjega dovoljenja.«

Iz pokrajinske uprave so dopis odstopili oddelku za notranje zadeve in tam je dr. Stare z roko pripisal na rob, da bi orožniki lahko postali podporni, ne pa tudi aktivni člani Sokola. Drugi uradnik je prav tako z roko pripisal, da bi včlanjevanje orožnikov v Sokol povzročilo pri časnikih in političnih strankah nezaupanje v to službo in njeno objektivnost, prav

slednja pa je doslej olajševala delo orožnikov; tudi druge politične stranke bi želele vabiti orožnike v svoje telovadne organizacije in jih tako siliti v kolotok političnih stremljenj, kar ne bi bilo v korist službe.

Dne 2. aprila 1922 so iz oddelka za notranje zadeve odpisali poveljstvu V. orožniške brigade, in sicer tako, da je mogoče sklepati, da orožniki niso smeli vstopati v telovadna društva Sokol. Pred končno odločitvijo o tem pa je bilo treba upoštevati politične razmere in napete medstrankarske odnose v Sloveniji.

AS, 61, 1922, 99. škatla, št. pov. 441/IV.

497 UL LMO, št. 76/29, z dne 23. julija 1929; popravka v UL LMO, št. 82/29, z dne 8. avgusta 1929 in v SL KBUDB, št. 39/34, z dne 16. maja 1934.

Zakon o izpremembi 102. člena zakona o notranji upravi (UL LMO, št. 76/29, z dne 23. julija 1929).

Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o notranji upravi (UL DB, št. 104/29, z dne 19. oktobra 1929).

Zakon o izpremembi in dopolnitvi zakona o notranji upravi (SL KBUDB, št. 22/30, z dne 30. avgusta 1930).

Zakon o izpremembi in dopolnitvi zakona o notranji upravi (SL KBUDB, št. 37/30, z dne 15. novembra 1930).

Uredba o spremembi zakona o notranji upravi (SL KBUDB, št. 2/41, z dne 4. januarja 1941).

498 Uvedba gregorijanskega koledarja v Srbiji (UL NVSHS v Ljubljani, št. 39/19, z dne 20. januarja 1919).

499 Dan duhov je osem tednov po veliki noči, ko je po verovanju kristjanov prišel sv. duh v Jezusove apostole; to pomeni, da se ta praznik koledarsko spreminja, odvisno od velikonočnih slovesnosti. Dan duhov je katoliška Sv. trojica.

500 Slava žandarmerije, Žandarmeriski vesnik, 6, 1932, str. 321-334.

Po končani drugi svetovni vojni so v Sloveniji proslavljali 17. oktober kot dan milice, ki je bil spomin na 17. 10. 1941, ko je izšel odlok o ustanovitvi narodne zaščite. V Beogradu so ta dan kmalu pomaknili na 20. oktober, ko so leta 1941 tam začele delovati narodne straže.

Leta 1964 je temeljni zakon o službi notranjih zadev določil 13. maj kot skupni praznik organov za notranje zadeve, v spomin na 13. 5. 1944, ko je bil ustanovljen Oddelek za zaščito naroda (OZNA).

Slovenska vlada je sprejela Sklep o določitvi dneva slovenske policije (UL RS, št. 28/92, z dne 10. julija 1992), s katerim je za ta dan določila 27.

junij, v spomin na obrambno delovanje slovenske policije ob posegu JLA v Sloveniji, ki se je začel dan poprej leta 1991.

[501] Žandarmeriska slava po pukovima, Žandarmeriski vesnik, 6, 1936, str. 329.

[502] Žandarmeriska slava po pukovima i u Žandarmeriskoj podoficirskoj školi, Žandarmeriski vesnik, 7, 1937, str. 396-398.

[503] AS, 68, ban 13-4, fascikel 1939.

[504] SL KBUDB, št. 11/41, z dne 5. februarja 1941.

To je slovenski republiški sekretar za notranje zadeve leta 1974 uredil z internim pravilnikom, ki je bil naslednje leto objavljen (Pravilnik o priznanjih in pohvalah v organih za notranje zadeve, UL SRS, št. 24/75, z dne 20. oktobra 1975). Nadomestila ga je Uredba o priznanjih organov za notranje zadeve (UL SRS, št. 25/81, z dne 24. avgusta 1981), v samostojni Sloveniji pa je izšla Uredba o priznanjih organov za notranje zadeve (UL RS, št. 11/91, z dne 30. avgusta 1991).

[505] Uredba o zastavama naše vojske (SVL, št. 42/20, z dne 29. oktobra 1920, str. 2080-2084).

[506] Zakon o izročitvi novih zastav pešadijskim in konjeniškim polkom in komandi žandarmerije (SL KBUDB, št. 26/30, z dne 19. septembra 1930).

[507] Izveštaj sa godišnje skupštine Udruženja penzionisanih žandarma, Žandarmeriski vesnik, 5, 1936, str. 315. Predsednik tega društva je postal Vukomar Vasović.

Društvo orožniških upokojencev za Slovenijo v Ljubljani je delovalo kot socialno, stanovsko društvo. Vzdrževalo se je zlasti s članarino. Ta očitno ni več ustrezala in 22. aprila 1920 je društvo zaprosilo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, da bi jo smeli zvišati. Prošnjo so poslali na poverjeništvo za notranje zadeve in od tam so 27. aprila 1920 odgovorili, da zvišanje članarine ni mogoče brez sklepa občnega zbora o spremembi pravil. Od 21. aprila dalje so bili pri nas vsi shodi prepovedani, kajti železničarji so prestrašili oblast. Izjeme je dovolil le poverjenik za notranje zadeve in zato je društvu predlagal, da bi društvo imelo občni zbor glede spremembe pravil in višine članarine 9. maja 1920.

AS, 61, 1920, 47. škatla, št. 4020 in 4131.

Člani društva so sodelovali na shodih, ki so jih organizirali upokojenci drugih strok. Tako je bilo na protestnem shodu 23. marca 1924 v Mestnem domu v Ljubljani, ki ga je priredilo društvo upokojencev južne železnice, in 27. oktobra 1924, ko so istotam zborovali državni upokojenci.

AS, 68, ban 13-5, fascikel 1924, št. 7938 in 27393.

[508] AS, 61, 1919, fascikel 2401-2800.
[509] Isto kot opomba 508, št. 2693.
[510] Isto kot opomba 508, št. 2622.
[511] AS, 61, 1919, fascikel 11201-11800, št. 11203.
[512] Isto kot opomba 278, št. 9249.
[513] Isto kot opomba 344, št. 14752.
[514] Isto kot opomba 513.
[515] Isto kot opomba 344, št. 31151/21.
[516] Isto kot opomba 344, št. 9345.
[517] Isto kot opomba 102, št. 12944.
[518] Naredba celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani o pravici občin do posega po stanovanjih (UL NVSHS v Ljubljani, št. 40/19, z dne 22. januarja 1919).
[519] UL DVS, št. 122/19, z dne 23. julija 1919.
[520] Isto kot opomba 344, št. 17451/21.
[521] AS, 61, 1920, 39. škatla, št. 136.

Naredba o zaposlovanju invalidov je bila objavljena v UL NVSHS v Ljubljani, št. 12/18, z dne 23. novembra 1918.

[522] Vesti, Policija, 4-5, 1919, str. 175.
[523] Vesti, Policija, 9-12, 1920, str. 511.
[524] Nevolje avstrijskih policajaca, Policija, 9-12, 1920, str. 485-486.
[525] UL DVS, št. 24/21, z dne 7. marca 1921.
[526] Pravilnik za izvršenje uredbe o žandarmeriskom penzionom fondu (SVL, št. 28/21, z dne 30. julija 1921, str. 1626-1636).
[527] Zakon o orožniškem pokojninskem fondu (UL PUS, št. 43/22, z dne 27. aprila 1922).
[528] UL PUS, št. 27/22, z dne 21. marca 1922.
[529] UL PUS, št. 97/21, z dne 16. avgusta 1921.
[530] UL PUS, št. 5/22, z dne 18. januarja 1922.
[531] Razglas o pobijanju draginje (UL PUS, št. 17/22, z dne 23. februarja 1922).
[532] Razglas okrajnega sodišča v Škofji Loki (UL LMO, št. 60/25, z dne 27. junija 1925).
[533] Dnevne vesti, Jugoslavija, 28. aprila 1922, str. 3.
[534] Davkoplačevalec in orožnik, isto kot opomba 533.
[535] Isto kot opomba 111, št. 32564.
[536] Sklad se je v izvirniku imenoval Kriegssammlungsstiftung.
[537] Isto kot opomba 344, št. 25358/21.

[538] Isto kot opomba 339.

[539] Isto kot opomba 434.

[540] UL LMO, št. 1/24, z dne 7. januarja 1924.

[541] Naredba o spremembi 78. člena Zakona o orožništvu (SL KBUDB, št. 44/36, z dne 30. maja 1936).

[542] Isto kot opomba 473, 94. člen.

[543] Uredba o zvišanju plač pripravnih orožnikov (SL KBUDB, št. 38/38, z dne 11. maja 1938).

[544] Uredba o pogojih, ob katerih pridobijo in izgube orožniki pravico do osebne in rodbinske doklade (SL KBUDB, št. 48/38, z dne 15. junija 1938).

[545] Izjava gospodina Ministra unutrašnjih poslova pred Narodnom Skupštinom, Policija, 5-6, 1936, str. 228.

[546] Ekspoze o resoru ministarstva unutrašnjih poslova, Policija, 5-6, 1937, str. 225-228.

Dne 10. decembra 1997 smo imeli v Izobraževalnem centru v Tacnu redno sejo Izvršnega odbora zveze klubov Maksa Perca Slovenije in državna podsekretarja Vinko Gorenak ter Marko Pogorevc sta predstavila nekaj aktualnih dogodkov v notranjem resorju; prvi je med drugim povedal, da so tisto leto porabili približno 21.000 ameriških dolarjev za posameznega slovenskega policista (Pavle Čelik: Ugasla zvezda, Borec, Ljubljana 1998, str. 168 in 231).

[547] Zbornik zakona i propisa za žandarme, izdanje IV. žandarmeriske brigade, Zagreb 1921, str. 153-162; je v NUK-u pod sign. št. 50414.

[548] Pravilo oficirske zadruge (SVL, št. 37/21, z dne 24. septembra 1921, str. 2018-2042).

[549] Pravilnik o kreditovanju članova Oficirske zadruge (SVL, št. 3/22, z dne 26. januarja 1922, str. 129-132).

[550] Isto kot opomba 341.

[551] UL KBUDB, št. 72/32, z dne 10. septembra 1932.

[552] SL KBUDB, št. 41/35, z dne 22. maja 1935.

[553] Javna zahvala, Žandarmeriski vesnik, 3, 1935, str. 185, in 8, 1935, str. 521.

Rudnik Mežica je bil v sestavi The Central European Mines Limited.

[554] Žandarmeriski vesnik, 1, 1936, str. 57.

[555] UL DVS, št. 147/21, z dne 12. decembra 1921.

[556] Naređenje (SVL, št. 45/21, z dne 3. novembra 1921, str. 2382-2384).

[557] Isto kot opomba 383, št. 19932/39.

[558] Isto kot opomba 557.

559 Jelka Melik: Kazensko materialno pravo na Slovenskem od 1852 do 1930, Arhivi, 1-2, 1991, str. 24-27.

560 Ukaz (UL DVS, št. 114/19, z dne 1. julija 1919).

561 Naredba (UL DVS, št. 54/21, z dne 20. maja 1921).

562 Minister za pravosodje je v Naredbi o izvršitvi ukaza ministrskega sveta, z dne 25. 2. 1919 (UL DVS, št. 114/19, z dne 1. julija 1919) pojasnil, da je robija isto kot težka ječa oziroma strogi zapor po avstrijskem kazenskem pravu, taler pa je pet dinarjev in pet par.

Po letu 1945 je Slovenija poznala le enoten pojem kaznivih dejanj, kamor bi se dalo uvrstiti nekdanja hudodelstva in prekrške iz cesarskih časov oziroma hudodelstva in pregreške iz prvih desetih let Kraljevine SHS. Nekdanji prestopki so postali prekrški, ki so jih obravnavali povsem ločeno od kaznivih dejanj. Prvi, temeljni zakon o prekrških je bil sprejet leta 1947 (UL FLRJ, št. 107/47, z dne 17. decembra 1947).

563 Zakon o vrstah kazni (UL FLRJ, št. 48/45, z dne 10. julija 1945) je določil te vrste kazni: prisilno delo brez odvzema prostosti; izgon iz kraja prebivanja; izguba političnih in posameznih državljanskih pravic; izguba pravice na javno službo; prepoved opravljanja določenega dela ali obrti; izguba ali znižanje čina ali zvanja; odvzem prostosti od 3 do 5 let; zaplemba imovine; odvzem prostosti s prisilnim delom od 6 mesecev do 20 let; izguba državljanstva; smrtna kazen.

564 Beseda robija pomeni težko ječo, zatočenje pa pregnanstvo (Janko Jurančič: Srbskohrvatsko-slovenski slovar, DZS, Ljubljana 1955, str. 814 in 1153).

565 UL LMO, št. 45/27, z dne 26. aprila 1927.

566 UL LMO, št. 74/29, z dne 18. julija 1929; popravka v UL LMO, št. 82/29, z dne 8. avgusta 1929 in št. 86/29, z dne 24. avgusta 1929.

Poleg tega so veljali še trije zakoni, ki so določali kazniva dejanja:

- Zakon o tisku (UL LMO, št. 84/25, z dne 7. septembra 1925) in Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o tisku (UL LMO, št. 5/29, z dne 17. januarja 1929),

- Vojaški kazenski zakonik Kraljevine Jugoslavije (UL KBUDB, št. 56/30, z dne 29. aprila 1930) in Zakon o izpremembah in dopolnitvah v vojaškem kazenskem zakonu (SL KBUDB, št. 80/31, z dne 16. decembra 1931),

- Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi; glej tudi opombo 615.

Kazenski zakonik Republike Slovenije (UL RS, št. 63/94, z dne 13. oktobra 1994), veljaven od začetka leta 1995, je kazniva dejanja razporedil v 21 poglavij in ima 396 členov.

[567] Isto kot opomba 12, fascikel 1.

[568] UL DB, št. 109/29, z dne 31. oktobra 1929; popravki v UL KBUDB, št. 8/29, z dne 12. decembra 1929, št. 15/29, z dne 31. decembra 1929 in št. 19/30, z dne 14. januarja 1930.

Zakon o kazenskem postopku (UL RS, št. 63/94, z dne 13. oktobra 1994), ki je začel veljati na začetku leta 1995, je za pooblaščene uradne osebe organov za notranje zadeve določil precej podobna pooblastila tako glede hišne preiskave (na primer členi 214-218) kot glede pripora (na primer 157. in 201. člen); ima 566 členov.

[569] Naredba deželne vlade za Slovenijo, s katero se izpreminjajo nekatere določbe glede kazenskega postopanja političnih (policijskih) oblastev in glede višine in izpremembe političnih kazni (UL DVS, št. 182/19, z dne 22. decembra 1919).

Leon Rupnik, šef pokrajinske uprave v Ljubljani, je novembra 1943 izdal Naredbo o mandatnem postopanju županov v upravno-kazenskih stvareh (SL šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, št. 92/43, z dne 17. novembra 1943).

Naš osrednji dnevnik je sredi novembra 1998 poročal, da so v ministrstvu za pravosodje RS začeli pripravljati nov sistem obravnavanja prekrškov; nagibajo se k temu, da bi prekrške, za katere je zagrožena zaporna kazen, obravnavala samo redna sodišča, denarne kazni pa bi izrekali upravni organi. Torej je šlo za oživitev nekaj prvin iz cesarskih in kraljevih časov (Rok Praprotnik: Brez sodnikov za prekrške, Delo, 16. novembra 1998, str. 1 in 2).

[570] UL LMO, št. 119/28, z dne 22. decembra 1928.

[571] UL LMO, št. 14/29, z dne 9. februarja 1929.

Zakon o sodiščih (UL RS, št. 19/94, z dne 13. aprila 1994) je v Sloveniji določil 44 okrajnih, 11 okrožnih in 4 višja sodišča ter Vrhovno sodišče RS v Ljubljani, torej skupaj 60 sodišč.

[572] Zakon o izvrševanju kazni na prostosti (UL DB, št. 113/29, z dne 9. novembra 1929).

[573] Osnova o razporedu obsojencev na poedine kazenske zavode po 7. členu Zakona o izvrševanju kazni na prostosti.

Razpored o oddajanju mladoletnikov (mladoletnic) v zavode za vzgajanje in poboljševanje.

Razpored za oddajanje oseb v zavode za izvrševanje očuvalnih odredb.

(UL KBUDB, št. 21/30, z dne 18. januarja 1930).

574 Zakon o polnoletnosti (UL DVS, št. 143/19, z dne 9. septembra 1919) je določil, da nastopi polnoletnost z dopolnjenim 21. letom starosti.

575 Milan Škerlj: Pravosodje v Sloveniji v prvih desetih letih po zedinjenju, Slovenci v desetletju 1918-1928, Leonova družba v Ljubljani, 1928, str. 403.

Dr. Ilija Jelić: Kazneni i drugi slični zavodi Kraljevine Jugoslavije, Policija, 23-24, 1930, str. 1114-1121.

576 Gvidon Zorenč: Sudbina trojice na smrt osuđenih seljaka, Žandarmeriski vesnik, 10, 1935, str. 632-638.

577 UL PUS, št. 60/22, z dne 7. junija 1922.

578 Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je izdal Naredbo o vzpostavitvi upravnega sodišča (SL za Ljubljansko pokrajino, št. 44/43, z dne 2. junija 1943), šef pokrajinske uprave pa je izdal Naredbo o odgoditvi vzpostave upravnega sodišča (SL šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, št. 89/43, z dne 6. novembra 1943).

Upravno sodstvo v Titovi Jugoslaviji je bilo odpravljeno z Zakonom o opustitvi državnega sveta in upravnih sodišč (UL DFJ, št. 27/45, z dne 27. aprila 1945).

Zakon o upravnem sporu (UL RS, št. 50/97, z dne 18. avgusta 1997) je v Sloveniji spet uvedel upravno sodišče; sedež je dobilo v Ljubljani, oddelke pa v Celju, Mariboru in Novi Gorici.

579 Isto kot opomba 567.

580 Isto kot opomba 567.

581 Isto kot opomba 10, št. 1080 in 6494.

582 Isto kot opomba 10, št. 6251 in 15325.

583 Isto kot opomba 277, št. 8630.

584 Isto kot opomba 582.

585 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1924, št. 19622.

586 AS, 77, fascikel 12, zapisnik 1. seje IX. rednega zasedanja 14. 2. 1938, poročilo II., upravnega oddelka, str. 5.

587 Dušan Marković: Naša žandarmerija, Policija, 21-24, 1933, str. 1048-1060.

588 AS, 68, ban 13-5, 1935, fascikel 1-6500, št. 662/1.

589 Razvitak nauke o zločincima, Žandarmeriski vesnik, 10, 1931, str. 577-584.

O važnosti psihologije zločinca, Žandarmeriski vesnik, 11, 1931, str. 641-646.

O rodženom zločincu, Žandarmeriski vesnik, 11, 1931, str. 646-652, in 12, 1931, str. 710-715.

Zato se mi zdi malce čudno stališče, ki ga je izrazila psihologinja na MNZ RS dr. Polona Selič; v razgovoru je med drugim dejala, da bo psihologija v boju s kriminalom postala nepogrešljiva. Ima dve temeljni nalogi: dopolnjuje kriminalistiko, zlasti glede poznavanja osumljencev, in pomaga pri psihohigienski zaščiti policistov samih (Miča Vipotnik: Čas psihologije šele prihaja, Dnevnik, 25. junija 1997, str. 14). To njeno mnenje o dveh vlogah psihologije ni nič novega. Prav obe vlogi je - vsaj v Sloveniji - ta veda opravljala že dolga desetletja pred njeno izjavo. Že v zadnjih letih Kraljevine Jugoslavije so se policijski stražniki v Ljubljani seznanjali z osnovami tako imenovane kriminalne psihologije, že v 50. letih pa je na RSNZ LRS oz. SRS začela delovati psihološka skupina, ki je posvečala pozornost zlasti psihološki plati delovanja miličnikov in kriminalistov.

590 Dr. J. Kulaš: Oštečeni krivičnim delom, Policija, 13-16, 1937, str. 657-677, in 17-18, 1937, str. 819-828.

591 AS, 68, ban 13-6, 1937, fascikel 1-15000, št. 14822.

592 AS, 68, ban 13-6, 1938, fascikel 9001-18000, št. 12801.

593 Požigalci v Poljanski dolini, Slovenec, 7. julija 1927, str. 4.

594 AS, 68, ban 13-6, fascikel 1926-1934, št. 427.

595 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1930-1932, št. 4671/6.

596 Isto kot opomba 591, št. 3036.

597 AS, 68, ban 13-6, 1935, fascikel 10000-0, št. 26209.

598 Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se začasno prepovedujeta točenje in prodajanje alkoholnih pijač v Sloveniji (UL DVS, št. 49/20, z dne 20. aprila 1920).

599 Razsodilo (UL DVS, št. 52/20, z dne 30. aprila 1920). V isti številki sta bili objavljeni podobni razsodbi še za dnevnik Jutro št. 93 in celjski časnik Zilier Zeitung št. 28.

600 Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se začasno prepoveduje prirejanje shodov (UL DVS, št. 50/20, z dne 23. aprila 1920).

601 Železničarska in splošna stavka aprila 1920, Železniško gospodarstvo Ljubljana, 1980, str. 132.

602 Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se izpreminjajo predpisi o točenju in prodajanju alkoholnih pijač (UL DVS, št. 55/20, z dne 7. maja 1920).

[603] Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se preklicuje naredbe o prepovedi prirejanja shodov (UL DVS, št. 67/20, z dne 1. junija 1920).

[604] Isto kot opomba 601, str. 70.

[605] Isto kot opomba 74, str. 191.

Navedeni avtor je ob pisanju prispevka za zbornik k sebi odnesel celoten arhiv o dogodkih na Zaloški cesti in tako je verjetno nehote pripomogel, da se je ohranil.

[606] Isto kot opomba 344, št. 11049.

[607] Prekmurje, Slovenec, 12. oktobra 1920, str. 3.

[608] Isto kot opomba 344, št. 17371/21.

[609] Isto kot opomba 344, št. 36812.

[610] Isto kot opomba 102, št. 3704.

[611] UL DVS, št. 3/21, z dne 11. januarja 1921.

[612] Uredba o postopanju ob neredu, stavkah in pobunah na železnicah v kraljevini (UL DVS, št. 3/21, z dne 11. januarja 1921).

[613] Objavljena v reviji Policija, 23-24, 1920, str. 1060-1063.

[614] UL PUS, št. 30/22, z dne 31. marca 1922.

Pravilnik za izvrševanje zakona o posesti in nošenju orožja (UL LMO, št. 81/24, z dne 27. avgusta 1924).

Zakon o posesti in nošenju orožja (UL LMO, št. 72/28, z dne 1. avgusta 1928).

Uredba o izvrševanju zakona o posesti in nošenju orožja (UL LMO, št. 77/28, z dne 16. avgusta 1928).

[615] UL PUS, št. 95/21, z dne 11. avgusta 1921.

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi (UL LMO, št. 5/29, z dne 17. januarja 1929; popravek v UL LMO, št. 8/29, z dne 23. januarja 1929).

Uredba ministra za notranje posle o posesti in nošenju orožja, s katero se predpisuje pravilnik za izvrševanje 12. člena Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi (UL LMO, št. 21/29, z dne 28. februarja 1929).

Zakon o izpremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi (UL LMO, št. 25/29, z dne 12. marca 1929).

Uredba o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi (SL KBUDB, št. 101/39, z dne 20. decembra 1939).

[616] Dušan Subotić: Istorijski postanak zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi od 2. 8. 1921 g., Policija, 13-16, 1921, str. 657-675.

617 O pravilnoj primeni zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, Policija, 17-20, 1921, str. 1046-1047.

618 Naređenje (SVL, št. 20/22, z dne 19. maja 1922, str. 885-886).

619 SL KBUDB, št. 20/35, z dne 9. marca 1935.

620 France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji, Založba Borec, Ljubljana 1976, str. 360.

621 SL KBUDB, št. 72/a/36, z dne 7. septembra 1936.

622 Isto kot opomba 620, str. 353.

623 Isto kot opomba 620, str. 358.

To ni preverjeno. Res je, da je bila 28. septembra 1932 v zavodu Obilićevo v Kruševcu ustanovljena prva enota protikemične zaščite tedanje jugoslovanske vojske. Če so tam izdelovali sredstva za zaščito pred kemičnim orožjem, bi bilo mogoče domnevati, da so izdelovali tudi taka orožja sama, kamor spada tudi solzivec. Ta dan so v Vojski Jugoslavije razglasili za dan enot atomsko-biološke-kemične zaščite (Ž. N.: Obeležen Dan roda ABHO, Politika, 29. septembra 1998, str. 23).

624 Žandarmeriski vesnik, 10, 1936. str. 630.

625 Slovenska kronika XX. stoletja, 1900-1941, Nova revija, Ljubljana 1995, str. 405.

626 Isto kot opomba 23, str. 7.

627 La Manifestation, Presses de la Fondation nationale des Sciences politiques, Paris 1990, str. 167.

Na to knjigo so me opozorili francoski kolegi, ko sem bil konec leta 1990 spet na obisku pri policiji v Parizu. To velja tudi za delo, ki ga je napisal Pierre Miquel: Les Gendarmes, Olivier Orban, Paris 1990, iz katerega sem navedel njegovo misel o orožnikih kot dvoživki med vojaki in policisti (str. 18). Obe knjigi je kupilo MNZ RS in sta v tamkajšnji strokovni knjižnici, prva pod sign. št. 27627 in druga pod št. 27598.

O teh dogodkih v francoski prestolnici je obširno poročal dnevni tisk v Ljubljani, na primer z naslovom Daladier strmoglavljen, Slovenec, 8. februarja 1934, str. 1 in 2.

628 Dušan Nećak: Avstrijska legija II., Založba Obzorja, Maribor 1995, str. 41-45.

629 Knjižice nisem našel nikjer, niti v NUK-u.

630 UL DVS, št. 48/19, z dne 8. februarja 1919.

631 Naredba poverjeništva za javna dela o šoferskih izpitih (UL DVS, št. 94/20, z dne 13. avgusta 1920).

[632] Izvršilna naredba pokrajinske uprave za Slovenijo v sporazumu z gradbeno direkcijo za Slovenijo o dopuščanju motornih vozil in šoferjev (UL PUS, št. 32/23, z dne 4. aprila 1923).

Izvršilna naredba velikih županov ljubljanske in mariborske oblasti o dopuščanju motornih vozil in šoferjev (UL LMO, št. 87/25, z dne 14. septembra 1925).

Izvršilna naredba velikih županov ljubljanske in mariborske oblasti o dopuščanju motornih vozil in šoferjev (UL LMO, št. 116/28, z dne 14. decembra 1928).

Izvršilna naredba bana Dravske banovine o dopuščanju motornih vozil in šoferjev (UL KBUDB, št. 13/29, z dne 24. decembra 1929).

Pravilnik o opravljanju izpita za vozača motornih vozil in o izdajanju vozaških listin (SL KBUDB, št. 84/33, z dne 18. oktobra 1933).

Pravilnik o dopolnitvi pravilnika o opravljanju izpita za vozača motornih vozil in o izdajanju vozaških listin (SL KBUDB, št. 12/36, z dne 8. februarja 1936).

[633] Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se odrejajo prijave in označba vseh avtomobilov in motociklov na ozemlju Slovenije (UL DVS, št. 76/19, z dne 16. aprila 1919).

[634] Poziv lastnikom motornih vozil (UL PUS, št. 66/23, z dne 17. julija 1923).

[635] UL LMO, št. 121/27, z dne 6. decembra 1927.

[636] Izvršilna naredba velikih županov ljubljanske in mariborske oblasti o registriranju in označevanju motornih vozil v prometu (UL LMO, št. 129/27, z dne 28. decembra 1927).

[637] Naredba, s katero se izpreminja naredba ministrstva za notranje posle o registriranju in oznamenovanju motornih vozil v prometu (UL KBUDB, št. 19/30, z dne 14. januarja 1930).

V prvi Odredbi ministra za lokalni promet in ministra za notranje zadeve o opremljanju motornih vozil in priklopnikov z novimi spoznavnimi tablicami (UL SNOS in NVS, št. 44/45, z dne 17. oktobra 1945) je bilo določeno, da se zamenjava starih registrskih tablic opravi do 20. oktobra 1945; na novi tablici so bile zgoraj v sredini črke DFJ, spodaj levo črka S, nato zvezda in za njo številke.

[638] UL PUS, št. 65/23, z dne 14. julija 1923, 25. člen.

[639] UL PUS, št. 72/23, z dne 4. avgusta 1923.

Pravilnik o uporabi ljudskega dela za popravo javnih cest (UL LMO, št. 57/24, z dne 27. junija 1924).

[640] SL KBUDB, št. 2/31, z dne 8. januarja 1931.

641 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1925-1929, št. 1928.

642 Isto kot opomba 641, št. 1929.

Splošna državna statistika pri predsedstvu ministrskega sveta v Beogradu je 29. decembra 1931 spet opozorila vse banske uprave, naj gradivo pošiljajo pravočasno oziroma redno (isto kot opomba 595, št. 238).

643 UL LMO, št. 113/25, z dne 23. decembra 1925.

644 Okrožnica velikega župana ljubljanske oblasti glede izpremembe cestnopolicijskih predpisov o smeri vožnje na vseh javnih cestah (UL LMO, št. 113/25, z dne 23. decembra 1925).

645 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1940, št. 76.

646 Razglas (UL LMO, št. 7/24, z dne 30. januarja 1924).

Veliki župan ljubljanske oblasti je izdal »Razglas, s katerim se na novo ureja širina kolesnih platišč za tovorna vozila na vseh državnih cestah na ozemlju bivše vojvodine Kranjske« (UL LMO, št. 91/27, z dne 31. avgusta 1927), ki pa praktično ni nikoli zaživel, saj so stalno razglašali, da se podaljša rok za prehod na nova platišča. Zadnja je bila Uredba o podaljšanju roka za izmeno platišč na obstoječih tovornih vozilih (SL KBUDB, št. 35/39, z dne 3. maja 1939).

647 Razglas (UL LMO, št. 14/24, z dne 22. februarja 1924).

648 UL LMO, št. 60/29, z dne 10. junija 1929; popravki v UL LMO, št. 67/29, z dne 4. julija 1929.

649 Isto kot opomba 648.

Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu z dne 8. 5. 1929 o samoupravnih cestah (UL LMO, št. 84/29, z dne 14. avgusta 1929).

650 Vlada FLRJ je leta 1951 izdala Odločbo o kategorizaciji javnih cest (UL FLRJ, št. 2/51, z dne 10. januarja 1951), prvo te vrste, ki je javne ceste razvrstila takole:

- ceste I. reda so povezovale dve ali več republik in jih je določala zvezna vlada,
- ceste II. reda so potekale na območju iste republike in jih je določala republiška vlada,
- ceste III. reda so povezovale enega ali več okrajev v isti republiki, določal jih je ljudski odbor,
- ceste IV. reda so povezovale enega ali več krajevnih ljudskih odborov znotraj istega okraja, določal jih je ljudski odbor.

Odločba je določila ceste I. reda in v Sloveniji je bilo v to skupino uvrščenih 546 kilometrov cest ali 4,8 odstotka vseh takih cest v državi: bolgarska meja-Beograd-Zagreb-Ljubljana-Podkoren; madžarska meja-

Dolnja Lendava-Zagreb-Pula; avstrijska meja-Št. Ilj-Maribor-Ljubljana-Postojna-Trst; Trst-Reka-Dubrovnik-albanska meja; Stalač-Tuzla-Karlovac-Novo mesto.

Zakon o javnih cestah (UL RS, št. 29/97, z dne 23. maja 1997) je javne ceste v Sloveniji razdelil na državne (avtoceste, hitre ceste, glavne ceste I. in II. reda in regionalne ceste I. in II. reda) in občinske ceste (lokalne ceste in javne poti).

651 Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o samoupravnih cestah (SL KBUDB, št. 20/30, z dne 23. avgusta 1930).

Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o samoupravnih cestah (SL KBUDB, št. 17/31, z dne 7. marca 1931).

652 Zakon o dopolnitvi zakona o državnih cestah (SL KBUDB, št. 81/31, z dne 19. decembra 1931).

653 Odločba o tem, katere ceste je smatrati za oblastne ceste I. in II. reda (SL KBUDB, št. 83/29, z dne 10. avgusta 1929).

654 Banovinske ceste II. reda (SL KBUDB, št. 71/31, z dne 14. novembra 1931).

655 Nazivi banovinskih cest I. in II. reda (SL KBUDB, št. 90/33, z dne 8. novembra 1933).

656 UL LMO, št. 64/29, z dne 25. junija 1929.

Zakon o dopolnitvi uredbe o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih (SL KBUDB, št. 20/30, z dne 23. avgusta 1930).

Zakon o izpremembah in dopolnitvah uredbe o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih (SL KBUDB, št. 81/31, z dne 19. decembra 1931).

Zakon o izpremembah in dopolnitvah uredbe o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih (SL KBUDB, št. 46/34, z dne 9. junija 1934).

Narodna vlada Slovenije je sprva sama urejala področje varnosti cestnega prometa in z Uredbo o cestnem prometu (UL SNOS in NVS, št. 10/45, z dne 20. junija 1945) je to podrobneje določila za posamezne vrste udeležencev v prometu. Po šestih letih so to prevzele zvezne oblasti v Beogradu in zvezna Uredba o prometu na javnih cestah (UL FLRJ, št. 51/50, z dne 23. avgusta 1950) je določila 28 prekrškov te vrste.

657 Zakon o mednarodni konvenciji o avtomobilnem prometu in o mednarodni konvenciji o cestnem prometu, ki sta bili sklenjeni v Parizu dne 24. 4. 1926 (UL LMO, št. 69/29, z dne 10. julija 1929).

658 A. Anđelković: Nešto malo o značaju automobilskog turizma, Policija, 5-6, 1935, str. 277-281.

659 Nikola Vujčić: Rad žandarmerije na sprečavanju nesreča na putovima, Žandarmeriski vesnik, 9, 1931, str. 524-528.

660 Julij Mesesnel: Nešto o kontroli saobračaja, Žandarmeriski vesnik, 11, 1935, str. 684-687.

661 Isto kot opomba 473, 44. člen.

662 Žrtve avtobusne katastrofe pri Celju, Slovenec, 11. decembra 1931, str. 3.

Krivda za avtobusno nesrečo pri Celju, Slovenski narod, 12. maja 1932, str. 3.

O tej nesreči, ki je s 14 smrtnimi žrtvami ena največjih take vrste pri nas, je skoraj sedem desetletij pozneje pisal Krištof Zelen (pravilno ime je Janez Zrnec, ki je kmalu za tem umrl, op. P. Č.) v članku z naslovom Usodnih sedem minut zamude, Nedelo, 19. marca 2000, str. 5.

663 Razglas (SL KBUDB, št. 9/32, z dne 3. februarja 1932).

664 Naredba bana Dravske banovine o postopanju vozačev motornih vozil pri vožnji čez železniške prelaze v nivoju (SL KBUDB, št. 12/32, z dne 13. februarja 1932).

665 Razglas o opustitvi odnosno preureditvi železniških zapornic (SL KBUDB, št. 41/32, z dne 24. maja 1932).

666 SL KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933.

667 Naredba bana Dravske banovine o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih, o miru in snagi na področju uprave policije v Ljubljani, predstojništev mestne policije v Mariboru in v Celju in mestne občine v Ptuju (SL KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933).

Veljavnost te naredbe so februarja 1941 razširili še na mesto Jesenice (SL KBUDB, št. 13/41, z dne 12. februarja 1941).

668 Naredba upravnika policije v Ljubljani o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju uprave policije v Ljubljani.

Naredba predstojnika mestne policije v Mariboru o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju predstojništva mestne policije v Mariboru.

Naredba predstojnika mestne policije v Celju o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju predstojništva mestne policije v Celju.

Naredba mestnega načelstva v Ptuju o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah v mestni občini Ptuj (SL KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933).

669 Isto kot opomba 588, št. 2783.

670 Isto kot opomba 586, poročilo bana, str. 9-10.

Posloval je po Pravilniku o fondu za nabavo sredstev, potrebnih za vzdrževanje, ureditev in izboljšanje prometa na javnih cestah (SL KBUDB, št. 50/37, z dne 23. junija 1937), ki ga je izdal ljubljanski ban.

671 Isto kot opomba 586, poročilo II., upravnega oddelka, str. 8.

Leta 1995 je bilo v Sloveniji registriranih 767.512 motornih vozil (brez traktorjev), pripetilo se je 369 nesreč s smrtnim izidom, kar je ena taka nezgoda na 2.080 registriranih motornih vozil.

672 Isto kot opomba 93, poročilo II., upravnega oddelka, str. 10.

673 AS, 77, fascikel 15, XII. redno zasedanje 1940, poročilo II., upravnega oddelka, str. 10.

674 AS, 68, ban 13-1, fascikel 1936-1941, št. 22807.

675 Isto kot opomba 42, str. 410.

Področje vzdrževanja državnih cest so leta 1929 za vso državo enotno uredili trije predpisi, ki jih je izdal minister za gradnje:

- Uredba o službenih razmerjih državnih cestarjev in njih prejemkih,
- Uredba o službenih razmerjih cestnih nadzornikov in njih prejemkih,
- Uredba o vzdrževanju državnih cest, mostov in propustov (UL LMO, št. 64/29, z dne 25. junija 1929).

676 Pravilnik o prevozu potnikov in blaga z motornimi vozili (SL KBUDB, št. 51/35, z dne 26. junija 1935).

677 AS, 68, ban 13-6, 1935, fascikel 1-10000, št. 8164.

678 AS, 68, ban 13-6, 1936, fascikel 16000-0, št. 19501.

679 Isto kot opomba 678, št. 23731.

680 Isto kot opomba 679.

681 AS, 68, ban 13-6, 1938, fascikel 18001-0, št. 37137.

682 AS, 68, ban 13-5, fascikel 1933-1934, št. 1933 in 9315.

683 Isto kot opomba 588, št. 3011.

684 AS, 68, ban 13-5, 1939, fascikel 16001-0, št. 26397.

685 Isto kot opomba 684, št. 29184.

686 Isto kot opomba 683, brez številke.

687 Ivan Jovanović: Izviđanje saobračajnih nesreća, Žandarmeriski vesnik, 7, 1935, str. 406-413.

I. Radaković: Izrada skice lica mesta kod saobračajnih nesreća, Žandarmeriski vesnik, 7, 1936, str. 403-409.

688 UL LMO, št. 50/29, z dne 13. maja 1929.

689 Isto kot opomba 497.

690 UL LMO, št. 84/29, z dne 14. avgusta 1929.

691 Uredba o izpremembi uredbe o ureditvi ministrstva za notranje posle (UL KBUDB, št. 49/30, z dne 15. aprila 1930).

Uredba o dopolnitvi uredbe o ureditvi ministrstva za notranje posle (SL KBUDB, št. 76/36, z dne 12. septembra 1936) je občo državno statistiko prenesla v okvir notranjega ministrstva, in sicer je postal oddelek obče državne statistike, ki se je delil na štiri odseke.

Uredba o izpremembi in dopolnitvi uredbe o ureditvi ministrstva za notranje posle (SL KBUDB, št. 36/39, z dne 6. maja 1939) je v oddelku za javno varnost uvedla še nov, 6. odsek za zaščito pred letalskimi napadi.

692 Martin Ivanič: Plavogardisti - zamolčana fronta, Delo, 13. novembra 1993, str. 34.

693 Zakon o društvih, shodih in posvetih (SL KBUDB, št. 60/31, z dne 3. oktobra 1931).

694 Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o društvih, shodih in posvetih (SL KBUDB, št. 37/33, z dne 6. maja 1933).

695 Isto kot opomba 615.

696 Pravilnik o bivanju oseb, katerim je oblastvo odredilo kraj bivanja (SL KBUDB, št. 3/40, z dne 10. januarja 1940).

697 Zakon o državnem sodišču za zaščito države (UL LMO, št. 5/29, z dne 17. januarja 1929).

Zakon o državnem sodišču za zaščito države (UL KBUDB, št. 18/30, z dne 11. januarja 1930).

Zakon o državnem sodišču za zaščito države (SL KBUDB, št. 44/30, z dne 20. decembra 1930).

698 Uredba z zakonsko močjo o povračilu škode, storjene naklepoma iz političnih nagibov s tem, da se tuja imovina uniči, poškoduje, požge ali opleni (SL KBUDB, št. 83/38, z dne 15. oktobra 1938).

Prej je nekaj prvin te vrste vseboval Zakon o povračilu škode državi zbog dejanj veleizdaje in o prepovedi nad imovino oseb, obdolženih takih dejanj (UL LMO, št. 107/29, z dne 26. oktobra 1929).

699 AS, 94, 6. škatla, št. 176.

700 Isto kot opomba 699, št. 148.

701 Isto kot opomba 699, ovoj Ujetniki 1920.

702 Isto kot opomba 699, št. 1112.

703 Isto kot opomba 699, št. 1132.

704 Isto kot opomba 144.

705 Slovenski javnosti (UL DVS, št. 76/20, z dne 19. junija 1920).

706 UL DVS, št. 79/20, z dne 1. julija 1920.

[707] AS, 68, ban 13-1, fascikel 1924-1935, ovoj 6087, št. 9350 in AS, 94, 5. škatla, št. 1825.

[708] Isto kot opomba 707, št. 25242/24.

[709] Isto kot opomba 111, št. 1670.

Ko je kralj Aleksandar 19. julija 1923 prispel na Bled in se nastanil v gradu Suvobor, je za čas njegovega bivanja v tem letovišču skrbelo 31 orožnikov, in to sedem s postaje Bled, štirinajst iz enot 1. bataljona V. orožniške brigade in deset iz enot I. orožniške brigade v Beogradu. Za poveljnika je bil določen komandir orožniškega voda v Radovljici. Možje, ki so prišli na pomoč, so stanovali v Blejskem domu. Vsak je dobil slamnjačo, podzglavnik, rjuhi in odejo. Postelj ni bilo, zato so spali na tleh. Prehranjevali so se večinoma privatno, v gostilni blizu orožniške postaje, nekateri pa tudi v hotelu Beograd. Med kraljevim bivanjem na Bledu je »šef varnostne službe« vsak dan pošiljal pokrajinski upravi v Ljubljani seznam turistov, ki so pripotovali v ta kraj in se tam prijavili za bivanje.

AS, 61, 129. škatla, št. pov. 2493/IV. in pov. 2548.

Obisk predsednika ZDA Billa Clintona v Ljubljani in Kranju 21. in 22. junija 1999 je varovalo tudi sto policistov iz drugih krajev Slovenije. Stanovali so v samskih domovih. Na kakšne razmere so naleteli tisti, ki so stanovali v domu v ulici Jožeta Jame v Šentvidu, priča pismo enega od njih, ki je ta samski dom poimenoval »taborišče«.

Varnost, časopis MNZ RS, 1999, št. 7, str. 29.

[710] Isto kot opomba 476, št. 32950/37.

[711] Isto kot opomba 394, št. 10830.

[712] AS, 68, ban 13-5, 1937, fascikel 1-16000, št. 5082/1.

[713] Isto kot opomba 102, št. 7315/22.

[714] Isto kot opomba 102, št. 26399.

[715] Uredba o glavnom đeneralštabu i đeneralštabnoj struci (SVL, št. 13/23, z dne 23. marca 1923, str. 543-556).

[716] Uredba o uređenju Ministarstva vojske i mornarice (SVL, št. 46/23, z dne 2. oktobra 1923, str. 1844-1868).

[717] Uredba o Glavnom Đeneralštabu i Đeneralštabnoj struci (SVL, št. 27/27, z dne 2. julija 1927, str. 1267-1281).

[718] Uredba o ureditvi ministrstva za vojsko in mornarico (UL LMO, št. 94/29, z dne 20. septembra 1929).

[719] Isto kot opomba 171, ovoj 5017, brez številke.

[720] AS, 61, 1919, fascikel 13151-0, ovoj 13163 (Situacijska poročila), št. 9619.

[721] Isto kot opomba 174, št. 9830.

[722] AS, 61, 1919, fascikel 12301-12800, št. 12765.

[723] Isto kot opomba 361, št. 13021.

Mišljena je omejitev zborovalne in tiskovne pravice, ki jo je 20. maja 1919 razglasil ministrski svet in je veljala za Slovenijo.

[724] Isto kot opomba 53, št. 1675.

[725] Isto kot opomba 125, št. 73.

[726] Isto kot opomba 171, ovoj 5017, št. 2430.

[727] Isto kot opomba 171, ovoj 5017, št. 2511.

[728] Isto kot opomba 508, št. 2697.

[729] AS, 61, 1919, fascikel 10201-10700, št. 10235.

[730] Isto kot opomba 171, ovoj 5017, brez številke.

[731] Isto kot opomba 161, št. 34.

[732] Isto kot opomba 102, št. 3704.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 28. decembra 1921 podalo kazensko prijavo zoper Jakoba Žorgo, ki naj bi bil zakrivil kaznivo dejanje po 1. točki Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi. V spisu se omenja tudi njegova zveza z Jakobom Lastrićem, ki je po odvzemu poslanskih mandatov komunistom pobegnil v Slovenijo in dalje v Avstrijo.

AS, 61, 1923, 113. škatla, št. pov. 801/IV.

[733] Isto kot opomba 111, št. 7038.

[734] AS, 61, 1923, 111. škatla, št. pov. 103/IV.

[735] Isto kot opomba 70, št. 515.

[736] Isto kot opomba 70.

[737] AS, 61, 1923, 114. škatla, št. pov. 1622/IV.

[738] Isto kot opomba 585, št. 8.

[739] Isto kot opomba 707, št. 3581/25.

[740] AS, 68, ban 13-2, fascikel 1924-1928, št. 8208.

[741] To je bil prvi tak zakon v skupni državi, ki ga je sprejel zakonodajni odbor narodne skupščine, kot je dopuščala ustava (Zakon o proslavi dne 1. decembra, UL PUS, št. 52/22, z dne 23. maja 1922), in je nadomestil ukaz prestolonaslednika Aleksandra, izdanega 28. novembra 1919. Vse praznike je pozneje enotno uredil Zakon o praznikih (UL DB, št. 100/29, z dne 9. oktobra 1929). Poznal je dva državna (rojstni dan kralja in dan združitve) in več verskih praznikov vseh treh vodilnih oz. uradnih veroizpovedi.

[742] Isto kot opomba 674, št. 171/37.

[743] Isto kot opomba 585, št. 8.

[744] Isto kot opomba 111, št. 29584.

[745] Isto kot opomba 740, št. 7609/25.
[746] Isto kot opomba 707, št. 3605.
[747] Isto kot opomba 476, št. 16094.
[748] Isto kot opomba 707, št. 18504.
[749] Isto kot opomba 707, št. 15123/24.
[750] Isto kot opomba 707, št. 13084/25.
[751] UL LMO, št. 71/24, z dne 2. avgusta 1924.

Za tem sta veljala Pravilnik o zaposlovanju inozemskih delavcev (UL LMO, št. 108/25, z dne 7. decembra 1925) in Uredba o zaposlovanju tujih državljanov (SL KBUDB, št. 36/35, z dne 4. maja 1935).

V samostojni Sloveniji je bil sprejet Zakon o zaposlovanju tujcev (UL RS, št. 33/92, z dne 3. julija 1992), ki je nadomestil dotlej veljavne zvezne predpise take vrste.

[752] Odločba, da je smatrati ruske begunce glede zaposlovanja na našem ozemlju za enake domačim delavcem (UL LMO, št. 93/24, z dne 9. oktobra 1924).
[753] Isto kot opomba 707, št. 29832/24.
[754] Isto kot opomba 707, št. 483/25.
[755] UL LMO, št. 39/25, z dne 28. aprila 1925, 94. člen.
[756] UL LMO, št. 45/27, z dne 26. aprila 1927, 342. člen.
[757] Isto kot opomba 707, št. 9722.
[758] Isto kot opomba 707, št. 10400/26.
[759] Isto kot opomba 707, št. 11002/28.
[760] Isto kot opomba 707, št. 13234.
[761] UL LMO, št. 41/26, z dne 3. maja 1926.

Deloma je bila spremenjena z Naredbo velikega župana ljubljanske oblasti o premestitvi glavne odgonske postaje iz Gorenjega v Dolenji Logatec (UL LMO, št. 100/28, z dne 25. oktobra 1928).

[762] SL KBUDB, št. 32/32, z dne 23. aprila 1932.
[763] Simona Fajfar: Kočevska: dvakrat pretrgana nit zgodovine, Delo, 30. aprila 1998, str. 36-37.

Kočevski Nemci so 10. novembra 1918 ob 11. uri nameravali razglasiti svojo samostojno državo. Letaki, natisnjeni v tamkajšnji tiskarni Paulutschke, so ljudi vabili na slovesnost na glavnem trgu v Kočevju. Štacijski poveljnik dr. Reich je sporazumno z okrajnim glavarjem dal aretirati tiskarja in razširjevalca letakov.

AS, 60, 9. škatla, ovoj Spisi, dne 12. novembra 1918.

[764] Isto kot opomba 183, št. 5744.

765 Isto kot opomba 171, št. 3997.

766 Isto kot opomba 737, št. 1292.

767 Dnevne vesti: Kočevje, Jugoslavija, 30. julija 1922, str. 4.

768 Isto kot opomba 111, št. 30463.

769 Isto kot opomba 111, št. 39280.

770 Domače vesti: predrznost kočevskih zagrizencev..., Jutro, 27. oktobra 1922, str. 3.

771 AS, 61, 1923, 113. škatla, št. 1200.

772 AS, 68, ban 13-6, fascikel 1924-1925, št. 7670.

773 Dušan Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966, str. 264.

774 Diskusija u Društvu naroda o sankcijama protiv terorizma i marseljski zločin, Policija, 3-4, 1935, str. 149-157.

775 Vladeta Miličević: Međunarodna policija i konvencija za osuđivanje međunarodnog terorizma, Policija, 3-4, 1935, str. 147-149.

776 Štefan Kocijančič: Quo vadis, Evropa?, Nedeljski Dnevnik, 9. novembra 1998, str. 17.

Prvi poskus atentata na kralja Aleksandra je storil komunist Spasoje Stejić; nanj je streljal, ko se je kralj 29. junija 1921 vračal iz narodne skupščine, ki je ravnokar sprejela vidovdansko ustavo. Atentator je zgrešil.

777 Projekat konvencije o suzbijanju terorizma, Policija, 3-4, 1935, str. 157-175.

778 Isto kot opomba 775.

779 Atentat na g. Ž. Lazića, Policija, 15-16, 1928, str. 673-676.

780 Kako je uhvačen anarhista Leon Leže Ravašol, Policija, 11-12, 1924, str. 459-461.

781 Bomba u francuskom parlamentu, Policija, 11-12, 1924, str. 462-463.

782 Isto kot opomba 102, št. 22842.

Večina takih podatkov je bila precej točnih in med take je mogoče uvrstiti tudi poročilo orožniške postaje v Gorenji vasi o novi vojašnici za finančno stražo, ki jo Italijani gradijo v naselju Podpleče pri Cerknem. Poveljstvo V. orožniške brigade je 4. septembra 1922 o tem poročalo tudi oddelku za notranje zadeve in podrobno opisalo to poslopje, ki je bilo že zgrajeno: v pritličju je soba za carinarnico, soba za financarje, soba za častnike na prepotovanju, kuhinja in obednica, v prvem nadstropju pa je soba za 18 financarjev ter soba za 4 podčastnike finančne straže.

AS, 61, 1922, 107. škatla, št. pov. 4512.

Poročila orožniških postaj o razmestitvi varnostnih sil vzdolž jugoslovansko-italijanske in jugoslovansko-madžarske meje so zbrana v dveh posebnih ovojih; prvi ima naslov Dislokacija vojaštva v Italiji, vojaške vaje itd., drugi pa Razmere v Prekmurju in na Madžarskem. Obveščevalna poročila.

AS, 61, 122. škatla, št. pov. 475 in pov. 562.

783 Isto kot opomba 585, št. 7938.

784 Isto kot opomba 394, št. 1989.

785 Žandarmeriski vesnik, 3, 1937, str. 188-189.

786 Odločba o izjemnih odredbah zoper vlado Kraljevine Italije (SL KBUDB, št. 89/35, z dne 6. novembra 1935).

787 Ukinitev odločb ministrskega sveta z dne 22. oktobra in z dne 15. novembra 1935 (SL KBUDB, št. 59/36, z dne 22. julija 1936).

788 SL KBUDB, št. 21/37, z dne 13. marca 1937.

789 SL KBUDB, št. 34/40, z dne 27. aprila 1940.

790 Uredba o vojnim disciplinskim sudovima (SVL, št. 32/40, z dne 24. avgusta 1940, priloga, str. 1-13).

791 SL KBUDB, št. 79/39, z dne 4. oktobra 1939.

792 Naredba kraljevske banske uprave (SL KBUDB, št. 59/32, z dne 27. julija 1932).

793 Marijan Kranjc: Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije NOV in POS na Štajersko, Borec, 561-563, 1998, str. 253.

Znani zgodovinar v svojem delu o organizaciji TIGR ugotavlja, da sta obe državi leta 1937 na svojih veleposlaništvih vzpostavili policijskega atašeja (Tone Ferenc: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940, Založba Borec, Ljubljana 1977, str. 80).

794 Milan Mizler: Orijentiranje žandarma u staničnom rejonu, Policija, 15-16, 1927, str. 648-651.

Neznan zaupnik komandirja orožniške postaje v Zagorju ob Savi je tako na primer prestregel skrivno pismo za Miho Marinka, komunista iz Zagorja, poslano iz Ljubljane. Vsebina je bila nekakšen šifriran scenarij za shod mladih članov Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, predviden za 10. februar 1924 v Zagorju. Predstavniki te stranke so shod priglasili okrajnemu glavarstvu v Litiji, a ga je prepovedalo. Orožniške postaje v revirjih so zato močno okrepili, kar so opazili tudi organizatorji, zato se je napovedanega dne tam na hitro dvakrat zbralo okoli petdeset mladih Zagorjanov in se tako izmaknilo orožniškemu posredovanju.

AS, 61, 122. škatla, št. pov. 403.

795 Raspis ministra unutrašnjih dela o rasporedu žandarma, žandarmskim stanicama i krstarečim odeljenjima, Policija, 4-5, 1919, priloga, str. 1-4.

796 AS, 61, 1919, fascikel 6001-6600, št. 6057.

797 Isto kot opomba 796, št. 6302.

798 Isto kot opomba 277, št. 8722.

799 Isto kot opomba 102, št. 4060.

Poverjeništvo za socialno skrbstvo je 11. januarja 1921 zaprosilo poveljstvo V. orožniške brigade, da bi jim orožniške postaje pomagale zbirati podatke o invalidih, ki se potegujejo za ustrezne službe ali za dodatne podpore; s tem bi zagotovili večjo resničnost, saj v podatke župnijskih in občinskih uradov ni mogoče povsem zaupati. Poveljstvo se je s tem strinjalo in poverjeništvo za notranje zadeve je nato razposlalo političnim oblastvom 1. stopnje okrožnice, in to 25. januarja, 25. februarja in 22. aprila 1921, nakar so okrajni glavarji izdali usterzne odredbe za orožniške postaje.

AS, 61, 1921, 74. škatla, št. 4445.

800 Naređenje (SVL, št. 40/19, z dne 10. oktobra 1919, str. 1009-1010).

801 Naređenje (SVL, št. 31/19, z dne 27. avgusta 1919, str. 767-768).

802 Propis o oficirskim konjima (SVL, št. 34/20, z dne 26. avgusta 1920, str. 1574-1584).

803 SVL, št. 26/22, z dne 29. junija 1922, str. 1209-1218.

804 SVL, št. 38/22, z dne 14. septembra 1922, str. 1702-1710.

805 SVL, št. 20/24, z dne 26. aprila 1924, str. 915-916.

806 UL DVS, št. 41/21, z dne 18. aprila 1921.

Slovenija je podoben predpis dobila šele leta 1999, in sicer Uredbo o uporabi službenih avtomobilov v organih državne uprave, Ur. list RS, št. 60/99, z dne 29. julija 1999; prej so to urejali le neobjavljeni akti.

807 Uput za dođenje »Registra« i »Spiska« motornih vozila kod Žandarmerije (SVL, št. 1/40, z dne 5. januarja 1940, str. 22-32).

808 Pravilnik za izvrševanje predpisov k tarifni postavki 99/a »O plačevanju takse za vstopnice za zabave, gledališča, bioskope itd« (UL DVS, št. 57/20, z dne 12. maja 1920).

809 Naredba z dne 14. maja 1920 o uveljavljanju »Pravilnika za izvršitev določb tarifne postavke 99/a o taksah na vstopnice« (UL DVS, št. 60/20, z dne 19. maja 1920).

810 Isto kot opomba 344, št. 12184/20.

811 Isto kot opomba 344, št. 14351.

[812] Izpremembe in dopolnitve pravilnika za izvrševanje predpisov k tarifni postavki 99/a o plačevanju takse na vstopnice za zabave, gledališča, bioskope itd. (UL DVS, št. 122/20, z dne 23. oktobra 1920).

Dne 12. aprila 1920 je deželni veterinarski urad v Ljubljani zaprosil poveljstvo V. orožniške brigade za pomoč pri zatiranju pasje stekline: Konjederci pridejo v občine le na vsakih 14 dni, kar je premalo, in zatiranje ni učinkovito. Orožniki naj dobijo ukaz, da postrelijo stekle pse, odstranijo pa naj jih občine. V poveljstvu so prošnjo ocenili za nezakonito, orožniško strelno orožje naj bi bilo tudi neprimerno za take naloge, zato so 23. aprila 1920 seznanili s tem tudi poverjeništvo za notranje zadeve. Slednje je 2. junija 1920 odgovorilo omenjenemu veterinarskemu uradu, da so za uničevanje steklih psov odgovorni konjederci.

AS, 61, 1920, 52. škatla, št. 6054.

[813] Isto kot opomba 737, št. pov. 1726.

[814] Isto kot opomba 102, št. 40623.

[815] Isto kot opomba 102, št. 14703.

[816] Svarilo (UL DVS, št. 64/19, z dne 18. marca 1919).

[817] Isto kot opomba 102, št. 23597.

[818] Isto kot opomba 247, št. 8017.

[819] Isto kot opomba 707, št. 11568.

[820] Isto kot opomba 707, št. 21938.

[821] Žandarmi u službi na progonu krijumčara monopolskih predmeta, Žandarmeriski vesnik, 2, 1937, str. 97-98.

Slovenija je konec jeseni 1998 dobila Zakon o trošarinah (UL RS, št. 84/98, z dne 11. decembra 1998), ki je uvedel obveznost plačevanja trošarine od alkohola in alkoholnih pijač, tobačnih izdelkov, mineralnih olj in plina. Trošarino je bilo treba plačati od teh izdelkov, proizvedenih bodisi v Sloveniji bodisi uvoženih iz tujine. Prej so to urejali predpisi o posebnem prometnem davku od alkoholnih pijač in cigaret.

[822] Popisna lista za ubijene i slučajno poginule, AS, ban 13-4, fascikel 1929.

[823] Isto kot opomba 111, št. 18096.

[824] Isto kot opomba 111, št. 41788.

[825] Isto kot opomba 585, št. 8.

[826] Isto kot opomba 585, št. 686.

[827] Isto kot opomba 394, št. 32137.

[828] Isto kot opomba 712, št. 15326.

[829] Isto kot opomba 772, št. 7572.

[830] Naredba, kako je postopati, da se preprečijo poplave in njih kvarne posledice (SL KBUDB, št. 19/31, z dne 15. marca 1931).

[831] AS, 68, ban 13-5, fascikel 1933-1934, št. 22059/33.

[832] AS, 77, fascikel 7, poročilo II., upravnega oddelka za 5. sejo banskega sveta, str. 3.

[833] Isto kot opomba 594, št. 22072/33.

[834] Isto kot opomba 677, št. 4241.

[835] Isto kot opomba 712, št. 10194.

Zadnjega dne marca 1997 je bila na istem kraju spominska slovesnost, kjer so poudarili, da je pred šestimi desetletji šlo za največjo snežno nesrečo pri nas doslej, pogojeno s plazom. Navzoči so bili tudi trije preživeli tekmovalci (V spomin na umrle v plazu, Delo, 1. aprila 1997, str. 2).

[836] AS, 68, ban 13-6, 1937, fascikel 15001-0, št. 23356.

[837] AS, 68, ban 13-5, f 1940, št. 4312.

[838] Isto kot opomba 707, št. 6022.

[839] O tem dogodku je pet desetletij pozneje Milan Vincetič napisal knjigo z naslovom Nebo nad Ženavljami, Filip Robar je posnel dokumentarni film, domačini pa so na kraju postavili spominsko znamenje (Ivan Gerenčer: H Goričancem je »priletela« Evropa že pred pol stoletja, Nedelo, 17. avgusta 1997, str. 3).

Prekmurje je bilo 11. avgusta 1999 v središču zanimanja slovenske javnosti, in to zaradi povsem naravnega pojava: sončnega mrka. Le na skrajnem koncu tega predela Slovenije je bilo mogoče videti ta pojav v popolnosti. Tja je prispelo okoli 50 tisoč ljudi.

Ivan Gerenčer: Življenje na Zemlji ni zamrlo, Delo, 12. avgusta 1999, str. 1.

[840] AS, 68, ban 13-5, 1935, fascikel 6501-0, št. 7333.

[841] Isto kot opomba 838, št. 8297.

[842] Isto kot opomba 625, str. 385.

[843] Isto kot opomba 838, št. 14629.

[844] Isto kot opomba 388, št. 14832.

[845] Isto kot opomba 592, št. 13511.

Blizu kraja nesreče so postavili spominski kamen, ki stoji še danes.

[846] Isto kot opomba 388, št. 22424.

[847] AS, 68, ban 13-5, 1939, fascikel 1-16000, št. 13154.

[848] Uredba o izdajanju nravstvenih spričeval (UL LMO, št. 41/26, z dne 3. maja 1926).

[849] Uredba o izdajanju nravstvenih spričeval (UL LMO, št. 65/26, z dne 17. julija 1926).
[850] Isto kot opomba 383, št. 13504/38.
[851] Isto kot opomba 848.
[852] Isto kot opomba 707, št. 9273.
[853] SL KBUDB, št. 105/34, z dne 29. decembra 1934.
[854] Isto kot opomba 720, ovoj 13163, št. 7190.
[855] Isto kot opomba 854, št. 11384.
[856] Isto kot opomba 344, št. 35539/21 in AS, 61, 1921, 83. škatla, št. 12076/IV.
[857] Isto kot opomba 111, št. 36554.
[858] Isto kot opomba 111, št. 25192.
[859] Boj med kmeti, financarji in orožniki, Jugoslavija, 17. oktobra 1921, str. 3.
Na naslov orožniške brigade in pokrajinske uprave, Jugoslavija, 10. marca 1922, str. 3.
[860] Isto kot opomba 179.
[861] Isto kot opomba 111, št. 3190.
[862] Isto kot opomba 111, št. 32678.
[863] Tedenske vesti: roparji razsajajo po kočevskem okraju, Radikal, 29. julija 1922, str. 3.
[864] Isto kot opomba 861.
[865] Isto kot opomba 861.
[866] Isto kot opomba 102.
[867] Glasi, Novine, 2. septembra 1923, str. 3.
[868] Nesreča na G. Bistrici, Novine, 9. septembra 1923, str. 3.
[869] Glaszi, Mörska krajina, 9. septembra 1923, str. 3.
[870] Nekako po letu 1960 je mnogo naših državljanov začelo odhajati v tujino. Tam so iskali boljši zaslužek in drugačno življenje. Oblast jim je dala ime zdomci, ki da so začasno na delu v drugih državah. Domov so prihajali za (verske) praznike in na dopust. Ker je bila tedaj med njimi navzoča tudi tako imenovana skrajna emigracija naših narodov, so organi za notranje zadeve uvedli skrivni akciji Dopust in Vrnitev. Miličniki so nekatere izmed njih obiskali na domu, se z njimi pogovarjali in nato pisno poročali o zanimivostih. Cilj takih pogovorov je bil ugotavljati morebitno protidržavno delovanje naših emigrantov med zdomci, morebitno prodiranje tujih varnostnih služb v zdomske vrste itd. Obe akciji sta bili ukinjeni po spremembi oblasti v Sloveniji leta 1990.
[871] Isto kot opomba 383, št. 14347/36.

872 Marjan Remic: Tone Hace - car slovenskih tolovajev, TDS Forma 7, Ljubljana 1990, str. 39.
873 Isto kot opomba 263.
874 AS, 68, ban 13-4, fascikel 1924-1939.
875 Isto kot opomba 872, str. 42.
876 Žandarmeriski vesnik, 12, 1935, str. 773-774.
877 Žandarmeriski vesnik, 2, 1936, str. 111-113.
878 Pregled o stanju javne bezbednosti na teritoriji pojedinih žandarmeriskih pukova za celu 1935 godinu, Policija, 3-4, 1936, str. 164-167.
879 Isto kot opomba 383, št. 12862/39.
880 Miličniki so bili od leta 1951 naprej opremljeni z gumijevkami. Načelnik Glavne uprave narodne milice v Beogradu je 27. decembra 1950 izdal ukaz, ki je določal, kako se nosi gumijevka, kdaj se jo sme uporabiti in kako izgleda.
881 Isto kot opomba 111, št. 28423.
882 Isto kot opomba 585, št. 1368.
883 Skrivnostni »tolovaj Kume«, Jutranje novosti, 15. decembra 1923, str. 3.
884 Isto kot opomba 383, št. 17104/37.
885 Isto kot opomba 476, št. 16826.
886 Isto kot opomba 845, št. 11005.
887 Isto kot opomba 247, št. 27497.
888 Isto kot opomba 595, št. 12548/30.
889 Isto kot opomba 588, št. 5776/1.
890 Isto kot opomba 394, št. 24960.
891 Isto kot opomba 712, št. 12135.
892 Isto kot opomba 476, št. 16323.
893 Isto kot opomba 388, št. 12481.
894 Isto kot opomba 845, št. 2274.
895 »Knjige« mi je poleti 1998 posodil Aljoša Barle, upokojeni tehnik zvez na UNZ Ljubljana, ki jih je od lastnika kupil malo pred njegovo smrtjo in jih ponudil v nadaljnjo prodajo na ljubljanskem bolšjem trgu.
896 Isto kot opomba 838, št. 19410.
897 Isto kot opomba 476, št. 21941.
898 Isto kot opomba 845, št. 2531.
899 Plinska sredstva so bila uvedena v opremo milice leta 1963 in o tem je zvezni državni sekretar za notranje zadeve Svetislav Stefanović 13. februarja 1963 izdal navodilo, ki ni bilo objavljeno, pač pa je izšlo v interni brošuri z naslovom Uputstvo o upotrebi sredstava posebnog naoružanja

(hemijskih sredstava), ki je istega leta izšla v Beogradu. Šlo je za plinsko pištolo, bombo in ampulo, izdelane v naši državi. Pozneje so to opremo spreminjali in dopolnjevali ter bogatili zlasti z uvozom iz držav zahodne Evrope.

900 Kvintilijan Tartaglia: Upotreba gasa suzavca u službi javne bezbednosti, Žandarmeriski vesnik, 10, 1931, str. 584-589.

901 Uredba o banovini Hrvatski (SL KBUDB, št. 70/39, z dne 2. septembra 1939).

902 Komandant naše brigade, Žandarmeriski vesnik, 6, 1940, str. 325-326.

903 Telemah Janković: Psihologija mase prilikom održavanja reda, Žandarmeriski vesnik, 6, 1931, str. 360-362.

I. R. Radaković: Otporne gomile i postupak prema njima, Žandarmeriski vesnik, 7, 1933, str. 410-415, in 8, 1933, str. 474-480.

904 Telemah Janković: Hemiska sredstva u službi reda i javne bezbednosti, Žandarmeriski vesnik, 6, 1935, str. 341-350.

905 Organizacija i formacija francuske žandarmerije, Žandarmeriski vesnik, 1, 1936, str. 1-7.

906 Zakon o zapisniku o prepovedi, uporabljati v vojni zadušljive strupene in podobne pline in bakteriološka sredstva, podpisanem pod okriljem Društva narodov v Ženevi dne 17. junija 1925 (UL LMO, št. 82/29, z dne 8. avgusta 1929).

907 Dan. S. Kalafatović: Hemiska sredstva u službi policije, Policija, 3-4, 1933, str. 113-116.

Precej bolj obširna, natančna in jasna je Konvencija o prepovedi razvoja, proizvodnje, kopičenja zalog in uporabe kemičnega orožja ter o njegovem uničenju, ki je bila podpisana v Parizu 13. januarja 1993. Naš parlament jo je ratificiral maja 1997 (UL RS-MP, št. 9/97, z dne 7. junija 1997). Ne velja za sredstva, namenjena obvladovanju nemirov, ki so jih določili takole: To je vsaka kemikalija, ki lahko pri ljudeh hitro povzroči dražilni učinek ali jih fizično onesposobi, kar pa izgine kmalu po tem, ko ji človek ni več izpostavljen (2. člen).

Slovenski parlament je na tej podlagi sprejel Zakon o kemičnem orožju. V 3. členu so naštete izjeme, ko so kemične snovi dovoljene, med drugim tudi strupene kemikalije in njihove predhodne sestavine, ki se uporabljajo za obvladovanje notranjih nemirov v skladu s posebnimi predpisi (Ur. list RS, št. 36/99, z dne 14. maja 1999).

908 Telemah Janković: Bisikli u žandarmeriji, Žandarmeriski vesnik, 10, 1928, str. 476-479.

[909] Telemah Janković: Služba velosipedista u žandarmeriji, Policija, 17-18, 1934, str. 841-849.

Kolesa za miličniške enote so ves čas nabavljali z državnimi sredstvi. V Beogradu niso mogli brez stroge ureditve tega področja in leta 1952 so izdali Biciklističko strojevo pravilo, saj so menili, da vojaško urejena in enotno vodena formacija ne more delovati brez tovrstne knjižice.

Kolesa so v enotah obdržali vse do danes, vendar v skromnem številu. Miličniki so jih vse bolj neradi uporabljali. V petek dopoldne 12. junija 1998 se je pred magistratom predstavila javnosti skupina kolesarjev s policijske postaje Ljubljana Center. Imeli so kolesa znamke Peugeot, ki jih izdelujejo vse od leta 1885 in so jim sprva rekli velociped K.D. (V Ljubljani odslej policisti na kolesih, Delo, 13. junija 1998, str. 7).

[910] Isto kot opomba 383, št. 2484/36.

[911] Isto kot opomba 383.

[912] Temeljni zakon o notranjih zadevah (UL SFRJ, št. 49/66, z dne 17. decembra 1966) je določil ravnanje delavcev organov za notranje zadeve v primeru, da se je državljan pritožil zoper njih: če pritožnik zahteva, ga mora predstojnik v 30 dneh obvestiti, kaj je storil v zvezi s pritožbo (7. člen). Nastala je potreba, da se to uredi bolj podrobno, in tako so republiški sekretarji oziroma ministri za notranje zadeve Slovenije izdali interna navodila o reševanju takih pritožb. Zadnji tak akt je 27. decembra 1992 podpisal Igor Bavčar, spremembe je doživel 7. oktobra 1997, nato pa je izšlo prečiščeno besedilo Navodila za reševanje pritožb zoper pooblaščene uradne osebe; izšlo je kot priloga časopisa Varnost, 18-19, 1997, str. 41-46.

[913] Isto kot opomba 229, št. 2134.

[914] Isto kot opomba 53, št. 1438.

[915] Isto kot opomba 53, št. 1641.

[916] Isto kot opomba 169, št. 2188.

[917] Kam jadramo?, Slovenski narod, 5. maja 1919, str. 6.

O varnostnih razmerah, Slovenski narod, 11. aprila 1919, str. 2.

Kako je to?, Slovenski narod, 15. aprila 1919, str. 3.

V orožniško službo je bilo sprejetih..., Slovenski narod, 25. aprila 1919, str. 3.

[918] Isto kot opomba 796, št. 3808, 4171 in 5640.

[919] Isto kot opomba 796, št. 6161 in 7083.

[920] Isto kot opomba 796, št. 6047.

[921] Isto kot opomba 174, št. 9631.

[922] Isto kot opomba 277, št. 8746.

[923] Divjanje žandarjev v Mraševem, Domoljub, 11. septembra 1919, str. 386.

Navedeno številko sem dobil v NUK-u, saj so tam prejemali tudi prepovedane tiske in so se tako ohranili.

[924] Razglas Višjega deželnega sodišča v Ljubljani (UL DVS, št. 148/19, z dne 18. septembra 1919).

[925] Isto kot opomba 511, št. 11564.

[926] Isto kot opomba 344, št. 19164/21.

[927] Dopisi: Ljutomer, Murska straža, 1. februarja 1923, str. 3.

[928] Dopisi: Sv. Jurij ob Ščavnici, Murska straža, 5. aprila 1923, str. 3.

[929] Kritika orožništva, Murska straža, 26. aprila 1923, str. 3.

[930] Čudni ukrepi, Nova doba, 14. julija 1923, str. 2.

[931] Isto kot opomba 102, št. 31490.

List Strokovna borba je 22. novembra 1923 objavil članek z naslovom Vprašanja za komandanta V. orožniške brigade v Ljubljani, ki so se nanašala na grobo ravnanje orožnikov v Zagorju ob Savi do rudarjev, osumljenih komunizma. Mimo tega se ni dalo in poveljstvo te brigade je po hierarhični lestvici zahtevalo poročilo, ki ga je 13. decembra 1923 sestavil komandir orožniškega voda v Litiji; po isti poti so ga poslali na poveljstvo v Ljubljani.

AS, 61, 122. škatla, št. pov. 510.

[932] O vatrogasnim društvima..., Policija, 15-18, 1920, str. 718-720.

[933] Odločba, s katero se gasilna društva oproščajo carine na predmete, ki jih uvažajo za svojo izključno potrebo (UL DVS, št. 62/21, z dne 9. junija 1921).

[934] Zakon, s katerim se gasilna društva oproščajo plačila carin in ostalih taks pri uvozu potrebnih predmetov (UL PUS, št. 108/22, z dne 17. oktobra 1922).

[935] Isto kot opomba 10, št. 8563.

[936] Isto kot opomba 247, št. 10401.

[937] Isto kot opomba 10, št. 14771.

[938] Isto kot opomba 383, št. 9495/36.

[939] Isto kot opomba 383, št. 16903.

[940] Isto kot opomba 74, str. 207.

[941] Isto kot opomba 229, št. 2276, 2277 in 2279.

[942] Isto kot opomba 229, št. 2110.

[943] Isto kot opomba 171, ovoj 5017, št. 4684.

[944] Isto kot opomba 110, št. 7705.

945 Isto kot opomba 110, št. 7714.
946 Isto kot opomba 720, ovoj 13163.
947 Isto kot opomba 720, ovoj 13163, št. 9855.
948 Isto kot opomba 344, št. 33350/21.
949 Isto kot opomba 585, št. 26342.
950 Isto kot opomba 383, št. 24408/37.
951 Isto kot opomba 102, št. 17070.
952 Isto kot opomba 951.
953 Isto kot opomba 383, št. 27498.
954 Isto kot opomba 111, št. 27230.
955 Isto kot opomba 737, št. 1424.
956 Isto kot opomba 585, ovoj 26342/24, št. 25830 in 25831.
957 Kaj delajo Hrvatje zdaj v Slovenski Krajini?, Novine, 1. avgusta 1926, str. 3.
958 Naši protestni shodi - manifestacija Slovenske Krajine, Novine, 5. septembra 1926, str. 1-2.
959 Isto kot opomba 678, št. 24093.
960 Josip J. Furlan: Iz iztražne službe, Žandarmeriski vesnik, 1, 1926, str. 29-30.
961 Isto kot opomba 707, št. 6953/29.
962 Isto kot opomba 586, str. 6.
963 Isto kot opomba 92, zapisnik 1. seje X. rednega zasedanja 13. 2. 1939, str. 6.

Krajevna skupnost Grosuplje je v vasi Maline pri Štrekljevcu v občini Semič kupila propadajočo hišo, da bi vanjo preselila Rome iz Grosuplja; podobno je pred leti že storila v vasi Črmošnjice. V občini Semič je bilo tedaj 260 domačih Romov oziroma sedem odstotkov vsega prebivalstva (Milovan Dimitrič: Solastnika hiše, prodane za Rome, so domačini pretepli, Delo, 16. septembra 1997, str. 4). Dne 10. septembra 1997 so vaščani postavili svojo stražo, da bi preprečila vselitev 10-članske romske družine. Vas Maline je tedaj štela trideset prebivalcev, nekdaj pa desetkrat več. Nato so za te naloge najeli zasebno varnostno podjetje (Milovan Dimitrič: Vaške straže pod Gorjanci, Delo, 12. septembra 1997, str. 3).

Tedaj je v Sloveniji živelo okoli sedem tisoč Romov, več kot polovica v Prekmurju, kjer je bilo v naselju Pušča celo 700 prebivalcev. Na Dolenjskem jih je bilo v 19 naseljih okoli 1.100 (Bojan Rajšek, Milovan Dimitrič: Grosupeljsko-semiško »podajanje« romske družine je zrelo za »poseg«, Delo, 17. septembra 1997, str. 4).

[964] Isto kot opomba 177, št. 10892.

[965] Isto kot opomba 140, št. 1349.

[966] Dr. Obren Đorđević: Leksikon bezbednosti, Partizanska knjiga, Beograd 1986, str. 160.

[967] Al. M. Krušković: Današnji karakter četničke akcije u južnoj Srbiji, Policija, 1-2, 1925, str. 19-27.

[968] Boris Radosavljević, isto kot opomba 275, 6. zvezek, str. 373.

[969] Isto kot opomba 966, str. 147.

Leta 1924 je bilo v južni Srbiji okoli 1.200 kačakov in do leta 1927 so jih 316 ubili, 175 aretirali, 626 se jih je predalo, preostali so zbežali v Albanijo. V letih 1921 in 1922 so ukradli po okoli 22 tisoč glav živine in jo odvlekli s seboj, leta 1927 pa le še 129 ovac. Leta 1923 je bilo istotam okrog 800 bolgarskih komitov in v letih 1924-1927 so jih 88 ubili, 68 ujeli in 108 se jih je predalo (M. V. Stevanović: Kako stoji naša javna bezbednost?, Policija, 1-2, 1929, str. 38-42).

[970] Gr. Božović: Kačaci, Policija, 13-14, 1920, str. 559-567.

Februarja 1996 se je na Kosovu začelo govoriti o tako imenovani Osvobodilni vojski Kosova (OVK oz. UČK) in njena dejanja proti srbskim oblastem so povzročala vse več strahu. Dr. Milutin Đurišić je izjavil, da ta vojska nadaljuje izročilo roparjev, imenovanih »kačaki« (Branko Jokić, Slobodan Đukić: Skrivnost treh zakrinkanih mož, Delo, 4. decembra 1997, str. 6). Na začetku leta 1998 je tam prihajalo do vse večjih dejavnosti te skrivnostne vojske in do napetosti med albanskim ter drugim prebivalstvom pokrajine. Osrednji slovenski dnevnik je kmalu objavil razgovor z rektorjem univerze v Prištini dr. Radivojem Papovićem, ki je na koncu dejal tudi to: »(Albanci) so proti vsakršni integraciji, širijo se, zasedajo prostor in ga nato omejujejo. Kradejo celo drug drugemu. To je nomadska logika, njihova miselnost se razlikuje od naše, zato ni lahko živeti z njimi. Sami vidite, kako vdirajo čez mejo in ropajo. Tako, vidite, to so Albanci z ene in druge strani, ki se med seboj ubijajo zaradi premoženja.« (Bojana Humar: Albanski študenti ne obstajajo, Delo, 3. marca 1998, str. 6).

Spopadi med pripadniki OVK in srbskimi varnostnimi silami (policija in vojska) so terjali vse več žrtev na obeh straneh. Policisti in vojaki so se bali oditi na Kosovo in tako so oblasti 100 beograjskih policistov odpustile, ker so odklonili premestitev (Slobodan Đukić: Reši se, kdor se more, Delo, 5. junija 1998, str. 6). Nekateri so napisali prošnjo za prekinitev delovnega razmerja pri policiji. Takih naj bi bilo v Beogradu

celo 363 (Branko Jokić: V pričakovanju Nata, Delo, 9. junija 1998, str. 6).

971 Naj navedem le tri sestavke te vrste:

M. K. Jovanović: O Arnautima, Policija, 1-2, 1920, str. 11-12.

M. K. Jovanović: Deruhdežije, Policija, 3-4, 1920, str. 139-142.

A. J. Zdravković: »Poverenici« kao organi javne bezbednosti na Kosovu, Policija, 9-12, 1920, str. 414-417.

972 Zakon o javni bezbednosti od 31. 1. 1905 (objavljen tudi v obširnem Žandarmeriskom zborniku, 2. knjiga, Geca Kon, Beograd 1928) je takole določil hajduštvo: »Za hajduka se šteje tisti, ki se izmakne državni oblasti in od nje odpade tako, da v državi sam ali skupaj z drugimi začne živeti po svoje z namenom, da izvršuje kazniva dejanja.« Knjigo sem našel v Centralni pravosodni knjižnici pod sign. št. 01575.

973 Uredba o oglašavanju i ucenjivanju zločinaca, odbeglih iz istražnih ili sudskih pritvora i kaznenih zavoda, Policija, 1-2, 1921, str. 105-106.

974 Isto kot opomba 111, št. 18858 ali isto kot opomba 102, št. 18834 in 19192.

Po vzpostavitvi jugoslovanskega orožništva je dejansko število mož postave v Sloveniji precej presegalo predvideno številko. Da bi to uskladili, so se odločili za premestitev več naših fantov na postaje zunaj Slovenije. Tako je ministrstvo za notranje zadeve 27. decembra 1920 odločilo, da mora v Črno goro oditi 100 neporočenih in dobro usposobljenih mož, podobno tudi 3. februarja 1921 na Hrvaško in v Dalmacijo.

AS, 61, 1921, 69. škatla, št. 1631, in 70. škatla, št. 2461; glej tudi opombo 407.

975 Isto kot opomba 102, št. 18834 in 19192 ter opomba 247, št. 29528.

976 Velika nesreča v Pirkmajerjevi družini, Straža, 14. novembra 1923, str. 3.

Razbojniška nadloga v Slavoniji, Straža, 16. novembra 1923, str. 3.

977 Hvatanje razbojnika Čaruge, Policija, 5-6, 1924, str. 209-218, in št. 7-8, 1924, str. 275-285.

978 Isto kot opomba 383, št. 841/37.

979 Zlatna knjiga naše žandarmerije, Policija, 11-12, 1932, str. 586-598.

980 Objašnjenje (SVL, št. 2/24, z dne 12. januarja 1924, str. 66).

981 Branko Horvat: Kosovsko pitanje, Globus, Zagreb 1988, str. 34-42.

982 Isto kot opomba 981, str. 35.

983 Isto kot opomba 981, str. 38.

984 UL DVS, št. 2/21, z dne 8. januarja 1921.

985 UL PUS, št. 5/23, z dne 13. januarja 1923.

[986] Oba Čubrilovićeva predloga, prvega v izvlečkih in drugega v celoti, je priobčil tednik Mladina, 49, 17. novembra 1988, str. 30-36.

V prvem poročilu je med drugim dejal, da je edino sredstvo za onemogočenje Albancev na Kosovu »brutalna sila organizirane državne oblasti«, v drugem pa je zapisal: »Reševanje manjšinskega vprašanja s pomočjo izseljevanja je najlaže izvajati v času vojne.«

Izgleda, da so te misli srbskega akademika dobro pomnili v Beogradu. Marca 1999 je spet prihajalo do ostrih oboroženih spopadov med srbskimi silami in albanskimi gverilci. Osvobodilno vojsko Kosova so enostavno razglasili za teroriste in to je privedlo do množičnega bega Albancev; begunci so se napotili tudi v Makedonijo. Skopski list Dnevnik je pisal o skrivnem dogovoru med paktom NATO, Srbijo in Makedonijo o ravnanju s kosovskimi begunci v primeru, če bi prišlo do spopada med silami pakta Nato in Srbijo. Makedonija naj bi v tem primeru sprejela okoli 300.000 Albancev s Kosova, ki bi jih prek Bolgarije takoj napotili v turško pokrajino Anatolijo, redko naseljeni del te države (Branko Jokić: Srbska vojska stiska obroč, Delo, 22. marca 1999, str. 1). Srbske sile so opravile pravo etnično čiščenje, saj so iz pokrajine pregnale večino albanskega življa. Tega niso mogli zaustaviti niti napadi letal zahodnega zavezništva na Jugoslavijo, ki so se začeli 24. marca 1999. Trajali so do 10. junija 1999, torej 79 dni, ko je skladno s sklepi varnostnega sveta OZN to območje dobilo značaj mednarodnega protektorata, kjer so za varnost skrbele mednarodne sile z imenom KFOR in mednarodna policija.

[987] Igor Mekina: Se res lahko odcepijo?, Delo, 7. novembra 1998, str. 39.

[988] To mi je povedal njegov sin Zdravko Petrič, ki je vso delovno dobo služboval v milici, nazadnje kot vodja sektorja za varnost cestnega prometa na službi milice UJV v Ljubljani.

[989] Isto kot opomba 247, št. 2883.

[990] Isto kot opomba 383.

[991] Podatke mi je posredoval njegov sin Stane Grm iz Zgornjega Kašlja pri Ljubljani.

[992] Zopet žrtev žandarske službe, Žandarmeriski kalendar 1937, str. 191-193. Sestavek je opremljen s pokojnikovo fotografijo in je napisan v lepi slovenščini, sklene pa se z besedami »Večnaja pamjat!«

[993] Predsednik Lebrun in maršal Pétain sta se včeraj v Ljubljani in na meji poslovila od Jugoslavije, Slovenec, 20. oktobra 1934, str. 1.

[994] Podatke mi je dal njegov sin Ciril Zor iz Medvod, ki skrbno hrani bogato očetovo gradivo.

O usodi svojega očeta Janeza Kotnika, doma iz Mojstrane, mi je pisal Sandi Kotnik iz Mojstrane. Ko je oče leta 1936 končal podčastniško orožniško šolo, so ga razporedili v Danilovgrad v Črni gori. Tam je služboval do italijanske okupacije, nakar se je z ženo in sinom mesec dni prebijal do Mojstrane. Nemci so ga kmalu vpoklicali v orožništvo in služboval je na Jesenicah in v Tržiču. Ker se jim je zdel premalo zanesljiv, so ga premestili na Nizozemsko in nato na rusko fronto. Ker je bil ranjen, so ga poslali na zdravljenje v Garmisch in nato v Celovec, domov pa ni smel priti, saj so se bali, da bi pobegnil k partizanom. Po vojni se je zaposlil v železarni Jesenice kot žerjavovodja, kjer je delal do upokojitve.

995 Isto kot opomba 414.

996 Isto kot opomba 350, str. 69.

997 Isto kot opomba 793, str. 256.

998 Isto kot opomba 350.

999 Svojo življenjsko pot mi je pripovedoval 4. oktobra 1996 na svojem domu.

1000 Arhiv MNZ RS, Direkcija DV (orožniki), Seznam 600 oseb po zvanju, šoli, zadržanju med NOB in povojnimi zadolžitvami.

V tem arhivu so še naslednja gradiva o orožništvu:

- spisek orožnikov, ki so služili v bivši Dravski banovini do okupacije 1941 (nepopoln, okoli 1000 oseb),
- spisek vdov orožnikov, ki so prejemale rodbinsko pokojnino oz. podporo za časa okupacije (23 oseb),
- spisek orožnikov, upokojenih v dobi okupacije (174 oseb),
- spisek orožnikov, ki so bili za časa okupacije v službi pri poveljstvu policijskega zbora v Ljubljani do osvoboditve (166 oseb).

Zanimivo se mi zdi razmišljanje dr. Aleksandra Bajta, ki je zapisal, da je podpis kapitulacije stare jugoslovanske vojske pomenil obvezo na lojalnost do okupatorjev. Kolaboracija je bila torej legitimna in ljudje so bili prisiljeni nanjo.

Bernard Nežmah: Nesmiselnost partizanskega boja 1941-1945, Mladina, 38, 20. septembra 1999, str. 35.

1001 UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945.

1002 Uredba o izplačevanju preživnin državnim, samoupravnim in drugim javnim uslužbencem na razpolagi (UL SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945).

1003 Isto kot opomba 105.

Uredba o upokojitvi državnih uslužbencev.

Uredba o ugotovitvi pravice do pokojnine (UL DFJ, št. 86/45, z dne 6. novembra 1945).

Pravilnik za izvajanje uredbe o ugotovitvi pravice do pokojnine (UL DFJ, št. 87/45, z dne 9. novembra 1945). Zlasti slednjo so večkrat dopolnjevali in spreminjali.

[1004] UL SNOS in NVS, št. 7/45, z dne 9. junija 1945.

Zakon o ukinitvi sodišča slovenske narodne časti (UL SNOS in NVS, št. 29/45, z dne 25. avgusta 1945).

[1005] Odločba Ustavnega sodišča RS (UL RS, št. 76/98, z dne 6. novembra 1998).

[1006] Isto kot opomba 566.

[1007] Božo Repe: Francija med drugo svetovno vojno: vprašanje kolaboracije, odpora in epuracije ter možne primerjave s Slovenijo, Borec, 561-563, 1998, str. 37.

[1008] V povsem drugačni povezavi je dr. Veljko Rus zapisal zelo zanimivo misel, da bi bilo pri nas treba sprejeti nekakšen »zakon o zaščiti države« in družbe pred političnimi strankami. Opisal je vplivanje politike na dogajanja v znanosti in drugih družbenih dejavnostih posebnega družbenega pomena (Znova v medvedjem objemu politike, Delo, 18. maja 1996, str. 34).

[1009] Pavle Čelik: Občani so pripravljeni pomagati miličnikom, Varnost, 1-2, 1969, str. 46-47.

Avtorski izvleček

UDK 351.742(497.4)"1918/1941"

Pavle Čelik, magister sociologije
SI-Slovenija, 1000 Ljubljana, Tbilisijska ulica 54

SLOVENSKI OROŽNIKI 1918-1941

Izčrpno, obsežno in večplastno delo Pavleta Čelika v dvajsetih poglavjih s številnimi členitvami predstavlja slovensko orožništvo kot varnostno službo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov oziroma Kraljevine Jugoslavije, ki je skrbela za javni red in mir po srednjeevropskih standardih in pravilih; pri tem avtor med ostalimi nalogami, ki so zadevale ta stan in njegova pooblastila, navaja, da ni izostala niti skrb za zaščitene živali in rastline. Delo predstavlja orožnike v zgodovinskem in sociološkem kontekstu; posebna odlika avtorjevega pisanja je socialni oris tega stanu.

Author's abstract

UDC 351.742(497.4)"1918/1941"

Pavle Čelik, M.A. in sociology
SI-Slovenia, 1000 Ljubljana, Tbilisijska ulica 54

SLOVENE GENDARMES 1918-1941

This immense and complex work by Pavle Čelik, written in twenty chapters with many subchapters, presents Slovene gendarmerie as a security service of the State of Slovenes, Croats and Serbs as well as of the Kingdom of Yugoslavia. It had been established to maintain public order according to the central European standards and regulations. The author also stresses out that, among other duties of this particular group, which also concerned its authorisations, the care for protected animals and plants had not been left out. In this book, the gendarmes are put in the historical and sociological context. An outstanding feature of author's writing is his social analysis of this particular rank.

Iz prihodnje številke

NUJNOST ORGANIZIRANE DEJAVNOSTI OF V ČASU OKUPACIJE
- **Anton Čamernik**

AKTIV JE ZAŽIVEL!

INTELEKTUALCI IN KULTURNIKI MED OKUPACIJO
- **Emil Cesar**

UMOLKNIL JE TRS ...
Dr. Stanku Vuku, pesniku slovenske zemlje na zahodu

MED EROSOM IN PEPELOM
- **Ciril Zlobec**

PESMI IN PROZA

OSVOBODILNI BOJ IN GLEDALIŠKI ODER
- **Katja Jevc**

PARTIZANSKO GLEDALIŠČE

VEST IN UNIFORMA
- **Primož Vresnik**

JEZERO V TIHOTI (novela)

PRIČEVANJE O PREGNANSTVU MED DRUGO SVETOVNO VOJNO
- **Franc Pasetta**

PREGNANSTVO NA OTOKU USTICA

ZAPIS O BORCIH SLOVENSKEGA BATALJONA V PRVI KRAJIŠKI UDARNI BRIGADI
- **Ivka Križnar**

SLOVENSKI PETI BATALJON PRVE KRAJIŠKE UDARNE BRIGADE

borec
584–585–586–587 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO **2000**

ustanovitelj
Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije

izdajatelj
Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije

urednik
PRIMOŽ VRESNIK

namestnica urednika
TANJA VELAGIĆ

oblikovalec
PETER GEDEI

lektorica
TANJA VELAGIĆ

uredniški odbor
TILKA BLAHA, JOŽE DEŽMAN, DR. BOŽIDAR JEZERNIK, DR. LEV KREFT, MIHA NAGLIČ, DR. DUŠAN NEĆAK, ZORAN RADONJIĆ, DR. BOŽO REPE, MILENA ŠTRAJNAR, RAPA ŠUKLJE, DR. CVETKA TÓTH, TANJA VELAGIĆ, PRIMOŽ VRESNIK

tisk
Euroraster

naklada
500 izvodov

Revija izhaja ob denarni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.
Pokrovitelja revije sta tudi Nova Ljubljanska banka in internetni prijatelj http://www.freekamnik.net

uredništvo in uprava
1104 Ljubljana, Zemljemerska 12, poštni predal 2056, telefon (01) 134 42 43

Naročniška cena te številke je 4.500 SIT, v prosti prodaji 5.500 SIT

Žiro račun pri NLB, d. d., Ljubljana
50100-678-000-0093214

Devizni račun pri NLB, d.d., Ljubljana
50100-620-133-900-27491-705-112270/3

UDK 949.712+82(05)
ISSN 0006-7725

Na podlagi Zakona o davku na dodatno vrednost (Ur. l. RS 89/99) šteje revija Borec med proizvode, za katere se plačuje 8 % DDV.

Ivan Jax in sin

Ljubljana, Dunajska cesta št. 17

13 priporoča svojo bogato zalogo

šivalnih strojev, koles, pisalnih strojev in strojev za pletenje (Strickmaschinen).

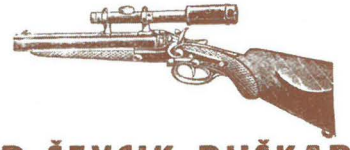
Brezplačen pouk v vezenju.

Tovarna v Lincu ustanovlj. 1867.

Zahtevajte cenik, ki ga dobite brezplačno in poštnine prosto.

FR. ŠEVCIK, PUŠKAR,

LJUBLJANA, ZIDOVSKA ULICA STEV. 8.

priporoča svojo veliko zalogo najboljših **pušk in samokresov** najnovejšega sistema ter tudi **municijo** in vse druge 393 **lovske priprave**, po najnižjih cenah.

Popravila se izvršujejo točno.

Ceniki na zahtevo zastonj in poštnine prosto.

in razno moderno blago za moške in ženske obleke razpošilja po najnižjih cenah

Jugoslovanska razpošiljalna

R. Strmecki v Celju, št. 341, Štajersko.

Pišite po glavni ilustrovani cenik čez več tisoč stvari, kateri se vsakemu pošlje zastonj. Pri naročilih iz Srbije, Bulgarije. Nemčije 81 in Amerike je treba denar naprej poslati.

Veliko ljubljanskega občinstva se ravna po električni uri v Prešernovi ulici št. 1. Opozarjamo, da bi se vsakdo posluževal iste, ki kaže pravi čas in je v Ljubljani edina te vrste. Uro je postavila tvrdka F. Čuden. 2

Darujte za „Rdeči križ“!

OZNANILO.

Za prodati imam

staro in novo vino

lastnega pridelka po nizkih cenak več polovnjakov. **Janez Šujan,** Gabernik, p. Juršinci, Štaj.

KRSTE lesene in kovinaste, okraski za krste, pregrinjala za mrtvaške odre, blazine, čipke, črevlje, oblačila, kakor tudi vse druge pogrebne potrebščine so najceneje pri **Fr. Margolius, Beljak,** (Koroško). — Iščem solidne zastopnike. 33

Skrbite vojakom za toplo obleko!

Volnene in pavoljnate **obujke** (Socken), **golenice** (Stutzen), **dolge nogavice, snežne havbe, zapestnice** (šticke), **bele jopice** (takozvane gorenjske jopice), **hlače, rokavice;**

vse to je dobiti po režijskih cenah v 405

Dragotin Hribar

I. kranjski mehan. avtom. tovarni pletenin in tkanin

Ljubljana, Zaloška cesta 14.

VAŽNO POROČILO!

Ker je za časa vojne malo denarja in mnogim ni mogoče kupiti najpotrebnejšega blaga, za obleke in perilo, za sebe ali otroke, se je odločil trgovec

I. N. Šoštarič, Maribor,

Gospodska ulica št. 5,

da bode kljub temu da se je v tovarnah vse podražilo, prodajal vse cenejše kakor poprej. Platno druk in porhat po 36, 40, 50 in 55 vin. Volneno blago za obleko po K 1·— 1·20, 1·50. Ker se veliko razproda je zadobiti tudi velika množina lepih ostankov ki se veliko pod ceno prodajajo. Ceniki in vzorci se dobijo poštnine prosto. Za neugajajoče se vrne denar

Manufakturna trgovina

J. Grobelnik

prej Franc Souvan sin

Ljubljana Mestni trg 22

nasproti lekarne.

Posebno bogata zaloga

sukna za moška oblačila!

Najboljši nakupni vir

modernega blaga

za ženske obleke iz svile, volne, delena itd.

Vedno zadnje novosti rut in šerp.

Bogata zaloga

vsakovrstnih preprog, zaves in garnitur. Izkušeno dobri šifoni, platno, kotenine in drugo belo 152 blago.

Zunanja naročila se točno izvršujejo.

Edina prim. tovarna dvokoles

‚Tribuna‘

Gorica, Tržaška ulica 26.

Zaloga dvokoles, šiv. in kmet. strojev, gramofonov, orchestrijonov itd.

F. Batjel, Gorica

Stolna ulica štev. 2—4.

Prodaja na obroke.

18 Ceniki franko.

Pavle Čelik

SLOVENSKI OROŽNIKI

1918-1941

Zelo solidno strokovno delo Pavleta Čelika nam odkriva orožništvo kot poklic, predvsem pa orožnika kot človeka. Prav v tem je njegova velika odlika v primerjavi z zapisi v preteklosti, v katerih so bili varuhi reda in miru predstavljeni kot nekakšni sovražniki ljudstva. Različni avtorji se pod vplivom razmer svojega časa niso nikoli spraševali, kaj je orožnik pravzaprav mogel in smel, niso se potrudili, da bi dojeli posebnosti poklica. Pavle Čelik ima svoje osebne poklicne izkušnje in se je z lahkoto izognil številnim čerem.

Iz spremne besede dr. Staneta Grande.

584-585-586-587 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO 2000